

J.B.P. Molière.

МОЛЬЄР І ЙОГО ДОБА

Розвиток капіталізму в багатьох країнах Західної Європи відзначився, в середніх віках, уstanовленням своєрідної системи державного ладу, відомої під назвою абсолютизму. В деяких країнах, приміром в Італії, абсолютизм повстав ще в XVI столітті, та найбільшого свого розвитку досяг він у XVII столітті у Франції, за часів панування Людовіка XIV. Була це доба зросту торгівельного капіталу, що чимраз більше втискався в економіку кожної країни, завойовуючи собі місце важливого чинника в господарському і суспільному житті. Розвиток торгівлі і промисловості викликає до життя нову суспільну верству, буржуазію, надаючи їй чимраз більшого значення. А разом з тим підупадає феодалізм, що досі становив опору економічного і суспільного ладу. За головне багатство нації стали вважати гроші, а гроші ці несла зростаюча торгівля і промисловість.

Зрозуміла річ, що і велика замельна власність не втратила ще зовсім свого значення. Вона і далі ще становила важливий фактор економічного життя, бо торгівля хлібом становила один із важливих чинників „багатства нації“ (Фріче). Але в той час уже стає до боротьби з цією великою земельною власністю і її економічним та політичним значенням зростаюча промисловість, до боротьби з феодальним поміщицтвом стає буржуазія.

І на тлі цієї боротьби повстає відповідний політичний устрій, повстає абсолютизм, що намагається врівноважити значіння обох цих сил. Необмежена влада монарха в однаковій мірі спирається на поміщицтво і буржуазію, використовуючи тертя між ними для закріплення своєї влади. Централізація адміністративно-політичної влади була в інтересах розвитку капіталізму, а це збігалося з інтересами самовладного монарха, що вів жорстоку боротьбу з самостійними феодалами, спираючись у цій своїй боротьбі на буржуазію. Але з другого боку запроваджує він контролю над промисловістю, контролю над містами, опорою буржуазії.

Як зазначали ми вище, завершення свое знайшов абсолютизм у XVII столітті при Людовіку XIV у Франції. Влада самостійних феодалів була зламана, підпорядкована абсолютному монархові, що становив немов центр усього життя країни. І хоч дворянство все ще є упривілейованою клясою, хоч веде воно перед у політичному і культурному житті, але поруч із ним стоїть уже нова сила, нова кляса, буржуазія, якої значіння зростає щораз більше, скріплюване економічними умовинами.

На ту добу припадає творчість Мольєра.

Справжнє прізвище Мольєра — Жан Баптист Поклен. Мольєр — це сценічний псевдонім творця французької комедії. Народився він 1622 року в сім'ї двірського шпалерника Поклена в Парижі. Рід Покленів з діда-прадіда жив із одного ремесства, і за традицією батько Жана Поклена (Мольєра) вже змалку призначив свого сина заступником собі в ремеслі шпалерника. В 1636—1641 роках Жан Поклен-Мольєр учиться в єзуїтській школі в Парижі, в т. зв. „Клермонській колегії“, беручи, крім того, приватні лекції у філософа-астронома

Гассенді, зраджуючи нахил до писання і любов до театру. Ця любов до театру з часом зростає чимраз більше, і молодий Жан Поклен, на справжнє горе своєму батькові, не хоче жити з ремесла, до якого призначив його батько, а мріє вступити в театральну трупу. Театральні вистави, що відбувалися при дворі французького короля і на яких молодий Жан нераз бував у товаристві свого батька, що як двірський шпалерник мав право вступу на королівський двір, ще більше схиляють молодого Жана в бік праці на сцені. І дійсно, 1643 року Жан Батпист Поклен, спільно з сім'єю Бежар, що з нею в'язали його тіsnіші вузли все його життя, та разом із кількома товаришами — організує асоціацію акторів „Знаменитий театр“, раз навсе пориваючи з кар'єрою шпалерника, на якій хотів Мольєра бачити його батько.

Починається для Мольєра життя актора, повне труднощів і невигод, кочування з місця на місце, грошових клопотів, а до того ще життя творчості й слави знаменитого актора і творця комедій, що ім'я Мольєра винесли далеко за межі його батьківщини. Кілька разів попадає він у тюрму за борги свого театру, але це не зупиняє його праці і не знеохочує його в розпочатому ділі. Виступаючи на сцені в різних ролях, пізнає він глядача, вивчає його психіку. Мандруючи по всій майже Франції, пізнає він життя її, життя суспільних верств і ті суспільні і економічні процеси, що відбуваються в усій країні. Щоб злагатити репертуар театру, Мольєр починає й сам писати сценічні речі. Шукає він форми, яка б, з одного боку, найбільш притягала глядачів до театру, а з другого боку дала б йому можливість сказати на сцені те, що глибоко засіло в його душу, що бачив він у своїх мандрівках. Такою формою стає для Мо-

льєра комедія. Так от Мольєр пише і рівночасно сам грає головні ролі своїх комедій.

Перші свої фарси пише Мольєр під час своїх мандрівок на півдні Франції 1646—1650 р. Цих перших фарсів Мольєра було мабуть чимало, але з них ні один не дійшов до нас в оригіналі. Важніші з них: „Три суперники“, „Шкільний учитель“ і „Закоханий лікар“. Про характер цих фарсів ми можемо судити з інших фарсів Мольєра, написаних у цей час. Сюжети до них запозичив Мольєр здебільша з італійської імпровізованої комедії. Перша його комедія, що дійшла до нас, „Пустун“ (L'Étourdi, ou les Contre-Temps), написана 1653 року і поставлена цього таки року в Ліоні, де Мольєр був директором театральної трупи. Комедія ця йшла потім 12 сезонів у Парижі ще за життя Мольєра і мала великий успіх. Написана вона під сильним впливом італійського фарсу, та разом з тим показує вона, що Мольєр, хоч і бере чужі теми для деяких своїх комедій, уміє блискучо переробити їх і надати їм оригінального йому змісту. Друга комедія того ж типу, написана 1656 року, „Любовна досада“, має також багато запозичених мотивів з італійського та еспанського фарсу. В „Любовній досаді“ вперше проявляє Мольєр тонке і глибоке знання психології людей із тих верств, життя яких малює він у цих перших своїх комедіях і що блискучо розвиває він у пізніших своїх творах.

Трохи пізніше, 1659 року, уже в Парижі, в театрі „Пті-Бурбон“ ставить Мольєр нову свою п'єсу „Манірниці“ (Les Précieuses ridicules), що її критика вважає за найкращу п'єсу цього періоду творчості Мольєра. У тій п'єсі висміює він штучну і манірну мову паризьких модних сальонів, що їх наслідує нова французька буржуазія, яка

тоді, виходячи на поверхню суспільного життя, хоче усьому наслідувати французьку аристократію. Торкається він у тій п'есі і поглядів на родинне життя, поглядів, які панували в аристократичних колах Франції того часу і які присвоювали собі і французька буржуазія. П'еса та мала нечуваний досі в театрі Мольєра успіх, не вважаючи на виступи проти цієї комедії висміяніх у ній представників модних сальонів, що добивалися заборони цієї комедії. Кілька місяців пізніше ставить Мольєр нову свою п'есу „Сганарель“, а потім „Школу чоловіків“, де живо і дотепно малює він погляди французької суспільності, так званих „верхів“, на подружжя і виховання дівчат. Комедія ця в театрі Мольєра пройшла 12 сезонів і ставилася 132 рази; головну роль грав сам Мольєр.

1661 року вступає Мольєр, як директор двірського театру, на королівський двір. Тут, щоб задоволити вимоги свого опікуна—короля і „розвеселити монарха“, пише Мольєр цілий ряд комедій на спеціальне замовлення Людовіка XIV. Ідучи за вимогами і смаком королівського двору, творить він перший своєрідний і цікавий тип комедії—комедію балет. Літературне значення цих його комедій менше, чим інших його п'ес, але кожна з них носить на собі відбиток таланту Мольєра і становить цікавий документ для характеристики життя французького королівського двору за розквіту абсолютизму. В деяких із них дає Мольєр сатиру на французьку аристократію і міщенство, малює цілу галерею портретів, що живцем вирвані з навколо життя, типи дворян, лікарів, духовництва. І так 1661 року повстає комедія-балет „Нестерпучі“, 1663—„Версальський експромпт“, 1664—„Одружіння з примусу“, „Елідська принцеса“,

1670— „Світлі любовники“, і багато інших. У той час написав Мольєр і трагедію-балет „Психе“ (1671 року), побудовану на античній мітології, даючи сюжет, що так відповідав думкам і психіці двірської аристократії часів абсолютизму.

Але цей жанр комедії-балету, хоч дуже цікавий і надійний у розвитку театрального мистецтва, не є основний у творчості Мольєра. Ці комедії-балети писав Мольєр часто на те, щоб догодити своєму заступникові—монархові, писав на замовлення і вимогу часу. В Людовікові XIV бачив Мольєр оборонця і заступника своєї кляси—буржуазії, і не минав ніколи нагоди, щоб не висловити йому своїх монархістичних почувань, щоб не оспівувати його величі, сили й могутності. Цей тон бринить у багатьох комедіях Мольєра, писаних спеціально для королівського двору. Основним у творчості Мольєра є комедія характерів соціально загострена, а суть її зводиться до нападу на дворянство і до оборони буржуазії.

„Через те що французька буржуазія XVII століття ішла в парі з монархом, а монарх у парі з буржуазією, щоб скріпити її і приборкати февдельне дворянство, через те що Людовік XIV виступав оборонцем буржуазії, а разом з тим заступником комедії, то недивно, що Мольєр був вірнопідданим і не минав ніякої нагоди, щоб не прославляти короля і не підкреслити своїх монархістичних переконань. Приміром, у п'єсі „Набридливий“ герой прославляє короля за те, що він зумів підкорити собі могучих синьйорів, у п'єсі „Амфітріон“ Мольєр алегорично обороняє право короля брати собі в любовниці кожну свою піддану, навіть тоді, коли вона є чиєюсь жінкою, а навіть п'єса „Тартюф“, при кінці якої вмішується король і проводить дію до розвязки, кінчається славленням короля,

мудрого і освіченого монарха — доброго батька своїх підданих”¹.

Недивно отже, що Мольєр у передмові до „Тартюфа“ каже, що „обов’язком кожного вірнопідданого є розвеселяти свого монарха“. Безумовно багато з його комедій написано іменно для цього. Та, як сказано вище, основною суттю комедії Мольєра є сатира на французьке дворянство, на французьке духівництво, оборона прав французької буржуазії, що нарastaє, і в тому найшов він собі заступника в особі Людовіка XIV, в особі абсолютноного французького монарха. Гострою сатирою висміює він фев达尔ну шляхту, дворянство, в своїх комедіях змальовує облуду і підступство духівництва, пишність аристократії, під якою криється підлota, брехня, фарисейство. Правда, не минає його сатири і буржуазія, тоді, коли вона старається наслідувати цей „вищий світ“ аристократів, як приміром у комедії „Мішанин-шляхтич“, де змальовує він міщанина, що всіма силами намагається пролізти в дворянни. В комедії „Скупий“, що її критика визнає за шедевр творчости Мольєра, дає він тип міщанина-скупаря, що своїм грощолюбством „ганьбити“увесь стан ремісників“. У „Манірницах“ висміює він молодих міщенок, що переймають напужений тон паризьких аристократичних сальонів. Але, бичуючи ці хиби і смішні сторони своєї кляси — буржуазії, він разом із тим у всіх своїх комедіях виступає в оборону її перед упривілейованим дворянством, намагаючись змалювати ідеальний тип нової кляси.

Не можна сказати, що Мольєр був свідомим і всестороннім ідеологом буржуазії. Добра, в якій жив Мольєр, була ще переходовою формою в розвитку

¹ В. М. фриче—Очерк развития западных литератур, 1929.

свідомости буржуазії як кляси, думки і погляди її були ще незавершені, чіткої границі між буржуазією і дворянством ще не було. Мольєр жив „на порозі боротьби двох світів, двох глибоко протилежних собі „свідомостей“, двох непримирених систем, що з них кожна являла собою сукупність своєрідних поглядів на ціль життя, на людську гідність, на моральну повинність, на природу щастя і страждання і т. д.“¹. Свідомість буржуазії як кляси прийшла пізніше, в XVIII столітті, коли виступає вона до боротьби з аристократизмом уже цілком свідома своєї сили, коли інтереси її та прагнення знаходять своє оформлення в філософії і науці. За часів Мольєра буржуазія ще не мала в собі тієї сили, щоб вести перед усьому житті, вона багато де в чому ще наслідувала дворянство і намагалася йти за ним у усьому. І зрозуміло, що це і відбилося в творчості Мольєра, у виявах вірнопідданства монархові, в ідеалізованійого сили і могутності, в ідеалізованій дворі. Але разом із тим він виявляв прагнення нової кляси, якій належала будучина, був виразником ідеалів, що скоро мали стати ідеалами всіх „чесних, шедрих і благородних“ купців і капіталістів всякого роду.

Взаємини між дворянством і буржуазією, свідомість тієї влади, яку мало дворянство над душою міщанина, намагання визволити свою клясу від сліпого наслідування дворянства — це теми комедій Мольєра, до яких він часто вертається. Вийшовши сам із роду ремісників - міщен, Мольєр виніс із середовища своїх рідних реальний, практичний і тверезий погляд на життя. Мандруючи по різних містах Франції, пізнав він життя аристократів і нової кляси, буржуазії, відчував силу буржуазії, але разом з тим бачив, що перевага культури на

¹ П. С. Коган — Социология Мольеровского творчества.

боці дворянства. Тому і в своїх комедіях Мольєр не може протиставити дворянству буржуазії, як кращої і ідеальнішої кляси. Він висміює дворянство, висміює заразом і свою клясу, буржуазію, намагаючись натомість створити в своїх комедіях ідеальний тип міщанина, не находячи його в тому реальному світі, серед якого він обертається. Для Мольєра буржуазія не є ще тією клясою, яка може зайняти місце у привілейованих аристократів. Тому і в комедіях своїх не ставить він наголосу на клясові протиріччя між дворянством і буржуазією, не висвітлює зла в антагонізмі цих обох кляс. Він, правда, свідомий того, що джерело суспільного лиха полягає в політичних привілеях дворянства, але цього питання не ставить він у центр уваги своєї творчості. На перший плян висуває він проповідь про моральне переродження у привілейованих верств, гострою сатирою на всі недостатки і хиби прагне він відправити людські характери, думаючи, що тим самим відправиться і суспільне лихо, в тих суспільних рямцах, в яких жила Франція за Людовіка XIV, за того суспільного устрою, який панував тоді. Свої обвинувачення і проповідь своїх ідей вкладає він в уста так міщанина, як і в уста дворянина і слуги (Сганарель). Завдання комедії Мольєра не в організації суспільних сил для зміни існуючого ладу, не в організації кляси, що має стати до боротьби з цим суспільним ладом. Завдання комедії Мольєра — відправити людський характер, відправити людські хиби. В той бік направлена його сатира, і треба признати, що володіє нею Мольєр геніально.

Для цього написані майже всі комедії Мольєра. Крім поданих вище, треба згадати тут „Школу жінок“ (1662) і „Критику на «Школу жінок»“ (1663),

де Мольєр маює сучасних йому жінок вищих кіл, для яких увесь світ полягав у флірті і манірності, плітках і інтригах. У другій своїй комедії „Учені жінки“ (1672) змальовує Мольєр „учених жінок“, що за приміром жінок із дворянства дивляться звисока на сімейне життя, шукаючи собі чоловіків „філософів“. Ідеалом Мольєра, поета і філософа буржуазії, була інша жінка, відмінна від цих манірниць і „учених“, а саме: діловита хазяйка і мати, і цей ідеалізований ним тип жінки дає він у тій же комедії „Учені жінки“ в особі Генріети. Питанню про сімейне життя присвячена і комедія „Школа чоловіків“, про яку згадано вище. Правда, в усіх тих комедіях Мольєр не дійшов до ідеї рівноправності жінок, до думки про жінку як громадського діяча, незалежного економічно, рівного у всіх правах із чоловіком. Він виступає тільки, щоб оздоровити сімейне життя в тих суспільних умовах і формах, які тоді панували, для нього проблема спільногоЖиття жінки і чоловіка полягає у вірності жінки „подружнім обов'язкам“.

І в цьому питанні, питанні стану жінки, сімейних відносин, виховання, Мольєр знов таки виступає не як свідомий борець за знищення зла; він критикує дворянство, критикує і свою клясу — буржуазію, щоб виправити хиби, що є в цій сфері суспільногоЖиття, він вимагає можливого поліпшення в тих рямцях суспільногоЖиття, в яких живе все суспільство його доби.

Найяскравішими з погляду оцінки Мольєром моральної вартості суспільних кляс його доби є комедії Мольєра: „Тартюф“ (1664), „Дон-Жуан“ (1665), „Мізантроп“ (1666). У цих своїх комедіях, головним чином у двох перших, „Тартюфі“ і „Дон-Жуані“, під покровом лести королеві й вірнопідданчих заяв, Мольєр гостро виступає проти

упривілейованої клясі; проти дворянства і духівництва. У цих комедіях він створив „две безсмертні картини, в яких потавував він дві упривілейовані кляси, могуті ще, але засуджені вже історією. Дон-Жуан — геніяльне втілення дворянської розбещеності, Тартюф — святеності і облудності католицького духівництва”¹. Дон-Жуан — це типовий представник панівної кляси тієї епохи, що була на дорозі економічного і морального занепаду. Розвиток торговельного і промислового капіталізму спричинив те, що ця кляса втратила своє значіння, втратила свою вагу. Представники цієї кляси не знаходили вже тієї економічної ділянки, на якій могли б вони зміцнити свою силу. Суспільно-політичний устрій, що ще досі давав їм змогу стояти на чолі громадянства, був і розкладовим чинником, що підривав моральну основу цієї кляси. Під пишністю двірських етикет крилася розбещеність двірських аристократів, дармоїдство, моральний занепад. Дон-Жуан — це цинік, гвалтівник, хабарник, для якого немає нічого святого, нічого гідного пошани. Він смеється з усього того, що мало становити підвиалини буржуазного суспільства, обманює жінок, знущається над слугами, залазить у борги, не сплачуєчи їх, обманює всіх, кого тільки вдається. У нього своя філософія, що ціль життя бачить у насолоді і легкому житті. „Вся розкіш життя — в любові. Немає нічого кращого, як усікими способами покорити собі серце молодої красавиці”, говорить про себе Дон-Жуан. А для кращих успіхів у здійсненні цих своїх „моральних зasad“, Дон-Жуан укутується в маску благочестивости, побожности, великородности.

¹ П. С. Коган — Социология Мольеровского творчества.

Таким самим облудником, похітником є й друга безсмертна постать комедії Мольєра, Тартюф, представник французького католицького духівництва, що під маскою смиренного пастиря і побожного благочестивця, аскетизму й некористолюбності приховує ту саму розбещеність, розпусту, жадобу. В тій постаті Мольєр дав не тільки прекрасну картину лицемірного святця, картину спільну для всіх часів і країн, але й близкучо розкрив ту болячку, що підкопувала коріння другої опори феодального ладу — церкви. Тартюфство — це зло, що заважало закріпленню нового, буржуазного ладу, вносило розлад у сім'ю, громадське життя. Тартюфство — це велике соціальне лихо, що довгі віки запускало свої сіті у всіх суспільних верствах, що й досі незагинуло.

У цих двох п'есах має Мольєр живу і ярку картину Франції XVII століття, розгортає широке полотно звичаїв панівної кляси епохи, її економічний і моральний занепад. У „Дон-Жуані“ і „Тартюфі“ дає він картину того процесу, що відбувався в епоху абсолютизму у Франції, процесу занепаду основ феодального ладу. В „Мізантропі“ (1666) має він знову трагедію буржуазного інтелігента, якому доводиться жити в цьому світі двірських аристократів, в цьому облудному, брехливому, лицемірному сальоні привілейованої кляси його часів. Альцест, герой „Мізантропа“, це сам Мольєр, що сам обертається і жив у тому світі двірських аристократів, бувши двірським артистом. В його особі виступає кляса буржуазії, що, оточена дворянським світом, пригнічена вагою психіки упривілейованої кляси — дворянства, протестує проти цього світу, проти цього пригнічення, тепер лише сміхом і сатирою, щоб пізніше об'явити йому рішучу боротьбу. Устами Альцеста висловлює Мольєр своє розчаровання і ненависть до „вибранців долі“ за їх брехню

ї злобу, їлі є зважом і погорду до тих других, що на їх оборону він стає, до своєї кляси, буржуазії, за те, „що не хоче вона зненавидіти злих, не горить до них благородним гнівом, потураючи вся-ким негідним їхнім вчинкам“. І це дуже характерна риса для всієї діяльності Мольєра, для його світогляду. Злу, яке він бачить, яке немилосердно бичує він своєю геніальною сатирою, не може протиставити він ніякої сили; яка знищила б це зло, усунула його і запровадила новий, кращий лад. Буржуазія часів Мольєра не була ще тією силою, вона стала нею тільки в наступному столітті.

„Не було того «благородного гніву», тієї волі боротися, що мали розвинутися в наступному столітті і довести до великої революції, положити край привілеям маркізів і графів, знести з лиця землі останки феодального ладу. Цей висновок, до якого прийшов Альвест, який у вироку суду нашов право, що підбадьорювало його погорджувати суспільністю, цей марний вихід був єдиним виходом і для Мольєра, що появився трохи завчасно, але, безумовно, своєю сатирою проклав дорогу тим, що скоро мали зайняти командну височінь життя”¹.

Погорджуючи дворянством, аристократією, Мольєр брав на себе обов'язок виховувати свою клясу, давати їй зразки кращого, відповіднішого для неї поняття життя. У всіх своїх комедіях проводив він думку про те, що буржуазія не повинна наслідувати дворянства, не повинна сліпо йти за ним, споріднюватися з ним. Жорж Данден, селянин, що, забагатівши, одружився із збанкрутованою баронесою, яка сміється з нього і зраджує його (комедія „Жорж Данден“, написана 1868

¹ П. С. Коган, там таки.

року), — це доказ негативного боку такого споріднення. Легковірний Журден у „Міщанині-шляхтичі“ дає себе обдирати гулящому аристократові, щоб тільки приподобитися шляхті.

Найгострішу сатиру на дворян-панів вкладає Мольєр в уста тих, хто найкраще знав цих панів — в уста слуг. Це Сганарель у комедії „Дон-Жуан“, Сосій в „Амфітріоні“ (1668), що кидають панові виклик глуму і погорди. Мольєр впроваджує на сцену панських слуг на те, щоб іще більше підкреслити негативні риси їхніх панів-аристократів.

„Вкладаючи в них (слуг) багато правди, Мольєр має нам дві категорії їх. З одного боку, це грубі поводженням, але добрею натурою слуги, що не підпали під розкладовий вплив своїх панів; з другого боку — це спритні льокаї, які навчилися від своїх панів шахрайства, використовуючи його проти них же самих. Вони так добре знають своїх панів, що не тільки традиційно-театральною звичкою звучать їхні слова, але і суспільною правою, коли вони починають говорити мовою, в якій можна передбачити промови якобінців XVIII століття¹. „Одно століття пізніше, напередодні великої революції, Сосій і Сганарель переміняться на Фігаро, який перейде вже в активніший наступ проти свого пана, а в його особі проти всієї аристократичної кляси“².

В комедіях Мольєра постаті слуг виступають переважно не як суспільна верства із своїм клясовим обличчям, а як допоміжні персонажі, що ними послуговується Мольєр для яскравішого виявлення хиб привілейованих верств. Мольєр — представник своєї кляси, буржуазії, його погляди,

¹ В. Филиппов — Мольєр-драматург.

² В. Фриче — Очерк развития западных литератур.

його проповідь, що вміщена у всіх його комедіях, є поглядами і проповіддю буржуазії його часів. Але у своїх комедіях зумів Мольєр дати геніяльні картини французької дійсності епохи абсолютизму, торкнувшись він цілого ряду мотивів, характерних для всіх часів, і це є цінним у творчості Мольєра і на сьогодні. Боротьба з облудою, що прихована за пишними фразами, боротьба із штучністю, удаванням, манірністю — є тим, що все zostанеться цінним в комедіях Мольєра.

Такий, сказати б, соціальний бік творчости Мольєра. Але творчість Мольєра має для нас не тільки це значіння. Мольєр не тільки виразник своєї кляси і епохи, що своїм генієм „уловив соціальний процес незвичайної ваги в той момент, коли цей процес був у початковій стадії свого розвитку і далеко не кожному був ясний“ (Коган). І не тільки те, що в своїй комедії поставив собі за ціль боротися з людськими хибами як соціальним злом певної кляси і суспільності. І не тільки як письменник. Мольєр має велике значіння ще і як драматург, що підніс мистецтво сцени у своїй галузі на велику височінь. Бувши сам артистом і директором театральної трупи, пізнав він психіку глядача, його вимоги і зумів створити такі форми комедії, що приступні і зрозумілі всім верствам суспільності, що захоплюють глядача. Вони саме й роблять Мольєра інтернаціональним письменником і артистом.

Свої комедії пише Мольєр насамперед для сцени і тут використовує він усе, що тільки могло б оживити дію, захопити глядача. Він брав усе те, що допомагало б йому з більшою сценічністю відбити в його комедіях навкружне йому життя. Вихідною точкою для комедії Мольєра були імпровізовані італійські комедії, що мали характер фарсу.

Свою діяльність творця французької комедії розпочав Мольєр такими фарсами, грубуватими стилем і мовою, повними щирого, веселого сміху. Ці елементи фарсу зосталися й пізніше, як це бачимо з його комедії „Міщанин-шляхтич“, „Лікар із примусу“, „Хворий та й годі“ і інші. Для своїх комедій пристосовує Мольєр і мову; не зважаючи на строгі правила літературної мови, ламає їх, впроваджуючи різні говори й жаргони поруч із зразковим стилем і вишуканою мовою найкращих зразків французького письменства. У нього мова характеризує людину, робить її живою і зрозумілою глядачеві. Сам артист, Мольєр уміє орудувати стилем і мовою, що пристосовані для сцени, надаючи велике значіння звукові. „Мольєр нехтує правилами,— говорить історик французької літератури Лянсон,— якщо вони непотрібні або шкідливі для сцени. Його поезії і проза написані для того, щоб їх говорили, а не читали“. А Мольєр сам говорить про ці правила: „Ті, що найбільше говорять про правила і найбільше знають їх, пишуть п'єси, які нікому не подобаються“. Ціль Мольєра полягає в тому, щоб його комедія викликала враження і подобалась глядачам. „Чи не полягає найвище з усіх правил у тому,— говорить він у комедії „Критика на „Школу жінок“, щоб подобатися, і чи ж театральний твір, що досяг тієї цілі, не йде правильною дорогою?“

Це і є законом більшості комедій Мольєра, що зумів глибокий зміст укласти в легку і приступну форму. „Тріумф його комічного генія,— говорить Лянсон,— полягає іменно в тому, що він підходить у кожному типі, у кожній ситуації елемент коміズму, що криється в них, і цей комізм є одвертий, щирий і простий“. А В. Філіппов у своїй статті про Мольєра як драматурга каже: „Наслідувач

італійської імпровізованої комедії, художник, що всіма сприйманнями своєї творчості виходив із природи театру, великий майстер сцени, що прекрасно знав тайну впливу на глядачів, Мольєр-драматург створив твори такої театральності, що і цілі століття після їх створення далі всією повнотою звучать із сцени, викликаючи якнайживіший відгук глядачів у театрах народів усього світу".

I дійсно, Мольєр не сходить цілі століття вже із сцени і все має у глядачів великий успіх. Головно стосується це таких комедій Мольєра, як „Скупий“, „Тартюф“, „Скапен“, „Міщанин-шляхтич“ і інші, що відзначаються великою драматургічною цінністю.

В. Філіппов, аналізуючи творчість Мольєра як драматурга, пише, що „коли «Скупий» або «Тартюф», не говорячи вже про «Жоржа Дандена», «Міщанина-шляхтича», і ін. мають вплив на сучасну авдиторію, —однаково, чи це глядач Comédie Française, чи глядач театру на передмістях Москви, червоноармійського або робітничого театру Казахстану, Башкірії, Узбекістану і т. д., —то не завдяки «письменницьким» властивостям Мольєра, не завдяки літературній цінності його творів, а завдяки невмиріщому його мистецтву, його драматургічним властивостям“. Його психологічні комедії, що мають безперечно вищу від згаданих попереду комедій літературну вартість, що являють собою вершок літературної творчості Мольєра, як „Мізантроп“, „Учені жінки“, сприймає авдиторія без того захоплення, що інші комедії Мольєра. Комедії ці для сучасного глядача чужі і часто незрозумілі, через те недивно, що останніми роками видержують вони менше постановок, ніж інші комедії Мольєра.

Останній твір Мольєра є комедія „Хворий та й годі“, написана 1673 року. На сцені за життя

Мольєра ішла вона тільки чотири рази, востаннє 17 лютого 1673 року. Головну роль в цій комедії грав сам Мольєр, хоч здоров'я його було вже тоді підірване. Остання вистава „Хворого“ була й останнім виступом Мольєра на сцені, й останнім днем життя Мольєра. Під час вистави Мольєра напав приступ задухи, але він не хотів залишити сцени і, хворий, довів виставу до кінця. І ніколи, мабуть, гра його не зустріла такого признання від глядачів, як цей останній його виступ. Ніхто не припустив, що знамените „удавання“ хвороби було не удавання, а справжня хвороба великого актора.

Помер Мольєр того таки дня, перенесений із сцени додому.

Французьке духівництво в своїй ненависті до Мольєра, що своєю знаменою сатирою стяг ізнього маску облуди, не поступилося і перед смертю Мольєра. Виданий був наказ поховати Мольєра за кладовищем, там де ховали самовбивців і проклятих церквою „безбожників“. Тільки 1793 року, з постанови Паризької міської комуни, останки Мольєра були вириті і перенесені в музей французьких пам'яток. Тепер поховані вони на кладовищі Пер-Ляшез у Парижі.

Повного перекладу творів Мольєра на українську мову досі немає. Деякі його комедії, як „Тартюф“, „Лікар із примусу“ і інші були перекладені вже раніше і вийшли окремими книжечками і в Галичині, і на Радянській Україні. На українській сцені Мольєр ішов частіше, деякі його комедії, як „Міщанин-шляхтич“ і „Тартюф“, видержали навіть велике число постановок.

Ця книжка перекладів Мольєра є п'ята більшою збіркою його комедій, що виходять у перекладі на українську мову. Подаємо тут переклади кращих комедій Мольєра, що йшли на сцені українських театрів і були з належним признанням прийняті глядачами, тобто „Тартюф“, „Міщанин-шляхтич“, „Скупий“, „Скалепен“, „Хворий та й годі“. Окремими книжками надруковано останніми роками ще такі комедії Мольєра в перекладі на українську мову: „Все не в лад“, комедія на п'ять дій, „Ото ревнощі“, комедія на одну дію, „Любовна досада“, комедія на п'ять дій (всі три вид. „Рух“ 1927—1928 р.) і „Лікар із примусу“ (вид. ДВУ 1929 р.). Всі ці комедії з великим успіхом виставляються на наших клубних сценах.

A. Березинський

Т А Р Т Ю Ф

ТАРТУФЕ

Комедія на п'ять дій (1)

Переклад В. САМІЙЛЕНКА

За постановою Вищого Репертуарного Комітету НКО УСРР
п'єса до вистави дозволена

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Пані Пернель, Оргонова мати.

Оргон.

Ельміра, його жінка.

Даміс,
Мар'яна, } Оргонові діти.

Валер, закоханий у Мар'яну.

Клеант, Ельмірин брат.

Тартюф.

Дорина, служниця Мар'янина.

Фліпота, служниця п-ні Пернель.

Л'ояль, судовий пристав.

Поліцай.

Дія відбувається в Парижі, в Оргоновім домі.

ДІЯ ПЕРША

Сцена перша

Пані Пернель, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Даміс, Дорина,
Фліпота

Пані Пернель. Ходім, Фліпото; йди ж! Не хочу
тут баритись.

Ельміра. Так прудко ви йдете, що нам не поспі-
шитись.

Пані Пернель. Ви далі вже не йдіть, невісточко
моя,

Бо церемоній цих зовсім не хочу я.

Ельміра. Звичайність так велить, а ще ж ви наша
маті.

Але скажіть: чого вам хутко так тікати?

Пані Пернель. Бо надивилася на цей розгар-
діяш.

Щоб догодить мені — є клопіт, та не ваш;
Тому від вас я йду свого спокою ради—
Бо тут сміється всяк ізожної поради,
Мені ваги нема, та й не мовчить ніхто.

Та це ж не інше що, як двір царя Пето!

Дорина. Коли...

Пані Пернель. Голубочко! ти дуже язиката.

Славолі й сміlosti в тобі якраз до ката.

Ти думаєш, що всім язик потрібний твій.

Даміс. Але...

Пані Пернель. А ти зовсім, мій синочку, дурний.

Я це скажу тобі, як баба до онука.

Що з тебе виросте ледащо й лодарюка,

Твойому батькові казала я давно,
І виріс ти йому на горенько одно.

Мар'яна. Мені...

Пані Пернель. А ви, його сестричка, — ви
плохенькі,

Мов тихая вода, такі собі тихенькі,
Але в такій воді якраз сидять чорти,
І ваших норовів не можу я знести.

Ельміра. Та ви бо...

Пані Пернель. Вибачай, невісточко кохана,
А ти поводишся таки зовсім погано.

Тепер для їх обох ти матір'ю єси.

Який же приклад їм собою ти даси?

Марнуєш гроши так, що це мене вражає,
Вбираєшся, немов княгиня та. Хто дбає,
Аби одно своє подружжя чарувать,
Прикрас таких повік не стане начіплять.

Клеант. Ось слухайте...

Пані Пернель. А ви, невістчин любий брате,—
Я рада вас любить, кохати, шанувати,

Але якби це я Оргоном тут була,

То стежечка до нас для вас би заросла.

Ви всіх навчаєте, як треба жити... Пане!

Аджеж хто має честь, той слухать вас не стане.

Це може прикро вам? це вас не потіша?

Що ж, правду я люблю; така моя душа.

Даміс. От любий ваш Тартюф без хиби і без
вади...

Пані Пернель. Його послухатись усякий був би
радий.

Мене то гніває, що кожний дурень звик

Про його розпускати нікчемний свій язик.

Даміс. Чи стану я терпіть, щоб шельма ця побожна
Забрала всіх до рук, що й писнути не можна!

Що як цей любий пан ухвали нам не дасть,
То вже й побавитись не вільно? От напасть!

Дорина. Як слухати його, та ще й пойняти віри,
Що б ми не діяли, ми чисті бузувіри,
Бо гострий критик цей огудить нас усіх.

Пані Пернель. І все що гудить він, то є правдивий гріх.

За ним ви зможете до раю доступити.

Чи син мій вас не вчив, як слід його любити?

Даміс. Ні, сила батькова не здуває того,
Щоб я хоч трошечки любити міг його,
Я зрадив би себе, якби дививсь інакше,
Якби його діла мене вражали м'якше.
Пройдисвіт цей давно обурює мене,

І я таки зроблю з цим паном щось страшне.

Дорина. Авжеж, хіба не глум, не сором на всі люди,
Що ми в руках усі в нікчемної приблуди?
Той ланець, що до нас без підошов прибрів,
А вся одежина на йому п'ять шагів,
Тепер, як паном став, усе те забуває,
Орудує всіма, всім рота забиває.

Пані Пернель. Ось не бреши! Тоді найкращий
був би лад,

Якби всі слухались його святих порад.

Дорина. Це ваша вигадка його в святі запише,
А він — облуда ввесь і нею тільки дише.

Пані Пернель. Ото язик!

Дорина. Такі — його слуга й він сам,—

Що їм без розписки нічого я не дам.

Пані Пернель. Не знаю, що в душі в'слуги
його Лорана,

Але заприсягтись готова я за пана.

А ви на його всі тому повстаете,

Що правди з уст його ніяк не знесете?

Бо гнівають його гріхи й думки лукаві,

А божий інтерес у його в кожній справі.

Дорина. Так. А чому ж його злоба несита єсть,
Як завіта до нас хоч якийнебудь гість?

Чи небо гнівають почесні ті візити,
Що він про їх кричить, немов несамовитий?
А знаєте, чого він на гостей повстав?—
Бо нашу пані він до їх приревнував.

Пан і Пернель. Мовчи, та з язика не вергай мов
з лопати.

Бо всяк, не тільки він, вам став би дорікати.
Бо ввесь гармидер цей, що в домі тут щодня,
Карет перед двором невпинна гуркотня,
І гук від тиску слуг, що панство понаводить,—
В сусідстві поговір та всякі спльотки пло-
дить,

Нехай у зборах тих іще гріха нема,
Але вже слава йде, а це хіба дарма?

Клеант. Невже ви плетунам заткнуть хотіли б
рота?

Але на світі жить яка була б охота,
Якби не сміли ми приймати любих нам,
Аби не дати що сплітати брехунам?
Нехай би й так: ніхто до нас і ми нікуди,
Але невже тоді мовчали б злії люди?
Немає способу від брехень утекти,
То не вважаймо ж ми на ті дурні роти.
Живім по-людському, нехай собі сороки
Скргочуть як хотять і лають на всі боки.

Дорина. Чи це ж не Дафночка й не Дафнин
чоловік,

Що тріпають об нас злосливий свій язик?
Ті що в житті сами зблудилися з дороги,
Найперше від усіх підіймуть нас на роги.
Так і вишукують задля брехні чогось,
І вже біда, як їм почути довелось
Про приязнь вашу з ким, бозараз перекрутять,
І славу рознесуть, інших збаламутять,
І фарби наведуть вони на вас такі,
Що й власні вчинки їх згадуться менш гидкі;

Бо як, мовляв, між нас нігде святих немає,
То й власний їхній бруд ніхто не покарає.
Вони б накинули неславу на весь край,
Щоб якомога менш припало на їх пай.

Пані Пернель. Твоє балакання пропало не-
корисно.

Тут про Оранту всім, здається, добре звісно,—
Побожна то душа — а от вона, гляди,
Не хвалити натовпу, що йде щодня сюди.

Дорина. Це правда, приклад цей згадати вам
годиться,

Бо пані та живе, неначе та черниця.

Але ж того вона тепер така свята,
Що вже минулися давно її літа.

Колись молодшою була вона вродлива,
То й до закоханих не так була спесива,
Тепер зістарілась, її вже світ не зна,
То й світа через те не хоче знати вона,
Ховаючи себе під мудрістю святою,
Бо не здолає вже принаджувати красою.
Такий уже звичай у всіх зів'ялих краль,
Іх молодіж покинула на жаль,
І щоб розважитись і трохи вдовольнитись
Нема їм способу, як тільки присвятитись
І от, живуть вони немов черниці ті,
Та судять кожного, бо бач сами святі,
І гонять не тому, що правди путь їм мила,
Але що заздрість їм усі думки обсіла.
Не вибачать вони нікому тих потіх,
Що, як минув їх час, тепер а не про їх.

Пані Пернель.

До Ельміри. Тобі, невісточко, така балаканина
Видимо до смаку, а я мовчать повинна,
Бо наймичка твоя з плесканням не вгава;
Але тепер і я скажу хоч слова два.
У найщасливішу свого життя годину

Мій син прийняв собі таку святу людину,
Що сам господь послав, вас бачивши в гріхах,
Щоб розум ваш слабий направити на шлях.
Так слухайте ж його, як вам спасіння любе:
Він гудить тільки те, що вас веде до згуби.
Всі ваші бесіди, гостини і танки —
То все лукавого мерзенні вигадки.
Про бога там ніхто не згадує в розмові,
Балачки ж, пустощі й пісні напоготові.
Там судять ближнього, беруть його на сміх
І брехні всякії вигадують про всіх.
Якби розумному між вами opinиться,
То в його голова від крику розболиться.
Сто брехень заразом, хто на яку напав...
Там лікар був один, ще й гарно так сказав:
Це Вавилонський стовп і яzikів змішання,
Бо стовпились усі задля пащекування.
За вигадку таку йому таки прийшло...

Показуючи на Клеанта

А цей панок уже рेगочеться чогось!
Найдіть собі дурних, та й будете сміятись.

До Ельміри:

А ти... Але прощай! не хочу вже змагатись,
Обрид мені цей двір і кόдло ваше все.
Тепер мене сюди не швидко занесе.

Ударивши по щоці Фліпоту:

А ти загавилася і спиш уже, псяюхо!
А, трясця!.. Як візьму оце тебе за вухо!..
Іди за мною! Ну!..

Сцена друга

Клеант, Дорина

Клеант. А я вже не піду.

Боюся, щоби знов не вскочити в біду.
Ну, добра жіночка!

Дорина. А шкода, що не чує

Вона, як ваша мосць — отут її шанує;
Була б подяка вам і мабуть не мала,
Вона б вам добрости ще краще довела.

Клеант. Без жодної вини чогось на всіх напалась.

Чи то вона в свого Тартюфа закохалась?

Дорина. Вона то ще не так; а от погляньте ви
Чим син її зробивсь: той збувся голови.

Колись розумний був, як слухав нашу раду,
І навіть на війні не зостававсь позаду;

Але тепер увесь свій розум загубив,
Відколи дуже так Тартюфа полюбив.

Рідненьким братом став Тартюфа називати,
Йому дорожчий він, ніж діти, жінка, мати,
Бо то довірений усіх його думок
І в ділі кожному єдиний ватажок.

А як почне його до серденька тулити!

Здається, дівчину не можна більш любити.

В обід його щодня на покуть садовить
І тішиться, як той за чотирьох трощить.

Йому найкращій шматочки відкладає;

Тартюф ригне, а він його поздоровляє.

Тартюф для його все: порадник, голова;

Він згадує ввесь день усі його слова;

Щоб не зробив Тартюф, то буде все чудово.,
Оракулом стає його найменше слово.

А той найшов дурних і вже не ловить гав
І штучним виглядом Оргона підобгав.

У його грошики видурює лукаво

І глузувати з нас добув нехибне право.

Та що! його слуга, облесливе хлопча,

І той мішається до нас і нас навча.

Там як почне до нас казання говорити

Та розкидати нам стъожки, рум'яна, квіти!

Оце якось порвав нам хустку на шматки,

Що замішалася в його „Святі квітки“,

Говорячи, що ми без сорому змішали
З святою книжкою чортячі причандали.

Сцена третя

Ельміра, Мар'яна, Даміс, Клеант, Дорина.

Ельміра до Клеанта. На ваше щастя ви не йшли
аж до дверей,

Були б наслухались іще її речей.

Але, я бачила, вернувсь Оргон до хати,

То я до себе йду, щоб там його прийняти.

Клеант. А я зістанусь тут на кілька ще хвилин.
У мене тільки й справ добридень дать один,

Сцена четверта

Клеант, Даміс, Дорина.

Даміс. Ви киньте з ним слівце про шлюб се-
стри моєї;

Боюсь я, що Тартюф замислив щось на неї,
То батька в другий бік коли б іще не збив.

Ви знаєте, що я цю справу полюбив:

З Валером любиться сестра моя Мар'яна.

Валерова ж сестра така мені кохана,

Що як не...

Дорина. Він іде.

Сцена п'ята

Оргон, Клеант, Дорина.

Оргон. А, брате мій, здоров!

Клеант. Гаразд, що ви прийшли, а я вже був ішов.

А що, на хуторі вже красно, та не дуже?

Оргон. Дорино... Підождіть хвилину, милий
друже,

Призвольте трощечки, щоб я хоч розпитавсь

Про те, що сталося тут, та вже й не турбувавсь.

До Дорини:

Чи все за ці два дні велось вам до вподоби?
Що проробляєте? чи хто не мав хвороби?

Дорина. Завчора в пані страх боліла голова,
Та ще й пропасниця була якась нова.

Оргон. А як Тартюф?

Дорина. Тартюф? до його що пристане?
Такий гладкий як був, товстий, лице рум'яне.

Оргон. Бідаха!

Дорина. Ввечері то й істи не могли,
І за вечерею ні крихти не взяли,

Бо в голові й тоді ще дуже в їх боліло.

Оргон. Ну, а Тартюф?

Дорина. Один за двох він справив діло.

Двох куріп'ят обгриз побожно до кісток,

Та ще й на закуску здоровий з'їв биток.

Оргон. Бідаха.

Дорина. Як лягли ж, то як одну хвилину

Качались цілу ніч без сну, без одпочину,

Було не можна спати, так дуже їх пекло;

А коло їх і нам спочинку не було.

Оргон. Ну, а Тартюф?

Дорина. Наївсь вечерею смачною,

Устав, та й спатоньки поплентавсь до покою

І на перині там бебехнувся як пень,

Та вже прокинувся на другий тільки день.

Оргон. Бідаха!

Дорина. Та таки ми пані вговорили

І згодились вони, щоб кров їм отворили

І зараз же тоді зробилось легше їм.

Оргон. Ну, а Тартюф?

Дорина. О, він не налякавсь нічим,

І проти бід усіх набравши в душу сили,

Хильнув чарок із п'ять, як снідати посіли,
Щоб знову в пані влить ту виточену кров.

Оргон. Бідаха!

Дорина. Та тепер усі здорові знов.

Піду ж до пані я, скажу, що ви чимало
Зраділи, що її хороби вже не стало.

Сцена шоста

Оргон, Клеант.

Клеант. Вона ж у вічі вам на глум вас узяла.

Не гнівайтесь, бо річ моя зовсім не зла.

Але вам так і слід, сами собі ви шкоду

Зробили примхами, яких не чув я зроду.

Чи можна, щоб Тартюф вас так опанував,
Що вже байдуже вам до всіх на світі справ.

Ви прийняли його, ще й полатали лати...

А вже тепер дійшли...

Оргон. Ось годі вам казати,

Бо ви не знаєте зовсім, який він є.

Клеант. Не знаю? що ж, тоді питання повстає:

Як розпізнати його, яким він може бути?

Оргон. Якби вам довелось як слід його забагнути,

Ви б краю не знайшли всім радощам своїм,

Це чоловік такий... Ах! він такий... зовсім...

Хто слухає його, живе в такім спокою

І дивиться на світ, як на копицю гною.

Я від його розмов цілком не той, що був,

І вже до всіх речей прихильності позбув;

Тепер і приязні в душі моїй немає;

Нехай тут мати вмре, брат, жінка, син скончає,

Повірите, мені байдуже вже про те.

Клеант. От людські почуття і серце золоте!

Оргон. Якби ви знали, як мій впіршо з ним
спізнались,
Ви певно б так, як я, душею з ним
з'єднались.

Оце було щодня до церкви тихо йде,
І там, де я стою, навколошки впаде,
І в церкві хто б не був, на його всяк дивився,
З яким він запалом до господа молився.
Зідхав так голосно, то знов крижем лягав
І землю щоразу покірно цілував;
А як виходив я, мерщій передо мною
Ставав при виході з свяченою водою.
Його слуга, що теж на праву путь ступив,
Про вбожество його зі мною говорив;
І то я став йому грошима помагати,
Але він не хотів усіх від мене брати:
„Частину я візьму,—казав,—а цю верну,
Бо я не заробив такого талану“.
Коли ж я не приймав, він брав і ту ж
хвилину

На вбогих раздавав тих грошей половину.
Нарешті бог привів його до мене житъ
І саме відтоді мені в усім щастить.
Він догляда всього, за жінкою ж моєю,
Шануючи мене, зорить як за своею,
Її ревнує більш, ніж я, і вже мене
Сповістить кожний раз, як хто їй підморгне.
А щирий він який—повірити не можна,
Бо перед ним стає гріхом дрібниця кожна,
Його боїться він у всіх ділах своїх:
Оце якось собі поставив він у гріх,
Що як піймав блоху,—а саме він молився,—
Вбиваючи її, занадто прогнівився.

Клеант. Ой, ой! ви розум свій мабуть згубили
ввесь,
Чи то ви тільки так із мене смієтесь?
Балачка поглядів моїх не перетворить.

Оргон. Безбожно дума той, хто так як ви
говорить,

І духу вільного в вас повна голова.

Я вас остерігав не раз уже й не два,

Що бог за ці думки вас тяжко покара.

Клеант. Таким, як ви, якраз ця мова припадає.

Сліпі хотять на всіх полулу навести,

Бо в іх безбожний, хто не має сліпоти,

І той, кому кривить свій вид не до вподоби,

Ні віри в святощі не має, ні шаноби.

Ні, мова ця мене зовсім не настрашить,

Я знаю що кажу, і бог це серце зрити;

На вихиляси всі не хочу я вважати;

Святым перед людьми себе не трудно вдати.

Гак само як не той одважний, хто зложив

Байки про те, яких побив він ворогів,

І до побожного життя дають закони

Не ті, що скрізь гудуть про піст і про поклони.

Гай, гай! невже ж то вам, мій братіку, дарма,

Що зовсім правди в тій побожності нема;

Чи з правою брехню поставили б ви в парі?

Дали б ту саму честь обличчю, що й машкарі?

Те саме хитрощам, що й справжнім почуттям!

Подоба істини за правду стала вам!

Мара й особа вам однаково хороши,

Фалшиве золото для вас правдиві гроши.

Але ж поміж людьми найбільш істот чудних,

Натури чистої ніде не видно в них;

У межах розуму їм тісно аж до смерти,

І от силкуються вони, щоб іх розперти;

Не раз вони псують найвищі почуття,

Бо в іх вони живуть без міри й без пуття.

Про це я вам хотів між іншим нагадати.

Оргон. О, бачу я, що ви філософ, ще й завзятий.

У вас у одного ще розум не погас;

Знання й науки всі зістались тільки в вас;

Оракул ви, Катон для нашого століття,
І побіч вас усі нікчемне тільки сміття.

Клеант. Ви помиляєтесь, я не філософ, ні;
Науки всі і знання не залягли в мені.
Проте ж хоч дещицю я добре, може, знаю
І правду від брехні запевно відрізняю.
Чи є де чоловік шановніший, як той,
Хто богові себе віддав? Він є герой.
На світі вищого нічого я не бачу
Над душу праведну, в побожності гарячу.
Але зате найбільш ненавидна мені
Побожність для людей, збудована з брехні,
І ці пройдисвіти, ці ніби преподобні,
Ці богохрабри, ці актори неподобні,
Що найсвятіше все, що має людський рід,
На іграшку взяли, забувши кару й стид,
Бо пориви в душі до зиску тільки чують,
А з правди роблять крам і святістю торгують,
І щоб поваги більш собі в людей здобути,
Очима лупають і в землю лобом б'ють.
Поглянути на їх — живими йдуть до бога,
А пхають у гаман де можна й скільки мoga;
В гарячих молитвах випрошують у всіх,
Манахів удають між натовпу й утіх,
Ховають бруд душі за ревністю до віри,
Дражливі, тяжко злі, безвірні, лицеміри,
І якщо їм кого згубити закортить,
То згублять, і речуть: це небо так велить.
Вони тому страшні неситою злою,
Що проти нас беруть таку поважну зброю.
Бо люди віри їмуть у щирість їх, вони ж
Охоче в серце нам свячений вstromлять ніж.
На цих дурисвітів наш вік тепер багатий;
Побожне ж серце теж не трудно розпізнати.
Чимало є таких правдивих за наш час,
Що можуть прикладом зробитися для нас.

От Арістон, Оронт, згадайте ѹ Періяндра,
Та ѹ Алсідама теж, Полідора, Клітандра,
Усякий їм оддасть таку як треба честь,
Бо не лукавїй, бо в їх чеснота єсть;
Бо не сидить у їх чванливість неможлива,
Побожна їх душа прихильна ѹ милостива,
І не осуджують вони подій людських
Та ѹ не навчають нас, бо мають те за гріх.
Хай інші тішаться препишними словами,
Вони ж своїм життям орудують над нами.
Вони в душі людській не бачать тільки бруд
І добре думають про весь наш грішний люд,
Нема в їх хитрощів, інтриг вони не знають,
А тільки, щоб як слід прожити в світідбають;
Нема в їх з грішником завзятої війни;
Єдиний тільки гріх ненавидять вони;
Не обстають вони за інтереси неба
Ще з більшим запалом, ніж задля його треба.
От справжні люди, от зразок вам чесноти,
От приклад, що за ним усім нам треба йти.
А ваш укоханий зовсім не тої вдачі.
Ви щиро хвалите його чуття гарячі,
Але фальшивий блик вам очі засліпив.

Оргон. Коханий братіку, скінчили ви?

Клеант. Скінчив.

Оргон. Ну, зіставайтесь ж.

Клеант. Іще два слова, брате,

Про інше: хочу я Валера нагадати.

Ви слово подали, що буде він ваш зять.

Оргон. Так.

Клеант. І обрали день, коли його звінчують?

Оргон. То правда.

Клеант. Чом же ви весіллям забарились?

Оргон. Не знаю.

Клеант. Чи невже думки в вас одмінились?

Оргон. А може,

Клеант. Чи слово ви марно даєте?

Оргон. Цього я не скажу.

Клеант. Бо перешкод на те

Немає вам, щоб ви вчинили, як казали.

Оргон. По тому...

Клеант. Хочу я, щоб ви не хитрували.

Про це довідатись просив мене Валер.

Оргон. Чудово.

Клеант. Що ж од вас йому сказати тепер?

Оргон. Що хочете.

Клеант. Але конечна є потреба

Замри ваші ізнати. Які вони?

Оргон. Від неба

Залежить мій замір.

Клеант. Кажімо без крутні.

Ви слово подали; чи справдите, чи ні?

Оргон. Прощайте.

Клеант сам. Тут Валер дізнає певно зради.

Скажу йому про все, ачей не знайде ради.

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Оргон, Мар'яна.

Оргон. Мар'яно!

Мар'яна.

Татку?

Оргон.

Я сказати хочу вам

Щось нишком. Зазирає до кабінету.

Мар'яна. Ви чогось шукаєте?

Оргон.

Чи там

Хто не сховавсь, дивлюсь, чи хто не підслухає,
Бо хатка ця якраз підслухача сковає.

Ну добре, ми сами. Мар'яно, повсякчас

Я розум лагідний спостерігав у вас

І повсякчас до вас я не зменшав кохання.

Мар'яна. Я дуже дякую за ваші почування.

Оргон. Це добре, донечко, а щоб їх заробить,

Повинні ви мені у всьому вдовольнити.

Мар'яна. Я тільки й думаю про це щодня й щоночі.

Оргон. Авжеж. Ну, а який Тартюф на ваші очі?

Мар'яна. Кому? мені?

Оргон. А так. Подумайте про те.

Мар'яна. Про його, тату, я скажу, що звелите.

Сцена друга

Оргон, Мар'яна, Дорина (входить тихенько й стає позад
Оргона; її невидно).

Оргон. Це чемна відповідь. Скажіть же ви про
його,

Що гідности в йому є стільки, як ні в кого;
Що він до мислі вам, що любо вам самій,
Як раджу я, піти до шлюбу з ним мерщій.
Га?

Мар'яна. Га?

Оргон. Що?

Мар'яна. Що таке?

Оргон. Як?

Мар'яна. Я не розібрала.

Оргон. Що? як?

Мар'яна. Про кого це щоб я таке сказала?

Хто полюбивсь мені і з ким мені самій

Так дуже хочеться до шлюбу йти мерщій?

Оргон. З Тартюфом.

Мар'яна. Та того не станеться довіку.

Хіба сказала б я таку брехню велику?

Оргон. Це буде правдою, бо мій такий наказ.

Як я сказав, то так і станеться якраз.

Мар'яна. Невже ви хочете..

Оргон. Вас хочу одружити,

Щоб у свою сім'ю Таргюфа прилучити.

Я так постановив і він судився вам.

Бажання ваші я...

Побачивши Дорину.

Що робите ви там?

Цікавість, мабуть, вас підбуджує чимало,

Що аж на підслухи прибігти вам припало.

Дорина. Не знаю відкіля взялася чутка та,

Чи хто доміркувавсь, чи так брехню спліта,

Але вже чула я про шлюб той через люди,

І я таки кажу: брехня, того не буде.

Оргон. Це неймовірним вам здається?

Дорина. Навіть так,

Що віри не пойму я й вам самим ніяк.

Оргон. Я знаю способа, щоб віри пойняли ви.

Дорина. Еге, балакайте: ви дуже жартівливі.

Оргон. Чи правду я кажу, покаже річ сама.

Дорина. Вигадуйте!

Оргон. Але ж тут вигадок нема.

Дорина. Не вірте, панночко; жартують ваші
тато;

Не бійтесь...

Оргон. Я кажу...

Дорина. Впевняете завзято,

Та хто ж повірить вам?

Оргон. Мій гнів вам доведе...

Дорина. Ну, вірю я, так це ж для вас на гірше
їде:

Чи то ж з поважною людиною такою,

Як ви, з широкою на тварі бородою

Такий зчинився глум? Та де ж ваш розум?

Оргон. Ціть! Щось вільно розмовлять тобі при-
тъмом кортить...

Я не люблю цього, прошу вас уважати.

Дорина. Хіба ж не сердячись не можна розмо-
вляти?

Це вам на глум прийшла нікчемниця така,

Бо ваша панночка здалась не для свята.

Він має думати над іншими речами;

Та й що вам за користь, що станете сватами!

Навіщо вам, як ви з таким оце добром,

Братъ голого?

Оргон. Мовчіть, хоч бідний він цілком,

Але за це він варт ще більшої пошани,

Бо певно вбогість та є вбогість без догани.

Понад величними вона його знese,

За те, що занедбав добро земнеє все,

За те, що не злюбив усе дрібне, дочасне,

І покохав одно, що ввіки не загасне,

Я ж поможу йому, коли його прийму,

Вернути все добро, що припада йому:

Це добрий шмат землі, краса, оздоба краю,
Але я й так його шляхетним уважаю.

Дорина. Так це він каже сам і ця його пиха
Не дуже до лиця "людині без гріха,
Бо хто себе віддав на те, щоб свято жити,
Той не дзвонитиме про рід свій знаменитий.
Правдиве зниження побожного життя
З гордотою ніяк не зв'яжеш допуття.
Але розмова ця вам робить недогоду,
Ta розберім його, а не його породу:
Невже такому ви дочку свою 'ддасте
Й не пожалкуєте ані разу про те?
Невже не бачите того, що не годиться,
На чому шлюб такий запевно окошиться,
Бо ті, що силоміць дівчину віддають,
Справляють честь її на небезпечну путь,
А вірність у жінок залежить більш від того,
Чи їх за доброго 'дадуть, чи за лихого.
Коли в чоловіків на лобі є ріжки,
То винні в тім вони, а зовсім не жінки.
А бути вірною — то річ трудна й велика,
Як маєш бо-зна-що на місце чоловіка.
І хто зав'язує дочці з нелюбим світ,
За помилки її той богу дасть одвіт.
То небезпечна річ, про це ви погадайте.

Оргон. Я сам не вмію жити, так ви мене навчайте.
Дорина. Не зле було б, якби ви слухали мене.
Оргон. Не слухаймо її, то, дочки, все дурне.

Що треба вам, про те мені найкраще знати.
Хоч обіцяв я вас Валерові oddати,
Але почув тепер, що він до карт меткий
I в справах віри щось занадто вже легкий,
Бо в церкві я його якось іще не бачив.

Дорина. Чи хочете, щоб він там раз-у-раз маячив,
Як ті, що йдуть туди на дивування всім?

Оргон. Я не питую вас, що бачите ви в тім.

До дочки:

Нарешті другий той у добрій з небом згоді,
І скарбу кращого над цей шукати годі.
Цей шлюб вам станеться вінцем бажань усіх,
Він буде створений із любошів і втіх;
Любов незрадну побачить ваша хата,
Ви жити будете мов тії голуб'ята,
Без сварок, без гриznі, в спокої кожний час;
Ви зробите його, чим хочете для вас.

Дорина. Вона його нічим, як тільки дурнем,
зробить.

Оргон. Що за язик!

Дорина. Кажу, що він того заробить,
Бо вплив його такий, що виб'є всяку честь,
Якая в панночки тепер у серці есть.

Оргон. Ось не мішайтесь, замкніть лиши краще
рота;

Стромляти всюди ніс велика в вас охота.

Дорина. Усе що я кажу, верну я на ваш бік.

Оргон. Дарма працюєте, то й прикусіть язик.

Дорина. Як хто вас полюбив...

Оргон. Не хочу я кохання.

Дорина. Я вас люблю, дарма що в вас нем
бажання.

Оргон. Ох!

Дорина. Ваша честь мені на серці, та й ніяк
Не хочу я, щоб вас висміював усяк.

Оргон. Ви не замовкнете?

Дорина. Велить мені сумління,

Не дасть вам скоїти такого одружіння.

Оргон. Замовкни, гадино! Твій безсоромний вид!..

Дорина. Ах, ви, побожний пан; кричати вам не
слід.

Оргон. Бо кров мою мутить балакання шалене.
Мовчи, кажу тобі, не говори до мене.

Дорина. Мовчу, хоч думаю те саме... Ну, нехай.

Оргон. Ти можеш думати, що хочеш, тільки дбай,
Щоб нишком думати.

До дочки:

Ну, годі вже, в татуся
Все обмірковане, як треба.

Дорина. Я скажуся,
Що мушу я мовчать.

Оргон. Не хвертик він, це так,
Але такий...

Дорина набік. Еге, і пика мов личак.

Оргон. Що прихилить тебе, якби не мали сили
Чесноти інші всі...

Дорина. От цяцю наділили!

Оргон повертається до неї, склавши руки на грудях, і слухає:

Якби це я була... Ну, так ніхто мене
Безкарно силоміць на шлюб не пожене,
Бо показала б я хоч зараз після шлюбу,
Що жінка має чим віддячити нелюбу.

Оргон. Так тут зовсім нема ваги моїм словам?

Дорина. Чого ви? Я ж хіба кажу щонебудь вам?

Оргон. А що ж ти робиш тут?

Дорина. З собою розмовляю.

Оргон. Гаразд, провчу її, бо в'їдлива без краю.

Як дам ляща, то враз заціпить рота їй.

Стає в таку позу, ніби хоче вдарити Дорину, повертається до неї з кожним словом, що говорить до дочки. Дорина стойть мовчки.

Ви, дочко, мусите вхвалити замір мій...

І вірте, чоловік... що вмів я вам обрати...
До Дорини. А що, мовчиш?

Дорина. Бо вже не маю що казати.

Оргон. Хоч слово ще скажи.

Дорина. Охоти вже нема.

Оргон. Бо я б тебе піймав.

Дорина. Чи я ж дурна сама?
Оргон. Вам, дочко, слід мені служняністю платити,
Мого обранця ви повинні полюбити.
Дорина. А я сміялась би, та ще під ніс йому.

Утікає.

Оргон. Ви, дочко, маєте не дівку, а чуму,
Із нею від гріха втекти немає змоги.
Тепер мої думки геть збилися з дороги,
Бо голова в огні від тих дурних розмов.
Піду хоч проходжусь та втихомирю кров.

Сцена третя

Мар'яна, Дорина.

Дорина. Скажіть мені, чи ви язик свій загубили?
Чи треба, щоб і в тім вас інші боронили?
Безглаздо хоту вас до шлюбу потягти,
А ви не кажете ні слова навпроти.

Мар'яна. Що ж з батьком діяти, як він такий
упертий?

Дорина. Хоч дещо довести, щоб ту напасть
одперти.

Мар'яна. Що?

Дорина. Що в душі любов з наказу не зросте,
Що вам, а не йому, ви пару берете,
Бо тільки ради вас цю справу розпочато,
То й мусите любить самі ви, а не тато,
І що коли Тартюф його причарував,
То треба, щоб він сам вінець із ним узяв.

Мар'яна. Ох, сила батькова для нас така велика,
Що я перед своїм роблюся без'язика.

Дорина. Розважмо це: Валер любов одкрив
вам сам.

Скажіть, чи любий він, а чи не любий вам?

Мар'яна. Ой, як же ти моє тим скривдила кохання!

Дорино, чи тобі ж робити це питання?

Я серце все тобі відкрила сто разів,

І знаєш ти, який вогонь його зігрів.

Дорина. Хто ж знає, чи душа устами говорила,

Чи справді ця любов вам серце зачепила?

Мар'яна. Недобре робиш ти, що ти непевна
в тім.

Я й то любов мою вже показала всім.

Дорина. Так любите його?

Мар'яна. Кохання те безкрає.

Дорина. І він, здається, теж так само вас кохає?

Мар'яна. Я думаю.

Дорина. Із вас обох бажає всяк,

Щоб одружитися скоріш.

Мар'яна. Авжеж що так.

Дорина. А шлюб із другим тим яку вам дасть
надію?

Мар'яна. Скоріш ніж вийти, смерть собі я заподію.

Дорина. От і рятунок є, а я то й не туди...

Умерти, та й зараз позбутися біди.

Чого ж вам треба ще? Це думка пречудова.

Мене аж гніває така нікчемна мова!

Мар'яна. Дорино, що ж це ти розгнівана така?

Невже тобі дарма недоленька людська?

Дорина. Мені дарма про тих, що плещуть недоречі

І так покірливо беруть біду на плечі.

Мар'яна. Так серце, бач, моє таке вже боязке.

Дорина. Любов йому велить, щоб сталося тривке.

Мар'яна. Хіба ж мою любов щонебудь одмінило?

А батька вмовити — то це ж Валера діло.

Дорина. Але як батько ваш такий цупкий
удавсь,

Ще й у Тартюфа так завзято закохавсь,

А слово пèршеє схотів тепèр зламатí,—
Скажіть, чи то ж Валер у тому винуватий?

Мар'яна. Але зневагою й відмовою тому,
Як покажу я всім, хто в серці моєму?
Як ради його я, хоч любий він без краю,
Повинність доччину й дівочий стид зламаю?
Чи хочеш, щоб любов мою перед людьми...

Дорина. Ні, ні, не хочу; що ж, я бачу — ви сами
Тартюфа вибрали. Ця помилка велика
Не радить брати вам такого чоловіка.
Навіщо воюват із вашим почуттям?
Це буде партія вельми корисна вам.
Тартюф — ого! Чи бач? А це хіба дурниця?
Бо пан Тартюф, нехай йому все добре сниться,
Ще хоч куди, таки хвороба не взяла,
Із ним побратися — то честь хіба мала?
Про його слава йде геть по всьому народу,
Він роду ланського, він гарний і на вроду:
Там ушка аж горять, а вид немов цвіте.
Ви в щасті цілий вік із ним проживете.

Мар'яна. О боже!

Дорина. Для душі то втіха не маленька
Тулити любого Тартюфа до серденька.

Мар'яна. Ой годі вже, не рви душі мої вкрай,
А краще помочі для мене пошукай.

Я згоджуєсь на все, що скажеш ти робити.

Дорина. Ви батенька свого повинні вдовольнити,
Коли б і мавпу він подружжям вам нарік.
Не плачте ж; доля вам дає щасливий вік.
Ви к ночі в'їдете в його глухе містечко,
Дядьків і братіків там чимале гніздечко,
Ви ж дбати будете на тії всі роти.
А як у вищий світ ви схочете ввійти,
То в гості підете, собі шукати втіхи,
До пані мерихи, або до судіїхи,
Вони ж на складаний стілець посадять вас.

А прийде карнавал — ото веселий час!
Великий баль, музик аж дві кози заграє,
А то й комедія з паяцом завітає.
Коли ж ваш чоловік...

Мар'яна. Мене вбиваєш ти,
А не подумаєш чимнебудь помогти.

Дорина. Ні, вибачайте.

Мар'яна. Ох, Дорино, бога ради!

Дорина. Ні, хай на кару вам це прийде без
завади.

Мар'яна. Дорино!

Дорина. Ні.

Мар'яна. Але наважусь я відкрить.

Дорина. Тартюф ваш чоловік; беріть його,
беріть.

Мар'яна. Будь ласка; я ж тобі одній усе звірюю.

Дорина. Ви потартюфитесь, я в тому присягаю.

Мар'яна. Як так, коли в тобі не бачу я жалю,
Нехай же мука та страшна, що я терплю,

Навчить мене, відкіль рятунку дожидати.

Я знаю, чим своє все лихо враз порвати.

Дорина. Верніться, годі вже; минувся ввесь
мій гнів.

Дарма про все, а вас хоч хто то б пожалів.

Мар'яна. Дорино, як мені такі терпіти муки,
То краще я сама зніму на себе руки.

Дорина. Ось не журіться бо, скрутнувши де-
не-де,

Ми не дамось. Але коханий ваш іде.

Сцена четверта

Валер, Мар'яна, Дорина.

Валер. Оце недавно тут почув я вісті, пані,
Цілком мені нові і... певно, непогані.

Мар'яна. Що саме?

Валер. Про ваш шлюб з Тартюфом.

Мар'яна. Батько мій

 Такий замір поклав у голові своїй.

Валер. Ваш батько?

Мар'яна. Він тепер із думкою новою.

 Про це він розмовляв якраз отут зо мною.

Валер. Невже це насправжки?

Мар'яна. Авжеж, що насправжки.

 Він круто висловив про це свої думки.

Валер. А серця вашого якая постанова?

 Скажіть.

Мар'яна. Не відаю.

Валер. Це дуже чесна мова.

 Не знаєте?

Мар'яна. Ні.

Валер. Ні?

Мар'яна. Що ж діяти, скажіть.

Валер. Це добрий сужений і ви за його йдіть.

Мар'яна. Ви радите?

Валер. Авжеж.

Мар'яна. Поправді?

Валер. Безперечно.

 Обранню вашому звіряйтесь безпечно.

Мар'яна. Ну добре; так от так ви радите мене?

Валер. Мене послухатись вам діло нетрудне.

Мар'яна. Так само, як і вам пораду цю давати.

Валер. Я радив, щоб свою прихильність показати.

Мар'яна. Щоб вам сподобаться, я раду цю прийму.

Дорина відходить углиб сцени. Побачимо який кінець цьому всьому.

Валер. Так от яка любов! То ви мене дурили,

 Як ви мені...

Мар'яна. Про це ми досить говорили.

 Ви щиро кажете, щоб я за того йшла,

Кого недоленька до мене привела.

І я кажу вам знов: я це зробити рада,
Коли від вас така спасенна йде порада.

Валер. Не виправляйтесь, бо винні тілько ви;
Це думка з вашої повсталої голови,
І ви знайшли тепер до чого причепитись,
Щоб слово схібити й зо мною роздружитись.

Мар'яна. Це добре сказано.

Валер. Кохаючи мене,

Не дуже рвали ви серденъко запальне.

Мар'яна. Ви вільні думати, аби було бажання.

Валер. Так, вільний, і мое ображене кохання
В такому замірі ще вас попередить.

Я знаю, перед ким любов мою зложить.

Мар'яна. О, так, я певна в тім; привабить ко-
жну другу

Заслуга ваша.

Валер. Ох, покиньмо цю заслугу!

Сами ви бачите, яка вона мала;
Я тільки думаю, що інша б прийняла
Самотню душу цю, вона могла б кохати
Й розважити мене від оцієї втрати.

Мар'яна. Не буде тяжко вам, що втратите мене;
Нове почуття ваш смуток прожене.

Валер. Зроблю, що здужаю; вам легко зрозуміти.
Що й честь примушує за зраду так платити,
І що повинен я шукати забуття,
А як ہадсилу те — сховати по чуття!

Бо вже перед людьми тому нема покути,
Хто любить серце те, що вас могло забути.

Мар'яна. Це почуття, мабуть, шляхетнє вельми.
Валер. І мусить здатися таким перед людьми.

А що ж ви думали? Невже, що до сконання
В душі я збережу палке до вас кохання?
Що, шлюб ваш бачивши, я другій не віддам
Те серце, що його тепер не треба вам?

Мар'яна. Ні, навпаки, бо я того сама бажаю?
Я рада, щоб ця річ скоріш дійшла вже краю.
Валер. Ви раді?
Мар'яна. Так.
Валер. Але доволі вже образ.
Я зараз же зроблю, як ваш велить наказ.
Мар'яна. Гаразд.
Валер. Так знайте ж ви, що ви сами звеліли
Зробити вчинок цей, що був мені над сили.
Мар'яна. Так.
Валер. І що цей замір прийшов мені тому,
Що й ви вчинили так.
Мар'яна. Амінь тому всьому.
Валер, відходячи. Ну годі; саме вчас я вас тепер
покину.
Мар'яна. Найкраще.
Валер. Був я тут останнюю хвилину.
Мар'яна. То й з богом.
Валер, вертаючись. Га?
Мар'яна. Чого?
Валер. Чи ви мене звете?
Мар'яна. Приснилось вам.
Валер. Як так, то я й піду. Проте
Прощайте, панночко.
Мар'яна. Прощайте.
Дорина. Як я бачу,
Ви розум стратили через химерну вдачу,
А я навмисне вам сваритися дала,
Щоб тільки бачити, до чого б річ дійшла.
Валере, паночку! Хапає його за руку.
Валер ніби нехотя. Чого тобі від мене?
Дорина. Ходіть сюди.
Валер. Душа моя кипить шалено.
Пусти; зроблю я те, що радила вона.
Дорина. Тривайте бо.
Валер. Ні, ні, це річ непохитна.

Дорина. Ох!

Мар'яна. Я йому гидка, тому й біжить та^к
швидко.

Піду ж я, бо йому на мене глянуть бридко.

Дорина. І та! Куди ж це ви?

Мар'яна. Пусти.

Дорина. Ось не біжіть.

Мар'яна. Ні, ні, Дорино, вже мене не зупинить.

Валер. Я бачу, що мій вид їй гірший від хвороби,
Так визвольмо ж її від нашої особи.

Дорина кидає Мар'яну й біжить до Валера.

Ви знов... Нехай вам біс! Який вас кат жене?

Ідіть лишень сюди та слухайте мене.

Валер. Які твої думки? до Дорини.

Мар'яна теж. Що хочеш ти робити?

Дорина. Урятувати вас, а спершу помирити.

До Валера.

Чого надулись ви? Скажіть — чи ви дурні?

Валер. Ти ж чула, що вона казала тут мені?

Дорина до Мар'яни. Чи ошаліли ви, що ви в та-
кому гніві?

Мар'яна. Ти ж чула тут сама слова його вразливі.

Дорина до Валера. Дурниця все: вона — я можу
присягти —

Одно бажа, щоб вас для себе зберегти.

До Мар'яни.

Він любить тільки вас, я ручусь головою,

Що прагне він скоріш з'єднати вас із собою.

Мар'яна до Валера. Навіщо раду ви дали таку
гидку?

Валер. А нашо радитись, та ще про річ таку?

Дорина. Обое ви дурні. От краще обнімітесь.

Давайте руку до Валера.

Валер, даючи руку Дорині. Ну, та й що?

Дорина до Мар'яни. І вій миріться.

Мар'яна. Навіщо? Даючи руку.

Дорина. Ну, ходіть, не гайте дурно час,

Бо ви й не знаєте, яке кохання в вас.

Валер до Мар'яни. Не будьте ж ви такі до згоди
неохочі

І на людей хоч раз зведіть ласково очі.

Дорина. Закоханий народ—дурний, скажу я вам.

Валер до Мар'яни. Чи я ж не мав од вас образи
почуття?

Я без брехні скажу, що ви були злосливі,

Як легко мовили такі слова вразливі.

Мар'яна. А в вас я вдячності не бачу аніже.

Дорина. Про це на другий раз, доволі вам уже
Змагатись, час тепер од лиха рятуватись.

Мар'яна. Яких же способів найперш нам треба
братись?

Дорина. Ми візьмемось до всіх і почнемо всіма.

Сміється батько ваш; але то все дарма..

А ви на батькові химери завважайте

І перед ним себе покірною вдавайтے...

Щоб як настане час, що вже до шлюбу йти,

Було зручніш той шлюб на безрік затягти.

Аби задляти час, а врятуватись можна.

То ніби хворість вас якась непереможна

Напала,—а хіба тоді звінчають вас?—

А там негарний знак, або недобрий час—

То мертвє тіло вам на вулиці зустрілось,

Розбилось дзеркало, вночі багно приснилось,

Найліпше ж за те все — це те, що вас ні з ким

Не зв'яжуть силоміць, а зв'яжуть тільки з ним.

Найпаче ж дбайте ви,—це добре задля діла,—

Щоб жодна тут душа упарі вас не зріла.

Говорить Валерові:

Знайдіть прихильників і дбайте про одно,

Щоб сталось так, як вам обіцяно давно.
Ми в братові її підбудим духа може,
Та й мачуха її нам певно допоможе.
Прощайте!

Валер до Мар'яни. Що б ми всі не вдіяли гуртом,
Мої надії всі, поправді, в вас цілком.

Мар'яна. До Валера. Чи зникне, а чи ні, та бать-
кова химера,
Але як вийду я, то тільки за Валера.

Валер. Який же радий я! Так я вже можу ждатъ?..

Дорина. Ох, ці закохані ніколи не скінчать.
Ідіть, кажу!

Валер вертається. Тепер...

Дорина. Чи він же перестане?

От ваші двері, йдіть. А от і ваші, пане.

Бере їх за плечі й розводить у різні боки,

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Сцена перша

Даміс, Дорина.

Даміс. Нехай мене поб'є на цьому місті грім,
Хай лають і кленуть мене на світі всім,
Якщо з поваги я чи з остраху до влади
На цього злодія не дам собі поради!

Дорина. Будь ласка, втиштеся ѹ не гнівайтесь
притьом.

Ваш батько, покищо, говорить язиком;
Не все те робиться, що раді ми сказати.
До діла від думок далеко ще чвалати.

Даміс. Я хочу довести усім його брехні...
Коли б насамоті зустрівся він мені!

Дорина. Помалу з ним, та ще не будьте ѹ з батьком жававі!

Хай ваша мачуха орудує в цій справі,
Бо на Тартюфів ум вона вже має вплив.
Щоб не порадила вона, він все б зробив.
Здається, що вона його приворожила.
Дай боже, щоб це так! Була б то річ доділа.
Для ваших справ вона розмови з ним шука,
Щоб знати про той шлюб, що вас тепер ляка,
Про почуття його дізнатись і сказати.
Яке розладдя в нас із того може встати,
Як не відкинеться від сватання свого.
Тепер він молиться — казав слуга його,—
Але сюди прийти він має за хвилину!
Так ви вже йдіть собі, а я його зустріну.

Даміс. Я тут зістануся, як будуть розмовлять.
Дорина. Ім треба бути самим.

Даміс. То можу ж я й мовчать.

Дорина. Жартуєте? Ні, ви палкі занадто в гніві,
Всю справу зіпсують такі, як ви, дражливі.
Ідіть.

Даміс. Я нищечком послухаю розмов.

Дорина. Який бо ви! Та йдіть, бо він уже
прийшов.

Даміс ховається в кабінет, що в глибині сцени.

Сцена друга

Тартюф, Дорина.

Тартюф, побачивши Дорину, голосно говорить до свого
лакея, що зістався в домі в середині.

Льоране! Бережіть мою волосяницю
І покаянний бич... Моліться, хай десницю
Господь зведе на вас, а я вже мушу йти
До в'язнів — лепту їм убогу принести.

Дорина набік. У лицемірстві він не знайде певно
краю.

Тартюф. Чого вам?

Дорина. Хочу я...

Тартюф. О боже мій! Благаю,
Візьміть цю хусточку, та вже тоді й кажіть.

Дорина. Що? як?

Тартюф. Візьміть її та груди обіпніть.

Ви так одягнені, що це вражає душу,
Думки ж нечисті я від себе гнати мушу.

Дорина. Еге, як бачу я, слабенька в вас душа.
Жіноче тіло вас так легко спокуша.

Який це в вас горить вогонь несамовитий?
А от мене зовсім не легко спокусити.

Хоч голі б ви були від п'ят до голови,
Мене б ні трішечки не спокусили ви.

Тартюф. В розмовах трохи більш собі шукайте
впину,

А як не хочете, то я вас тут покину.

Дорина. Ні, я сама піду і вам тут спокій дам;
Я тільки пару слів сказати маю вам,
Що пані ма' прийти сюди з своєї хати
У вас короткої розмови попрохати.

Тартюф. Ох, згоджуюсь.

Дорина. Чи бач — увесь аж заяснів.

Так от що: здогад мій, як бачу, не змилив.

Тартюф. Чи хутко приайде?

Дорина. От неначе вже й надходить.

Так, це вона; піду ж, щоб вам не перешкодить.

Іде з хати.

Сцена третя

Ельміра, Тартюф.

Тартюф. Нехай вас щедрий бог повік благо
словля,

І душу й тіло вам нехай оздоровля,

І ощастить вас так, як тут бажати може

Найнижчий з-поміж тих, що хвалять ім'я боже.

Ельміра. За цю зичливість я вам дякую вельми.

Чого ж ми стоймо? Чи не посіли б ми?

Тартюф сідає. Як же ся маєте по вашій
лихоманці?

Ельміра. Гаразд; покинула мене тоді ж уранці.

Тартюф. Не ради то моїх нікчемних молитов

Від милосердного рятуунок вам прийшов.

Хоч, правда, в молитвах, що я до бога мовив,

Просив я про одно, щоб він вас уздоровив.

Ельміра. Я вашій щирості турботи завдала.

Тартюф. За вас найбільшая турбота все ж малâ.

Ох, замість вас, я сам хотів би слабувати.
Ельміра. Любов до ближнього не слід
надуживати...

За вашу ж добрість я чолом вам oddаю.

Тартюф. Ви заслужили більш, ніж те, що я
роблю.
Ельміра. Я хочу з вами вдвох про щось погово-
рити.

Гаразд, що тут ніхто не може перебити.

Тартюф. Для мене, пані, то щасливий
справді час,

Що тут насамоті прийшлося побачить вас;
Про це до господа я засилав благання,
І він оце тепер вволив мої бажання.

Ельміра. Я з вами кілька слів хотіла б обмінити.
Відкрийтесь ж мені й нічого не таїть.

Даміс, невидний іншим, відчиняє трохи двері і прислухається
до розмови.

Тартюф. Ви звабили мене ласкавими словами,
Я ж душу всю мою розкрию перед вами.
Найперш клянуся: я на тих гостей повстав,
Що чарів ваших блиск до себе приклікав,
Не яко ворог ваш, не з думкою лихою,
Але від щирості, що всюду править мною.
Душа збентежилася...

Ельміра. Чи віри ж я не йму?

Ви дбали на користь спасінню мойому.

Тартюф тисне за руку. О так, запевне так... най-
крашії жадання.

Ельміра. Ох, як ви тиснете!

Тартюф. То щирі почування.

Вам лихо вдіяти? Ні, думка не така

У мене; я скоріш...

Ельміра. Де ж ваша це рука?

Тартюф. Я вбрання мацаю, матерію дивлюся.

Ельміра. Та перестаньте бо, я лоскоту боюся.
Тартюф. Яка мережечка на диво, боже мій!

Чого то за наш час не зможе хист людський!

Чи бачив хто коли таку тонку роботу?

Ельміра. Але вернімося до нашого клопоту.

Я чула, що Оргон думки вже відміня

І вам дочку 'ддає. То правда, чи брехня?

Тартюф. Казав він щось таке, але я вам признаюсь,

Що не за щастям тим я серцем побиваюсь;

Десь інде, в іншій бо, чудовнішій красі

Увесь мій любий рай, мої бажання всі.

Ельміра. Авжеж; ви на землі не любите нічого.

Тартюф. Не дав мені господь, ох, серця кам'яного.

Ельміра. А я так думаю: спасенна ваша путь,

І ваші всі гадки до неба просто йдуть.

Тартюф. То правда, нудимось ми за довічним раєм,

Але й дочасної краси не забуваєм:

Препишний неба твір, урода чарівна

Побожні почуття зворушує до дна.

В таких, як ви, краса небесная відбилась,

У вас же найясніш, найкраще засвітилась.

На личку вашому небесні всі дива,

Ваш погляд очі всім і серце порива.

І я, дивившися на вашу пишну вроду,

Склонився перед тим, хто появив природу,

І в вашім образі я щиро полюбив

Найкращий з образів, де він себе з'явив.

Спочатку я таки боявсь того кохання,

Бо думав, що воно диявольське наслання,

І був наважився не бачить вас ніде,

Гадав, що через вас душа до згуби йде.

Але вкінці впізнав, красо моя препишна,

Що то свята любов, а не жадоба грізна,

Що з соромливістю погодиться вона,
І я сказав собі: люби, як серце зна.
Я надто сміливий,— це сам я почуваю,—
Що вашій добрості це серце поручаю.
Але надії всі мої у вас самій,
На заходи ж свої не маю я надій.
Від вас я тільки жду собі добра, спокою,
Від вас терпітиму або всі муки згою.
Скажіть — і буду я щасливий чоловік,
Звеліть мені — і я страждатиму повік.

Ельміра. Освідчилися ви поправді досконало,
Хоч це мене, скажу, чимало здивувало.
Чи ви не мислили, ступивши на цей шлях?
Чи серця не могли озброїти в грудях?
Побожний чоловік, якого ймення всюди...
Тартюф. Побожний... а хіба ж побожні — то й не
люди?

Кого хоч раз ваш вид небесний освітив,
То вже не мислить він, бо розум загубив.
Цю мову, може, вам од мене дивно чути,
Але я ангелом ніяк не можу бути.
Якщо вас гніває признання це моє,
То в вашій ліпоті вина найбільша є.
Заледве вбачив я надлюдське це сіяння,
Віддав я душу всю під ваше панування.
Про ніжний погляд ваш не скажеш у словах.
Він хутко геть прогнав з душі моєї страх,
Подужав молитви, пости, покутні плачі
І повернув до вас бажання всі гарячі.
Зідхання й погляди про це казаливам,
Тепер же віри йміть ще більш моїм словам.
Коли б же ви могли прихильною душою
Хоч трохи зглянулись над мукою моєю,
Коли б у смуток мій спокою налили
І до нікчемного раба свого зійшли,—
Я так би поважав небесну вашу вроду,

Сами ж повинні ви чужих зректися прав,
Що другий через вас заледве не втеряв.
Та ще...

Сцена четверта

Ельміра, Даміс, Тартюф.

Даміс. Ні, пані, ні, це слід переказати.

Я недалеко був і чув з тієї хати.

Здається, сам господь туди мене привів,

Щоб злодія цього гордоту я зломив,

Щоб міг нарешті він прийняти од мене кару
За нахрап, за свою облесливу машкару.

Нехай же батько мій тепер побачить сам,
Який злочинець тут освідчувався вам.

Ельміра. Дамісе, ні, не так; аби він шанувався
Та ласки нашої достойним показався,
Я обіцяла вже і слова не зміню;
Здіймати бучу я душею не терплю.
З дурниць таких жінки сміятись тільки можуть,
І чоловікові спокою не тривожуть.

Даміс. Робіть як знаєте, я вам не бороню,
Але ж і я нехай по-своюму вчиню.
Він підступом своїм, зухвальною пихою
І так доволі вже сміявся наді мною.
Давно вже я держу в собі правдивий гнів.
Доволі він у нас безладдя наробив,
Доволі над моїм він батьком верховодив,
Валерові й мені в коханні нашім шкодив.
Нехай же батько зна все чисто, наголо!
Це небо способа тепер мені дало,
Я дякую за цей випадок знаменитий;
Занадто добрий він, щоб з рук його впустити.
Я буду винний сам за нашу всю біду,
Якщо тепер йому відплати не знайду.

Ельміра. Дамісе!..

Даміс. Ні, простіть, я добре розумію...
З цієї оказії страшенно я радію.
Даремно будете відраджувати мене,
І помста праведна злочинця не мине.
Чого ще ждати вам? Не буду я баритись,
І саме от тепер я можу вдовольнитись.

Сцена п'ята

Оргон, Ельміра, Даміс, Тартюф.

Даміс. Ви саме вчас прийшли, щоб тут від нас
почути

Цікаву річ, яка здивує вас мабуть.
Ви за свою любов діждалися заплати;
Цей пан уміє вас за ласку шанувати,
І в ширості своїй, за все добро, що мав,
Сплямити вашу честь добродій забажав.
Я сам піймав його; на цьому місці, тату,
Він пані визнавав любов свою прокляту.
Її душа м'яка і вдача мовчазна,
скрити це від вас наважилася вона;
Але по-моїому, це просто необачність,
І не сказати вам — була б до вас невдячність.

Ельміра. Про річ таку дрібну звичайно всі
МОВЧАТЬ

І чоловікові спокою не мутять.
Від того наша честь іще не може впасти,
Як боронитися ми вмієм од напasti.
А ви, Дамісе, теж промовчати б могли,
Якби мені ваги хоч трохи надали.

Сцена шоста

Оргон, Даміс, Тартюф.

Оргон. Невже це правда все, що чув я? О, мій боже!
Тартюф. Так, милий брате, я створіння зле, негоже.
Такого грішника ще в світі не було,

Мізерне серце це гидотою пройшло.
Я все мое життя проводив у болоті.
Кохався над усе в злочинстві і мерзоті,
І бачу я, що бог усіх моїх гріхів
Не стерпівши, мене скарати захотів.
Хай надають мені ще більш гріхів і бруду,—
Я боронитися не зважусь і не буду;
А ви тому всьому, що кажуть, віри йміть
І в гніві вашому злочинця проженітъ!
І скільки б сорому від вас мені не впало,
Скажу я, що його мені ще буде мало.

Оргон до сина. Ах ти, розбійнику! Чи в тебе со-
ром єсть

Такій святій душі оббріхувати честь!

Даміс. Невже ви здаєтесь на хитру цю личину
І віри не ймете?..

Оргон. Замовкни, песький сину!

Тартюф. Нехай говорить він, не бороніть йому,
І що б він не сказав, ви віри йміть тому.

Навіщо ви мене так судите прихильно?

Про чесноту мою непевним бути вільно.

Чи ви звіряєтесь на те, чим я здаюсь?

Від того кращим я ні трохи не зроблюсь.

Мое обличчя вас негожо ошукало.

А справжнього добра в мені занадто мало.

Мов добрий чоловік я сподобавсь усім,

Але, по щирості, нікчемний я зовсім.

До Даміса. Так, синочку, скажіть, що зовсім
я пропащий,

Що зрадник, злодій я, розбійник непу-
тящий.

Знайдіть мені ще більш образливе ім'я.—

Не сперечатимусь, бо винен тільки я.

І я навколошках ганьбу приймати буду

Як кару за гріхи від праведного суду.

Оргон до Тартюфа. Доволі, братіку.

До сина. Чи в тебе є душа?
Ледащо!

Даміс. Як! невже вам серце поруша?..

Оргон. Цить, бидло!.. Встаньте бо, мій брате
милостивий.

До сина. Мерзений!..

Даміс, Він...

Оргон. Мовчи!

Даміс. То це за мій правдивий... .

Оргон. Мовчи, бо я тобі всі руки потрощу.

Тартюф. Я ради господа того не попущу.

Вгамуйтесь, брате; перш прийму я всі напасті,
Ніж з голови його дам волосині впасти.

Оргон до сина. Невдячний!

Тартюф. Згляньтеся на його; от я сам
Навколошки стаю... Падає на коліна.

Оргон теж на колінах, до Тартюфа. О боже!.. Годі вам...

До сина. Ледащо! Подивись!

Даміс. То...

Оргон. Цить!

Даміс. Як?..

Оргон. Цить! ні слова!

Неславити його твоя душа готова,
Я знаю, за що ви на його встаєте,
І жінка й діти — всі його ви цькуєте.
Вам сорому нема всіх заходів ужити,
Щоб цей побожний пан не став у мене жити.
Але всім заходам не вигнати його;
Його я пригорну до серденька моого,
І щоб приборкати лиху мою родину,
За його я віддам дочку мою єдину.

Даміс. Чи ви примусите, що згодиться вона?

Оргон. Сьогодні ввечері, собако навісна.

Я дам себе взнаки, я не вкорюсь нікому;
Вже час навчити вас, що я господар дому.
Ну, зараз же мені навколошки ставай

І в пана доброго просбачення благай.
Даміс. У цього злодія? В облесника такого?
Оргон. Ага, ти знов своє! Ти брешеш знов на
його!

Ціпок! Де мій ціпок?

До Тартюфа. Не здергуйте мене!
До сина. Геть з двору зараз же! Іди собі, свине!
Та щоб не смів сюди ніколи навертатись.

Даміс. Так, я піду, але...

Оргон. Виносься, годі длятись.

Знай: спадщини тобі я ввік не відпишу,
А те, що я сказав, прокльоном завершу.

Сцена сьома

Оргон, Тартюф.

Оргон. Святій людині так за все добро віддячив!
Тартюф. Хай бог його простить, як я йому
пробачив...

Коли б ви знали, як душа моя болить,
Що з братіком мене бажають роздружить.

Оргон. Ох, ох!

Тартюф. Як думаю про ненависть людськую,
То в серденьку таку велику муку чую...
Ох, груди стиснуло... і духу вже нема...
Не можу мовити... це ж певно смерть сама.

Оргон, плачучи, біжить до дверей, куди він вигнав сина.
Розбійнику! Чому тебе пустив я з хати!
Було б тобі спершу всю спину полатати!
До Тартюфа. Вгамуйтесь, братіку, і серденка
не рвіть.

Тартюф. Доволі прикрости; вже час її скінчить.
Клопоти я приніс у вашу всю родину,
То краще я зроблю, як зовсім вас покину.

Оргон. Це жарти?

Тартюф. Тут усі на мене дишуть злом

І честь мою хотять обкидати багном.

Оргон. Ви ж бачите, що я не слухаю нікого.
Тартюф. Не кинуть вороги заміру навісного:

Щодня шептатимуть, лж поки й буде те,

Що наостанку ви їм віри поймете.

Оргон. Ні, братіку, ніввік.

Тартюф. Ох, брате, превелика

У жінки сила є — вмовляти чоловіка.

Оргон. Ні, ні.

Тартюф. Рушати час. Пустіть же ви мене.

Нехай ніхто вже більш Тартюфа не клене.

Оргон. Зістаньтесь; не пущу, от щоб мені пропа-
сти!

Тартюф. То доведеться знов терпіти всі напасті.

Але, як хочете...

Оргон. А!

Тартюф. Добре, буде так,

Але я стану вже поводитись інак;

Бо честь — то ніжна річ; як побратим правдивий,
Не дам я, щоб її доткнув язик злосливий,
Дружину вашу скрізь я буду обминать.

Оргон. До неї, всім на злість, повинні ви вчащать.

Дражнити світ увесь готовий я душею;

Нехай же бачать вас щораз упарі з нею.

А щоб відчули більш зневагу всю мою,

Я вам за живота добро своє ддаю;

І зараз же, щоб нам з цим ділом не бариться
Спишу папери всі по формі, як годиться.

Вірненький друг, ще й зять, дорожчий є мені
Від жінки, від дітей і всякої рідні.

Не будьте ж до моого дарунку неласкові.

Тартюф. Господня воля хай справдиться в ко-
жній справі.

Оргон. Сердешний! Ну, ходім, та й спишемо як
слід;

Нехай від заздрости нетямиться мій рід.

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена перша

Клеант, Тартюф.

Клеант. Про це вже всі кричать, і вірте, що ті
вісті

Для чести вашої не принесуть користі.
Я вас, добродію, доречі тут зустрів
І щиро вам скажу про цеє пару слів.
Я не силкуюся збагнути цю річ докраю;
В найгіршім разі так я все це уявляю:
Невинні ви цілком, а винний сам Даміс,
І скаргу ту на вас неправедно заніс.
По-християнському було б забути образу
І помсту всяку геть з душі прогнати зразу.
Невже ви схочете за сварку вашу з ним,
Щоб вигнано його, щоб кинув він свій дім?
Я ще таки скажу, і в тім брехні не буде:
Вже ремствуєть на вас тепер за це всі люди.
Послухайте ж мене, всім спокій поверніть
І справи вашої на гірше не ведіть.
На божу волю ввесь великий гнів oddайте
І батька з сином знов до згоди приєднайтے.

Тартюф. Ох, і моя душа до згоди теж вола;
Я не додержую на його й крихти зла,
Я вибачив йому, я вже не нарікаю,
Йому б я сам служив так щиро, як здолаю;
Ta божий інтерес на те не призволя;
Якщо він буде тут, я вийду звідціля.
А якщо я тепер, по тій страшній зневазі,

До згоди з ним прийду, то страчу на повазі.
Тоді вже бознаць про мене здасться всім:
Що я з політики вдаю себе плохим,
Та й скажуть, що себе я винним почуваю,
Незлобністю ж душі свій острах покриваю,
І що на те його карати не схотів,
Щоб міг забути він на мене правий гнів.

Клеант. Виправдовуєтесь ви барвистими словами
Й відбутись хочете непевними думками,
Але втрутатись вам чи слід до божих справ?
Хіба злочинця бог і сам би не скарав?
Зіставте ж богові за гріх людей карати,
А нам наказує він тільки їх прощати.
Не думайте й про те, що скаже цілий світ,
Якщо ви дбаєте про божий заповіт.
Як! Через те, що хтось якось подумати може,
Ви будете з людьми поводитись негоже!
Ні, ні, робімо так, як небо нам велить.
А інший клопіт нас нехай не туманить.

Тартюф. Я вам уже сказав, що гніву я не маю
І божу заповідь я тим задовольняю;
Але ж закону бог того не положив,
Щоб я з зневажником моїм укупі жив.

Клеант. А чи велить вам бог схилятися до того,
Що батькові його прийшло не знати з чого?
Жадати, щоб усе добро він вам оддав,
Якого брати ви не мали жадних прав?

Тартюф. Хто знатиме мене, вгада мій замір чистий.
Не скаже, що я дбав для власної користі.
Що всі мені скарби? який мені в їх зиск?
Ні, не приваблює мене фалшивий бліск.
Коли ж я й згодився те все добро прийняти,
Що пан Оргон мені ласкавий був oddati,
To це я через те зробив, що мав я страх,
Щоб не погинуло воно в лихих руках,
Щоб не дісталося воно комусь такому,

Хто прогайнує все не на користь нікому.

А я ж узяв його для однії мети:

Щоб небо вславити та ближнім помогти.

Клеант. Ваш делікатний страх облиште ви ласково,
Щоб той не плакався, хто ма' на спадок право,
Ні, хай бере своє, та й сам одповіда,
А клопотатися про те вам не впада.

Та краще б він усе добро те марно стратив,
Ніж за шахрайство б вас хтонебудь винуватив.
Аж дивно бачити, як хто без сорома
Великії дари охоче так прийма.

Правдива щирість теж закони мусить мати.
Хто вчить наслідників законних обдирати?
Коли ж ви маєте такі думки, що там,
Де житиме Даміс, не можна жити вам,
То краще б вам було тихесенько самому
Почесно геть піти з Оргонового дому,
Ніж дожидатися таких нечутіх справ,
Що сина рідного з оселі він прогнав.
Було б повинністю порядної людини,
Добродію...

Таргюф. Уже пів чвертої години,
Добродію, я звик молитися в цей час,
То ви вже вибачте, що я покину вас.

Клеант. Ах!

Сцена друга

Ельміра, Мар'яна, Клеант, Дорина.

Дорина до Клеанта. Пане, згляньтесь, обстаньте
й ви за нею!

Якби ви знали, як терпить вона душою!

Той шлюб, що батько їй сьогодні назначив,
Їй душу рве ввесь день і серце їй розбив.
Пан зараз буде тут. Зберімо ж наші сили,

То може б силоміць, чи хитрощами збили
Нещасний той замір, що всіх турбує нас.

Сцена третя

Оргон, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Дорина.

Оргон. Я радий, що знайшов усіх укупі вас.

До Мар'яни. Ну, дочко, цей контракт вас має
звеселити.

Та ви вже знаєте, що може він містити.

Мар'яна. Для бога, таточки, що знає мої жалі,
Якщо зворушить вас щонебудь на землі,—
Природні права забудьте в цю годину.
Вкоритись вам свою не силуйте дитину.
Не змушуйте, щоб я на вирок ваш такий
До суду божого несла свій плач тяжкий.
І це життя мое, що через вас я маю,
Нешасним не робіть, не нівечте докраю,
Коли вже я свої надії загублю,
Щоб з тим з'єднатися, кого я так люблю,
То хоч одну мені ви ласку ще зробіте
І світу з нелюбом, благаю, не в'яжіте.
О, не гнітіть мене вагою прав своїх,
Щоб я не вдіяла якийсь великий гріх.

Оргон почуває жаль. Не треба м'якшати, як
легкодухі люди.

Мар'яна. Любіть же ви його, мені байдуже буде;
Кохайте, дайте все йому добро своє;
Як мало ще того,—додайте все мое;
Я згоджуся на те, я все віддам без болю,
Та серденька моого не дайте ви в неволю,
І краще в манастир дозвольте йти мені,
Нехай дотліють там мої останні дні.

Оргон. Оце ж ті донечки: вже зараз і в черниці,
Як батько з голови їм вибива дурниці.

Але чим більш він нелюбий вам, то тим
Ще більш достойною з'явіться перед ним.
Убийте шлюбом цим до любоців охоту
І голову мою позбавте від клопоту.

Дорина. Атож!..

Оргон. Примовчуйте: ще не прийшов ваш день.
Щоб я вас більш не чув; мовчіть! Ані телень!

Клеант. Якщо пораду ви не приймете вразливо...

Оргон. Поради ваші всі—прегарнії на диво.

Вони розсудливі, я дуже їх люблю,

Але приймати їх, пробачте, не волю.

Ельміра до Оргона. Дивившися на вас, не тямлю,
що до чого;

Не розумію я засліплення такого.

Гаразд же ви йому себе запродали,

Коли ж сьогодні ще нам віри не йняли.

Оргон. Простіть, я вірю в те, що бачать власні
очі.

Я знаю, боронить Даміса ви охочі,

І ви боялися, щоб він не показав,

Як гидко скривдити сердешного бажав.

Нарешті ви були збентежені так мало,

Що вам повірити ніяк не випадало.

Ельміра. Хіба ж, як хто сказав, що нас посмів
кохать,

Повинна наша честь притьмом на гвалт

кричать?

Чи бути іншої відповіді не може,

Як гнівом блискати, як лаятись негоже?

А я такі слова приймаю просто в жарт,

Чинити ж вибухи, по мойому, не варт.

Чесноту я люблю, та лагідну, без крику;

Я не волю собі недоторканість дику,

Що в зуби й пазурі невинність прибира

І за найменшу річ вам очі видира.

Хай не карає бог чеснотою такою!

Я буду вірною, не бувши сатаною.

І слово простеє, але непривітне,

Зальотника не згірш від мене прожене.

Оргон. Я тямлю все, мене не збити з пантелику.

Ельміра. Дивуюсь на таку невіру превелику.

Але якщо сами побачите ви те,

Про що ми кажемо, чи віри поймете?

Оргон. Побачу?

Ельміра. Так.

Оргон. Овва!

Ельміра. А що, як я здолаю

Розкрити очі вам тим способом, що маю?

Оргон. Плетіть!

Ельміра. Ну й чоловік! Одно мені скажіть...

Коли не хочете, то віри нам не йміть,

А уявіть собі, що це могло б тут бути,

Що ви могли б те все побачити й почути,

То що сказали б ви про любого свого?

Оргон. Сказав би... не сказав нічого б, і того

Не може бути.

Ельміра. Вже вас досить ошукали;

Доволі й ви мені брехнею дорікали.

Так отже залюбки в цій хаті, в цей же час

Поставлю свідка я—нікого ж, тільки вас.

Оргон. Гаразд. Побачу ж я, піймавши вас на
слові,

Чи ви обіцянку свою спрвдить готові.

Ельміра до Дорини. Скажіть, щоб він прийшов.

Дорина. Розумний він, глядіть,—

То може й у сільце так сплоха не влетить.

Ельміра. Найлегше дурить нас людина, що
нам мила,

До того ж і пиха його затуманила.

Пришліть його.

До Клеанта і Мар'яни. А ви — вам вийти слід

обом

Сцена четверта

Ельміра, Оргон.

Ельміра. Поставмо так цей стіл, і скрийтесь
під столом.

Оргон. Навіщо?

Ельміра. Вам тепер сховатися конечно.

Оргон. Чого ж під стіл?

Ельміра. Тощо? Примошуйтесь безпечно.

У мене в голові є думка, в тую ж мить
Ви зрозумієте. Ну, лізьте ж, та сидіть

Тихенько так, щоб вас не чули і не зріли.

Оргон. Вам потурати більш уже немає й сили,
Та ну, побачимо, який із вас митець.

Ельміра Оргонові, що вже під столом.

Переконаєтесь у всьому під кінець,
Ви свідком будете дивачної розмови,
Та не турбуйтесь і не бентежте крові.
Не гнівайтесь на те, що я йому скажу,
Через розмову ту я правду покажу.

Коли на те пішлось, я взяти мушу маску
І до облесника показувати ласку.

Одвагу виявить спромогу дам йому,
Стидку його любов я нібито прийму,
Але я ради вас, та щоб його скарати,
Прихильність прибрану бажаю показати.
Тому скінчу я враз, як здастесь вам, що вас
Я добре впевнила і що скінчiti час.

На вас лежатиме жагу його спинити,
Як знайдете, що більш не можна попустити,
Що досить бачили, щоб правдоњки дійти
І що дружину вам пора оберегти.

Та власний інтерес ховати в вашій мочі...

Вже йде... Так ви ж йому не кидайтесь
на очі.

Сцена п'ята

Тартюф, Ельміра, Оргон під столом.

Тартюф. Мені сказали там, що звали ви мене.
Ельміра. Я маю дещо вам одкрити потайне.

Замкніть же двері перш, ніж стану я казати,
Та гляньте, чи ніхто не може нас піймати.

Тартюф замикає двері й вертається.

Такого лишенка не треба нам зовсім,
Яке нам трапилось недовго перед цим.
Тоді ми вскочили були по саму шию.
Боялась я за вас, так що й сказати не вмію.
Ви бачили, що я старалася в той час
Даміса втишити, щоб він мовчав про нас,
Хоча пригнічена турботою моєю,
Не догадалась я те все назвать брехнею.
Та бог не дав, щоб те скінчилось чимсь лихим.
І забезпечені ми більш, ніж перед тим.
Прогнала хмари всі міцна до вас шаноба;
Мій чоловік на вас не гляне вже спідлоба.
Він, з плюток сміючись, такий нам дав наказ,
Щоб ми зіходились до пари раз-у-раз.
Тому я й не боюсь, що матиму нагану
За те, що з вами вдвох тут розмовляти стану.
Хоч, може, серце це занадто поспіша,
Та знайте, що й моя горить до вас душа.

Тартюф. Цієї мови я не здужаю збегнути:

Раніш доводилось од вас не теє чути.

Ельміра. Як що відмова та вас досі обража,
Жіноче серденько — вам річ зовсім чужа,
І ви не знаєте, що має розумітись,
Коли ми почнемо так легко боронитись.
Хоч ми й закохані, то почуття в той час
Із соромливістю змагається ще в нас.
Яке б не мали ми правдивее кохання,

Ми все стидаємось одвіртого візнання.
І ми боронимось, хоч видно по очах,
Що наше серденько у вас уже в руках,
Що тільки гонор нам шорсткі слова диктує
І що відмова та вам любоці віщує.
Це дуже сміливе, що тут я визнаю,
І соромливість тим я скривдила свою,
Але вже сталося, що я вам це сказала...
Скажіть, хіба б же я Даміса зупиняла?
Хіба б я залюбки — згадайте це ще знов,—
Так довго слухала розмову про любов?
Невже в речах таких була б така прихильна,
Якби від спочуття сама була я вільна?
А чуючи про вас, що шлюб ви берете,
Я відмовляла вас, не згодилася на те.
Що ж мало значити таке мое вмовляння?—
Що мала я до вас прихильні почування,
Що володіть сама бажала серцем цим,
Що не хотіла ним ділитися ні з ким.

Тарплюф. Добродійко, слова такі без краю
мило

Почути з любих уст, що серце полюбило.
Повірте, що мені солодкий мед цих слів
Блаженства почуття по всій душі розлив.
Подобатися вам — то всі мої бажання,
Задоволити вас — найвище раювання.
Але, прошу, нехай не в гнів то буде вам,
Що трохи не дойму я віри цим словам.
Я можу думати, що ці слова лукаві,
Аби пошкодити мені в весільній справі.
Я, пані, навпростець, пощирості скажу,
Що до цих слів тоді довіру покажу,
Як ласки вашої, якої так жадаю,
Не тільки на словах, а в дійсності дізнаю
І віру зацеплю в душі своїй навік,
Що з ласки вашої я щасний чоловік.

Ельміра, навмисне кашлянувши. Єге, які бо ви
швидкі та нетерплячі;

Так хутко стратите всі почуття гарячі.

Я тут найкраще вам освідчення чиню;

Я так стараюся, а вас не вдовольню...

Чи тільки вас тоді я впевнити здолаю,

Як із прихильністю дійду вже аж до краю?

Тартюф. Чим менше гідний хто, тим менше щастя жде

І на самі слова надій не покладе.

Щасливій доленьці ми віри не діймаєм,

Аж поки в дійсності щедрот її зазнаєм.

А я прихильности не заробив нічим,

Та як же вірити мені ознакам цим?

Ні, не впевнююся я на мову ні на яку,

Аж поки справжню ви дасте мені ознаку.

Ельміра. Який гарячий пал, що й перешкод не зна!

Як душу він мені збентежує до дна,

Як пута він кладе на серденько жіноче

І як потужно він бере собі, що хоче!

Чи й способу нема боротись проти вас

І ви вже не дасте спочинку хоч на час?

Але чи можна ж так сuroво намагатись

І разом усього так палко допевнятись?

Надуживаючи прихильні почуття

Тієї, що вже сил збулась до бороття.

Тартюф. Коли ж приймаєте любов мою гарячу,
То чом певнішого я доказу не бачу?

Ельміра. Та як же зважусь я на те? а божий страх?

А небо, що у вас щоденно на устах?

Тартюф. Коли це страх, що нам не буде з неба згоди,

Я легко збавлю вас такої перешкоди,

Хай серця вашого не здержує вона.

Ельміра. Але небесний суд—то, кажуть, річ
страшна.

Тартюф. Я смішні ці страхи відразу вам розвію.
Вагання зняти всі я дуже добре вмію.

Так, небо деяких не дозволяє втіх,
Порозумітися ж з ним можна в справах цих.
Така наука є, щоб, як потреба каже,
Вільніше попускати сумління, що нас в'яже,
І вчинкам нашим злим оправдання знайти,
Якщо ми робим їх для чистої мети.

Ви потім навчитеся як слід ції науки,
А покищо себе мені віддайте в руки,
Без ляку вдовольніть вогонь бажань моїх,
А винний буду я й візьму на себе гріх.

Ельміра кашляє дужче.

Ви кашель маєте.

Ельміра. Я страдниця та й годі.

Тартюф. А чи не стане вам пастилька ця в пригоді?

Ельміра. Це кашель навісний, тепер уже, мабуть,
Ніякі пастильки його не проженуть.

Тартюф. Це неприємна річ.

Ельміра. Така, що й не сказати.

Тартюф. Нарешті легко вам вагання геть про-
гнати.

Тут ваша таїнá сковаеться навік.

Лихе ж не зло само, а розголос і крик.

Скандал перед людьми вражає справді віру.
Але не є гріхом грішити потай миру.

Ельміра кашляє дужче і стукає об стіл. Я бачу, що
мені вкоритись час прийшов

І все віддати вам, що віддає любов;

Що меншим коштом я не смію сподіватись
Задоволити вас і з вами сквитуватись.

Це сумно вдіяти, поправді вам скажу,
Я зовсім нехоча переступлю межу.

Але коли вже таک ведуть мёне до того,
Як віри все не ймуть, не слухають нічого,
Коли запевнитись бажають виразніш,
То вже послухаєш людей і вдовольниш.
Коли в цім послуху образа буде богу,
Зле буде з тим, хто звів мене на цю дорогу.
І певно, що не я вину собі візьму.

Тартюф. Так, пані, я прийму. А про вину саму...
Ельміра. Прошу вас, відчиніть та визирніть із
хати,

Чи чоловіка там денебудь не видати.

Тартюф. І що вам за печаль журитися за ним;
Ми можем цим панком крутити як дурним,
З таємних цих розмов радіє він без міри,
Коли ж побачить що, то все ж не пійме віри.

Ельміра. Дарма; ви все ж таки, прошу я вас,
підіть,
Та за дверима скрізь гарненько позирніть.

Сцена шоста

Оргон, Ельміра.

Оргон, вилазячи з-під полу. Оде скажу! Чи хто
видав таку личину!

Я аж нетямлюся, я з гніву тут загину.

Ельміра. А ви вже й вилізли? Так що це!? Жарт
для вас?

Іще ховайтесь, бо зовсім ще не час.

Чекайте до кінця, щоб знати в очевидьки,
А не звіряйтесь на всякі прості сплітки.

Оргон. Чи пекло бачило тварину більш гидку!
Ельміра. О боже! На що ж так судити на швидку!

Ні, дайте впевнить вас, та вже тоді й гнівіться.
Не поспішайте так, бо можна помилиться.

Ельміра ставить Оргона за собою.

Сцена сьома

Тартюф, Ельміра, Оргон.

Тартюф. Сприяє все мені задля моїх угіх.

Я добре обдививсь по закутках усіх :

Нікого там нема, і з думкою ясною... .

Оргон. В той час як Тартюф наближається, простягши руки, щоб обняти Ельміру, вона відхиляється, і Тартюф бачить Оргона,

Заждіть, не кваптеся так з любовною жагою:

І серденька свого так дуже не паліть.

Ага! Свята душа! Вже годі нас дурить:

Як легко спокуша вас біс до злого вчину!

Ви сватали дочку, а зводили дружину.

Я вас не розумію, до чого ви йдете,

І ждав, що скажете ви щось зовсім не те.

Але вже з дослідом дійшло тепер до краю,

І більше доказів я мати не бажаю.

Ельміра до Тартюфа. В тім, що зробила я, для мене честь мала,

Але для цього я примушена була.

Тартюф до Оргона. Як! Ви вже певні!

Оргон. Ну, без крику; не вгинайтесь

І зараз же мені з будинку вибирайтесь.

Тартюф. Але замір...

Оргон. Не час розмовам про замір;

Вам треба зараз же покинути цей двір.

Тартюф. Це вам іти відсіль, хоч ви й горді, пане!

Будинок мій, нехай про це відомо стане,

І я вам покажу, що ця крутня гідка

І сварка ця мене ні трішки не зляка;

Що, ганячи мене, не легко дійдуть справи,

Що в мене спосіб є розбити плян лукавий,

За небо скривджене помститись і скарати

Тих, що тепер мене так вигнати хотять.

Сцена восьма

Ельміра, Оргон.

Ельміра. Про що він тут казав? і що це визначає?
Оргон. Боюсь я, далебі. Так, жарту в цім немає.
Ельміра. Як?

Оргон. Пóмилку свою побачив я з цих слів.

Той запис на мій дім клопоту наробив.

Ельміра. Який там запис?

Оргон. Так, це діло вже пропало,

Та й інша річ мене турбую ще чимало.

Ельміра. Що знов?

Оргон. Дізнаєтесь. Але загляну вмить,

Чи певна скринька там у хаті ще стоїть.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена перша

Оргон, Клеант.

Клеант. Куди ви біжите?

Оргон. Чи знаю ж я!

Клеант. Доладу

Було б, гадаю, перш усім зійтись на раду
І в цій пригоді щось намислити гуртом.

Оргон. З цією скринькою збентеживсь я цілком.

Про інше тяжко так не міг би я журиться.

Клеант. То, певно, в скриньці тій поважна тає-
мниця?

Оргон. Цю саму скриньку мій нещасний друг Аргас
На схованку до рук віддав мені в той час,
Як утікав. Ми з ним найбільшу приязнь мали.
Він говорив мені, що там лежать шпаргалі,
Його ж добро й життя залежало від їх.

Клеант. Навіщо ж oddали ви їх до рук чужих?

Оргон. Це сталося так: мое сумління винне в тому.

Якось признався я про це тому гайдому,
Як став же радить він, то я вже й сам знай-
шов,

Що краще скриньку ту віддать йому на схов,
На те, щоб відректись найменший мав я клопіт,
Якби за скриньку ту взяли мене на допит,
І щоб, сумління вже свого не боячись,
Незгідно з правою я міг заприсягтись.

Клеант. То кепсько; так мене, принаймні, це
вражає

Той дар і тайна та, яку від вас він має
Коли вже щиро вам сказати погляд свій
Ви в необачності замислили своїй,
Що віддалисъ йому довірою такою.

Цей чоловік держить на вас готову зброю
І гнівати його -- то небезпечна річ.

Вам треба б лагідно його позбуті з пліч.

Оргон. I він здававсь мені таким святим та божим,
А в серці був таким нещирим і негожим!...
Як старця я тоді прийняв його й пригрів!..
Hi, вже зрикаюсь я тепер святих людей.
Я їх стріватиму з гидливістю страшною
I буду задля їх найгіршим сатаною.

Клеант. Еге, оце вже в вас палкий занадто гнів
Ваш розсуд лагідний за вітром полетів.
Правдивий розум вам не робить більш при-
слугу;

З одної крайності ви кинулись у другу.
Ви помилку свою побачили в цей час,
Що щирість брехана приваблювала вас.
Але не бачу я потреби, щоб ви впали
Ще в більшу помилку і першу тим справляли,
Змішавши в один гурт нікчему-брехуна
З людиною, яка неправди ввік не зна.
Вас одурив шахрай, з одвагою такою,
Бундючним виглядом і міною пісною,
То вже здається вам, що всі такі як цей,
Що вже побожності нема проміж людей.
Такі дурні думки безбожні можуть мати,
А вам годилось би чесноту відрізняти.
Не кваптеся полюбллять людину в одну мить;
У цьому ділі ви серединою йдіть.
Личині прибраній шаноби не давайте,
Але й побожної душі не ображайте.
Коли ж не можна вам без помилок таких,
Тоді вже краще ви впадайте в перший гріх.

Сцена друга

Оргон, Клеант, Даміс.

Даміс. Чи справді, батьку, той шахрай на вас чигає,

Від вас усе добро в непам'ять повертає?
І в гидості своїй, що будить правий гнів,
З чесноти вашої на вас же сітку сплів?

Оргон. Так, сину, і душа моя болить без краю.

Даміс. Ага! Ну, то йому я вуха повтинаю.

З напасником таким вагатися не час..

Мій клопіт, щоб його прийняти геть од вас.
Я задавлю його, то швидше буде справа.

Клеант. От так, як бачите, говорить молодь жвава.

Вгамуйтесь трошечки і втиште гнів палкий;
Ми під таким царем і вік тепер такий,
Що не насильство нам у справі допоможе.

Сцена третя

Пані Пернель, Оргон, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс, Дорина.

Пані Пернель. Що це? Я чую, тут таке страшне, негоже!

Оргон. Це новина, що їй отут я свідком був.
Як бачите, собі подяки я здобув

За клопоти; прийняв злиденноого як брата,
Притулком, захистом йому стає ця хата,

Щодня він гойності моєї зазнає,

Я дав йому дочку і все добро своє,—

А зрадник цей гідкий наважився, неситий,
На гріх стидкий мою дружину спокусити.

Та не спинилася на тому твар гідка:

За все мое добро мене-ж тепер ляка

І хоче зруйнуватъ мёне,—бо має зброю,
Що сам я дав йому довірою дурною,—
Із дому вигнати, де я його прийняв,
І в злідні кинути, з яких його я взяв.

Дорина. Нещасний!

Пані Пернель. Сину, я не можу йняти віри,
Щоб мати він схотів такі гидкі наміри.

Оргон. Як!

Пані Пернель. Людям праведним завидують усі.

Оргон. Але скажіть, куди ведуть розмови ці, матусю?

Пані Пернель. Живете ви бозна по-якому,
І бачу я, що він не милий тут ні кому.

Оргон. Чи це ж стосується до речі? Як і чим?

Пані Пернель. Вже ж я казала вам нераз іще

малим:

Чеснота на землі щодня терпить напасті;
Хоч заздрісні помрутъ, то заздрощам не
впасти.

Оргон. Чи з тим, про що в нас річ, тут зв'язок
може буть?

Пані Пернель. Вам сто дурних казок про його
наплетьуть.

Оргон. Кажу ж, я бачив сам усе на власні очі.

Пані Пернель. Створіння заздрісні злоречити
охочі.

Оргон. Я буду лаятись. Адже ж кажу я вам,
Що той гидкий його злочин я бачив сам.

Пані Пернель. Злосливі язики насіють скрізь
отрути,

І захиству від їх ніде не може бути.

Оргон. Ви неподобну річ якуюсь верзете.

Я бачив, бачив сам, очима бачив те;

Що зветься: бачив сам. Як треба ще казати?

Товкти по сто разів? за чотирьох кричати?

Пані Пернель. О боже! Найчастіш нас дурить
зверхній вид;

На те, що бачим ми, звірятися не слід.
Оргон. Я лютий!

Пані Пернель. Підозрінь дурних ми стільки
маєм,

І добре вчинки злом так часто виясняєм!..

Оргон. То милосердям я повинен виясняти,

Що він хотів мою дружину цілувати?

Пані Пернель. Не можна ж так людей судити
без причини;

Добути треба б вам певніший факт провини.

Оргон. До ката! Якже ще впевнятись більш я міг?

Чи ждати мав, щоб він на очах тут моїх

Почав... От ще скажу таке, що не подоба.

Пані Пернель. В його душі одна пречистая
жадоба,

І я не уявлю ніяк того в думках,

Щоб він одважився на той непевний шлях.

Оргон. Я аж нетямлюся. Якби мені не мати
Були ви, бозна що я міг би вам сказати.

Дорина. Поправді сталося, добродію; ви нам
Не вірили тоді — тепер не вірять вам.

Клеант. Ми тратимо свій час на зовсім марну
зваду,

А треба б нам тепер знайти собі пораду.

Не спімо, бо на нас чигає той шахрай.

Даміс. Чи в безсоромності сяgne він аж за край?
Ельміра. Я думаю, що з ним боротися нам несила,

І вже тепер його невдячність зрозуміла.

Клеант до Оргона. Не вірте ви йому; у його спосіб є
Справдити проти вас напасництво своє.

І з меншим засобом хитрун меткий заплута
Лукавством, підступом людину кожну в пута.

З тією ж зброєю, що має він на вас,

Його дражнити вам зовсім було не час.

Оргон. Це так, та що ж робить? Допік мені цей
клятий,

І я не міг ніяк свій правий гнів стримати.
Клеант. Від серця хочу я, щоб згода хоч якась
Між вами обома наново почалась.

Ельміра. Не знала я, що він таку має зброю.
А то не завдала б такого неспокою.

Оргон, побачивши Льюяля. А цей чого прийшов? До-
відайтесь, підіть.

Я саме в настрою з кимнебудь говорити!

Сцена четверта

Ті самі, Льюяль.

Льюяль до Дорини в глибині сцени. Добриден, се-
стронько; зробіть, прошу, кохана,
Щоб з паном бачитись я міг...

Дорина. Он гості в пана;

Навряд, щоб бачити його вдалося вам.

Льюяль. Я тут найменшої турботи не завдам.

Не з неприємною прийшов я новиною,

І він радітиме, спізнавши зі мною.

Дорина. Як звати вас?

Льюяль. Скажіть ви тільки, що для справ

Прегарний пан Тартюф сюди мене прислав.

Дорина до Оргона. Добродія цього, що так го-
ворить мило,

Прислав сюди Тартюф. До вас він має діло,

Що, каже, буде вам приємне.

Клеант до Оргона. Що ж, прийміть.

Побачим, що воно, й що буде говорити.

Оргон. Він може схоче нас до згоди навертати.

Якій ж почуття я мушу виявляти?

Клеант. Вам треба здержати насамперед свій гнів

І прислухатися до миротворних слів.

Лъояль до Органа. Привіт вам. Небо хай злодумців
ваших згубить

І, як бажаю я, нехай вас бог полюbitь.

Оргон до Клеанта. Цей любий вступ моїм відповіда думкам

І згоду хоч якусь уже віщує нам.

Лъояль. Родину вашу всю я змалку звик любити,
Отцеві ж вашому нагоду мав служити.

Оргон. Добродію, простіть той сором мій, що я
Не знаю хто ви есть і як вас на ім'я.

Лъояль. Лъояль я звусь. З Нормандії походжу.
Я пристав судовий і цим хвалитись можу.

Оце вже сорок літ пролинуло часу,
Як цей приємний труд почесно я несу.

З дозволу ж вашого прийшов я ознаймити,
Що певний присуд ви повинні вдовольнити.

Оргон. Як! Ви прийшли!..

Лъояль. Заждіть, нема чого кричати:

Це тільки акт, щоб ваш будинок одібрать,
Вас викинути всіх і кожну річ рухому
І дати вільний пляц властителеві дому.
Зо всею пильністю, в неодволочний час.

Оргон. Як! Вигнати мене!..

Лъояль. Так, милий пане, вас.

Бо домові цьому, як знаєте сами ви,
Ласкавий пан Тартюф хазяїн є правдивий.

По силі запису, що вже в руках моїх,
Тепер один він пан маєтків цих усіх.

Все списано як слід, не можна сперечатись.

Даміс. На безсоромність цю нам треба
дивуватись.

Лъояль. Ця справа не до вас, і я кажу не вам.
Я до добродія; він есть розсудний сам.

Він звик поводитись, як добрі, чесні люди,
І проти присуду змагатися не буде.

Оргон. Але...

Лъояль. Так, певний я, і за цілий мільйон
Ви не захочете повстати на закон,
І згодитеся сами, як чесная особа,
Щоб я прикази міг справдити як подоба.
Даміс. Ой, пане приставе, вже скоро мій ціпок
Спізнає, чи тонкий ваш чорний жупанок!
Лъояль до Оргона. Нехай ваш син мовчить, а ні—то
вийде з хати.
Бо шкода на папір усе те викладати
І протокол на вас писати, як би слід.
Дорина набік. Він прізвищем Лъояль,—та не лъ-
яльний вид.
Лъояль. Із добрими людьми ласкавий я без міри,
І всі мої тепер, добродію, заміри —
Щоб прислужитись вам і втіху принести.
А іншого могли б такого ви знайти,
Який, не двигнений моїми почуттями,
Далеко гірш, ніж я, поводився б із вами.
Оргон. Що ж можна гіршого зробити ще для нас,
Як з хати вигнати?
Лъояль. На те я дам вам час,
І аж до завтряного не буду поспішати
Той приказ проти вас, добродію, сповняти.
А тільки очувати прийду в будинок цей
Тихенсько, лагідно, із десятъма людей.
Для форми ж зволите, як будете лягати,
Мені прислати ключ від вашої кімнати.
Я відпочинок ваш цю ніч обороню
І зайвих прикростей ніяких не вчиню,
А завтра вранці ви, добродію, не гайтесь
І зараз же з усім начинням вибирайтесь;
Людей, щоб помогти виноситись, я дам.
Я їх чимало взяв, щоб прислужитись вам.
Прихильности ще більш ні в кого б не
знайшли ви.
Як бачите, до вас я дуже милостивий,

То ѹ ви шануйтесь, 'поправді все робіть
І перешкод мені не важтесь чинить.

Оргон набік. Від щирої душі готовий я віддати
Червінців добрих сто, які ще можу мати,
Та тільки щоб могти хоч раз, та до смаку,
По пиці луснути тварину цю гайдку.

Клеант до Оргона. Мовчіть, не псуйте гірш.
Даміс. Зухвальство незбагненне!

Не видержу, бо вже рука свербить у мене.
Дорина до Лъяля. Мосъпане, бачу я, що спина в
вас така,

Що не завадило б дознати їй ціпка.
Лъояль. Скарать вас міг би я, не стерпівши
образи.

Голубко, на жінок теж пишуться укази.
Клеант. Уже, добродію, те все скінчiti час—
Давайте цей папір, та й не турбуйте нас.
Лъояль. До зобачення. Бог нехай вас звеселяє.
Оргон. Тебе ж, з тим, хто тебе прислав, нехай
скарає.

Сцена п'ята

Оргон, Пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс, Дорина

Оргон. Що, мамо,— бачите? Чи правду я казав?
З почину знатъ, яких нам треба ждати справ.

Чи зрадництво його спізнали ви, як треба? Пані Пернель. Я аж нетямлюся і наче впала з неба.

Дорина до Оргона. Ви дурно скаржитесь і злим
його звete:

То не лихий замір, а почуття святе.

До ближніх маючи в душі любов єдину,
Він знає, що добро нераз псує людину,

І мавши жаль, забрав усе, щоб одвернути
Те все, що робить вам тяжкою праву путь.
Оргон. Мовчіть, я раз-у-раз вам мушу це казати.
Клеант. Погляньмо ж ми, яку вам раду можна
дати.
Ельміра. Підіть, оповістіть, який невдячний він,
Всю силу запису зламав його злочин.
І як дознаються, який він есть неправий,
То не справдиться вже замір його лукавий.

Сцена шоста

Оргон, Пані Пернель, Ельміра, Клеант, Мар'яна, Даміс,
Дорина, Валер.

Валер. Добродію, смутну я звістку вам несу,
Та лихо не стойть і мало в нас часу...
Є в мене приятель, ми стали з ним братами.
Він зна гаразд про те, що я турбуєсь вами,
І, добре мисливши, він те відкрив мені,
Що як єрдник мав держати в тайні.
І саме от тепер листа такого пише,
Що вам конечна річ тікати найскоріше.
Шахрай, що панував над вами довгий час,
Дійшов до короля і набрехав на вас,
І дав йому до рук якісь такі шпаргали,
Що від державного злочинця ви дістали:
Проти повинностей підданницьких своїх
Ви нібито взялись переховати їх.
Подробиць тих провин не вмів би я сказати,
Але вже приказ є, щоб вас арештувати.
І ще для певности доручено йому
Доглянути, щоб вас посаджено в тюрму.
Клеант. Таки облудних прав своїх допевнивсь
клятий

І ваше все добро зумів опанувати!
Оргон. Одно я вам скажу: людина — звір лихий.

Валер. Коли забаритеся, вас жде кінець сумний.

Мій повіз тут стойть; тікати маєм змогу,

А от вам десять сот червінців на дорогу.

Не гаймось. Бачите, як метко він стріля.

Рятунок вам один — тікати відціля.

В безпечнім місці я вас добре заховаю

І сам поїду вдвох із вами аж докраю.

Оргон. Ви так турбуєтесь! Я скільки мав од вас!

Та дякувати вам знайду я інший час.

І щиро стану я тепер молитись богу,

Щоб одслужитись вам послав мені спромогу.

Прошайте ж ви, глядіть...

Клеант. Тікайте вже, а ми,

Що треба діяти, все зробимо сами.

Сцена сьома

Тартюф, поліцай, Пані Пернель, Оргон, Ельмір, Клеант, Мар'яна, Валер, Даміс, Дорина.

Тартюф до Оргона. Заждіть, добродію, не кваптесь так тікати.

Тепер близенько вам іти відціль до хати:

Арештувати вас король наш наказав.

Оргон. Так от що, зраднику, мені ти готовав!

Останній твій удар мене зганяє з світу

І ним ти завершив злобу свою неситу.

Тартюф. Спокійно ганьбу цю душа моя знese;

Я ради господа навчивсь терпіти все.

Клеант. Чи бач — терпливости його межі немає.

Даміс. А як він господа, мерзенний, зневажає?

Тартюф. Не може запал ваш зворушити мене

І від повинності мене не відхитне.

Мар'яна. Ви цим бажаєте хвали собі здобути,

І служби крашої для вас не може бути.

Тартюф. Почесна служба та, що дана від влади,
Яка впovажнила мене прийти сюди.

Оргон. Але чи ти забув, що тільки через мене
Ти поліпшити міг життя своє злиденне?

Тартюф. Я знаю, чим мені могли ви помагати,
Але про короля найперш я мушу дбати.

Ції повинності святої права сила
В душі моїй цілком подяку заглушила,
І я на жертву тим високим почуттям
І друга, й рід увесь, і сам себе віддам.

Ельміра. Брехун!

Дорина. Як хитро він собі препишні шати
Пристроїв з тих речей, що треба шанувати!

Клеант. Коли вже в вас така велика щирість є,
Як кажете, й вона вам приводом стає,
То чом же з нею ви раніш не показались,
А вже—як зводили цю пані та й піймались?
Чому ви з звісткою пішли до короля
Тоді вже, як Оргон прогнав вас відціля?
Про інші речі я не став би вам казати—
Що все своє добро схотів він вам oddати;
Але ж ви кажете: злочинець він,—проте
Любісінько дари від його берете.

Тартюф до поліцая. Прошу вас, перервіть ви цю
крикливу мову

І докінчіть свою повинність урядову.

Поліцай. А справді, довго я її не докінчав;
Язык ваш саме в час про теє нагадав.
То, щоб скінчити враз, ходімо лиш зо мною
В тюрму, що буде вам оселею новою.

Тартюф. Хто? Я?

Поліцай до Тартюфа. Так, пане, ви.

Тартюф. Завіщо ж це в тюрму?

Поліцай. Не вам я поясню, завіщо це й чому.
Добродію, верніть ви спокій знову в груди.
Живем ми під царем, що не терпить облуди.

Під тим царем, який читати в серці звик,
Його не ошука облесливий язик.
Великим серцем він докладно все тлумачить
І кожну річ дрібну в правдивім світлі бачить.
Не спокушається душа його нічим,
І в крайність не впада він розумом твердим.
Чеснота перед ним довічну славу має,
Та сяєвом своїм його не засліпляє.
Всіх правих любить він, але ж у серці їй гнів
Страшний розпалює, як бачить брехунів.
Його ніхто б не зміг так легко одурити,
І тонші хитрощі зумів би він розбити.
Відразу короля ясний і бистрий суд
Збагнув, що в цій душі єдиний тільки бруд.
Він був прийшов, щоб вас злочинцем показати,
Та ѹ зрадив сам себе (в тім кару божу знати!)
І виявив, що він шахрай відомий нам,
Якого вже король під іншим знав ім'ям.
Гидких його подій така велика сила,
Що груба книжка їх напевно б не вмістила.
Наш найясніший пан обурився в той час,
Як зрозумів його невдячність проти вас,
А вчинок цей новий до інших долучив він,
Прийти ж за ним сюди для того доручив він,
Щоб бачити, куди його ще занесе
Нахабність, та щоб він вернув вам знову
все.
Так хоче він, щоб ви від мене знов дістали
Папери ті, що ви нікчемному давали.
Контракт, що вашими маєтками всіма
Обдарував його, король тепер лама
І пробачає вам лихе поступовання
В той час, коли ваш друг здобув собі ви-
гнання.
Цим платить вам король за теє, що колись
Ви за права його так щиро піднялися,

І тим показує, що над надію єсяку
Уміє за добро складати щиру дяку,
Що про заслугу він довіку пам'ята
І що скоріш лихе в непам'ять поверта.
Дорина. Спасибі ж богові!
Пан і Пернель. Мов світ мені пізнявся.
Ельміра. Як добре' сталося!
Мар'яна. Ніхто й не сподівався.
Ор'он. Гаразд! Ти, зраднику!.. До Тартюфа, якого
поліцай веде з хати.

Сцена восьма

Пані Пернель, Оргон, Ельміра, Мар'яна, Клеант, Валер,
Даміс, Дорина.

Клеант. Ой, братіку, мовчіть
І гідності своїй образи не чиніть.
Покиньте ви того нікчемного злій долі,
Тепер уже й без вас він кається доволі.
Бажайте краще ви, щоб серце навернуть
Він знову міг тепер на праву, чесну путь.
Щоб справив він життя, неправди відцурався
· Та правий суд царський зм'якшили постара-
рався.
А ви з подякою підіть до короля
За те, що він таку нам радість наділя.
Оргон. Це так. Ходім скоріш: до ніг його впа-
дімо
Й за все його добро хвалу йому складімо.
А потім, справивши цей обов'язок свій,
Годиться взятись нам до другого мерщій,
Щоб доленіку ясну придбали в чеснім
шлюбі
Мар'яна та Валер — коханці наші любі.

МАНІРНИЦІ

(LES PRÉCIEUSES RIDICULES)

Комедія на одну дію (2)

Переклад з французької мови
ІРИНІ СТЕШЕНКО

За постановою Вищого Репер-
туарного Комітету НКО УСРР
п'єсу до вистави дозволено за-
літ. А, № 5390

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Ля Гранж } ображені наречені.
Дю Круазі }

Горжібюс, добрий собі буржуа.

Мадльон, Горжібюсова } манірні панночки, що
дочка } вдають із себе велико-
Като, його небога } панських розвинених
жінок.

Марота, покоївка.

Альманзор, льокай.

Маркіз де-Маскар'ель, льокай Ля Гранжів.

Віконт де-Жодле, льокай Дю Круазі.

Люсіль } подруги Мадльон і Като.
Селімена }

Двоє носильників, сусідки, скрипаки.

Сцена п'ята

Ля Гранж, Дю Круазі.

Дю Круазі. Добродію Ля Гранже...

Ля Гранж. Що?

Дю Круазі. Подивіться на мене, тільки не смійтесь...

Ля Гранж. Ну?

Дю Круазі. Яке враження справила на вас наша візита? Чи ви з неї задоволені?

Ля Гранж. А як ви гадаєте? Чи мали б ми на те рацію?

Дю Круазі. Та, правду кажучи, не зовсім...

Ля Гранж. Як на мене, так мене це все здорово обурило! Скажіть мені, чи ви коли бачили, щоб якісь дві провінціялки так пиндумчилися, так маніжились, як оці дві курки, та зневажали б двох чоловіків із більшим призирством, ніж нас? Ледве-ледве спромоглися стільці нам запропонувати. Та я ще зроду не бачив, щоб при гостях так часто на вухо шепотілись, так позіхали, так собі очі терли, стільки разів питалися: „Котра година?“ А чи відповідали вони на наші запитання, чи підтримували розмову? Тільки й чути було, що „так“ або „ні“. Хіба ж ви не згодні зо мною, що коли б ми з вами були останніми серед людей, то й то з нами не можна було б поводитися гірше!

Дю Круазі. Мені здається, ви звертаєте на це забагато уваги. Повірте, воно того не варте.

Ля Гранж. Авжеж, звертаю увагу, бо вонд мені болить! Я не заспокоюсь доти, поки не помощуся їм добре за це зухвальство. Знаю я, чого вони до нас із таким призирством поставились! Цей шкідливий дух манірності заповітрав не тільки весь Париж, він по всій провінції поширився,— і наші придзигльовані красуні таки добре цієї пошести нанюхались. Одно слово, ці кумедні особи—це мішаница манірності та кокетування. Я знаю, чим треба бути, як до них підійти, щоб вони зробили нам честь і ввічливо привітали гостей, знаю добре. Вірте мені, ми вдвох із вами втнемо з ними таку штуку, що таки доведе їм усю їхню дурість і навчить трохи краще в людях розбиратись!

Дю Круазі. Так як же це? Цікаво.

Ля Гранж. Я маю льокая Маскаріля; всі кажуть, що він розумний хлопець і дуже дотепний, та тепер ж ей немає дешевшого краму, як дотепність! Цей дурень заклав собі в голову вдавати з себе вельможного пана. Він завжди страшенно прикрашається галантними манірами та якимись там віршиками і зневажає страшенно інших льокайв, звучи їх просто скотами.

Дю Круазі. Ну гаразд, та що ж ви хочете зробити?

Ля Гранж. Що хочу зробити? Треба... Ні, спочатку вийдемо звідси.

Сцена друга

Горжібюс (3), Дю Круазі, Ля Гранж.

Горжібюс. Ну що? Бачили ви мою небогу й дочку? Як справи? Які ж наслідки цієї візити?

Ля Гранж. Мабуть вони вам про це більше розкажуть, ніж ми. Ми тільки одно вам можемо

сказати: дуже вам вдячні за вашу шану і залишись вашими покірними слугами й надалі.

Виходять.

Горжібюс сам. Ого! Щось вони не дуже радіють, здається! З чого ж це вони незадоволені? Треба розпитатись, у чому справа. Гей, хто там є?

Сцена третя

Марота, Горжібюс.

Марота. Що накажете, пане?

Горжібюс. Де панночки?

Марота. В своїм будуарі.

Горжібюс. Що вони роблять?

Марота. Губну помаду.

Горжібюс. А чи не забагато вже цієї помади!.. Покличте їх зараз же сюди!

Сцена четверта

Горжібюс сам.

Горжібюс. Ці негідниці, ледащиці зовсім мене своєю помадою зруйнують! Ото тільки скрізь і бачиш, що білки з яєць, дівоче молоко (4) та всякі омасти, що я на них зовсім не знаюся. З того часу, як ми тут, вони перевели на себе сала, принаймні з двадцяти свиней, а скільки тих баранячих ніжок попереводили,—то й розуму не доберу! Четверо льокаїв можна було б прохарчувати!

Сцена п'ята

Мадльон, Като, Горжібюс.

Горжібюс. Чи воно ото й справді треба стільки видатків на те, щоб насмальцовати ваші мармизи? Скажіть мені, що це ви зробили цим добродіям,

що допіру вийшли звідси холодні, мов крига? Чи ж я вам не наказував привітати їх так, як то годиться шанувати осіб, що я їх обрав був вам за чоловіків?!

Мадльон. Та як же ми могли до них краще поставитись, тату, коли ж вони й поводитись полюдському не вміють?

Като. Та чи ж може, дядю, хоч трохи розумна дівчина знайти щось спільногого з подібними особами?

Горжібюс. Що ж можете ви їм закинути?

Мадльон. Ну й виховання! Ну й галянтність! Скажіть на милість! Починати просто з шлюбу!

Горжібюс. А з чого ж, на твою думку, треба починати? А що ж, з незаконного співжиття, з полюбовниці починати, чи що? Мені здається, що ви разом зо мною повинні їх за це тільки хвалити. Та чи ж може бути щось порядніше за таке поводження? Та хіба ж цей святий зв'язок, що вони його бажають, не доводить вам, які в них чисті й чесні заміри?

Мадльон. Ах, тату! Ви собі, як останній буржua міркуєте! Мені навіть сором такі балачки слухати: не вадило б вам повчитися трохи галянтності.

Горжібюс. Дай спокій! Я тобі ще раз скажу, що шлюб — то свята й здорова справа і що з нього повинні всі чесні люди починати.

Мадльон. Мій боже! Коли б усі люди були до вас подібні, то, мабуть, кожен роман кінчався б на першій сторінці. Ах, уявляю собі, як би це було цікаво, коли б Кір одразу ж з Манданою одружився, а Аронс почав би з того, що взяв би Клелю собі за жінку! (5)

Горжібюс. Що ти там ляпаєш?

Мадльон. Тату! Ось і моя кузина скаже вам те ж саме, шлюб — це останній момент, а до нього ще

повинні різні пригоди відбутись. Перш за все, щоб сподобатись, закоханий мусить довший час дамі свого серця свої високі почуття висловлювати; він мусить бути ніжний, кроткий і палкій, а всі його домагання повинні виявлятися в найдобірнішій формі. Спочатку він повинен побачити ненароком свою бажану й кохану в церкві або десь на гулянці зустріти, чи на якійсь громадській церемонії; або ж можна й так, щоб його познайомив з нею якийсь родич або друг, щоб він вийшов од неї після цієї візити замріаний та меланхолійний. Деякий час він ховає своє почуття, щоб кохана не догадалася; проте, одвідує її дуже часто і щоразу заводить балачку про якесь сердечне питання, що все товариство цікавить. Нарешті, наступає той день, коли він освідчується їй у коханні; ця ніжна розмова відбувається неодмінно в садку, в алеї забутій, в якомусь таємному містечку, тоді, коли все товариство залишається десь далі; це освідчення викликає в нас страшенне обурення, обличчя нам спалахує, і ми на деякий час позбавляємо нашого коханця права нас бачити. Проте, він знаходить спосіб змилосердити нас, він привчає нас спокійно слухати його палкі слова і, нарешті, зриває з наших уст слова кохання, що нам їх так важко було досі вимовити. Після цього починаються різні пригоди: супротивники, що заважають нашему коханню, батьківський гнів і та різні утиски, пекучі ревнощі, що їх викликають помилкові обставини й причини, зідхання, відчай, нарешті — нас викрадають, а далі все те, що з того походить, починаються різні нещасти... Отак ведеться справа в тонкограційному товаристві, і цих найважливіших приписів кохання галантний кавалір не має права порушити ніколи. Подумайте ж, прийти просто з метою шлюбного зв'язку, зга-

дати про кохання тільки підписуючи шлюбного контракта і ввесь роман з кінця почати — та це ж, таточку; таке міщанство, мене просто нудити починає, коли я тільки подумаю про це!

Горжібюс. І тобі ото не сором такі нісенітниці верзти? І оце у вас високим стилем зветься?

Като. А ѿ справді, дядю, кузина цілком має рацію. Ну, посудіть сами, та чи ж можна добре вітати людей, що зовсім не знаються на галантному поводженні? Б'юсь об заклад, що вони зроду Карти Ніжності не бачили, і що Записочки Кохання, Упадання, Галантні Листівки та Мадригалі — зовсім для них невідомі країни (6). Та це ж по всьому знати! Та хіба ж ви сами не бачите, що навіть зовнішність у них непристойна, та вони ж зовсім до тих людей не подібні, що про них зразу ж складається хороша думка!? Прийти з візитою кохання в буденних панчохах і черевиках, у карапелюсі, не оздобленому перами, з непристойного зачіскою на голові і в такім дешевім убранині, наче в них грошей не вистачило, щоб прибрati його стъожками!.. Боже мій! Ну ѿ коханці ж із них, крий боже! Таке просте, нецікаве вбраяння! Така суха і нецікава розмова! Голос такий уже неспівливий, жодної різноманітної інтонації! Я, між іншим, звернула увагу на те, що комірці в них не з найкращої крамниці і штани на чверть аршина вужчі, ніж то годиться.

Горжібюс. Мені здається, що вони обидві з глузду зсунулися; я нічого не розумію, що вони мені отут торочать! Слухайте, Като, і ви, Мадльон...

Мадльон. Благаю вас, таточку, забудьте, нарешті, ці кумедні назви, називайте нас якось інакше.

Горжібюс. Ну, що ти їм скажеш! Як „кумедні назви“? Та ви же так назвали ще тоді, коли вас до хреста держали!..

Мадльон. Ах, боже мій! Фу, які-бо ви вульгарні! Дивом дивуюся, як це ви могли появити таку розумну дочку, як я! Чи чули, ви колись будь, щоб за якусь Като чи Мадльон говорилося високим стилем?! Згодтесь самі, що, досить самого такого імені, щоб зробити найкращий в світі роман тривіальним!

Като. Ну, звичайно, дорогий дядю, найменш делікатне вухо болить, страждає жорстоко, коли чує такі гайдкі слова. Ми собі вибрали дуже ніжні імення. Поліксеїн й Ламінти, — в них стільки ґрації, що вже з цим мусите погодитись. (7)

Горжібюс. Ось вам мое останнє слово, негідниці! Я не хочу, щоб ви мали якісь імення, крім тих, що вам дали їх ваші хрещені батьки, чули? А щодо цих молодих хлопців, то я добре знаю їхні родини та їхнє майно й рішучо вимагаю, щоб ви дивилися на них, як на своїх майбутніх молодіжів. Обридло вже мені, що ви так довго вісіте на моїй шиї, — та й доглядати таких двох дівуль — обов'язок трохи затяжкий для людини моого віку!

Като. Я мушу вам сказати, дядю, з свого боку, що шлюб, на мою думку, річ дуже непристойна.

Мадльон. Дайте нам час, щоб познайомитися з високим парижським товариством. Ми ще не встигли в ньому розібратися як слід. Дозвольте нам роман сплести і не підганяйте нас із фіналом.

Горжібюс набік. Боже мій, вони таки справді збожеволіли! Голосно. Кажу вам іще раз, я нічого в тому не розумію, що ви там базікаєте, я хочу тут сам господарем бути. Кінець! А щоб покінчити всі суперечки, кажу вам — або ви в найближчому часі виходите заміж, або підете в монастир! Присягаюсь вам, що я од свого не одступлюся!

Сцена шоста

Като, Мадльон.

Като. Боже мій, люба моя, до якої міри в твого батька форма загрузла в матері! (8) Який же він тупий! Який обмежений! Як темно в його душі!

Мадльон. Що ж поробиш, моя дорога, він мене так соромить, я майже собі не вірю, що я його дочка. Мені здається, що настане день, коли незвичайна якась пригода виявить мені, що я маю вище, славніше походження! (9)

Като. Я теж такої думки; коли починаєш ото добре в усьому розбиратись... Я теж, як подивлюся на себе...

Сцена сьома

Марота, Като, Мадльон.

Марота. Там якийсь льокай питає, чи ви вдома. Каже, що його пан хоче вас бачити.

Мадльон. Дуреля! Та чи ти коли одучишся, нарешті, так вульгарно висловлювати свої думки! Ти мусиш так сказати: „Прийшов посланець і питаетесь, чи вважаєте ви для себе зручним прийняти гостя“.

Марота. Чорт! Не знаю я латини, та й філософії так, як ви, не вчилася.

Мадльон. Яке зухвале дівчисько! Я більше сил не маю терпіти... Як же звуть його пана?

Марота. Та він зве його маркізом Маскарілем.

Мадльон. Ах, дорога моя! Маркіз! маркіз! Біжи, скажи мерщій, що нас можна бачити. Це, напевно, якийнебудь bel esprit, що чув про нас багато. Адже на нас уже мабуть у цілому місті знають!

Като. Напевно, моя кохана.

Мадльон. Знаєш, ми краще приймемо його тут, у нижній залі, ніж у нашій кімнаті. Треба трохи зачіску підправити... Піддержимо ж нашу репутацію. Мерщій, подай нам сюди порадника грацій!

Марота. Й-бо, я й не доберу, що то за звір; коли хочете, щоб я вас розуміла, говоріть християнською мовою.

Като. Принеси нам свічадо, неосвічена ти жінко, та гляди, не забрудни його своїм відбитком!

Виходять.

Сцена восьма

Маскаріль, два носій.

Маскаріль. Гей, носії! Ой, ой, ой, ой, ой! Ці негідники хочуть мені всі ребра потрощити! Штовхати так об стіни та кам'яну долівку!

1-й носій. Та двері ж вузькі! А ви ж хотіли, щоб ми вас аж сюди донесли.

Маскаріль. Ще б пак! Ах ви ж шахраї, та невже ж ви хотіли б, щоб я засудив пишність і красу своїх пер на всі злигодні дощового сезону, та щоб залишив сліди від своїх черевиків на бруді? Ну, забирайте звідси ваше крісло!

2-й носій. Треба спочатку заплатити, пане!

Маскаріль. Що?

2-й носій. Кажу, віддайте нам спочатку гроші.

Маскаріль дає йому ляпаса. Що таке, негіднику? Ти насмілився в такого вельможного пана, як я, грошей просити?!

2-й носій. Так ви оце так бідним людям платите? Яка нам користь із вашої „вельможності“! Хіба ж вона дасть нам пообідати?

Маскаріль. Ого-го! Страйвайте! Я вам покажу зараз ваше місце... Ці шахраї ще й жартують зі мною!

1-й носій виймає ціпка з-під свого крісла. Ну, давайте мерщій, нічого тут розмовляти! Нічого теревені розводити!

Маскаріль. Що таке?

1-й носій. А те, що зараз же давайте гроші!

Маскаріль. А він собі, нівроку, розумний!

1-й носій. Ну, швидше!

Маскаріль. Так, так. Ти вмієш розмовляти, з панами як слід; а отої шахрай і сам не знає, що говорити. На, маєш: досить із тебе?

1-й носій. Ні, не досить: ви дали ляпаса моєму товаришеві, а... заміряється.

Маскаріль. Тихо, тихо! Ось маєш і за ляпаса. Я на все готовий, коли зі мною ввічливо поводяться. Ідіть собі та незабаром вертайтеся по мене, щоб нести мене в Лювр на малий вихід короля.

Сцена дев'ята

Марота, Маскаріль.

Марота. Добродію, мої панночки зараз вийдуть.

Маскаріль. Нехай не поспішаються: мені тут зручно і я можу трохи зачекати.

Марота. Та ось і вони.

Сцена десята

Мадльон, Като, Маскаріль та Альманзор.

Маскаріль, вітаючись. Шановні панни, ви, звичайно, дуже здивовані з моєї сміливої візити; та не дивуйтесь,— ваша репутація накликала на вас цю неприємність; чесноти і достойність так мене ваблять, що я їх скрізь шукаю.

Мадльон. Коли ви шукаєте чеснот та достойністі, то вам не слід полювати на нашому полі.

Като. Щоб побачити тут чесноту й достойність, треба було, щоб ви привезли їх із собою.

Маскаріль. О! Я протестую, протестую проти ваших слів! Ваше реноме дійсно й правдиво стверджує те, чого ви варті: я певний, що ви дасте пік, репік та копот усьому, що є галантного в Парижі. (10)

Мадльон. Ваша добрість подає трохи наперед щедрість своїх похвал; ми з кузиною не дозволимо собі поставитись серйозно до приємних компліментів вашої улесливої мови.

Като. Моя дорога, треба звеліти, щоб нам принесли сюди крісла.

Мадльон. Гей, Альманзоре!

Альманзор. Що накажете, панно?

Мадльон. Мерщій подайте нам сюди зручні засоби для розмови. (11)

Маскаріль. А чи не загрожує мені отут якої небезпеки?

Альманзор виходить.

Като. Що ж вас непокоїть?

Маскаріль. Я боюсь, щоб не вкрали моє серця, щоб не вбили моєї волі. Тут переді мною такі чудові очі, що мають нахил жартувати дуже небезпечно. Можуть зробити замах на всяку волю й поводитися з людською душою, як турок із мавром. О, сто чортів, хочеш до них наблизитись, а вони ото зразу ж і стають у військову позицію! Ой, я боюсь їх... Я або втечу, або вимагатиму певної запоруки, що вони мені нічого злого не заподіють.

Мадльон. Моя дорога, він має дуже веселу вдачу.

Като. Я бачу, що це справжній Амількар! (12)

Мадльон. Не бійтесь нічого, наші очі не мають злих замірів, і серце ваше може спокійно спати, маючи запорукою їхню чесноту.

Като. Але ж прошу, добродію, не будьте такі ж суворі до цього крісла, що вже чверть години простягає до вас руки: нехай же його бажання обняти вас знайде відгук у вашому серці.

Маскаріль зачісуються й поправляє свої канони. Отже, mesdames, що скажете ви про Париж?

Мадльон. Боже мій! Що ж можна про нього сказати? То вже треба бути розумовим антиподом, щоб не визнати, що Париж — це бюро, де можна знайти всі чуда, центр тонкограційного смаку, дотепності й гаянності.

Маскаріль. На мою думку, поза Парижем немає рятунку для порядних людей.

Като. Це непреложна істина, добродію.

Маскаріль. Іноді тут буває трохи брудно; проте, ми ж маємо носилки.

Мадльон. Правда, ці носилки найкращий мур проти образ бруду й негоди.

Маскаріль. У вас буває багато гостей? Хто з beaux esprits заходить до вас найчастіше?

Мадльон. На жаль, нас іще тут не знають; проте, ми сподіваємось, що слава наша пошириється хутко містом; крім того, ми маємо добру знайому, що обіцяла привезти до нас усіх оцих панів, що беруть участь у „Збірникові вибраних творів“.

Като. І ще дікого, хто має репутацію найкращих знавців усього гаянного.

Маскаріль. Я можу вам у цій справі найкраще допомогти; вони всі бувають у мене. Можу пощирості сказати, що ніколи не встаю без того з ліжка, щоб коло нього не товклося чоловіка з п'ять-шість наших найвидатніших дотепників, так званих, beaux esprits!

Мадльон. О! Боже мій, ми будемо вам вдячні до останньої можливості вдячності, коли б ви

тільки зробили нам таку послугу! Адже, коли хочеш до вищого світу належати, то треба неодмінно з цими добродіями познайомитись; тільки вони саме й роблять репутацію в Парижі. Ви знаєте, що між ними є й такі, що тільки но з простою візитою до дами завітають і цього вже досить, щоб пішов розголос по місту, що вона великий знавець! Щождо мене, то я вважаю особливо цінним те, що після таких розумових візит, ми пізнаємо багато цікавих речей, що їх нам необхідно знати, а вони ж є квінтесенція всякого *bel esprit*. Отже, щодня ти чуєш оповідання про різні галантні пригоди, слухаєш дуже милі твори прозою чи віршем. Докладно довідуєшся про те, що такий то написав прегарну п'есу ось на такий сюжет, така то написала слова до такого музичного мотиву, цей написав мадригалю після великої насолоди, той написав станси про зраду, такий то добродій присвятив учора ввечері шість віршів такій то панні, а вона послала йому відповідь сьогодні о восьмій годині ранку, такий то автор написав уже плян свого нового твору, а той пише вже третю частину свого роману, а цей другий уже віддав свої твори до друку. Оці саме речі і надають вам ваги в товаристві, а коли хтонебудь цього всього не знає, то я й гроша ламаного не дам за ввесь його розум.

Като. А й справді, це ж просто смішно, коли особа вважає себе розумною, а не знає всіх отих маленьких віршів, що їх щодня творять. Я особисто, та я б згоріла з сорому, коли б мене запитали, чи бачила я щось нове, чого саме якраз я й не бачила.

Маскаріль. Ну, звичайно, і сором і досадно стає, коли не маєш усіх новин у ту саме хвилину, коли вони з'являються в місті. Та ви не турбуй-

тёсь: я влаштую ў вас академію (13) наших *beaux esprits* і ручуся вам, що в Парижі не буде написано жодного віршика без того, щоб ви не знали його раніше за других напам'ять. Я теж трохи працюю в цій галузі. Люблю, сто чортів, мистецтво! Ви можете знайти в розкішних парижських будуарах (14) двісті моїх пісень, стільки ж сонетів, чотири сотні епіграм і понад тисячу мадригаль, не рахуючи загадок та портретів. (15)

Мадльон. Скажу вам пощирості, я страшенно люблю портрети, вони ж такі галантні...

Маскаріль. Дуже важко ці портрети складати, для цього потрібний глибокий розум; ось почтайте ті, що з-під моєgo пера вийшли, і, сподіваюся, вони вам дуже сподобаються.

Като. Ax! А я страшенно люблю загадки!

Маскаріль. Це добре вправи для нашого розуму. Сьогодні ранком я вигадав чотири загадки і дам вам їх розгадати.

Мадльон. Мадригалі теж дуже приємна річ, коли їх добре написано.

Маскаріль. Вони — моя спеціальність: я працюю зараз дуже ретельно над тим, щоб написати всю римську історію в мадригалах.

Мадльон. Ax! це була б найвища краса! Я беру собі заздалегідь один екземпляр, коли ви її надрукуєте.

Маскаріль. Обіцяю кожній із вас по одному екземплярові в найкращих палітурках. Я стою вище таких дурниць, та мушу дати на це згоду заради моїх книгопродавців, бо вони своїми проханнями не дають мені дихати спокійно.

Мадльон. Боже, яка ж це насолода бачити видрукуваними свої власні твори!

Маскаріль. Ну, звичайно. Доречі, мені хочеться сказати вам експромт, що я його склав учора

ввечері у герцогині — моєї приятельки, коли був у неї вчора з візитою; ах, сто чортів! Ви знаєте, я чудово пишу експромти!

Като. Експромт, власне, є бруск для розуму.

Маскаріль. Отже, слухайте.

Мадльон. Слухаємо всіма нашими вухами.

Маскаріль. Ох! Дивився я на вас сумирно.

А ви вчинили лютий жарт,

Ви потайки украдли серце вірне!

Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!

Като. Ах, мій боже! Це — найвища галантність!

Маскаріль. Все, що я пишу, доводить, що я справжній шляхетний кавалір: тут і не дхне педантом.

Мадльон. Та його й за дві тисячі льє од вас не одшукаєш!

Маскаріль. А чи звернули ви увагу на початок? „Ох“ — це ж так оригінально, так незвичайно: „Ох!“ Наче людину несподівано вхопили. „Ох!“ — здивовання: „Ох!“

Мадльон. Ах, і не кажіть, та це ж надзвичайне: „Ох!“

Маскаріль. Подивишся, так немов би дрібничка.

Като. Ах, боже мій, ну що ви говорите? Та це ж така тонка річ, що їй ціни не складеш!

Мадльон! Безперечно, я б краще воліла зуміти втворити таке „Ох!“, ніж цілу епічну поему.

Маскаріль. Сто чортів! У вас виключний смак!

Мадльон. Так! Не можу сказати, щоб був зовсім поганий.

Маскаріль. А цей рядок, хіба ж вам не подобається: „Дивився я на вас сумирно“, — розумієте, я цього не сподіався, я був зовсім спокійний, — це зовсім просто, — „Дивився я на вас сумирно“. „Сумирно!“ — зовсім невинно, не думаючи

нічого злого, немов бідна овечка, а ви — „вчинили лютий жарт...“ Розумієте, що ви зробили? Ви — „потайки укraли серце вірне“... Що ви скажете про це „потайки“? А правда ж, я таки ловко підібрав?

Като. Авжеж ловко.

Маскаріль. „Потайки“ — таємно, несподівано; так, наче кицька мишенятко цапнула... „потайки“...

Мадльон. Ах, я не уявляю собі нічого кращого!

Маскаріль. ... „украли серце вірне“ — викрали, забрали моє серце ваші погляди. „Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!“ Правда ж, неначе перед вами пробігає в розpacі людина, хоче дognати злодія і лементує: „Рятуйте! Злодій! Пробі! Гвалт!“

Мадльон. Ах, не можна не визнати, що це надзвичайно дотепно й галантно!

Маскаріль. А знаєте, я на ці слова написав чудову арію!

Като. А ви хіба вчилися музики?

Маскаріль. Я? І не думав.

Като. Я не розумію... В такому разі, як же ви змогли?

Маскаріль. Люди з найкращого товариства знають все, хоч ніколи нічого й не вчилися.

Мадльон. Ну, звичайно, моя люба.

Маскаріль. Ось послухайте, а чи сподобається вам мелодія? Гм, гм! Ля, ля, ля, ля, ля! Ах, знаєте, суворість лихої погоди жорстоко вразила ніжність моого голосу; проте дарма, це ж тільки експромт!

Співає.

Ох! Дивився я на вас сумирно... і т. д.

Като. Ах, яка розкішна музика! Скільки вогню! Вмерти можна!

Мадльон. В ній багато хроматизмів.

Маскаріль. Ну, що ви скажете? Спів прекрасно передає головну думку. Чи не так? „Рятуйте! Злодій!“ А потім так, наче на всю горлянку гукають: „Про-о-обі!“ і нарешті, наче задихаючись: „Гв-а-аалт!“

Мадльон. Боже, як чудесно, коли знаєш кінець усіх справ, великий кінець,—кінець кінців! Запевняю вас, вірш надзвичайний. Мене захопили і слова й музика!

Като. Я ще ніколи не чула такого талановитого твору!

Маскаріль. Все, що я роблю, дается мені дуже легко, природнім шляхом, без жодної науки.

Мадльон. Природа обдарувала вас, як ніжна матуся. Ви її мазунчик.

Маскаріль. А що ви робите цілими днями, шановні панни?

Като. Нічого.

Мадльон. Ми до цього часу тримали жорстокий піст щодо всяких забавок та розваг.

Маскаріль. Пропоную вам поїхати з вами цими днями до театру, коли на те буде ваше бажання; тут виставляють якраз нову комедію; я був би дуже щасливий дивитися її разом з вами.

Мадльон. Та чи ж можемо ми відмовитись!

Маскаріль. Я тільки дуже прошу вас побільше плескати в долоні, коли ми там будемо; я обіцяв підтримати п'єсу; автор ще сьогодні вранці так мене про це просив. Тут уже такий звичай панує, що нам, особам з високого товариства, автори читають свої твори для того, щоб ми їх похвалили і зробили їм рекламу. Ну, згодьтесь сами, чи наважиться ж партер іти проти нас, коли ми вже висловили свою думку? Щодо мене, то я завжди додержую слова і раз уже пообіцяв по-

етові, то завжди кричу: „Оця річ — така гарна!“ ще до того, поки в театрі свічки позапалюють.

Мадльон. Ой, не кажіть! Париж — це надзвичайне місто! В ньому щодня відбуваються такі події, що про них не маєш жодної уяви в провінції, хоч би ти й був найрозумніший.

Като. Цього досить: тепер ми вже знаємо, що маємо робити і будемо кожному слову плескати в долоні.

Маскаріль. Не знаю, чи не помиляюсь я, проте, з вашого обличчя видно, що й ви написали комедію.

Мадльон. Що ж! Може ви й маєте рацію...

Маскаріль. О! Слово чести, ми повинні її побачити! Між нами, я теж написав п'есу і хочу поставити її на сцені.

Като. Яким же акторам ви доручите її заграти?

Маскаріль. Що за питання? Звичайно, великим акторам! (16) Тільки вони й здатні зrozуміти її оцінити як слід мій твір; всі інші — неуки: вони читають ролі так, як говорять; не вміють добре декламувати віршів і робити павзи в найкращих місцях. Ну, як же ви пізнаєте, де саме починається хороший вірш, коли актор не спиниться на ньому і не попередить вас, що саме тут і треба починати гармидер?

Като. Ну, звичайно, повинні ж бути якісь засоби, щоб публіка почула всю красу твору; всяка річ має тільки ту ціну, яка їй надається.

Маскаріль. А чи до смаку вам оздоба моого вбрання? Чи личить вона до моого каптану?

Като. Дуже личить.

Маскаріль. Чи добре я підібрав до нього ці бинди?

Мадльон. Ах, просто надзвичайно! Зразу ж видно Пердріжона! (17)

Маскаріль. А що ви скажете про мої канони? (18)

Мадльон. Дуже гарні.

Маскаріль. Можу вас запевнити, що вони на добру чверть аршина ширші, ніж то зараз носять.

Мадльон. Я ще зроду не бачила елегантнішого вбрання.

Маскаріль. Зверніть ласкаву увагу вашого понюху на ці рукавички.

Мадльон. Вони смертельно гарно пахнуть.

Като. Я ще зроду не нюхала краще визначених пахощів.

Маскаріль. А ці? Дає тій понюхати пудру, що нею посипано волосся його перуки.

Мадльон. Чудові перфуми! Ах, такі ніжні пахощі!

Маскаріль. А ви ще нічого не сказали про мої пера; чи вони ж вам до вподоби?

Като. Ах, ах! Смертельно прекрасні!

Маскаріль. А чи ви знаєте, що за кожне перо я платив люїдор? Це вже в мене така звичка,—витрачати якнайбільше грошей на все те, що тільки можна знайти найкращого в крамницях.

Мадльон. Запевняю вас, що між вами і мною є якась певна симпатія в цьому питанні. Я теж ставлюсь дуже вибагливо й делікатно до свого вбрання і не можу того знести, коли навіть мої панчохи робила не найкраща майстриця.

Маскаріль несподівано грубо скрикує. Ай, ай, ай! Обережно! Честю присягаюся, шановні панни! Так же не можна робити! Я дуже незадоволений з вашого поводження; ну хіба ж так можна? Це нечесно!

Като. Що сталося! Що вам таке?

Маскаріль. Боже! Обидві одночасно проти моого серця! Атакувати мене з обох боків! Ах! Та

це ж проти міжнароднього права! У нас неоднакові шанси, і мені доведеться гукати: „Пробі! Г'валт!“

Като до Мадльон. Треба віддати йому належне, він якось особливо висловлює свої думки.

Мадльон до Като. Ах, у нього такий багатий розум! Такі різноманітні думки!

Като. Ви більше боїтесь, ніж почуваете, що вам зробили боляче, ваше серце починає кричати ще до того, ніж його поранено.

Маскаріль. Що ви кажете, сто чортів! Та його вже поранено з голови до п'ят!

Сцена одинадцята

Марота, Маскаріль, Като, Мадльон.

Марота. Панночко, там вас питаютъ. Хтось хоче бачити.

Мадльон. Хто?

Марота. Віконт де-Жодле.

Маскаріль. Віконт де-Жодле?

Марота. Так, добродію!

Като. Ви хіба його знаєте?

Маскаріль. Це ж мій найкращий друг.

Мадльон. Мерщій просіть його сюди.

Маскаріль. Ми з ним давненько вже не бачились і мені буде дуже приємно...

Като. Та ось і він.

Сцена дванадцята

Жодле, Маскаріль, Като, Мадльон, Марота.

Маскаріль. А! Віконте!

Жодле обнімається з Маскарілем. (19) А! Маркізе!

Маскаріль. Який же я радий, що довелося тебе зустріти!

Жодле. Який же я щасливий, що зустрів тебе отут!

Маскаріль. Ну, обніми ж мене ще раз, прошу тебе!

Мадльон до Като. Дорога моя, слава про нас росте! Бомонд уже знайшов до нас дорогу.

Маскаріль Шановні панни, дозвольте познайомити вас з оцим жантільном; слово чести, він заслуговує на те, щоб бути вашим знайомим.

Жодле. Я віддаю вам тільки те, що вам належить; ваші чари вимагають свого.

Мадльон. Ви доводите вашу ввічливість за межі лестощів.

Като. Ми одмітимо цей прекрасний день у нашому календарі, бо він же такий для нас щасливий!

Мадльон до Альманзора. Слухай, хлопче, сто разів тобі повторювати треба? Чи ти не бачиш, що треба принести ще одно крісло?

Маскаріль. Не дивуйтесь, що віконт так погано виглядає: він оце переніс дуже важку хворобу і через те так з лиця зблід і похуд страшенно.

Жодле. Це наслідки дежурства при дворі і від війни.

Маскаріль. А чи знаєте ви, шановні панни, що віконт—один з найхоробріших люде йнашого століття? Це—завзятець на славу!

Жодле. Ну, ви, маркізе, не з гірших завзятців: ми знаємо добре, що ви вмієте робити.

Маскаріль. А правда, воно таки частенько доводилося нам із вами в різних пригодах зустрічатись.

Жодле. І в таких місцях, де дуже жарко бувало.

Маскаріль, поглядаючи на панночок. Проте не так жарко, як тут. Хі-хі-хі!

Жодле. Ми з ним познайомилися в армії і побачилися вперше, коли він командував кавалерійським полком на галерах Мальти.

Маскаріль. Правда, проте ви мали там посаду ще до того, як я туди приїхав; пригадую, я ще був тоді молодшим офіцером, коли ви керували вже двома тисячами кавалеристів.

Жодле. Війна — то річ чудова! Та, правду кажучи, тепер при дворі такі вояки, як ми, не мають, на жаль, великої нагороди.

Маскаріль. Саме через це я й хочу мою шпаду на цвях почепити.

Като. Щодо мене, то я почиваю до всіх військових скажену ніжність.

Мадльон. Я теж їх дуже люблю; проте вимагаю, щоб розум ішов у них поруч із завзяттям.

Маскаріль. А пригадуєш, віконте, той напівлонет, що ми його захопили у ворога при осаді Арасу? (20)

Жодле. Та який там напівлонет, та то ж був цілий лонет. (21)

Маскаріль. Так, так. Тепер пригадую. Ти, здається, маєш рацію.

Жодле. Іще б я цього не пам'ятив, сто чортів! Мене саме тоді гранатою в ногу поранило, ще й досі є сліди. Ось помацайте, прошу вас, ви побачите, яка там була здоровенна рана.

Като, мацаючи ногу. А, правда, який величезний шрам!

Маскаріль. Дозвольте вашу ручку, помацайте й тут на самій потилиці. Знайшли?

Мадльон. Так, так. Щось єсть.

Маскаріль. Це рана од рушниці; це поранено мене в останньому поході.

Жодле, показуючи на груди. А ось страшений удар, що пробив мені груди при атаці Гравеліна. (22)

Маскаріль береться рукою за гудзика на своїх штанах. Зараз я вам покажу ще одну страшенну рану.

Мадльон. Ні, ні! Це не потрібно. Ми віримо вам на слово!

Маскаріль. Це рани почесні! Вони сразу визначають, з якою людиною маєш діло.

Като. Ми цілком певні і знаємо, з ким маємо діло.

Маскаріль. Віконте, твоя карета тут?

Жодле. А що?

Маскаріль. Ми повезли б дам прогулятися за місто і зробили б їм добрий подарунок. (23)

Мадльон. Сьогодні ми не можемо поїхати.

Маскаріль. Тоді покличмо сюди музиків і трохи потанцюємо.

Жодле. Чудова ідея.

Мадльон. На це ми пристаємо; та нас же замало, треба трохи збільшити наше товариство.

Маскаріль. Гей ви, Шампань, Пікар, Бургіньйон, Каскаре, Баск, Лявердюр, Льорен, Провансаль, Лявіолет! Ах, чорт би забрав усіх льокаїв! Здається жодному шляхтичеві у Франції не служать так погано, як мені! Ці пройдисвіти, ледацюги завжди мене кидають!

Мадльон. Альманзоре, скажіть маркізовим льокаям, щоб вони покликали скрипаків і запросили наших сусідів — кавалерів та дамз — веселити самотність нашого балю.

Альманзор виходить.

Маскаріль. Віконте, що ти скажеш про ці очі?

Жодле. А ти сам, маркізе, якої ти про них думки?

Маскаріль. Я скажу тільки, що не сподіваюся, що воля наша дремене звідци цілою й недоторканою. Щодо мене, то я почиваю якесь дивне зворушення, і серце мое висить на волосинці.

Мадльон. Ах, усе, що він говорить,— таке натуральне! Він повертає всі речі найприємнішим у світі способом.

Като. Він витрачає жахливо багато розуму!

Маскаріль. Щоб довести вам, що я кажу правду, я зараз же складу експромт на цей випадок. Думає.

Като. Благаю вас всією вірою моого серця, дайте нам почути щонебудь, що складено тільки для нас!

Жодле. Я теж з охотою зробив би те ж саме, та почиваю, на превеликий жаль, що моя поетична жилка дуже знесилилась зараз, бо цими днями з неї вже багато разів пускали кров.

Маскаріль. Що за чортовиння! Перший рядок віршу завжди виходить у мене чудесно; а от далі так важко підібрати. Ні, ні, не женіть мене в шию; я складу вам цього експромта на дозвіллі, і ви тоді побачите, що це буде найкращий в світі твір!

Жодле. О, він розумний, як демон!

Мадльон. А який галантний і як уміє себе тримати в шляхетному товаристві!

Маскаріль. Скажи, будь ласка, віконте, чи ти давно бачив графиню?

Жодле. Уже майже три тижні, як я їй не віддав візити.

Маскаріль. А знаєш, сьогодні ранком заїздив до мене герцог і хотів забрати мене з собою на полювання на оленів.

Мадльон. А! Наші подруги вже прийшли!

Сцена тринадцята

Жодле, Маскаріль, Като, Мадльон, Марота, Люсіль, Селімена, скрипаки.

Мадльон. Боже мій! Пробачте, мої дорогі! Цим добродіям спало на думку дати надхнення нашим ногам, і ми още послали попросити вас, щоб ви заповнили собою порожніву в нашому товаристві.

Люсіль. Ми вам дуже вдячні.

Маскаріль. Це так собі, маленький імпровізований баль, нашвидку; ми цими днями влаштуємо справжній баль. А чи прийшли вже скрипаки?

Альманзор. Так, добродію, вони вже тут.

Като. Ну, що ж, мої любі, ставайте на місця.

Маскаріль танцює сам. Ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля!

Мадльон. Який же він тонкограційний!

Като. І, знати,—чудово танцює.

Маскаріль запрошує Мадльон до танцю. Моя свобода танцюватиме куранту (24) так само, як і мої ноги. В такт, скрипки, в такт! О, які неуки! Зовсім неможливо під таку паскудну музику танцювати. Чортяки б вас ухопили! Не вмієте грати як слід, чи що? Ля, ля, ля, ля, ля, ля, ля! Та грайте ж як слід! Фу, селянські неуки!

Жодле танцює теж. Ну, ви там! Куди це ви так поспішаєтесь! Не так швидко! Я щойно вичуняв!

Сцена чотирнадцята

Дю Круазі, Ля Гранж, Маскаріль, Като, Мадльон, Люсіль, Селімена, Жодле, Марота, скрипаки.

Ля Гранж із ціпком у руці. Ага-а! Так ви тут, негідники! Що це ви тут робите? Ми вже три години вас шукаємо!

Маскаріль кричить, немов його б'ють. Ай, ай, ай!
Ви ж мені не казали, що й бійка тут буде!

Жодле. Ай, ай, ай!

Ля Гранж. От паскуди! Іч які! Заманулося
вельможних панів удавати, морочити чесним лю-
дям голову!

Дю Круазі. Це навчить вас знати своє місце!
Вони виходять.

Сцена п'ятнадцята

Маскаріль, Жодле, Мадльон, Като, Люсіль, Селімена
Марота, скрипаки.

Мадльон. Що це все означає?

Жодле. Це парі.

Като. Як! Ви дозволили себе бити?!

Маскаріль. О, боже мій! Я не хотів їм показа-
ти, що я це помічаю, бо я дуже гарячий і забув
би, що я в вашому милому товаристві і дав би
їм здачі.

Мадльон. Стерпіти таку образу в нашій при-
сутності!

Маскаріль. Це дрібниця! Давайте далі тан-
цювати! Ми давно з цими панами знайомі, а това-
риші ніколи не сваряться за такі дурниці.

Сцена шістнадцята

Дю Круазі, Ля Гранж, Маскаріль, Жодле, Мадльон, Като,
Люсіль, Селімена, Марота й скрипаки.

Ля Гранж. Ні, мерзотники, не будете ви з нас
глузувати! А йдіть сюди, хлопці.

Заходить декілька здорових хлопців.

Мадльон. Дозвольте, та як ви насмілились
починати такий скандал у нашему домі?!

Дю Круазі. Що таке, мої шановні?! Та невежж ви гадаєте, що ми можемо стерпіти, щоб наших льокаїв тут краще, ніж нас самих вітали? Невежж ми попустимо, щоб вони гралися з вами в кохання на наш рахунок та влаштовували танці?

Мадльон. Як! Ваші льокаї?

Ля Гранж. Так, наші льокаї; і це дуже негарно, дуже непристойно з вашого боку, що ви їх так нам розпускаєте! Та вони ж так розсобачаться тут у вас, що потім їх уже нічим не вдершиш!

Мадльон. О, небо! Яка зневага!

Ля Гранж. Проте, їм не пощастить користуватися з нашої одежі й надалі, щоб причаровувати вас, а коли ви вже хочете їх кохати, то кохайте заради їхніх чудових очей. Ану ж бо, хутко! Роздягайте їх!

Жодле. Прощай, наша елегантність!

Маскаріль. І маркізові й віконтові — край!

Дю Круазі. Іч, паскуди! Ви насмілились іти по нашему сліду! Страйвайте ж! Ми одішлемо вас пошукати десь іншого місця, щоб сподобатись вашим красуням, будьте цього певні!

Ля Гранж. Так, це вже занадто! — захопити наше місце, та ще й у нашій власній одежі!

Маскаріль. О, доле! Яка ж ти мінлива!

Дю Круазі. Ну ж бо! Роздягніть їх до останньої нитки!

Ля Гранж. І зараз же віднесіть ці вбрання на місце! А тепер, шановні панни, вони вже мають свій натуральний вигляд, і ви можете кокетувати з ними, скільки вам заманеться. Ми даємо вам у цьому повну волю і запевняємо вас, що аж ніяк не будемо на те нарікати!

Виходять.

Сцена сімнадцята

Мадльон, Като, Жодле, Маскаріль та скрипаки.

Като. Ой, який сором!

Мадльон. Я просто лусну зі злости!

Один із скрипаків до Маскаріля. Що ж це таке? Хто ж нам заплатить?

Маскаріль. Зверніться до добродія віконта.

Один із скрипаків до Жодле. Хто ж дасть нам грошей?

Жодле. Зверніться до добродія маркіза.

Сцена вісімнадцята

Горжібюс, Мадльон, Като, Жодле, Маскаріль, скрипаки.

Горжібюс. А, негідниці! Наробили мені сорому на ціле місто! Цікаві новини почув я од цих добродіїв, що вийшли допіру звідси!

Мадльон. Ах, таточку! Нам серце спливає кров'ю від такої образи!

Горжібюс. „Образа“! „Образа“! Я й сам знаю, що образа! Та хто ж цьому виною, як не ваша зухвалість! Вони вам добре одячили за ваш прийом; а тепер уся неслава впала на мою нещасну голову!

Мадльон. О! Присягаюся, ми помстимося за себе, інакше я помру з горя! А ви, паскуди, насмілюєтесь ще тут залишатися після такого зухвалства!?

Маскаріль. Отак-о з маркізом поводитись! Оце такий світ! Найменша невдача — і нас уже зневажають ті, що таc недавно нас голубили! Ходім, товариш! Ходім, пошукаємо собі щастя десь в іншому місці, я добре бачу, що тут поважають і люблять тільки порожню зовнішність, а голу чесноту зневажають!

Вони виходять.

Сцена дев'ятнадцята

Горжібюс, Мадльон, Като, скрипаки.

Один із скрипаків. Добродію, чи не заплатите ви нам замість них за те, що ми тут грали?

Горжібюс б'є їх. Так, так! Зараз, зараз вам заплачу і ось якою монетою! А ви, поганки, не знаю, що мене втримує, щоб із вами те саме зробити! Та ви знаєте, що тепер нам ніхто проходу не даватиме? Нас же всі на глум візьмуть,—і це все ви своїми викрутасами наростили! Геть з очей моїх, паскудні! Щоб я вас більше ніколи не бачив! Сам. А вас, що найбільше в їхньому безглазді винні,—vas—дурні витребеньки, шкідливі забавки лінивого розуму: романи, вірші, пісні, сонети й сонетики (25)—о, щоб вас чума задавила! Хай вам сто чортів!

С К У П И Й

L'AVARE

Комедія на п'ять дій (26)

ПЕРЕКЛАД З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
І Р. С Т Е Ш Е Н К О

За постановою Вищого Репер-
туарного Комітету НКО УСРР
п'єса дозволена до вистави під
літерою А за № 5391

ДІЙОВІ ОСОБИ

Гарпагон — батько Клеанта та Елізи, закоханий у Мар'яну.

Ансельм — батько Валера й Мар'яни.

Клеант — Гарпагонів син, коханець Мар'яни.

Еліза — Гарпагонова дочка, коханка Валера.

Валер — син Ансельмів, коханець Елізи.

Мар'яна — Ансельмова дочка, коханка Клеанта, що в неї Гарпагон закоханий.

Фрозіна — сваха.

Д-дій Симон — фактор.

Д-дій Жак — кухар та машталір Гарпагонів.

Ляфлеш — льокай Клеантів.

Пані Кльод — служниця в Гарпагонів.

Брендавуан }
Лямерлюш } Гарпагонові льокаї.

Комісар та його клерк.

Дія відбувається в Парижі в Гарпагоновім будинкові.

ДІЯ ПЕРША

Сцена перша

Валер, Еліза.

Валер. Оце добре, прекрасна Елізо, ви так засмучені після того, як освідчилися мені в коханні?.. Ви зідхаєте в ті хвилини, коли я шаленію від щастя? Невже ж ви жалкуєте за тим, що зробили мене таким щасливим? Невже ж ви жалкуєте, що мое кохання визвало у вас ніжні обіцянки й присягу?

Еліза. Ні, Валере, я не жалкую за тим, що зробила для вас. Я почуваю, що мене захоплює якась безмежно солодка сила, я навіть не можу й бажати чогось кращого; але, говорячи одверто, я боюсь за майбутнє, я боюсь, що люблю вас трохи більше, ніж це потрібно.

Валер. В чім річ, чого ж ви боїтесь, Елізо? Того, що були такі лагідні зі мною?

Еліза. Боже мій! Сто перешкод відразу: гнів моого батька, родинні скандали, осуд сучасного товариства, але найбільше боюсь я переміни у вашому серці, Валере. Я боюсь тієї злочинної холонечі, що нею так часто платять нам чоловіки за надмірно велики докази невинного кохання.

Валер. Ах, навіщо ж ви так зневажаєте мене, порівнюючи до всіх інших. Закидайте мені, що хочете, Елізо, тільки не думайте, що я колине-будь забуду все те, що ви для мене зробили.

Я занадто вас кохаю, і кохання мое скінчиться тільки з моїм життям.

Еліза. Ах, Валере, так усі говорять. На словах усі чоловіки подібні один до одного, але на ділі бачиш зовсім інше.

Валер. Коли людей можна по їх вчинках пізнати, то випробуйте мене й тоді вже говоріть про мое почуття. Вас опанував якийсь незрозумілий жах, але даремно ви так боїтесь. Навіщо ви хочете думати про мене гірше, ніж я є справді... Ви просто убиваєте мене! Благаю вас, покиньте ці ганебні підозріння, дайте мені можливість запевнити вас в чистоті моого кохання.

Еліза. Дійсно, як легко дозволяєш переконати себе тому, кого кохаєш. Так, Валере, я гадаю, що ваше кохання зовсім щире. Я гадаю, що ви справді кохаєте мене і будете вірні... ні в чому не хочу зневірятися... не хочу заслужити ваших докорів, не сумуватиму більше... хоч би мені й докоряли всі останні...

Валер. Але чого ж ви так хвилюєтесь?

Еліза. Коли б усі дивилися на мене вашими очима, я б і не журилася... Ви розумієте всі мої вчинки, ви сами — оборона моого серця. Та крім того чи ж можу я бути невдячною... Щохвилини я згадую ту небезпеку, на яку наражалися ми вперше, щоб побачити одне одного; згадую з яким відважним запалом ви ризикували своїм життям, щоб врятувати мое від гніву скажених хвиль. Я все пам'ятаю: ніжне впадання, коли ви врятували мене від смерти, щира участь, палке кохання — не зважаючи ні на які перешкоди. Навіть довгий час не зміг його погасити! Ви забули все, — і сім'ю й батьківщину, — й приїхали сюди... Кохання до мене примусило вас навіть ховати ваше справжнє становище і стати на роботу до

мого батька, щоб мати можливість бачитись зі мною... Все це, звичайно, має величезний вплив на мене. Цього мені досить, щоб виправдати себе перед собою. Але, чи виправдаю я себе перед іншими, чи поділятимуть ці інші мої почуття?!

Валер. З усього, що ви зараз сказали, я сподіваюся тільки на своє кохання, яке може матиме для вас деяку цінність. Щодо того, що ви боїтесь лихої слави, то повірте, батечко ваш сам, проти вашої волі обороняє вас від лихих наговорів світу. І його надмірна скупість і неможливе ставлення до дітей, могли б посвідчити ще й більш дивовижні речі. Люба Елізо, не гнівайтесь за ці слова. Ви сами добре знаєте, що за такі речі хвалити не можна!.. О, коли б мені пощастило відшукати моїх батьків,— а я в це твердо вірю,— ручуся тоді за успіх нашої справи, без усіх перешкод та несподіванок. Я нетерпляче чекаю вістей, а коли вони запізняться, то рушу сам у дорогу.

Еліза. Ах, Валере, не рушайтесь звідси, я вас благаю! Дбайте лиш про те, щоб моєму батькові сподобатись.

Валер. Ви сами бачите, як я дбаю про це, яку машкару любови та доброзичливости одягаю я на себе, щоб йому вподобатись. Яку ролю я граю щодня, щоб завоювати його добре відношення до себе. Та й справді маю надзвичайний успіх! Очевидно, коли маєш когось привернути до себе,— найкраще, це потурати їхнім переконанням, хвалити їхні хиби й плескати в долоні їхній діяльності. І ніколи не пересолиш! Проти лестощів не встоїть і найрозумніша людина. Можна так обкрутити й обійти, що всякий прийме дурницю й упертість, не скривившись, коли ще приправити її похвалою. Вся ця гра дуже неприємна

й навіть нечесна, та коли потрібуєш людей, то треба до них примірятись, і коли можна грati на цьому, то вина не тих, хто облещує, а тих, хто хоче, щоб їх облещували.

Еліза. Чому ж ви не хочете, щоб мій брат допоміг нам на випадок, коли б служниця видала наш секрет?

Валер. Дуже важко впливати одночасово й на того й на другого. Переконання батька й сина такі протилежні, що найти одночасово підтримку і в тому і в другому майже неможливо. Але ви з свого боку впливайте на брата, використайте його дружбу заради наших спільних інтересів. Та ось і він. Я йду. Не гайте марно часу, поговоріть з ним... Але ви скажете йому все тільки тоді, коли будете цілком певні того, що він вам допоможе...

Еліза. Не знаю, чи вистачить у мене сили признатися йому у всьому.

Сцена друга

Клеант, Еліза.

Клеант. Дуже тішуся, що можу поговорити з тобою наодинці, сестричко. Я мушу відкрити тобі одну таємницю.

Еліза. Я готова тебе вислухати, брате! Що ти маєш мені сказати?

Клеант. Багато, дуже багато, але все це можна сказати одним словом. Я кохаю...

Еліза. Ти кохаєш?

Клеант. Так, я кохаю. Але я знаю, що залежу від батька, я — син і мушу йому коритися! Я знаю, що не слід присягатися в коханні без згоди тих, кому ми зобов'язані нашим існуванням, що небо

зробило їх батьками наших бажань, і ми мусимо керуватися в житті їхніми вказівками... Що наші батьки не мають безумних фантазій, менше від нас здатні помилатися і бачать далеко ліпше те, що ми повинні робити, що краще вірити їхньому досвідові ніж нашим палким почуттям і що ці палкі почуття дуже часто нас гублять. Все це я тобі кажу на те, щоб ти мені цього не казала, бо моє кохання нікого слухати не буде, і я прошу тільки одного: не читай мені нотацій.

Еліза. А ти вже віддав себе тій, що кохаєш?

Клеант. Ні, але я зважився. Благаю тебе знову, не смій мене розраювати!

Еліза. Та невже ж я така недобра, що буду тебе розраювати?!

Клеант. Ні, не те, моя сестричко. Але ж ти не закохана. Тобі не знайомі солодкі страждання серця... Я зневіряюсь у тобі якраз через те, що ти занадто розважлива...

Еліза. Е, братіку! Покињмо говорити про розважливість. Немає на світі людини, що хоч би раз у житті не втратила її; і коли б я відкрила тобі своє серце, то може, на твій погляд, я здалась би ще менш розважливою, ніж ти сам.

Клеант. Ах! Дай боже, щоб твоя душа, як і моя...

Еліза. Спершу покінчимо з твоєю справою. Скажи, в кого ти закоханий?

Клеант. У молоду дівчину, що цими днями переїхала на нашу вулицю. Небо створило її для того, щоб будити кохання в кожному, хто її побачить! Це найкращий вінець природи! Я захопився нею з тієї хвилини, тільки но її побачив! Зовуть її Мар'яною; вона живе з матінкою, майже завжди хворою, і страшенно любить її, припадає до неї, жалкує, втішає її з ніжністю, що зворушує

всю душу. Все, що вона робить, таке тонкограційне! В усіх її вчинках так і проглядає шарм, ніжність, надзвичайна добристіть, справжнє шляхетство, надзви... Ах, сестричко, якби я хотів, щоб ти її побачила!..

Еліза. Твої слова яскраво намалювали мені, яка вона, мені досить і того, що ти її кохаєш.

Клеант. Я осторонь довідався, як вони обидві страшенно бідують; їхнього чесного життя замало для без журного існування. Уяви собі, сестричко, яка це радість допомогти тій, що кохаєш... Допомогти якнебудь... дуже делікатно... задоволеніти всі потреби близьких людей, людей таких чесних! І зрозумій, разом з тим, яка злість огортає душу, коли я бачу скupість моого батька і почуваю, що не зможу здійснити свого бажання і довести цій дорогій дівчині всю силу моого кохання!

Еліза. Так. Я добре розумію всю силу твого горя.

Клеант. Ах, воно страшніше ніж ти гадаєш. Ця паскудна скupість, що ми їй мусимо коритися, і незрозуміла байдужість, що нас завжди так пригнічує!! Навіщо нам багатство тоді, коли пролинуті наші молоді літа і вже ми не зможемо з нього користуватися? А покищо я мушу робити борги, щоб мати змогу жити: тепер я майже щодня позичаю гроші, щоб мати порядне вбрання... Так оце я і прийшов попрохати тебе, чи не можна якнебудь довідатись, як поставиться батько до моого кохання коли він буде проти мене, то я виїду звідси разом з цією чарівною дівчиною й житиму чим бог пошле. Через те я й хочу з усіх боків понапозичати грошей, і коли, сестричко, твої справи подібні до моїх, а батько наш буде проти наших спільніх замірів, то покиньмо його обое: ми тоді позбудемося

цього деспотизму, що ним так довго гнітить нас його ганебна скупість.

Еліза. Правда. Правда. Щодня він своїми вчинками змушує нас жалувати, що так рано померла наша мати, а також...

Клеант. Я чую його голос... Ходім звідси, щоб на дозвіллі все обговорити. З'єднаймося разом і спробуймо загальними силами боротися з його запеклою вдачею!..

Сцена третя

Гарпагон, Ляфлеш.

Гарпагон. Геть звідси, геть звідси зараз же!.. Ані слова, чуєш!.. Забирається з-перед очей, шахраю, шибенику!

Ляфлеш убік. Зроду я такого лютого дідугана не бачив. З вашого дозволу, сам люципер роздираєйому горлянку!

Гарпагон. Що ти там мимриш?

Ляфлеш. Защо ви мене проганяєте?

Гарпагон. Ні, яка підлістъ! Цей шибеник ще питає защо... Забирається цю ж мить, бо я тебе так провчую...

Ляфлеш. Та що ж я вам зробив?

Гарпагон. А те, що я хочу, щоб тебе тут не було.

Ляфлеш. Ваш син, добродію, наказав мені його почекати.

Гарпагон. Чекай його на вулиці, а не в моїй господі. Стирчить, наче стовп перед очима, тільки й знає, що підглядає скрізь, де що робиться, та думає за свій прибуток... Не хочу я вічно бачити перед собою шпига, шахрая; його кляті баньки так і бігають назирцем за мною, так і стежать, так і

поїдають все, що в мене є, так ось і нишпоряТЬ скрізь, та вишукуЮТЬ, чи немає чого вкraсти.

Ляфлеш. Та чи ж можна у вас що вкraсти, хай мене чорти візьмут! Та ви ж усе позамикали, а сами день і ніч вартуєте.

Гарпагон. Замикаю, що мені треба, і вартую, коли хочу. Ну, хіба ж це не шпигунство, скажіть на милість? Та яке йому діло, що я роблю. Вбік. Я ввесь тремчу: чи не дізнався він бува про мої гроши. Голосно. Ти чого доброго ще десь наплескав, що я гроши ховаю?

Ляфлеш. А ви хіба ховаете гроши?

Гарпагон. Ні, опудало, я ж цього не сказав... убік. Я розлютований!.. розлютований! Голосно. Я пытаю, чи не набрехав ти комунебудь, бажаючи зробити мені приkrість, що я маю гроши?

Ляфлеш А!.. Та яке нам діло до того, чи ви маєте гроши, чи ні: аджеЖ нам це однаково.

Гарпагон піднімаючи руку, щоб дати Ляфлешеві ляпаса. Ти ще базікаєш? Ось я тобі повибиваю всі твої ідіотські думки з голови!.. Геть, геть! Ще раз тобі кажу:

Ляфлеш. Гаразд. Я йду.

Гарпагон. Стій. Чи не забрав ти чогонебудь із собою?

Ляфлеш. Та що у вас забереш?

Гарпагон. Стій! Стій! Ось я подивлюся гарненько... Ану покажи руку...

Ляфлеш. Ось вона...

Гарпагон. Другу.

Ляфлеш. Другу?

Гарпагон. Так, так.

Ляфлеш. Будьте ласкаві.

Гарпагон показує на штани Ляфлешеві. Чи ти не понакладав чого в кишені?

Ляфлеш. Подивіться сами.

Гарпагон оглядає знизу Ляфлеша. Це широке вбрання дуже зручне для того, щоб ховати в ньому крадене добро. Я хотів би, щоб повісили одного з таких грабіжників, щоб налякати інших.

Ляфлеш убік. Ой, тобі це якраз не завадило б! Який би я був щасливий, коли б міг його пограбувати.

Гарпагон. Ага!..

Ляфлеш. Що таке?

Гарпагон. Ти зараз сказав „пограбувати“.

Ляфлеш. Я сказав — шукайте уважно, чи не пограбував я вас часом...

Гарпагон. Я це й роблю... шукає в Ляфлешевій кишені.

Ляфлеш. Чума б їх, оцих скупих, подавила!

Гарпагон. Що таке? Що ти сказав?

Ляфлеш. Що я сказав?

Гарпагон. Еге, що ти сказав про скупих?

Ляфлеш. Кажу, чума б їх, оцих скупих, подавила!

Гарпагон. Та ти про кого це говориш?

Ляфлеш. Про скупих.

Гарпагон. Хто ж це такі — ці скупі?

Ляфлеш. Негідники й скнарі.

Гарпагон. А кого, власне, ти маєш на увазі?

Ляфлеш. Та вам то що до того?

Гарпагон. Я вже сам добре знаю.

Ляфлеш. Може ви думаете, що це я все провас?

Гарпагон. Думаю те, що думаю... Я вимагаю, щоб ти сказав, кого власне ти мав на думці, коли це говорив.

Ляфлеш. Мав на думці... я говорив про мій чепчик.

Гарпагон. Ну так я побалакаю з твоїм чубом.

Ляфлеш. Може ви ще й забороните мені лаяти скупих дідуганів?

Гарпагон. Ні, але я не дозволю тобі пле-
скати дурниці та бути зухвалим. Мовчи!

Ляфлеш. Я ж нікого не назував.

Гарпагон. Скажи ще слово — і я тебе одлуп-
цюю.

Ляфлеш. На злодієві й шапка горить.

Гарпагон. Чи ти замовкнеш!

Ляфлеш. Так, мимоволі...

Гарпагон. А - а - а...

Ляфлеш, показуючи Гарпагонові кишеню своєї камізелі.
Ось тут ще є кишеня. Буде з вас...

Гарпагон. Гаразд, віддай мені сам, і я нешу-
катиму більше.

Ляфлеш. Що віддати?

Гарпагон. Те, що ти взяв.

Ляфлеш. Я нічого не брав.

Гарпагон. Напевно?

Ляфлеш. Напевно.

Гарпагон. Ну, так забирайся під три чорти!

Ляфлеш. От клятий старий!

Гарпагон. Нехай, це, принаймні, лежить у
тебе на совісті!

Сцена четверта

Гарпагон сам.

Гарпагон. Цей шахрай страшенно менє непо-
коїть, не до вподоби мені ця крива собака (27). Ох,
як важко тримати в себе великі гроші! Щасливий
той, хто добре все своє добро влаштував, а собі
залишив тільки на необхідне... Нелегко відшу-
кати в цілому будинкові таке містечко, де б можна
було їх безпечно сховати. Не до вподоби мені
оці різні грошові каси, ніколи я їм не довірю...
Вони найкраща принада для злодіїв, бо вони ці
каси відразу ж знаходять.

Сцена п'ята

Гарпагон, Еліза, Клеант.

Еліза і Клеант розмовляючи між собою, залишились у глибині сцени.

Гарпагон думаючи, що він сам. Однаке не знаю, чи добре я зробив, що закопав у садку в себе ті десять тисяч, що я їх учора одержав... Мати в себе десять тисяч екю (28) золотом... Адже ця сума, досить... убік. Побачивши Елізу та Клеанта. Боже, чи я сам себе, бува, не виказав? Я здається дуже голосно розмовляв, думаючи, що тут нікого немає. Голосно до Елізи та Клеанта. Вам чого?..

Клеант. Нічого, тату...

Гарпагон. Ви давно увійшли?

Еліза. Оце зараз.

Гарпагон. Ви чули?

Клеант. Що, тату?

Гарпагон. Тут...

Еліза. Що сталося?..

Гарпагон. Те що я казав...

Клеант. Ні...

Гарпагон. Чули, чули, напевно...

Еліза. Запевняю вас...

Гарпагон. Дуже добре бачу, що ви підхопили кілька слів. Я, бачите, міркував про те, як тепер важко добувати гроші і які щасливі ті, що мають десять тисяч екю.

Клеант. Ми не підходили до вас. Не хотіли вам заважати.

Гарпагон. Я дуже радий, що пояснив вам усе, щоб не вийшло якого непорозуміння, а то ви, чого доброго, забрали б собі в голову, що це я про себе сказав, що немов у мене є десять тисяч екю.

Клеант. Ми не втручаємося у ваші справи.

Гарпагон. Дай, боже, щоб у мене колинебудь було десять тисяч екю.

Клеант. Я не думаю...

Гарпагон. Чудесна була б річ!

Еліза. Це такі речі...

Гарпагон. Вони мені дуже потрібні.

Клеант. Я гадаю, що...

Гарпагон. О, вони б мені у всьому допомогли!

Еліза. Ви...

Гарпагон. Тоді б я не скаржився, як тепер, на скрутні часи.

Клеант. Ах боже мій... Тату, вам нема на що скаржитись, адже ж усі знають, що у вас досить великі достатки.

Гарпагон. Як, великі достатки!? Брешуть вони всі... Брехня, найщиріша брехня! Це шахраї, і нарочито пускають таку поголоску.

Еліза. Не гнівайтесь, тату.

Гарпагон. Чули?! Мої власні, рідні діти — зраджують мене, ворогами моїми робляться!

Клеант. Та хіба ж той, що говорить, що ви маєте гроші, є ваш ворог?

Гарпагон. А ти що думав? Отакі розмови й ваші витрати зроблять те, що прийдуть і, думаючи, що я ввесь напханий грошима, переріжуть мені горлянку!

Клеант. Які ж це у мене такі великі витрати?

Гарпагон. Які? А, наприклад, їздити по місту в розкішних екіпажах... хіба ж це не є найбільше злочинство? Учора я сердився на твою сестру, а з тобою очевидно доведеться серйозно поговорити. Це ж просто нечувана підлість! Глянути тільки на тебе з голови до п'ят, так злякатися можна, скільки грошей пішло на це вбрання! Двадцять разів я казав тобі, синку, що мені пово-

дження твоє не дуже до вподоби, ти так і пнешся в маркізи, а щоб справити собі таке вбрання, ти мусив неодмінно вкрасти в мене гроші.

Клеант. Господи! Та як же я міг вас обікрасти?

Гарпагон. А звідки ж я знаю?!. Де ти гроші береш, щоб вести таке життя?

Клеант. Де беру? Я, тату, граю в карти і дуже щасливо: от я й витрачаю на себе все, що виграю.

Гарпагон. І дуже зле робиш. Коли тобі щастить у карти — користуйся з цього, віддавай виграш на законні відсотки, — гроші будуть цілі. Я вже мовчу про все останнє і хотів би тільки знати, на якого біса всі ці стъожки та банти, що ними ти обвішав себе з голови до п'ят? Хіба півдюжини бантів не досить, щоб штани не падали? Дуже треба витрачати гроші на перуки, коли є власне волосся, воно ж тобі нічого не коштує! Б'юсь об заклад, що на стъожки та на перуки ти витратив принаймні двадцять пістолів (29), а двадцять пістолів складають у рік вісімнадцять ліврів (30), шість су, вісім сантимів, коли віддавати їх навіть на вісім відсотків.

Клеант. Ви маєте рацію.

Гарпагон. Покиньмо це й поговоримо про справу... Помітивши, що Клеант та Еліза роблять знаки один одному. Е-ге... Убік. Вони, здається, змовляються викрасти в мене гаманець. Голосно. Що означають оці жести?

Еліза. Ми сперечаемось, кому першому говорити; а нам обоим треба з вами поговорити.

Гарпагон. Я теж маю вам дещо сказати.

Клеант. Ми хочемо, тату, поговорити з вами про шлюб.

Гарпагон. Та й я мав шлюб на увазі.

Еліза. Що ви, тату?

Гарпагон. Що за вигуки?!. Тебе, донечко, лякає це слово, чи самий шлюб?

Клеант. Шлюб може нас обох налякати, бо ми добре знаємо, як ви на нього дивитесь, і ми боймось, що наші почуття не зовсім відповідатимуть вашому обранню.

Гарпагон. Пострівайте трохи! Не гарячіться занадто. Я знаю, що вам обом потрібно: ви обое будете мені вдячні за все. Почнемо спочатку. До Клеанта. Ти бачив молоду дівчину, що зветься Мар'яною, вона живе тут, близько коло нас.

Клеант. Бачив, тату.

Гарпагон. А ти?

Еліза. Я чула про неї.

Гарпагон. Яка це дівчина, на твою думку, мій сину?

Клеант. Надзвичайна!

Гарпагон. А на вроду?

Клеант. Вона дуже гарненька, скромна і розумна.

Гарпагон. Її вигляд та маніри?

Клеант. Вона чудово виглядає.

Гарпагон. Як ви думаєте, чи така дівчина варта того, щоб нею зацікавитися?

Клеант. Цілком варта, тату.

Гарпагон. Що це бажана партія?

Клеант. Чудова партія!

Гарпагон. Що вона може бути доброю господинею?

Клеант. Без сумніву.

Гарпагон. Іще, її чоловік буде з нею цілком щасливий?

Клеант. Розуміється.

Гарпагон. Є тільки одна маленька перешкода: я боюсь, що за нею не дадуть такого посагу, на який можна було б сподіватися.

Клеант. Чи варт, тату, говорити про посаг, коли справа йде про одруження з чесною дівчиною?

Гарпагон. А все ж таки, все ж таки... Проте, коли матимеш менше посагу, то надолужиш це на чому іншому.

Клеант. Звичайно!

Гарпагон. Словом, я дуже радий, що ти згодився зі мною. Її пристойні маніри та сумирність і соромливість припали мені до смаку. І я вирішив одружитися з нею, коли вона матиме хоч який-небудь посаг.

Клеант. Що я чую?!

Гарпагон. Що таке?

Клеант. Ви кажете, що ви рішили...

Гарпагон. Одружитися з Мар'яною.

Клеант. Як? ви... Ви?!

Гарпагон. Так, я... я... я... Що тобі?

Клеант. Мені раптом голова запаморочилась.
Я вийду...

Гарпагон. То дарма: піди на кухню, випий великий кухоль чистої води.

Сцена шоста

Гарпагон, Еліза.

Гарпагон. От ніжний, як мокра курка! Ці фертики всі такі!.. Отже, моя доненко, оце я собі так міркую. Що ж до твого брата, то я вибрав їому одну вдовичку; мені ще сьогодні ранком багато доброго за неї говорили, а ти вийдеш заміж за добродія Ансельма.

Еліза. За добродія Ансельма?

Гарпагон. Так, він людина зріла, солідна, розсудлива, має не більше як п'ятдесят... і, кажуть, страшений багатир.

Еліза робить реверанса. Я, тату, з вашого дозволу, не маю ніякого бажання виходити заміж.

Гарпагон передражнює Елізу. А я, кохана донечко, голубочко моя, з вашого дозволу, хочу, щоб ви вийшли заміж.

Еліза знов робить реверанса. Вибачте, тату!

Гарпагон передражнює її. Вибачте, моя донечко!

Еліза. Я дуже поважаю добродія Ансельма, але, знов робить реверанса, з вашого дозволу, я ніколи не піду за нього заміж.

Гарпагон. Я дуже поважаю вас, але, передражнює її, з вашого дозволу, ви підете за нього заміж і не пізніш, як сьогодні ж ввечері.

Еліза. Сьогодні увечорі?

Гарпагон. Сьогодні ввечері.

Еліза робить реверанса. Цього не буде, любий татуню.

Гарпагон передражнює її. Це буде, люба донечко!

Еліза. Ні.

Гарпагон. Буде.

Еліза. Не буде, я вам кажу!

Гарпагон. Буде, кажу тобі!

Еліза. До цього ви вже мене не примусите.

Гарпагон. Якраз до цього я й примушу тебе.

Еліза. Швидше собі щось заподію, ніж піду за такого чоловіка!

Гарпагон. Ти нічого собі не заподієш і вийдеш за нього. Одначе, яке зухвальство, та чи хто бачив, щоб дочка зважилася отак-о розмовляти з батьком!

Еліза. А чи бачив хто, щоб батько отак-о видавав свою дочку заміж!

Гарпагон. Проти такого шлюбу нічого поганого сказати не можна, б'юсь об заклад, що всякий ухвалить моє обрання.

Еліза. А я б'юсь об заклад, що всяка розумна людина його огудить!

Гарпагон побачив здалека Валера. Ось Валер іде сюди. Хочеш, він буде нашим суддею.

Еліза: Хочу.

Гарпагон. Ти згодишся з його висновком.

Еліза. Згоджусь з усім, що він скаже.

Гарпагон. Гаразд.

Сцена сьома

Гарпагон, Еліза, Валер.

Гарпагон. Ану, Валере, ходи сюди, ми обрали тебе на суддю в нашій суперечці. Виясни, хто з нас має рацію — дочка моя чи я.

Валер. Ви, добродію, ви маєте рацію без зайвих балачок.

Гарпагон. Та ти ж хіба знаєш, про що ми спречаємось?

Валер. Не знаю, але ви не можете помилятися. Ви завжди маєте рацію.

Гарпагон. Я хочу сьогодні ввечері одружити її з одним розумним і заможним чоловіком. А це зухвале дівчисько говорить мені просто в вічі, що їй слухати про нього не хоче. Ну, що ж ти на це скажеш?

Валер. Що я скажу?

Гарпагон. Еге.

Валер. Гм... гм...

Гарпагон. Що?..

Валер. Власне кажучи, я поділяю вашу думку, ви, звичайно, маєте рацію, та може їй дочка ваша не зовсім помиляється, та ї...

Гарпагон. Пробач мені. Та добродій же Ансельм прекрасна людина. Він шляхтич вельможний,

людина впливова, сумирний, солідний, розважливий, спокійний і ще й не має дітей від першої жінки. Чого ж їй краще?

Валер. Все це правда, але вона могла б сказати, що негаразд так поспішатися, що треба дати їй хоч трохи часу, щоб побачити, чи можуть її почуття відповідати...

Гарпагон. Тут треба кувати залізо поки гаряче. На його боці такі плюси, що їх я ніде не знайду більше. До того ж він бере її без посагу.

Валер. Без посагу?

Гарпагон. Так.

Валер. Ну, після цього й казати нічого. Бачите, це справді дечого варте! Вона мусить тільки мовчати й скоритися.

Гарпагон. Мені не доведеться робити великих видатків.

Валер. Ще б пак! Тут уже нічого не можна сказати, хоча дочка ваша може вам закинути, що шлюб — це річ серйозніша ніж дехто думає, що справа торкається щастя або нещастя цілого життя і що взаємні обов'язки, які кінчаються тільки смертю, треба підписувати дуже обережно.

Гарпагон. Без посагу!

Валер. Цілком справедливо! Цими словами все само собою виясняється. Може й знайдуться особи, які запевнятимуть, що дівоче почуття в таких випадках теж варте хоч деякої уваги, що велика різниця у роках, різні характери, почуття — можуть дати надалі дуже неприємні наслідки...

Гарпагон. Без посагу!..

Валер. Ах! Звичайно! Це добре відомо. На це й одказати нічого. Хто ж може проти цього повстati? Хоч, треба не забувати, що зустрічаються й такі батьки, що вони дбають за щастя своїх дочок більше ніж за гроші, що не хотять його

приносити в жертву заради своєї вигоди і в першу чергу думають за те, щоб між подружжям панувала та щира приязнь, що без неї не обійтися родинне щастя, честь, спокій, радість, що...

Гарпагон. Без посагу!..

Валер. Правда, правда. Тут мимоволі замовкнеш. Без посагу! Та хіба ж можна що сказати проти цього?

Гарпагон, поглядаючи в той бік, де садок, тихо. Ти не чув, немов собака загавкав. Чи не добирається хто до моїх грошей? До Валера. Зостанься тут, я зараз вернусь!

Сцена восьма

Еліза Валер.

Елізо. Це ж глум, Валере, говорити йому такі речі!

Валер. Зовсім ні, я не хочу його сердити і так скоріше досягну своєї мети. Йти проти нього одверто — це зіпсувати все зразу. Є люди, що з ними інакше не можна мати діла, як тільки потураючи їм: є вдачі, що не переносять суперечок, натури уперті, що за першим правдивим словом стають дібки і завжди йдуть наперекір здоровому розумові. Їх можна вести куди завгодно, але тільки побічними шляхами... Прикиньтесь, наче згоджуєтесь виконати його бажання, і витим швидше досягнете своєї мети, і...

Еліза. А цей шлюб, Валере!?

Валер. Ми вже щось знайдемо, щоб його позбутись.

Еліза. Та що ж ви знайдете, коли шлюб цей має сьогодні ввечері відбутись?

Валер. Прикиньтесь хворою і його відкладуть.

Еліза. Але ж брехня виявиться, коли покличуть лікарів.

Валер. Та ви жартуєте, чи що? Хіба лікарі там на чомусь розуміються? Не турбуйтесь. При них можна бути хворою, чи не хворою, вони вже завжди знайдуть якусь причину хвороби.

Сцена дев'ята

Гарпагон, Еліза, Валер.

Гарпагон убік у глибині сцени. Все гаразд. Хвала богові!

Валер, не помічаючи Гарпагона. Нарешті останній вихід: утекти... Тоді боятися нічого, і коли ваше кохання, люба Елізо, не злякається такої жертви... помітивши Гарпагона. Так, так, дочка мусить коритися батькові. Вона не повинна сама вибирати собі чоловіка, а крім того — ви ж уявіть собі! — без посагу! Ви мусите згодитись на все, що вам пропонують.

Гарпагон. Чудесно! Оце добре! Це я розумію!

Валер. Добродію, пробачте, я трохи погарячився, й насмілився в такому тоні розмовляти з вашою дочкою...

Гарпагон. Що таке? Навпаки, я дуже радий, і хочу, щоб вона тебе у всьому слухалась. До Елізи. Егे, ти собі викручуйся, як хочеш, але я передаю йому владу над тобою, владу, що само небо мені доручило, — і наказую, щоб ти все робила так, як він тобі звелить.

Валер до Елізи. Ану спробуйте тепер мене не послухатись.

Сцена десята

Гарпагон, Валер.

Валер. Добродію, я піду за нею... хочу скінчити свою лекцію.

Гарпагон. О я тобі буду дуже вдячний!

Валер. Її треба добре в руках тримати.

Гарпагон. Авжеж, треба! То правда!

Валер. Зробіть ласку, ви вже не турбуйтесь.

Я сам усе якнайкраще влаштую.

Гарпагон. Добре, добре. Піду, пройдусь трохи по місту і зараз же вернусь назад.

Валер іде в той бік, куди вийшла Еліза. Говорить до неї. Так, добродійко, гроші — це найкраща річ у світі; і ви дякуйте богові, що маєте такого чесного батька. Він знає життя. Коли дівчині роблять пропозицію, згоджуючись взяти її без посагу, — ні на що другей дивитись не слід! Це найголовніша річ — без посагу! Краса, молодість, вельможність, честь, розум, шляхетність — все це нічого не варте! Найголовніше в житті — це гроші!

Виходять.

Гарпагон сам. От славний хлопець, як розмовляє!.. Ех, щасливий той, хто може мати такого слугу!

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Клеант, Ляфлеш.

Клеант. А, негіднику, ти куди пропав! Хіба тобі я не казав?..

Ляфлеш. Еге, пане, оце я й прийшов сюди, щоб вас почекати; та ваши батько, ох і люті ж, вигнали мене звідси, як я не просився, ще й одлупцовати загрожували!

Клеант. Ну, як ваши справи? Час не жде! Уяви собі, я довідався, що я маю супротивника, та ще й кого — моєго батька!

Ляфлеш. Ваш батько закоханий?

Клеант. Еге. Я ледве стримався, коли почув цю новину.

Ляфлеш. Оце так шутка! Він — закоханий? Та на біса йому те кохання? Чи він глузує з нас усіх? Хіба йому кохання до лиця!?

Клеант. Мабуть це мені кара за мою легковажність.

Ляфлеш. Та з якої ж речі ви з вашим коханням ховаетесь?

Клеант. Щоб ніхто нічого не знав і щоб мати змогу щохвилини проти цього одруження боротися. Ну, кажи, яку ти маєш відповідь.

Ляфлеш. Та що й казати, пане. Мабуть ті, що мають багато боргів, найнешансніші люди. Треба звикати до дуже неприємних речей, коли доводиться, як наприклад вам, мати діло з лихварями та позивачами.

Клеант. Цебто, справи влаштувати не можна?

Ляфлеш. Пробачте. Добродій Симон, що його нам рекомендували, — людина діяльна й енергійна; він каже, що заради вас піде в огонь і в воду, і що вже саме тільки ваше обличчя привернуло його до вас.

Клеант. І він добуде мені 15 тисяч франків?

Ляфлеш. Добуде, але з маленькими умовами: ви повинні згодитись на них, коли хочете, щоб усе було гаразд.

Клеант. А він познайомив тебе з тим, хто має позичити ці гроші?

Ляфлеш. Ого, це не так швидко робиться! Він іще краще від вас тримає секрети, та й взагалі це все не так уже просто, як вам здається! Цей лихвар не хоче, щоб ви знали його прізвище; сьогодні вас нарочито познайомлять із ним у чужій оселі, де він від вас самих довідається і про ваше становище і про ваших батьків; я певний, що саме прізвище вашого батька усуне всі перешкоди.

Клеант. А головне це те, що по смерті моєї матері все її майно належить мені, і ніхто не має права одібрати його в мене.

Ляфлеш. Заким почнете справу, вислухайте кілька пунктів умови, що її цей лихвар оголосив вашому адвокатові. Коли кредитор визнає забезпечення досить певним, а людина, що позичає гроші, повнолітня й належить до такої родини, яка має велике, єдине, застраховане, вільне від усіх претендентів майно,— то треба скласти ясного й точного позичкового листа в присутності нотаря, найвірнішого, найчеснішого, якого тільки можна знайти; а цього нотаря має обрати сам кредитор; цей нотар мусить невпинно стежити за законним виконанням цього акту.

Клеант. Проти цього нічого не можна сказати.

Ляфлеш. Кредитор, не бажаючи брати гріха на совість, згоджується позичати свої гроші не інакше, як на п'ять з половиною відсотків.

Клеант. На п'ять з половиною відсотків?!. Ну, що ж, це чесно. Нема на що поскаржитись.

Ляфлеш. Так, це правда. Але ж через те, що зазначений кредитор не має власної вищеназваної суми і сам в інтересах винуватого позичає її в другої особи з виплатою двадцяти відсотків, то позичальник, цебто ви, зобов'язаний взяти на себе виплату й цих 20-ти відсотків, беручи на увагу, що зазначений кредитор робить цю позику виключно для того, щоб зробити приємність своєму позичальнікові.

Клеант. Що таке? Сто чортів! Це здирство, бусурмен якийсь! Це ж виходить, понад двадцять п'ять на сто?!

Ляфлеш. Я казав те ж саме, подумайте гарненько.

Клеант. Та що там думати! Мені гроші потрібні. Я мушу згодитись на все.

Ляфлеш. Я так їм і сказав.

Клеант. Є ще щонебудь?

Ляфлеш. Є ще одна маленька умова: на рахунок потрібних п'ятнадцяти тисяч ліврів кредитор може дати грошима тільки дванадцять тисяч; щодо останніх трьох тисяч, то винуватий повинен на відповідну суму набрати в кредитора речей: дрібничок, дорогоцінного каміння, реєстр цих речей до цього додається; ці речі кредитор віддає по змозі дуже дешево.

Клеант. Що там ще?

Ляфлеш. Вислухайте но реєстр.. „Поперше, ліжко чотири туфи завдовжки, оздоблене угорським шитвом на сукні зеленого кольору; шість стільців і тепла ковдра — все гарно зроблено й підбито тон-

кою тафтою, червоного з блакитним кольору. До цього запона з амальської саржі, дуже міцна, рожевого кольору, з шовковими китицями та мотузками“.

Клеант. Навіщо мені всі ці речі?

Ляфлеш. Дозвольте. Потім „шпалери на стіну з малюнками амурних пригод Гомбо Масе (31). Крім того великий стіл горіхового дерева, на двадцять виточених ніжках, або стовпчиках, що розсовається з обох боків і до нього шість невеличких ослонів“.

Клеант. Ох, хай його чорти візьмуть!

Ляфлеш. Майте терпіння. „Крім того, три великі мушкетони, оздоблені перломутром, крім того, піч із цегли з двома перепустами й трьома ретортами, дуже корисна для тих, хто цікавиться з'явіщами дистиляції“.

Клеант. Ой, не видержу!

Ляфлеш. Не хвилюйтесь. „Потім — лютня у Больоньї, що їй бракує деяких струн. До цього — дамки, дошка до них і стародавня грецька гра, що зветься „гусочка“,— все це дуже допомагає проводити приємно час, особливо тим, кому нічого робити. Потім шкіра ящірки, три з половиною фути завдовжки, напхана сіном: надзвичайна рідкість, її можна поставити на підлогу в кімнаті. Все вищезазначене в дійсності коштує понад чотири з половиною тисячі ліврів, але віддається дешевше. єдино через добрість кредитора, на суму що їй бракує в грошах з розрахунку на п'ятнадцять тисяч ліврів“.

Клеант. Щоб його чума задавила, цього мерзотника, з його добрістю! Це просто катюга клятий! Розбійник!.. Мало йому, що бере безбожні відсотки! Ні,— ще за три тисячі ліврів хоче нав'язати старе дрантя та погань! Та мені за це ніхто й двох со-

тень єю не дасть! А всетаки мушу згодитись, нічого не поробиш. Цей шахрай приставив мені ножа до горла, зостається тільки прийняти його умови.

Ляфлеш. Не гнівайтесь, добродію, але ви йдете хибним шляхом: забираєте вперед гроші, купуєте все втрічі дорожче, продаєте за дрібничку і з'їдаєте увесь хліб ще зеленим! Згадайте Панурга! (32).

Клеант. Що ж я маю робити? Ось до чого доводить клята батькова скрупість! Та ще й дивуються батьки після цього, що сини бажають їхньої смерти.

Ляфлеш. Та воно то так! Ваш батечко може, хоч кого, своєю скрупістю до сказу довести! Хвала богові, я не злодій, як мої товариши, що не цураються деяких темних справ, поводжу себе обережно і не втрачаюсь у жарти, що пахнутьшибеницею, проте, сказати вам по правді, за таке поводження я готовий його обікрасти і мені здається, що я цим зробив би тільки добре діло.

Клеант. Ану, покажи мені ще цей список...

Сцена друга

Клеант, Гарпагон, Симон, Ляфлеш.

Клеант, Ляфлеш в глибині сцени.

Симон. Так, добродію, цьому молодому панові дуже потрібні гроші. Справи його дуже непевні, він на все згодиться, що ви йому не запропонуєте.

Гарпагон. І ви певні, що тут нічого боятися? Ви знаєте його прізвище, становище й родину?

Симон. Ні, я про нього нічого певного сказати не можу, мені його випадково рекомендували. Та ви ж сами можете про все довідатись, і його

адвокат запевняв мене, що ви будете цілком задоволені. Одне тільки можу сказати, що він має родину дуже заможну, матері в нього немає, і він навіть готовий дати підписку, що місяців за вісім батько його теж помер.

Гарпагон. О, це вже нічого! Милосердя зобов'язує нас, добродію Симоне, робити радість біляжнім, поскільки це можливо.

Симон. Цілком справедливо.

Ляфлеш пізнавши Симона, тихо до Клеанта. Що це значить? Симон розмовляє з вашим батьком?

Клеант тихо до Ляфлеша. Ти йому сказав, хто я такий? Невже ж ти мене зрадив?

Симон до Ляфлеша. Ага, ви вже прийшли! Та хто ж вам сказав, що якраз тут... До Гарпагона. Повірте, добродію, це зовсім не я сказав їм ваше прізвище і вашу адресу. Проте на мою думку тут особливого гріха немає, вони люди скромні, нікому не скажуть. Ви зараз можете й поговорити.

Гарпагон. Що таке?!

Симон, показуючи на Клеанта. Та це ж вони й хотять позичити у вас ті самі п'ятнадцять тисяч ліврів...

Гарпагон. Що таке, шибенику! Так це ти замислив такий ганебний вчинок?..

Клеант. Що таке, тату! Так це ви займаєтесь таким ганебним рукомесством!?

Симон тікає, Ляфлеш ховається.

Сцена третя

Гарпагон, Клеант.

Гарпагон. Так це ти хочеш зруйнувати свій добробут такими нечуваними позичками!?

Клеант. Так це ви хочете розбагатіти на такому злочинному лихварстві!?

Гарпагон. І після цього ти ще не боїшся навертатися мені на очі?

Клеант. І після цього ви ще не боїтесь навертатися людям на очі?

Гарпагон. Скажи, чи не сором тобі докотитися до такої розпусти? Робити такі величезні борги і ганебно розкидати майно, що батьки твої кров'ю й потом придбали?!

Клеант. А ви не соромитець безчестити ваше ім'я таким рукомесством, жертвувати честю задля швоеї вигоди, проробляти ганебні махінації не згірсе від видатніших лихварів?!

Гарпагон. Геть з очей моїх, мерзотнику! Геть звідси!

Клеант. Скажіть, хто, на вашу думку, більший злочинець,— чи той хто позичає гроші, коли вони йому потрібні, чи той хто краде гроші в інших і не має куди їх дівати?

Гарпагон. Геть звідси, кажу тобі, не доводь мене до сказу! Клеант виходить. Я майже радий, що так сталося; це наука бути обережнішим надалі.

Сцена четверта

Фrozіна, Гарпагон.

Фrozіна. Добродію...

Гарпагон. Заждіть хвилинку. Я зараз вернусь. у бік. Не завадить якраз тепер поглянути на мої грошенятка.

Сцена п'ята

Фrozіна, Ляфлеш.

Ляфлеш не помічаючи Фrozіни. Ну ѿказя! У нього видимо великі запаси всякого дрантя: у спискові є такі речі, що ми їх ніколи й не бачили...

Фrozіна. А, це ти, бідаха Ляфлеш? Яким тебе вітром занесло?

Ляфлеш. А, це ти, Фrozіно? Ти що тут робиш?

Фrozіна. Те роблю, що й всюди: маю ділові побачення, хочу людям прислужитися, де треба — використовую свої таланти. Сам знаєш, тепер треба жити вміючи, а таким як я, небо не дало ніяких достатків, крім хитрощів та вміння плести інтрижки.

Ляфлеш: Так ти вже й з нашим паном хочеш завести інтрижку?

Фrozіна. Еге, є дільце! Сподіваюся мати за нього добру подяку!

Ляфлеш. Від старого? А? Ну, далебі, молодець будеш, коли щонебудь у нього витягнеш: у нас, майте на увазі, гроші дуже дорогі.

Фrozіна. Проте, за деякі послуги можна чудесно заробити.

Ляфлеш. Вітаю тебе. Ти, мабуть, зовсім не знаєш Гарпагона. Добродій Гарпагон з усіх людей — людина найменш людська, з усіх смертних — смертний найбільш черствий і невдячний! Немає на світі такої послуги, заради якої він з подяки розв'язав би свого гамана; на словах він так і сипатиме похвалами, подякою, повагою, запевнятиме в дружбі, всім, чим завгодно, а вже щодо грошей — не турбуйтесь! Немає нічого холоднішого за його привітання. Він до такої міри ненавидить слово „давати“, що ніколи не каже: „я вам даю пораду“, а „я вам позичаю пораду“.

Фrozіна. Мій боже! Ну, і я теж добре вмію дійти людей! Я знаю такий секрет, що робить людей добрими, ніжними, і знайду вже в нього найчутливішу струнку.

Ляфлеш. Ого! Нічого це не допоможе. Б'юсь об заклад, що ти ніколи не примусиш його дати тобі грошей. Він гірший за всякого турка, а його

скупість просто до сказу може довести. Хоч здохні на місці, він і оком не моргне. Словом гроши для нього дорожчі за добре ім'я, дорожчі за честь і за все добрє. Він нездужає, коли хтонебудь прохає в нього грошей. Це все одно, що зробити йому смертельну рану, розбити йому серце, видерти з нього всі тельбухи, і коли... Але ось і він, я тікаю...

Сцена шоста . .

Гарпагон, Фроздіна.

Гарпагон убік. Усе гаразд. Голосно. Ну, що скажеш, Фроздіно?

Фроздіна. Ой, матінко! Та як же ви гарно виглядаєте! Який чудовий, здоровий колір обличчя!

Гарпагон. У кого? В мене?

Фроздіна. Ще ніколи ви не виглядали таким свіжим та бадьорим!

Гарпагон. Та ну, справді?

Фроздіна. Далебі. Та ви зроду не здавалися такими молодими. Я частенько зустрічаю двадцятип'ятилітніх молодих людей, що виглядають далеко старіше за вас.

Гарпагон. Проте, Фроздіно, маю вже добрих шістдесят років.

Фроздіна. Ну то що. Шістдесят років! — Подумаєш! Це найкращі роки. Ви розпочали тепер найкращий сезон людського життя.

Гарпагон. Так, так. Проте, так років із двадцять не завадило б скинути з плечей.

Фроздіна. Та ви жартуєте, чи що?! Вам це зовсім непотрібно; ви вже так створені, що до ста років проживете.

Гарпагон. Ти думаєш?

Фроздіна. Я певна. Та це ж по всьому знати. Заждіть, ось дайте я гляну... Ого! Так і є... Між очима... значок довгого життя,

Гарпагон. А хіба ти на цьому знаєшся?

Фrozіна. Ще б пак! Дайте но вашу руку. Ах ти ж, боже мій, яка довга лінія життя!

Гарпагон. Ну, то що?

Фrozіна. Та хіба ж ви не бачите, куди вона доходить?

Гарпагон. Бачу; то що ж воно визначає?

Фrozіна. Та, що я кажу: сто років, — ні, ви проживете і сто двадцять.

Гарпагон. Чи це ж можливо?

Фrozіна. Та й то ще тоді тільки впадете, коли вас ударять. І своїх дітей поховаете, і дітей ваших дітей.

Гарпагон. Тим краще! Ну, а як же наша справа?

Фrozіна. Що за питання! Уже коли я за що візьмуся, так усе зроблю як слід. Особливо, що до шлюбної справи — талант у мене надзвичайний! Немає на світі таких чоловіків та жінок, щоб я їх не звінчала в найкоротший час; коли б я тільки хотіла, то могла б, здається, одружити самого турецького султана з Венеціянською республікою! Правда, ваше діло, покищо, котиться легко. Я в них, наче своя в хаті, ну, й поговорила з обома про вас як слід. Матусі розказала про ваш замір щодо Мар'яни, після того, як ви кілька разів бачили її на вулиці й коло віконця...

Гарпагон. Що ж мати сказала?

Фrozіна. Зраділа страшенно!.. А коли я розказала їй, що ви хотіли, щоб дочка її була сьогодні ввечері тут у вас, коли підписуватимуть шлюбний контракт вашої донечки, то матуся згодилася без усіх суперечок і доручила мені свою дочку.

Гарпагон. Річ у тім, Фrozіно, що доведеться сьогодні запросити добродія Ансельма на вечерю:

було б дуже гарно, коли б ти й Мар'яна не відмовилися прийти теж...

Фроліна. Ви маєте рацію. По обіді вона має зробити візиту вашій дочці, потім збирається поїхати з нею по крамницях, а після цього й на вашу вечерю.

Гарпагон. От і добре! Я їм позичу свою карету: нехай разом і поїдуть.

Фроліна. Вона зрадіє страшенно!

Гарпагон. А, скажи. Ти матері про посаг казала? Ти казала їй, що вона ж повинна внести й свою частку? Нехай хоч кров собі пустить для такого випадку! Адже ніхто не бере дівчини без того, щоб не мати за нею хоч дрібнички!

Фроліна. Змилуйтесь, та вона має дванадцять тисяч франків чистого прибутку на рік!

Гарпагон. Дванадцять тисяч франків?

Фроліна. Поперше, її виховано так, щоб не любила ласувати або їсти багато; вона звикла їсти — салату, молоко, сир та яблука. Через те вона не потребує ні розкішної кухні, ні супів там якихось особливих, ні соусів чудернацьких, ні-яких тонких страв, що до них звикли інші жінки.. Це заощаджує на рік, принаймні, три тисячі франків. Крім того вона звикла тільки до чистоти й пропоти, не кохається в розкішних туалетах, дорогоцінному камінні, пишних кімнатах — усьому тому, про що так марята її однолітки, а ця звичка дасть вам теж понад чотири тисячі прибутку на рік. Потім вона ненавидить усім серцем карти, а це тепер рідко трапляється серед жінок. Я знаю одну пані — вона близько живе, — так та цей рік програла в карти двадцять тисяч франків! Ну, візьмемо хоч четверту частину, і того досить! Отже, — п'ять тисяч у рік на карти, чотири тисячі на в branня та на діаманти, — оце вам дев'ять; та

на їжу покладіть три тисячі,— от воно й вийде у рік принаймні дванадцять тисяч франків!

Гарпагон. Та це непогано; тільки тут щось мало реального.

Фроліна. Як мало? А простота в убранині, ненависть до карт, хіба ж усе це не реальне?

Гарпагон. Та ти глузуєш із мене, чи що? Знайшла собі дурника! Рахувати за посаг те, чого б вона не витратила! Не буду ж я давати розписки на те, чого я не одержуватиму. Треба, щоб мені хоч щонебудь попало до рук!

Фроліна. Мій боже! Та ви й без того матимете досить. Вони мені казали, що мають ще десь маєток, який теж вам буде належати.

Гарпагон. Треба буде роздивитись. Слухай, Фроліно, є ще одна річ, що страшенно мене бентежить. Ти ж сама знаєш, дівчина вона молоденька, а молодь, звичайно, шукає своєї компанії, кохається... Боюсь, що чоловік мого віку не дуже їй буде до вподоби, а від цього, чого доброго, почнуться в неї маленькі історійки, що не зовсім мені будуть приємні...

Фроліна. О!.. Та як же ви її мало знаєте! Про це я теж хотіла вам сказати. Вона органічно не виносить молоді і любить тільки старих.

Гарпагон. Вона?

Фроліна. Так, вона. Дуже б мені хотілося, щоб ви почули, як вона про це говорить. Вона просто бачити не може молодих людей. На її думку, нічого кращого немає за старого чоловіка з чудовою бородою. Старі люди їй наймиліші, і вій, будьте ласкаві, не удавайте з себе молодшого. Вона хоче, щоб її чоловікові було принаймні років шістдесят. Місяців чотири тому, вона вже майже готова була вийти заміж, коли це рішуче одмовила.. А через що?.. Через те, що її молодий

мав тільки п'ятдесят шість років і не надів окулярів у ту хвилину, коли довелося підписувати весільного контракта!

Гарпагон. Тільки через те?

Фрэзіна. Еге. Вона каже, що їй мало п'ятидесяти шести років і визнає тільки такі очі, що мають на собі окуляри.

Гарпагон. От так штука! Вперше чую.

Фрэзіна. Слухайте ж далі! У неї в кімнаті висить кілька малюнків та гравюр. Як ви думаете, хто на них намальований: Адоніси, Паріси, Купідони й Аполони? Чому б то й ні!— прекрасні портрети Сатурна, царя Пріяма, старого Нестора й благочестивого батька Анхіза, що сидить на плечах у свого сина(33).

Гарпагон. Просто надзвичайно!.. Я б цього ніколи не сподівався!.. Дуже, дуже тішуся, що в неї така вдача. Та й справді, коли б я був жінкою, зроду б не закохався в молодого чоловіка.

Фрэзіна. Авжеж! Та що в них, у цих голодранцях, щоб їх кохати? Шалапути, нікчеми, і більш нічого! Хотілабя знати, чим вони можуть сподобатись?

Гарпагон. Я й сам гаразд не розумію, де є такі жінки, що в них закохуються?

Фрэзіна. Та це просто ідіотки! Цікавляться молоддю — та хіба ж тут є здоровий розум? Хіба ці безбороді хлопчики люди? Хіба можна почувати прихильність до таких звіряток?

Гарпагон. Я це якраз і кажу що дня. Нічого казати,— юнаки з курячим голосом, з трьома волосинками замість бороди, наче котячі вуса, з перуками із віхтя, з широкими штаньми, з зіпсованим шлунком!..

Фрэзіна. Так, так. Ну й молодці ж, нічого казати, особливо в порівнянні з вами!.. От ви, так мужчина, справжній мужчина: у вас є на що по-

дивитись! Отак як раз і треба одягатися і виглядати, щоб розпалити в жінці справжні почуття!..

Гарпагон. Ти гадаєш, що я виглядаю непогано?

Фроздіна. Чудово! Малюнок, та й годі! Ану, повернітесь трохи... Оце я розумію! А пройдіться трохи, пройдіться! Оце дійсно статурний мужчина, спокійний, красивий, міцний! Ви можете хоч кого захопити!

Гарпагон. Хвала богові — поскаржитись не можу! Почуваю себе непогано. От тільки кашель іноді турбує...

Фроздіна. Це нічого. Це навіть вам личить: ви дуже симпатично кашляєте.

Гарпагон. Скажи, будь ласка, чи бачила мене Мар'яна? Чи не зустрічала часом на вулиці?

Фроздіна. Ні, та ми багато за вас говорили... Я їй добре розказала який ви є: вихваляла всі ваші гідності й розказала їй, яке це щастя мати вас за свого чоловіка!

Гарпагон. Ти добре зробила, я тобі дуже за це вдячний.

Фроздіна. А в мене, добродію, є невеличке до вас прохання. Бачите: я позиваюся, і мені треба трошки грошеняток, інакше я програю справу. Гарпагон робить серйозне обличчя. Ви дуже легко допомогли б мені виграти процес, коли б були хоч трохи до мене ласкаві... Ви й уявити собі не можете, як вона зрадіє, коли вас побачить! Гарпагон знову веселішає. Боже мій, як ви їй сподобаєтесь! Як зворушить її ваш комірчик з воланчиком! А ваша камізеля, оздоблена бантиками з стъожок та китичками, особливо її причарує, просто збожеволіє бідна дівчина: молодий з китичками здається їй країцм за найсмачніше рагу!

Гарпагон. Ти мене дуже звеселила цими словами!..

Фроліна. Але цей процес, пане, має для мене дуже велике значіння... Гарпагон знову робиться серйозним. Я зовсім пропаду, коли доведеться його програти... а проте, якакебудь маленька допомога з вашого боку повернула б справу в зовсім інший бік! Ах, як би мені хотілося, щоб ви бачили, як вона радіє, коли я їй за вас розказую! Гарпагон знову веселішає. Радість засіяла в неї в очах в ту хвилину, коли я вихвалила вас з усіх боків! Словом, вона хоче якнайскоріше одружитися з вами.

Гарпагон. Ти принесла мені велику радість, Фроліно, і мушу тобі признатися, я тобі дуже зобов'язаний.

Фроліна. Зробіть же ласку, добродію, допоможіть хоч дрібничкою... Гарпагон знову робить серйозну міну. Це мене, просто на ноги поставить, а я до смерті вам цього не забуду!

Гарпагон. Прощай, прощай, Фроліно! Я ще маю скінчити листа.

Фроліна. Честю запевняю вас, пане, що ніколи я не мала такої наглої потреби!..

Гарпагон. Я звелю запрягти карету, щоб повезти вас по крамницях.

Фроліна. Коли б не це нещасть, я б ніколи не насмілилась обридати вам!..

Гарпагон. Треба раніше повечеряті, а то ще гості заслабнуть...

Фроліна. Змилуйтесь, добродію! Не відмовте мені. Ви уявити собі не можете, яка це радість...

Гарпагон. Іду, іду! Мене гукають, здається. До побачення!

Фроліна. А, щоб тебе трясця трусила, клятий собако! Іди, іди, нехай тебе чорти візьмуть! Ненажерливий дідугане. Навіть мої атаки нічого не допомогли! Ну, я так цього не покину! Коли не тут, то хоч на тому боці, а добре зароблю!..

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Сцена перша

Гарпагон, Клеант, Еліза, Валер, Кльод із віником, Жак, Брендавуан, Лямерлюш.

Гарпагон. Ну, ходіть усі сюди! Я зараз кожному з вас скажу, що треба зробити на вечір; Кльод, підійдіть ближче, почнемо з вас. Вона тримає вінника. Ага, і ваша зброя з вами. Гаразд. Щоб ви чисто поприбирали в будинкові, та глядіть мені, не дуже міцно витирайте меблі. Ще чого доброго попсуєте крам. Крім того, під час вечері доглядайте вина. Коли яка пляшка загубиться або щонебудь розіб'ється — ви за все відповідатимете: вирахую з платні!

Жак убік. Політична кара.

Гарпагон до Кльод. Ну, йдіть собі!

Сцена друга

Гарпагон, Клеант, Еліза, Валер, Жак, Брендавуан Лямерлюш.

Гарпагон. Вам обом, Брендавуане та Лямерлюше, доручається мити посуд, чарочки та склянки. Ви мусите також подавати питво, але тільки тоді, коли гості попрохають. Не беріть прикладу з дурних слуг, що сами пропонують гостям вино і мимоволі примушують їх багато пiti, коли ті зовсім не бажають. Чекайте, поки вас кілька разів не попросять, і не забувайте підливати якомога більше води!

Жак убік. Звичайно, від чистого вина в голові паморочиться!

Лямерлюш. Може познімати фартухи, пане?

Гарпагон. Еге, коли гости приїдуть. Глядіть же не зіпсуйте убрань.

Брендавуан. Я вже казав вам, добродію, що в мене спереду на камізелі велика пляма від масляної лямпи...

Лямерлюш. А в мене, добродію, штани ззаду зовсім розідralися, так що світить, з вашого дозволу...

Гарпагон до Ламерлюша. Мовчи! Станеш спиною до стінки і не повертайся, а до гостей тільки обличчям ставай... До Брендавуана, показуючи, як він повинен тримати шапку перед камізелею, щоб заховати пляму. А ти тримай так капелюха, коли подаватимеш.

Сцена третя

Гарпагон, Клеант, Еліза, Валер, Жак.

Гарпагон. Ти, донечко, дogleядай усього, коли прибиратимуть із столу. Особливо пильний того, щоб чого не розбили або не зіпсували: в цьому полягають обов'язки молодої дівчини. Приготуйся разом з тим зустріти ввічливо мою майбутню дружину, що прийде до нас із візитою і разом з тобою поїде робити різні покупки... Ти чуєш, що я тобі кажу?

Еліза. Так, тату.

Сцена четверта

Гарпагон, Клеант, Валер, Жак.

Гарпагон. А ви, фертику,— ваше щастя, що я вам пробачив усі ваші штуки,— теж не смійте дивитися на неї з кислою міною!

Клеант. Я, тату, з кислою міною? Та з якої ж речі?

Гарпагон. Ну, та я ж добре знаю, що дітям недобро смаку, коли їхній батько хоче вдруге одружитися; я знаю, якими очима дивляться вони на свою мачуху. Проте, коли ти хочеш, щоб я забув останню твою штуку, то раджу бути з нею особливо привітним і зустріти її якомога краще.

Клеант. Одверто кажу, тату, я не дуже радію, що вона буде мені мачухою. Я збрехав би, коли б казав навпаки. Але ручуся, що точно виконаю вашого наказа; зустріну її привітно і буду дуже гречний.

Гарпагон. Гляди ж мені!

Клеант. Ось побачите, ви будете задоволені з мене.

Гарпагон. Розумно зробиш!

Сцена п'ята

Гарпагон, Валер і Жак.

Гарпагон. Ти, Валере, допоможи тепер мені... Ану, Жак, іди сюди: я зоставив тебе на самий кінець.

Жак. Дозвольте спитати, пане, з ким ви зараз розмовляєте: з кухарем, чи з машталіром: я ж і те й друге?

Гарпагон. З обома...

Жак. А з цих обох, з ким раніше?

Гарпагон. З кухарем.

Жак. Туж мить. Скидає каптана і залишається в убранні кухаря.

Гарпагон. На якого черта ці церемонії!

Жак. Ви можете починати.

Гарпагон. Сьогодні в мене має бути вечеря.

Жак убік. Велике чудо!

Гарпагон. Ти приготуєш щонебудь таке смачненьке...

Жак. Прошу, коли ви дасте мені доволі грошей.

Гарпагон. Фу, сто чортів! Тільки й чуєш: гроши та гроши! Наче ні про що інше не може бути й розмови: грошей, грошей, грошей! Тільки одне слово і знаєш: грошей!.. Всі говорять — гроши!.. Один інтерес у всіх — це гроши!..

Валер. Я ніколи ще не чув такої нахабної відповіді. Подумаєш, всякий дурень зможе зробити смачну вечерю, коли дадуть багато грошей! Та нічого легшого немає! Та всякий неук зуміє це зробити! Ні, от ти, добрий кухарю, зроби смачну вечерю за дешеву ціну.

Жак. Смачну вечерю за дешеву ціну?

Валер. Еге.

Жак до Валера. А знаєте, добродію управителю, ви зробите мені велику радість, коли одкриєте цей секрет і станете на моє куховарське місце; проте, ви й без того скрізь тицяєте свого носа де треба й де не треба.

Гарпагон. Мовчи! Ну, так що ж нам приготувати на вечерю?

Жак. Та ось добродій управитель береться приготувати вам усе дешево й смачно.

Гарпагон. Мовчи, я тобі кажу! Я хочу, щоб ти мені відповідав.

Жак. Скільки осіб буде за столом?

Гарпагон. Вісім або й десять. Проте рахуй вісім. Коли зроблено на вісім — завжди вистачить і на десять.

Валер. Ще б пак!

Жак. В такому разі треба чотири супи... підлеву...

Гарпагон. На чорта! Та ти що, все місто хочеш нагодувати?

Жак. Печеню...

Гарпагон затуляє йому рукою рота. Ах, розбійнику; ти все мое майно з'єси!

Жак. Салат...

Гарпагон затуляє йому рота. Ти знов?

Валер. Тобі хочеться, щоб гості пообідалися!? Хіба панові треба їх одгодовувати? Ти поглянь у медичні книжки та поспитай лікарів, то й знаєш, як шкідливо багато їсти.

Гарпагон. Він має рацію.

Валер. Нехай це буде тобі і таким як ти — відомо, що стіл, завалений їжею, нагадує розбійницький барліг. Найкращий доказ широго ставлення до гостей — це розумний вибір тих страв, що їм пропонують. Один стародавній мудрець сказав: „Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти“.

Гарпагон. Ах, оце ти добре сказав! Іди сюди, я поцілую тебе за ці слова. Це найрозумніша думка, що мені її доводилося колинебудь чути! Треба жити, щоб їсти, а не їсти, щоб... Ні, це не так! Як пак ти сказав?..

Валер. Треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти.

Гарпагон до Жака. Так, так... Чуєш?.. До Валера. А який це великий мудрець сказав?

Валер. Я тепер не можу згадати, як його звали.

Гарпагон. Будь ласка, не забудь записати мені цей афоризм. Я накажу вирізати його золотими літерами над камінком у ї дальні.

Валер. Не забуду. А щодо вечері, доручіть цю справу краще мені, я все зроблю як слід...

Гарпагон. Гаразд, доручаю тобі.

Жак. Ще краче: мені менше роботи!

Гарпагон до Валера. Треба зробити такі страви, що їх гості їдять мало, а разом з тим добре наїдаються: наприклад, — боби в маслі, пиріг там якийсь із каштанами.

Валер. Будьте спокійні.

Гарпагон. Тепер, Жак, треба почистити карету.

Жак. Дозвольте, це вже справа машталіра... Одягає на себе машталірський каптан. Ви сказали...

Гарпагон. Що треба вичистити карету та запрягти коні, щоб їхати до міста...

Жак. Коні позапрягати, пане? Змилуйтесь, та вони ж ледве ногами перебирають... Я не можу сказати, що вони лежать на сіні, бо сіна в них жодного немає; та ви ж робите їм такі довгі пости, що вони скидаються більше на привиди, на тіні тварин, аніж на справжніх коней.

Гарпагон. Скажіть на милість, хворі?!.. Та вони ж зовсім не працюють.

Жак. На вашу думку, коли немає праці, то вже й істи нічого не треба. Цим нещасним коням далеко було б корисніше більше працювати, та й істи зате більше. Серце розривається, пане, коли дивишся, які вони змучені! Я люблю своїх конячок і мені здається, що я й сам разом з ними голодую. Ім нічого істи, так я ім останній свій шматок віддаю... Так, пане, треба бути дуже черствим та жорстким, щоб не жаліти свого близнього.

Гарпагон. Невелика робота довезти до крамниць.

Жак. Як хочете, але в мене духу не вистачить їх поганяти. Чи ж можуть вони потягти карету, коли швидше самих їх тягти треба!

Валер. Добродію, я попрохаю сусіда Пікара сісти на передку; він допоможе нам також і вечерю зготувати.

Жак. Гаразд, мені ще краще, коли подохнуть від чужої руки, а не від моєї.

Валер. Добродій Жак уміє бути розважним.

Жак. Добродій управитель уміє бути необхідним.

Гарпагон. Мовчи!

Жак. Я ненавиджу підлесників! Бачу, куди він намірився. Він хоче вас задобрити, піdlізти до вас, безперестану базікаючи про свій догляд за хлібом, вином, сіллю, дровами та свічками. Мене це обурює, і я не можу спокійно слухати різні брехні про вас майже щодня, бо я всетаки самому собі на злість ще вас люблю, і після моїх коней ви мені найдорожчі на світі.

Гарпагон. А чи не можна мені часом довідатися, що саме про мене говорять?

Жак. Прошу, добродію, я можу сказати, тільки не розгнівайтесь!

Гарпагон. Ні, я не розгніваюсь.

Жак. Пробачте мені, але я цілком певний, що ви будете гніватись.

Гарпагон. Та ні ж. Навпаки, ти зробиш мені велику приємність, я буду дуже радий довідатись про те, що про мене кажуть.

Жак. Коли ви вже цього так хочете, то скажу одверто, що з вас усюди сміються; що тільки й чуеш про вас лайку та плітки; що кожен радіє, коли має змогу вас добре виляяти і що нам просто спокою не дають розмови про вашу скупість. Один каже, що ви нарочито вигадали спеціяльні календарі, де попідробляли вдвое більше постів, ніж їх справді буває, і примушуєте ваших слуг додержувати цих постів... Другий каже, що коли слуги ваші покидають вас, у вас завжди доречі починаються з ними сварки і ви не даете їм ні шеляга. Третій оповідає, що ви мало не пішли позиватися з котом одного з ваших сусідів за те, що кіт виїв у вас печенью. Четвертий запевняє, що вас бачили колись уночі, як ви крали овес у ваших власних коней і що той машталір, що служив у вас до мене, добре одлупцював вас у тем-

ряві. Нарешті, коли хочете, ще скажу, куди вже не йшло: нікуди й вийти не можна без того, щоб не наслухатись, як вас мало на клочя не роздирають. З вас зробили байку та посміховисько на цілий світ, і вас інакше не прозивають, як скупим дідом, лихварем...

Гарпагон б'є Жака. Ти дурень, шахрай, ледащо, нахаба!

Жак. Ну, що — хіба я неправду сказав? А ви вірити не хотіли. Аджеж я казав, що ви розгніваетесь, коли я скажу правду.

Гарпагон. Вивчись надалі, як треба розмовляти. Виходить.

Сцена шоста

Валер, Жак.

Валер, сміючись. Одначе, добродію Жак, ваша одвертість має тут невелику ціну.

Жак. А сто чортів! Ви чого втручаєтесь не в своє діло? Дочекайтесь сами, коли вас одлупцють, тоді й речочіться. Нічого з других сміятись!

Валер. Ах, добродію Жак, не гнівайтесь, будьте ласкаві.

Жак убік. Ага, притих трохи... Ану, спробую його прибрati до рук, і коли він такий дурень, що злякається, то й одлупцювати можна буде добре. Голосно. А чи ж ви знаєте, добродію, що я не потерплю глуму над собою; коли ви мені будете допікати, то я вас примушу засміятися на кутні Штовхає Валера в глибину сцени.

Валер. Заспокойтесь!.. Заспокойтесь!..

Жак. Ого, заспокойтесь, а коли мені не хочеться...

Валер. Я вас прошу.

Жак. Нахаба!.

Валер. Але ж, добродію Жак...

Жак. Що там за добродій Жак!.. Я ось візьму ціпка, та й одлупцюю...

Валер. Як? Ціпка? Наступає на Жака, а той одступає на авансцену.

Жак. Та я зовсім не те хотів сказати...

Валер. А чи ти знаєш, нахабо, що коли на те вже пішло, так я сам тебе одлупцюю!

Жак. Я цього певний...

Валер. Ти, поправді, тільки паскудний собі кухар!

Жак. Та я й сам це добре знаю.

Валер. Ти мене ще добре не знаєш!

Жак. Дуже можливо.

Валер. Ти хотів був мене одлупцювати?

Жак. Змилуйтесь, та я ж пожартував.

Валер. Ну, я покажу тобі, що такі жарти недоречі. Б'є Жака ціпком. Ось, бачиш тепер, як недобре глузувати! Виходить.

Жак сам. Нехай чорти візьмуть моого язика! От паскудна звичка: ніколи вже більш не казатиму правди. Ну, нехай ще пан, він ще має право мене бити, а цей управитель теж пнеться... Е, ні, я вже йому добре помощуся...

Сцена сьома

Мар'яна, Фrozіна, Жак.

Фrozіна. Чи ви не знаєте, добродію Жак, ваш пан удома?

Жак. Дома, дома. Я це добре знаю.

Фrozіна. Так скажіть йому, що ми прийшли.

Сцена восьма

Мар'яна, Фrozіна.

Мар'яна. Ах, Фrozіно, у мене такий чудний настрій. Правду кажучи, це побачення страшенно мене хвилює.

Фrozіна. Та чому ж? Чого ви хвилюєтесь?

Мар'яна. Ви ще питаете? Хіба ж ви не можете собі уявити, які страждання переживає дівчина, чекаючи на такі муки.

Фrozіна. Я чудесно розумію, що Гарпагон — не та мука, заради якої ви б могли умерти з радістю. Вже бачу з вашого обличчя, що той молодий бльондин, що ми з вами про нього розмовляли, припав вам більше до вподоби.

Мар'яна. Не стану заперечувати. Його смиренні та милі візити справили велике враження на мое серце.

Фrozіна. А ви ж знаєте хто він такий?

Мар'яна. Ні, не знаю. Але я певна, що він вартий моого кохання: коли б мені самій довелося вибирати собі чоловіка, я б вийшла скоріш за нього, ніж за кого іншого; і саме через це я не можу без огиди думати про людину, що мене за неї хотять видати заміж.

Фrozіна. Боже мій, певна річ! Всі ці бльондини — приємні люди; тільки ж не мають здебільшого ні шеляга за душою, а вам краще мати чоловіка хоч і старого, та щоб грошей мав багато. То правда, — про кохання вже доведеться забути; з таким чоловіком дещо здасться вам дуже бридким, дуже огидним, — та це ж усе ненадовго. Після його смерти ви зараз же візьмете собі другого чоловіка, і кращого й милішого, що з ним ви забудете все минуле.

Мар'яна. Це дуже важко, Фrozіно. Для того, щоб бути щасливою, треба неодмінно бажати другому смерти. Крім того смерть не завжди здійснює наші бажання.

Фrozіна. Ви смієтесь, чи що? Адже ви виходите за нього заміж тільки з тією умовою, що швидко зробитесь удовою; і це найголовніший

пункт у контракті. Це буде нечуване зухвальство, коли він через три місяці не піде на той світ. А — ось і він сам!

Мар'яна. Ах, Фрозіно! Боже, яка постать!

Сцена дев'ята

Гарпагон, Мар'яна, Фrozіна.

Гарпагон до Мар'яни. Пробачте мені, прекрасна Мар'яно, що я з'являюся на ваші очі в окулярах. Я знаю, ваша чарівна врода і без того яскраво б'є в очі: не треба надягати окуляри, щоб її побачити... Але ж тільки через скло можна дивитися на сонце. Я ж стверджую й ручуся, що ви така зірка, як раз така... зірка, кращої немає серед зірок. До Фrozіни. Фrozіно! Вона нічого не каже і, здається, зовсім не рада мене бачити.

Фrozіна. Вона ще не отямилась... До того ж дівчата завжди соромляться вперше отак просто й виказати, що у них є на серці.

Гарпагон. до Фrozіни. Маєш рацію. До Мар'яни. А ось, прекрасна панно, моя дочка йде привітатися з вами.

Сцена десята

Гарпагон, Еліза, Мар'яна, Фrozіна.

Мар'яна. Мені соромно, що я занадто пізно одвідала вас, пані.

Еліза. Ви тільки попередили мене: я... з свого боку мусіла б це зробити далеко раніше...

Гарпагон до Мар'яни. Ви помітили, яка вона висока на зрості... та бур'ян завжди догори пнеться.

Мар'яна тихо до Фrozіни. Яка противна людина!

Гарпагон до Фrozіни. Що сказала ця красуня?

Фrozіна. Що ви дуже гарні.

Гарпагон. Багато чести для мене, чарівна панно.

Мар'яна у бік. Що за тварюка!

Гарпагон. Я дуже ціню ваші почуття.

Мар'яна у бік. Я не можу більше витримати.

Сцена одинадцята

Гарпагон, Мар'яна, Еліза, Клеант, Валер, Фrozіна, та Брендавуан.

Гарпагон. Ось і син мій хоче з вами привітатися.

Мар'яна тихо до Фrozіни. Фrozіно! Яка зустріч! Та це ж той самий, що я тобі про нього казала!

Фrozіна до Мар'яни. Надзвичайна пригода!

Гарпагон. Ви, я бачу, здивовані, що я маю таких дорослих дітей, але я скоро їх обох позбавлюсь.

Клеант до Мар'яни. Правду кажучи, панно, такої надзвичайної пригоди я ніколи не сподівався, і мій батько немало здивував мене, коли розказав про свій замір.

Мар'яна. Можу вам сказати те ж саме: мене так само здивувала ця несподівана зустріч. Я зовсім її не чекала.

Клеант. Правда, мій батько не міг зробити кращого вибору, і я в захваті, що бачу вас тут, але разом з тим не можу запевнити вас, що з вашого бажання стати моєю мачухою я дуже радію. Сказати такого комплімента я не можу і, мушу признатися, зовсім не бажаю такого родичання. Може декому мої слова здадуться занадто грубими, та я певний, що ви їх зрозумієте як слід, зрозумієте, яку огиду я повинен почувати до цього шлюбу, і, знаючи хто я, ви згодитесь, до якої міри

він порушує всі мої інтереси. І, нарешті, дозвольте сказати вам,— розуміється з дозволу моого батька,— що коли б це від мене залежало, ніколи б не сталося цього шлюбу.

Гарпагон. Оце так привітна зустріч! Добра одвертість, нічого й казати!

Мар'яна. А я, відповідаючи вам, скажу те ж саме. Коли вам неприємно бачити мене своєю ма- чухою, то й мені також дуже прикро бачити вас моїм сином. Прошу вас, не думайте, що я свідомо хотіла зробити вам таку неприємність. Мені це са- мий не до серця, і коли б не ті обставини, що мене до цього примушують, то, даю вам слово чести, я б нізащо не згодилася на цей шлюб, який спри-чиняє вам стільки горя.

Гарпагон. Цілком справедливо! На дурне при- вітання, така мусить бути й відповідь. Прошу вас, пропечте мені, дорога Мар'яно, нетактовність моого сина, він молодий і дурень і не розуміє ще гаразд, що говорить.

Мар'яна. Запевняю вас, я зовсім не образи- лась. Навпаки, мені приємно, що він так одверто висловив свої почуття. Мені до вподоби таке при-знання: коли б він інакше балакав, то сподобався б мені далеко менш.

Гарпагон. Ви занадто добрі, коли можете про- бачити йому таку велику помилку. Побачите, він порозумнішає згодом і перемінить свої думки.

Клеант. Ні, тату, я нездатний на це; прошу й вас, пані, вірте тому, що я сказав.

Гарпагон. Чи ти не збожеволів? Ти знов по- чинаєш!

Клеант. А ви хочете, щоб я не слухався свого серця!

Гарпагон. Ти знов,,, Чи ти покинеш, нарешті, говорити дурниці!,,

Клеант. Ну, гаразд, коли ви цього бажаєте, я розмовлятиму інакше. Дозвольте мені, панно, стати на місце моого батька і сказати вам, що ще ніколи в житті не бачив я такої красуні, як ви, що ніщо не може дорівняти її щастю сподобатися вам, і що бути вашим чоловіком — таке блаженство, якого я не проміняв би навіть на долю могутніх владарів землі! Так, щастя назвати вас своєю, на мій погляд, найвища насолода; це мета всього моого існування. Немає того в світі, чого б я не зробив, щоб усе перемогти і мати таку дорогоцінну... і, які б не були перешкоди...

Гарпагон. Вгамуйтесь, мій синочку, прошу вас!

Клеант. Я виконав ваше бажання і говорив замість вас.

Гарпагон. Та я й сам, хвала богові, маю язика в роті. Мені не треба таких адвокатів, Ну ж бо, подайте нам кріслка!

Фrozіна. Ні, ми вже краще поїдемо зараз у крамниці; швидко повернемось і тоді вже поговоримо з вами.

Гарпагон до Брендавуана. Нехай запрягають карету.

Сцена дванадцята

Гарпагон, Мар'яна, Еліза, Клеант, Валер, Фrozіна.

Гарпагон до Мар'яни. Пробачте мені, моя красуне, що я не догадався почаствувати вас чимнебудь до вашої гулянки.

Клеант. Я потурбувався про це, тату: сюди принесуть зараз мандарини, померанчі та варення, я послав по них від вашого імені.

Гарпагон тихо Валерові. Валере!

Валер тихо до Гарпагона. Він збожеволів.

Клеант. Ви думаете, тату, що цього занадто мало? Сподіваюся, наша гостя нас пробачить...

Мар'яна. Та навіщо?.. Це... зовсім зайве...

Клеант. Ось погляньте, панно, який перстень у мого татка!.. Який діямант!.. Як він горить і сяє!

Мар'яна. А й справді, він дуже горить.

Клеант знімає перстень із руки Гарпагонової і віддає його Мар'яні. Ось роздивіться краще...

Мар'яна. Так, він дуже гарний... Так і сяє, мов сонце!

Клеант стає проти Мар'яни, що хоче повернути персня. Ні, дозвольте, дозвольте... Він так личить цим чарівним ручкам. Мій батько його вам дарує.

Гарпагон. Я?!

Клеант. Адже ж правда; ви ж хотите, тату, щоб вона прийняла його від вас в ознаку ніжного кохання?

Гарпагон тихо до Клеанта. Що таке?

Клеант до Мар'яни. А й справді дурне запитання. Він сам моргає мені, щоб я прохав вас прийняти цей нікчемний дарунок.

Мар'яна. Та я зовсім не хочу.

Клеант. Покиньте, він нізащо не візьме його назад.

Гарпагон убік. Я лусну зі зла, такий я лютий!

Мар'яна. Це було б...

Клеант, не даючи їй повернути персня. Та боже борони, ви його образите...

Мар'яна. Благаю вас...

Клеант. Ні, нізащо!

Гарпагон убік. Ах, сто чортів!

Клеант. Бачите, як його засмутила ваша упертість.

Гарпагон тихо до сина. Злодій!..

Клеант до Мар'яни. Ви бачите, він просто в одчай!

Гарпагон тихо синові з погрозою. Розбійнику!..

Клеант. Це не моя вина, тату, я роблю, що можу з усієї сили прошу взяти, а вона вагається...

Гарпагон тихо синові з погрозою. Негіднику!..
Клеант до Мар'яни. Тато через вас розгнівався
на мене.

Гарпагон тихо синові з погрозою. Шахрай!..
Клеант до Мар'яни. Він просто заслабне. Благаю
vas, не вагайтесь більше.

Фроліна до Мар'яни. Боже мій, та що там за це-
ремонії! Візьміть собі цього персня, раз пан так
прохають.

Мар'яна. Приймаю його, щоб тільки заспокоїти
vas, а потім поверну неодмінно.

Сцена тринадцята

Гарпагон, Мар'яна, Еліза, Клеант, Валер, Фроліна, Брэн-
давуан.

Брендавуан до Гарпагона. Вас хочебачити якийсь
добродій.

Гарпагон. Скажи йому, що я не маю часу...
Нехай прийде іншим разом...

Брендавуан. Він каже, що приніс гроші.

Гарпагон до Мар'яни. Прошу вибачити, я зараз
повернуся.

Сцена чотирнадцята

Гарпагон, Мар'яна, Еліза, Клеант, Валер, Фроліна, Лямерлюш.

Лямерлюш вбігає, штовхаючи Гарпагона, той падає.
Пане! пане!..

Гарпагон. Ай! Він мене вбив!

Клеант. Що сталося, тату? Ви забились?

Гарпагон. Цього шахрая мабуть підкупили
мої позичальники, щоб він звернув мені шию.

Валер до Гарпагона. Нічого, це пройде!

Лямерлюш до Гарпагона. Пробачте мені, пане,
я думав, що буде краще, коли поспішатимусь.

Гарпагон. Чого тобі треба, негіднику?
Лямерлюш. Я прийшов сказати, що ваші коні
розкувались.

Гарпагон. Мерщій ведіть їх до кузні!
Клеант. А я тим часом шануватиму ваших го-
стей, тату, і проведу їх у садок, куди накажу по-
дати й солодощі.

Сцена п'ятнадцята

Гарпагон, Валер.

Гарпагон. Ти, Валере, додглядай усього й осо-
бливо дивися, щоб побільше всього залишалося,
а потім я відішлю всю решту до крамниці.

Валер. Гаразд.

Гарпагон сам. О, негіднику сину! Чи ти хо-
чеш мене з торбою пустити?!

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена перша

Клеант, Мар'яна, Еліза, Фрозіна.

Клеант. Заходьте сюди: тут вигідніше; тут не має шпигів і можна розмовляти спокійно.

Еліза. Так, Мар'яно, мій брат сказав мені про своє кохання до вас. Я знаю, скільки горя та страждань приносять такі справи і повірте, я всім серцем співчуваю вам обом.

Мар'яна. Це велика втіха для мене, що такі жінки, як ви, співчувають моєму нещастю. Благаю вас, подаруйте мені навіки вашу щиру приязнь, що скрашатиме мою гірку долю...

Фrozіна. Як подивишся на вас обох та подумаєш, чому ви раніш мені про все не розказали, так виходить, що ви й справді нещасні люди. Я змогла б урятувати вас від нещастя і не довела б справи до такого кінця.

Клеант. Що поробиш! Так, мабуть, судилося! Але, прекрасна Мар'яно, що ви думаете робити?

Мар'яна. Ах, мені немає над чим думати... В моєму становищі я можу тільки марити...

Клеант. Як?.. У вашому серці немає нічого, крім таємних мрій? Немає ніякої, навіть найменшої жалості? Немає бажання допомогти мені? Немає прихильності, яка б зробила вас більш рішучою?..

Мар'яна. Що мені сказати? Поставте себе на мое місце й подумайте, що б ви зробили. Думайте, наказуйте. Я виконаю все. Я певна, що ви занадто розважні, щоб не вимагати від мене того, що не дозволяють приписи соромливости й пристойності.

Клеант. Ах, боже! Що тоді буде, коли мое кохання залежатиме від якоїсь нудної соромливости й пристойності!?

Мар'яна. Чого ж ви вимагаєте від мене? Коли навіть одкинути обов'язки, що накладає на мене честь, у мене лишається ще обов'язок перед моєю матір'ю. Вона виховала мене з надзвичайною ніжністю, і я не можу образити її. Вживайте сами якихось заходів, напружені всі сили, щоб привернути її до себе. Можете робити й казати все, що схочете; даю вам повну волю в цьому. І коли буде потрібно, щоб і я щось зробила для цього, то я готова сама одкрити її мої почуття до вас.

Клеант. А ти, Фрозіно, моя добра Фрозіно, ти працюватимеш для нашого щастя?

Фrozіна. Навіщо ви питаете? Працюватиму від широго серця. Хіба ви не знаєте, що в мене властиво дуже добра вдача. Маю, хвала богові, не камінне серце! Я так і кидаюсь послужити кому небудь по силі, особливо, коли ще бачу, що люди кохаються по честі, по совісті. Та як же його тут допомогти?

Клеант. Подумай гарненько, благаю тебе!

Мар'яна. Навчи нас!

Еліза. Зруйнуй якнебудь те, що ти сама зробила.

Фrozіна. Ох, не легко це зробити! До Мар'яни. Щодо вашої матусі, то вона здається жінка досить розважна, може з нею можна було б добавлякатись, примусити її віддати синові те, що вона обіцяла батькові. Клеангові. Але найгірше це те, що батько ваш — ваш батько!

Клеант. Це правда.

Фроздіна. Я хочу сказати, що йому не зовсім сподобається, коли йому відмовлять; навряд чи згодиться він після цього дати дозвіл на ваш шлюб. Треба так зробити, щоб він сам одмовився: нехай Мар'яна спробує йому спротивіти.

Клеант. Ти маєш рацію.

Фроздіна. Звичайно!.. я й сама це добре знаю. Отак і треба зробити; та з якого боку підійти до справи? Стійте... Коли б у вас була яканебудь жінка не дуже молода, що мала б такий самий хист, як і я, і могла зіграти ролю важкої персони з якимсь шляхетним прізвищем, щось подібне до маркізи чи графині, ну, скажемо з Британі, тоді б я вже переконала вашого батька, що в неї, крім власного її будинку, є ще сто тисяч екю готовими грішми, що вона закохалася в нього до загину і так хоче з ним одружитися, що готова одписати йому все своє майно... Я цілком певна, що він згодиться на таку пропозицію. Знаю, Мар'яно, що він у вас закохався, та ще більше закоханий він у гроши. Це мета його життя. А коли, засліплений грошима, він згодиться на ваш шлюб із Клеантом, тоді невелике й нещастя, коли вся брехня відкриється.

Клеант. Яка чудесна ідея!

Фроздіна. Дозвольте ж мені все зробити. Я згадала про одну знайому; вона дуже підійде до цієї ролі.

Клеант. Коли ти це зробиш, Фроздіно, я не забуду тобі подякувати. Але, спочатку, прекрасна Мар'яно, треба, щоб ваша матір була на нашому боці, дуже важливо розбити цей майбутній шлюб. Благаю вас, зробіть усе, що зможете для цього. Вона ж вас так ніжно любить. Причаруйте її вашою чарівною грацією, вашим надзвичайним

шармом, що само небо вложило у ваші уста, у ваш погляд... Нічого не забудьте; ні солодкого благання, ні великої ніжності, ні широго милування, і я певний, що вона ніколи вам не відмовить...

Мар'яна. Я зроблю все, що зможу і нічого не забуду.

Клеант цілує їй руку.

Сцена друга

Гарпагон, Клеант, Мар'яна, Еліза.

Гарпагон убік, його не помічають. Оце так! Синок цілує своїй майбутній мачусі руку, а їй це, здається, до вподоби! Чи немає тут якого секрету?

Еліза. Ось і наш батько!

Гарпагон. Карета готова. Ви можете їхати, коли захотите.

Клеант. Коли ви сами, тату, не їдете, дозвольте мені їх провести.

Гарпагон. Ні, зостанься! Вони самі поїдуть, ти мені потрібний.

Сцена третя

Гарпагон, Клеант.

Гарпагон. Ну, скажи мені, чи до вподоби тобі ця особа? Не думай про те, що вона має бути твоєю мачухою.

Клеант. Я вас не розумію...

Гарпагон. Ну, чи подобається тобі її врода, краса, розум?

Клеант. Так собі...

Гарпагон. А все ж таки?

Клеант. Одверто кажучи, я не знайшов у ній того, чого сподівався. Вона справжня кокетка,

незграбна, не дуже й вродлива, та й розум звичайнісінький. Ви не думайте, тату, що я хочу одвернути вас од неї, вже коли вибирати мачуху, так і вона не гірша за інших.

Гарпагон. Одначе ти зараз казав...

Клеант. Так, я сказав їй кілька компліментів од вашого імені тільки для того, щоб зробити вам приємність.

Гарпагон. Виходить, ти не почуваєш до неї ніякої прихильності?

Клеант. Я? Ні краплинки.

Гарпагон. Шкода. Це розбиває мені один плян, що спав мені був на думку. Побачивши її тут, я мимоволі згадав про свої роки: ще чого доброго мені проходу не даватимуть, що я одружився з такою молоденською дівчиною — і от я вирішив змінити свій плян; раз я вже зробив їй пропозицію і дав їй слово, то я б одружив тебе з нею, коли б ти не почував до неї такої огиди.

Клеант. Мене?

Гарпагон. Еге ж, тебе.

Клеант. Одружили б?

Гарпагон. Одружив би.

Клеант. Чекайте, вона справді не дуже мені подобається, та щоб зробити вам таку приємність, я б згодився одружитися з нею, коли ви цього бажаєте.

Гарпагон. Ні, ні. Я зовсім не хочу тебе прив'язувати.

Клеант. Пробачте, але я залюби зроблю для вас цю жертву.

Гарпагон. Боже борони, там не може бути щасливого шлюбу, де немає ніякої прихильності.

Клеант. А може ж, тату, вона потім сама народиться? Кажуть, що кохання часто є наслідком шлюбу.

Гарпагон. Ні, муштина в таких випадках не повинен ризикувати; можуть бути дуже нещасливі наслідки. Інша річ, коли б ти почував до неї хоч маленьку приязнь, тоді б я запропонував їй тебе замість себе. Отже, раз цього нема, то я виконаю своє попереднє бажання й одружуся з нею сам.

Клеант. Нічого робити, коли вже на те пішло, я мушу у всьому признатися, я повинен одкрити вам своє серце. Щира правда, що я закохався в неї з того дня, як побачив її на вулиці; я зараз же хотів просити у вас дозволу одружитися з нею, мене тільки втримувало ваше власне кохання до неї, і я боявся вас розгнівати.

Гарпагон. Ти бував у неї?

Клеант. Так, тату.

Гарпагон. Багато разів?

Клеант. Досить багато, беручи на увагу такий короткий час.

Гарпагон. І добре тебе там шанували?

Клеант. Дуже добре, не знаючи, хто я; тим то Мар'яна так і здивувалася, як зустріла мене тут.

Гарпагон. Ти освідчився їй в коханні і сказав, що хочеш з нею одружитися?

Клеант. Звичайно, навіть натякнув про це її матері.

Гарпагон. Ну, що ж, мати вислухала тебе прихильно?

Клеант. Так, вона дуже добре ставиться до мене.

Гарпагон. А дочка, відповідає вона тобі на твоє почуття?

Клеант. Я сподіваюся, тату, що і вона має до мене тепле почуття.

Гарпагон. Дуже тішуся, що довідався про це. Мені й було власне це потрібно... Голосно. Тепер ти,

коханий синочку, слухай, що я тобі казатиму: ти це кохання із голови викинь; покинь обридати дівчині, що повинна швидко зробитися моєю дружиною, і приготуйся одружитися з тією, що я тобі її призначив.

Клеант. Он як!?. Ну, і добре ж ви пожартували зі мною? Коли вже на те пішло, то скажу вам, що ні за які скарби я не одмовлюсь від Мар'яни, що я на все готовий, щоб вирвати у вас її руку, і коли ви маєте згоду її матері, то я вживу інших заходів, що дадуть мені перемогу!

Гарпагон. Як, шибенику? Ти ще насмілюєшся одбивати в мене наречену!?

Клеант. Це ви сами одбиваєте її в мене, я перший просив її руки.

Гарпагон. Хіба я тобі не батько? Хіба ти не повинен мене поважати?

Клеант. В таких питаннях діти не повинні коритися батькам; кохання не знає нікого.

Гарпагон. Зараз ти мене пізнаєш, як візьму я оцю добру ломаку.

Клеант. Ваші погрози мене не переконають.

Гарпагон. Ти одмовишся від Мар'яни?

Клеант. Нізащо в світі.

Гарпагон. Ану, дайте мені ломаку.

Сцена четверта

Гарпагон, Клеант, Жак.

Жак. Ну ж бо, ну, панове! Що сталося? Що це ви вигадали?

Клеант. Сміюсь я з цього всього!

Жак. Ах, пане, заспокойтесь!

Гарпагон. Так нахабно зо мною розмовляти!

Жак. На бога, заспокойтесь, пане!

Клеант. Я не поступлюся.

Жак до Клеанта. Як, вашому батькові?

Гарпагон. Покинь, будь ласка, не втручайся!

Жак до Гарпагона. Як? Із вашим сином? Змилуйтесь! Хоч би зі мною...

Гарпагон. Жак! Я хочу, щоб ти сам нас розсудив, хочу довести, що я маю рацію.

Жак. Гаразд. До Клеанта. Одійдіть трошечки.

Гарпагон. Я кохаю одну дівчину і хочу з нею одружитися, а оцей мерзотник нахабно закохався в неї разом зі мною і хоче теж одружитися з нею, не звертаючи уваги на те, що я забороняю.

Жак. О, він не має на це права!

Гарпагон. Подумай, який це жах! Син хоче конкурувати з рідним батьком?! Хіба ж він не повинен, поважаючи мене, дати спокій цій дівчині?

Жак. Цілком справедливо. Дозвольте мені з ним поговорити й залишіться тут. Підходить до Клеанта.

Клеант. Гаразд, коли вже він вибрав тебе суддею, я згоджуєсь... Все одно, хто б там не був. Я так само прохаю тебе, Жак, розсуди нас.

Жак. Забагато чести, пане...

Клеант. Я закоханий в одну молоду дівчину. Вона теж мене кохає, а мій батько йде проти нашого взаємного почуття й робить їй сам освідчення.

Жак. О, він безумовно не має на це жодного права.

Клеант. Чи не сором йому в його роки думати про кохання? Чи до лиця йому бути закоханим?! Чи не слід би було йому залишити це для молоді?

Жак. Ви маєте рацію, він жартує. Дозвольте мені сказати йому два слова. До Гарпагона. Я вам скажу, добродію, ваш синок зовсім не такий дурний, як вам здається. Він добре мислить, він каже, що дуже поважає вас, що він тільки так... трохи погарячився і дуже буде радий зробити все, чого ви забажаєте, коли тільки ви будете поводитися

з ним краще ї одружите його так, щоб він був задоволений.

Гарпагон. В такому разі, скажи йому, Жак, що за це він може у всьому покластися на мене і що,крім Мар'яни, я дозволяю йому женитися з ким він хоче.

Жак. Дозвольте мені. До Клеанта. Слухайте, ваш батько зовсім не такий деспот, як ви це говорите. Він зараз сказав, що гнівається на вас тільки за ваше безглузде поводження... Він радий виконати все, що ви захочете, аби ви тільки попрохали його гарненько і виявили повагу, пошану й прихильність, як і кожний порядний син повинен виявляти своєму батькові.

Клеант. Жак! Ти можеш сказати йому, що коли він віддасть за мене Мар'яну, то я буду такий вдячний йому, як ніхто на світі, і завжди робитиму тільки те, що він захоче.

Жак. Справу покінчено. До Гарпагона. Він згодився.

Гарпагон. Це дуже добре!

Жак до Клеанта. Все гаразд! Він задоволений з вас.

Клеант. Хвала богові!

Жак. Тепер нам треба тільки між собою порадитись. Між вами немає незгоди і сварилися ви тільки через те, що не розуміли один одного.

Клеант. Мій любий Жак! Я вдячний тобі на все життя.

Жак. Немає за що, пане!

Гарпагон. Я дуже з тебе задоволений, Жак. Ти заслужив нагороди... Шукає в кишенні, Жак простягає руку; Гарпагон виймає носову хустку. Я не забуду цього, не турбуйся!

Жак. Цілую ваші ручки!..

Сцена п'ята

Гарпагон, Клеант.

Клеант. Пробачте, тату, я занадто хвилювався...

Гарпагон. Нічого!.. нічого!..

Клеант. Запевняю вас, мені дуже неприємно, що так сталося.

Гарпагон. А я безмірно радий, що ти прийшов до розуму.

Клеант. Які ви добрі, що так швидко забули мою провину.

Гарпагон. Дитячі помилки легко забиваються, коли діти підростають і знову вертають на вірний шлях.

Клеант. Та невжеж ви зовсім не гніваєтесь на мене за всі мої безумства?

Гарпагон. Ти сам мене призвів до того, що я дивився на все крізь пальці, я бачу, ти поважаєш батька і слухаєшся його.

Клеант. Обіцяю, тату, до смерти оберігати в серці спогади про вашу добрість.

Гарпагон. А я обіцяю тобі зробити для тебе все, що ти захочеш.

Клеант. Ах, тату, мені нічого більш од вас не треба; досить того, що ви віддали мені Мар'яну.

Гарпагон. Що таке?

Клеант. Я кажу, тату, що я занадто щасливий. Всі мої бажання здійснились, бо ви були такі добрі й віддали мені Мар'яну.

Гарпагон. Та хто ж тобі говорить за Мар'яну?

Клеант. Ви, тату.

Гарпагон. Я?!

Клеант. Авжеж.

Гарпагон. Як? Та ти ж сам обіцявся одмовитись від неї?

Клеант. Я? Одмовитись від неї?!

Гарпагон. Так.

Клеант. Нізащо!

Гарпагон. Так ти все ще хочеш одружитися з нею?

Клеант. Ще більше, ніж раніш хотів.

Гарпагон. Як, мерезений! Ти знову?

Клеант. Нішо мене не спинить.

Гарпагон. Чекай, розбійнику!

Клеант. Робіть, що хочете.

Гарпагон. Забороняю тобі з'являтися мені на очі!

Клеант. З богом.

Гарпагон. Я тебе зрикаюся!

Клеант. Зрікайтесь.

Гарпагон. Та ти не син мені більше!

Клеант. Дуже прошу.

Гарпагон. Я позбавляю тебе спадщини!

Клеант. Все що схочете.

Гарпагон. Я тебе проклену! Виходить.

Клеант. Мені непотрібні ваші дафунки.

Сцена шоста

Клеант, Ляфлеш.

Ляфлеш, вибігає з садка із скринькою. Ах, добре, що я вас побачив. Ідіть щвидше за мною.

Клеант. Що сталося?

Ляфлеш. Ідіть я вам кажу. Все добре.

Клеант. Та що таке?

Ляфлеш. Все гаразд.

Клеант. Що?

Ляфлеш. Я цілий день за цим стежив.

Клеант. Та що ж це таке?

Ляфлеш. Скарбниця вашого татуя. Ось вона в мене в руках.

Клеант. Як же тобі пощастило?

Ляфлеш. Зараз все скажу... Тікаймо. Я чую його голос. Тікають.

Сцена сьома

Гарпагон кричить у саду. Злодії, грабіжники, розбійники! Правосуддя, правосуддя! О небо! Я загинув! Мене вбили! Зарізали! Гроші вкрали! Хто вкрав? Куди втік? Де він? Де ховається? Що мені робити? Як знайти? Куди бігти? Може він тут! Може він там! Ага! Ага! Це хто такий? Хапає себе за руку. Стій! Віддай мені гроші, шахраю! Фу, та це ж я сам! Розум затъмарився! Не знаю, де я, що я, що роблю... Ах, бідні мої грошенята, бідні грошенятка! Кохані мої друзі, діточки мої любі! Вас укraли в мене. І з вами все загинуло: моя радість, моя втіха, мое щастя! Все скінчено для мене, мені вже нічого більше робити на цьому світі... Без вас я не можу існувати... Кінець!.. Не можу більше... Пропав! Загинув! Похований!.. І неважек ніхто не схоче воскресити мене, вернути мені мої любі грошенята, або хоч сказати, хто забрав їх... Га?.. Що таке?.. Що ви кажете?.. Нікого немає...| Хто б він не був, а треба признатися, що добре вибрав годину: адже використав ту хвилину, коли я розмовляв з негідником сином...|Іду! Іду за жандармами... нехай катують всю челядь, всю родину: покоївок, слуг, сина, дочку, мене самого... Скільки людей тут набралося... На кого не гляну — на всякого думаю... Всякий здається мені злодієм... Га?.. Що таке? Про що ви там говорите?.. Про того, хто мене пограбував?!. Що там за гамір на горі?.. Злодія впіймали?!. Благаю вас, коли ви напали на його слід, скажіть же мені... Може він серед вас заховався?.. Всі дивляться на мене. Починають репотатись... О, напевно вони всі змовились... Напевно!.. Гей, швидше, швидше! Комісара сюди, шпигів, поліцай, суддів, в'язницю, шибеницю, кат!.. Всіх повісити! А коли я не відшукаю своїх грошей, то повішусь сам!..(34)

ДІЯ П'ЯТА

Сцена перша

Гарпагон, комісар.

Комісар. Дозвольте мені взятися за цю справу. Я, хвала богові, знаю добре своє діло. Не перший день доводиться мені розшукувати злодіїв; я був би дуже радий, коли б у мене було стільки торбинон по тисячі франків у кожній, скільки людей мені довелося повісити.

Гарпагон. Вся судова влада зацікавилась моєю справою; коли мені не знайдуть моїх грошей, я скаржитимусь на суд йому самому!

Комісар. Треба зробити формальне слідство. Ви кажете, що в цій скриньці було...

Гарпагон. Десять тисяч екю готовими грішми

Комісар. Десять тисяч екю?

Гарпагон, плачуши. Десять тисяч екю...

Комісар. Гм. Це серйозна крадіжка!

Гарпагон. Немає на світі такої тяжкої карти, що могла б заплатити за це страшне злочинство. І коли злодій не буде покараний по заслузі, не можна поручитися за безпечність та цілість найсвятіших речей!

Комісар. А якою монетою була ця сума?

Гарпагон. Все золоті люїдори й пістолі. Такі дзвінкі!

Комісар. Ви кого запідозрюєте в цій крадіжці?

Гарпагон. Усіх. Я хочу, щоб усіх заарештували і в місті, і в передмістях.

Комісар. На мою думку, краще нікого не залякувати, а потихеньку зібрати відомості та докази, щоб уже потім по закону й знайти покрадені гроші.

Сцена друга

Гарпагон, комісар, Жак.

Жак, у глибині сцени, вбік. Зараз повернуся, а ви покищо поріжте його на шматки, підсмажте ноги, покладіть в окріп і повісьте під стелю.

Гарпагон. Кого, мого злодія?

Жак. Поросятко, що прислав вам управитель; я хочу підсмажити його зовсім інакше...

Гарпагон. Та не в тім справа, а ось із цим добродієм доведеться тобі поговорити зовсім про щось інше.

Комісар. Ви не лякайтесь. Я не хочу робити вам скандалу. Все буде гаразд.

Жак. Цей пан теж у нас вечерятиме?

Комісар. Ви, друже мій, кажіть тільки щиру правду вашому панові.

Жак. Присягаюся, що покажу вам все, що вмію, і нагодую вас якнайкраще!

Гарпагон. Та що ти мелеш? Це ніякого відношення до нашої справи не має.

Жак. Коли я не почастую вас, як сам би того хотів, то це вина управителя, а не моя, бо він підрізав мені крила ножицями своєї скупости.

Гарпагон. Та кажуть же тобі, шахраю, що справа зовсім не ввечері. Вона нас не цікавить. Я хочу, щоб ти розповів нам усе, що знаєш про вкрадені в мене гроші.

Жак. У вас гроші вкрадено?

Гарпагон. Еге ж, розбійнику. І я звелю тебе повісити, коли ти мені їх не повернеш.

Комісар до Гарпагона. Прошу вас, не балакайте з ним так суворо. Я бачу з його обличчя, що він чесна людина; його зовсім не треба садовити під арешт,— він і так скаже все, що ви хочете знати. Так, коханий друже, скажіть тільки правду, і ми вам нічого злого не вдіємо, а пан ваш дасть вам за це добру нагороду. Сьогодні у нього викрадено гроші: ви ж мусите знати про це, хоч щонебудь.

Жак тихо набік. Ой, доречі: я можу добре помститись управителеві. З того часу, як він оселився в нас, весь дім йому у всьому потурає: тільки його і слухають... До того ж я ще й досі добре почиваю на собі його стусани...

Гарпагон. Що ти там мимриш?

Комісар до Гарпагона. Покиньте його, він хоче розказати нам усе поправді, пощирості. Я ж вам зразу сказав, що він чесна людина.

Жак. Коли вже ви бажаєте, пане, знати всю правду, то, на мою думку, цю штучку надумав наш коханий управитель.

Гарпагон. Валер?

Жак. Так, пане.

Гарпагон. Він же, здавалося, був мені такий вірний.

Жак. Егеж він. Я певний, що якраз він і вкрав ваші гроші.

Гарпагон. Чому ти так думаєш?

Жак. Чому?

Гарпагон. Егеж, чому?

Жак. Думаю так тому... що так думаю.

Комісар. А все ж таки, нам же треба знати, які ви маєте підстави?

Гарпагон. Ти може бачив, що він тинявся коло того саме місця, де я сховав ці гроші?

Жак. Егеж... А де ж вони були, ці гроші?

Гарпагон. В садку.

Жак. Так воно й є: я помітив, що він частенько походжав у садочку. А в чому вони лежали ці гроші?

Гарпагон. У скриньці.

Жак. Тепер все зрозуміло. Я бачив у нього цю скриньку.

Гарпагон. Яка ж це скринька? З чого вона зроблена? Я зараз довідається, вона це чи не вона.

Жак. З чого зроблена?

Гарпагон. Так.

Жак. Зроблена... Ну, як звичайно робляться скриньки.

Комісар. „Звичайно“. Але все ж таки змалюйте нам її вигляд.

Жак. Це велика скринька...

Гарпагон. Та, яку в мене вкрадено, була маленька.

Жак. Авжеж, власне кажучи, вона дійсно маленька, але я зву її великою через те, що в ній багато лежить.

Комісар. Якого вона кольору?

Жак. Якого кольору?

Комісар. Еге.

Жак. Кольору вона... Ну, як вам сказати... кольору звичайного... та допоможіть же мені сами, нарешті.

Гарпагон. Що таке?

Жак. Здається червоного.

Гарпагон. Ні, сіра.

Жак. Авжеж, червонувато-сіра, я власне так і хотів сказати.

Гарпагон. Вона, вона, напевно. Безумовно вона. Запишіть, запишіть ці факти. Боже мій, кому ж після цього вірити? Ні за кого не можна ручитися! Після цього я готовий повірити, що сам себе можу обікрасти...

Жак до Гарпагона. Ось він і сам сюди йде. Тільки, будьте ласкаві, не кажіть же йому, що це я вам усе сказав.

Сцена третя

Гарпагон, комісар, Валер, Жак.

Гарпагон. А йди, лишень, сюди. Признавайся у найпаскуднішому злочинстві, у найпідлішому вчинкові, що тільки може людина зробити.

Валер. Чого ви бажаєте, добродію?

Гарпагон. Як, мерзотнику, ти й не червоніеш, зробивши таке злочинство?!

Валер. Яке злочинство?

Гарпагон. Яке, негіднику?.. Наче й не знаєш, про що я кажу!.. Даремно удаєш із себе невинного. Ми все знаємо. Мені все розказали... Як? До такої міри зловживати моєю добрістю, нарочито влізти в мою господу, щоб ошукати мене, зробити таку підлість?!

Валер. Ну, коли ви вже все знаєте, то дозвольте вам сказати, що тайтися перед вами більше я не буду.

Жак убік. Ого! Так невжеж я несподівано сказав їм правду?

Валер. Я й сам хотів вам все розказати, та чекав зручного моменту. А коли вже й так усе виявилось, то благаю вас, не гнівайтесь і вислухайте мене.

Гарпагон. Що ти ще можеш сказати, мерзенький злодію!

Валер. Я не заслужив такого прізвища, шановний пане. Це правда, я вас образив, але мій вчинок у всякому разі можна пробачити.

Гарпагон. Пробачити тобі?! Таке злочинство; мало не вбивство вчинити!..

Валер. Благаю вас, не гнівайтесь! Вислухайте мене і ви побачите, що біда ще не така велика, як вам здається.

Гарпагон. Біда ще не така велика, як мені здається? Як? Моя кров, життя мое, негіднику!

Валер. Ваша кров попаде в добрі руки. Я належу до таких людей, які не можуть вас зbezчестити, і взагалі справу легко поправити.

Гарпагон. Я на це й сподіваюся; я хочу, щоб ти повернув мені те, що ти в мене забрав.

Валер. Вашу честь буде цілком задоволено.

Гарпагон. Тут справа не в честі... Скажи мені, хто тебе підбив на такий вчинок?

Валер. Боже мій, ви ще питаете?

Гарпагон. Ну, розуміється, пытаю.

Валер. Божество, що виправдовує все, що робиться заради нього — кохання!

Гарпагон. Кохання?..

Валер. Так.

Гарпагон. Добре кохання! Добре кохання, нічого й казати! Кохання до моїх грошеняток!

Валер. Ні, не гроші ваші вабили мене, не вони засліпили мені очі. Не треба мені вашого багатства, залишіть мені з нього тільки те, що я вже маю.

Гарпагон. Ого!? Сто чортів! Я тобі цього не віддам. Скажіть, на милість, яке нахабство! Бажати, щоб я йому віддав те, що він украв у мене?

Валер. Ви звете це крадіжкою?

Гарпагон. Крадіжкою? Ще б пак! Коли в мене одирають такий скарб!

Валер. Так, це скарб, скарб, далеко цінніший від усіх ваших скарбів; але ж коли ви віддасте його мені — це ще не означає, що ви зовсім його позбавились. Навколішках благаю вас... Віддайте його мені!..

Гарпагон. Нізащо в світі! Це ще що таке?

Валер. Ми заприсягалися один одному на вічне кохання й обіцяли ніколи не розлучатись.

Гарпагон. Чудова присяга, цікава обіцянка!

Валер. Так. Ми заприсягалися належати один одному.

Гарпагон. Ну, вірте мені, я цього не допущу.

Валер. Сама смерть і тільки вона зможе нас розлучити!

Гарпагон. Однаке, він здорово в мої грошенята закохався!

Валер. Я вже сказав вам, що гроші не були причиною того, що я зробив. Зовсім не вони причарували й зворушили мое серце. Високі причини привели мене до цього.

Гарпагон. Ви бачите, він з любови до близнього хоче захопити мое добро? О, та мене не легко одурити! Правосуддя допоможе мені, безсorumний шахраю!

Валер. Як знаєте. Проте, прошу вас пам'ятати, що коли ми й зробимо вам таку приkrість, то обвинувачуйте у всьому мене самого, я все готовий перенести, а ваша донька нічим невинна.

Гарпагон. Ще б пак! Добра була б історія, коли б і дочка моя брала участь у цьому злочинстві... Та я хочу, щоб мені повернули мою власність і ти мусиш мені сказати, де ти її заховав.

Валер. Я зовсім її не переховував; вона ж і досі у вас...

Гарпагон убік. О, люба моя скринечко! Голосно. Так вона не покидала моєї господи?

Валер. Ні.

Гарпагон. Правда? І ти не торкався до неї?

Валер. Щоб я до неї торкнувся?.. До неї?.. О, ви ображаєте її так само, як і мене!.. Я палаю до неї чистим і святим почуттям!

Гарпагон убік. Палає до скриньки?

Валер. Я готовий скоріше вмерти, ніж поділитися з нею найменшою образливою думкою. Вона занадто розсудлива й чесна.

Гарпагон убік. Моя скринька занадто чесна!

Валер. Я тільки й мріяв про те, щоб швидше побачити її, і жодна нечиста думка не заплямувала того почуття, що його запалили в мені її розкішні очі!

Гарпагон убік. Моя скринька має розкішні очі! Він так про неї говорить, наче закоханий про свою коханку!

Валер. Кльод знає все, добродію!

Гарпагон. Як, моя покоївка теж брала в цьому участь?

Валер. Так, вона чула всі наші присяги, а коли побачила мої чесні заміри, то згодилась умовити вашу дочку повірити в мое кохання й призватися в своєму почутті.

Гарпагон убік. Чи не збожеволів він бува з переляку, що верзе такі дурниці? До Валера. Для чого ти вплутуєш мою дочку в цю справу?

Валер. Я кажу, що насилу вблагав її чисту невинність призватися мені в своєму коханні.

Гарпагон. Чиста невинність, чия ж?

Валер. Та донечки ж вашої. Тільки вчора, нарешті, обіцяла вона мені вийти за мене заміж.

Гарпагон. Моя дочка обіцяла за тебе вийти заміж?

Валер. Егеж, а я обіцяв одружитися з нею.

Гарпагон. Господи! Оце ще нова рапуба!

Жак до комісара. Запишіть, добродію, запишіть!

Гарпагон. Нова біда! Нове горе! До комісара. Робіть по закону, пишіть обвинувачення проти нього, бо він злодій і баламут!

Валер. Ці назви мене не торкнуться, коли довідаються, хто я.

Сцена четверта

Гарпагон, Еліза, Мар'яна, Валер, Фроздіна, Жак, комісар.

Гарпагон. А, злочиннице! негідна дочка такого батька! Так оце так ти мене слухаєшся? Ти закохалася в негідного злодія і подаеш слово бути його жінкою без згоди батькової? Але ви помилилися обое! До Елізи. Чотири міцних стіни покарають тебе за таке поводження! До Валера. А тобі добра шибениця буде нагородою за таке злочинство!

Валер. Ви не можете судити нас у цій справі; сподіваюсь, що мене, принаймні, хоч вислухають раніш, ніж засудять.

Гарпагон. Я помилувся: тебе не повісити, тебе четвертувати треба!

Еліза навколошках до Гарпагона. Тату! Не будьте ж такі жорстокі! Благаю вас, не переходьте за межі батьківської влади! Не слухайте першого вибуху вашого гніву! Подумайте добре над тим, що ви хочете зробити! Познайомтесь ближче з тим, кого ви обвинувачуєте! Він зовсім не такий, яким вам здається. Коли ви довідаєтесь, що він урятував мені життя, тоді вас не здивує, що я його так широко покохала. Так, це він витяг мене з води, і ви мусите йому дякувати, що він урятував дочку вашу від смерти, а вона...

Гарпагон. Це все нічого не значить! Краще б уже він дав тобі потонути, аніж мав зробити таке страшне злочинство!

Еліза. Тату! заради батьківської любови, благаю вас!

Гарпагон. Ні... ні... не хочу нічого слухати, нехай правосуддя виконує свій обов'язок.

Жакубік. Ти добре мені заплатиш за свою бійку!

Фроздіна убік. Ну ѿ заплутана історія!

Сцена п'ята

Ансельм, Гарпагон, Еліза, Мар'яна, Фрозіна, Валер, комісар, Жак.

Ансельм. Що сталося, пане Гарпагоне? Ви такі збентежені?..

Гарпагон. Так, мій добрій Ансельме! Я найнешансніша людина! Ох, які у нас неприємності й турботи!.. саме тоді, коли треба було підписувати наш контракт. Загинуло мое майно! Загинула моя честь! Ось він, оцей катюга, розбійник, що порушив найсвятіші права. Він проліз у мою господу, зробився моїм слугою, щоб викрасти в мене гроши й збаламутити мою дочку!

Валер. Та кому потрібні ваші гроші, скажіть на милість! Що ви там плутаєте?

Гарпагон. Егеж, вони хотіли звінчатись. Ця образа і вас торкається, добродію Ансельме, ви теж мусите позиватися з ними, на свій рахунок; вимагайте, іменем закону, щоб їх покарали добре за таке злочинство!

Ансельм. Я зовсім не хочу вінчатися силою, і не хочу брати те серце, що вже належить другому. Проте, співчуваючи вам, я готовий взятися за цю справу, як за свою власну.

Гарпагон. Оце, добродію комісаре, дуже чесна людина і ви ж чуєте, він все обіцяє зробити, чого вимагає його обов'язок. Показує на Валера. Напишіть обвинувачення і виставте його там, як найлютішого злочинця.

Валер. Не розумію, яке тут злочинство — кохати вашу дочку? Чи ж мають право покарати мене за те тільки, що ми взаємно заприсяглися в коханні? Коли знатимуть мое справжнє прізвище...

Гарпагон. Які смішні оці всі ваши байки! Тепер кожен шахрай пнеться в шляхетство і, ко-

рістуючись з невідомого походження, нахабно бере собі перше-ліпше шляхетне прізвище!

Валер. Нехай вам буде відомо, що я занадто чесний, щоб користуватися з чужого майна: ввесь Неаполь знає моє походження.

Ансельм. Ого, обережно, добродію, обережно. Ви ризикуєте більше, ніж сподіваєтесь! Ви це говорите в присутності людини, що знає ввесь Неаполь і зараз же може вас вивести на чисту воду!

Валер гордо, надів капелюха. Я не боюсь нічого і коли ви так добре знаєте Неаполь, то ви, звичайно, пам'ятаєте, хто був дон Томас д'Альбурчі?

Ансельм. Ще пак! Навіть мало хто й знає його краще за мене.

Гарпагон. Нема мені ніякого діла ні до дона Томаса, ні до Альбурчі... Бачить, що горять всі свічки, гасить одну з них.

Ансельм. Дозвольте, нехай говорить — послухаємо, що він нам ще скаже.

Валер. Я хочу сказати, що він мій батько.

Ансельм. Він?

Валер. Так.

Ансельм. Покиньте жартувати. Видумайте якусь іншу історію, цікавішу й правдивішу. Не сподівайтесь, що вас ця брехня врятує!

Валер. Ви не дуже ввічливі, добродію! Це не брехня, і я можу доказами підтвердити мої слова.

Ансельм. Як? Ви насмілюєтесь називатися сином дона Томаса д'Альбурчі?

Валер. Насмілююсь і можу це посвідчити зараз отут при всіх.

Ансельм. Надзвичайне нахабство! Так от, нехай вам буде відомо, соромтесь, цей чоловік, що ви про нього говорите, загинув років шістьнадцять тому в морі, разом з дружиною та дітьми. Він виїхав з ними разом, щоб урятувати їх

від жорстоких розпраїв, що виникали під час землетрусів у неаполітанському королівстві; ці заколоти призводили до того, що багато шляхетних родин у той час тікало.

Валер. Так, але знайте також і ви, — і нехай вам буде сором, — що його маленький син, разом з одним із його слуг, урятувався під час катастрофи на еспанськім кораблі. Цей врятований син говорить зараз з вами. Знайте ж, що капітан цього корабля, зворушеній моїм трагічним становищем, полюбив мене, виховав, як свого сина, і віддав до війська, тільки но я вивчився тримати зброю в руках. Недавно я довідався, що батько мій не загинув, як я досі думав. Випадково, коли я проїздив через це місто, шукаючи свого батька, мені довелося побачити чарівну Елізу, її краса перемогла мене. Моє палке почуття і суворе поводження її батька привели мене до того, що я зважився під чужим прізвищем увійти в цей будинок і послати другу людину шукати моого батька.

Ансельм. Але, окрім ваших слів, чим ви можете ще довести, що все це не казка, а дійсність?

Валер. Чим довести?!. А еспанський капітан, а печатка з рубіном, що належала моєму батькові, а агатовий браслет, що його мати моя наділа мені на руку, а старий слуга Педро, що разом зі мною врятувався від катастрофи?

Мар'яна. Ax! Слухаючи ці слова, і я можу підтвердити, що ви кажете правду... Все, що ви сказали, ясно вказує на те, що ви мій рідний брат...

Валер. Як? Ви сестра моя?!

Мар'яна. Так. З перших ваших слів мені стиснуло серце... Мати моя, — боже, як зрадіє старенька! — багато разів розказувала мені про нещастя нашої родини. Небо врятувало нас від

Загибелі, так само, як і вас: алі життя ми купили ціною волі; нас взяли в полон корсари, в той час, коли ми ледве трималися за дошки з нашого корабля. Після десяти років неволі щаслива доля подарувала нам свободу, і ми вернулися в Неаполь. Там ми довідалися, що все наше майно попродають і ніхто нічого не знає, що сталося з нашим батьком; ми поїхали до Генуї. Мати моя зібрала ті дрібниці, що залишилися від нашого зруйнованого майна, а звідти ми втекли сюди й живемо тут у горі та зліднях.

Ансельм. О, мій боже! Ось докази твоєї могутності! Ти, тільки ти, можеш зробити чудо!.. Обніміть мене, кохані діточки, приєднайте вашу радість до моєї!

Валер. Ви наш батько?

Мар'яна. Так це вас так довго шукала моя мати?

Ансельм. Так, дочко моя, так сину мій! Я дон Томас д'Альбурчі. Небо врятувало мене від смерті і зберегло всі мої гроші. Цілих шістнадцять років думав я, що вас уже немає на світі, і, нарешті, вирішив з'єднати своє життя з тихою й розумною дівчиною, щоб вона заспокоїла новим родинним щастям те горе, що я його пережив. З Неаполя я мусів виїхати назавжди, бо там небезпечно було лишатися. Я продав усе, що в мене зосталося й оселився тут під прізвищем Ансельма. Я хотів забути все своє горе і старе своє прізвище, що принесло мені стільки нещастя.

Гарпагон до Ансельма. Він справді ваш син?

Ансельм. Так.

Гарпагон. Ну, так ви повернете мені ті десять тисяч еку, що він у мене вкрав.

Ансельм. Він украв у вас?

Гарпагон. Так, так — він.

Валер. Та хто ж вам це сказав?

Гарпагон. Жак.

Валер до Жака. Це ти кажеш?

Жак. Ви ж бачите, що я нічого не кажу.

Гарпагон. Так. Ось добродій комісар записав те, що він казав.

Валер. Неважек ви думаєте, що я можу зробити такий ганебний вчинок?

Гарпагон. Можете чи не можете, мені це не цікаво; я тільки хочу, щоб мені повернули мої гроши.

Сцена шоста

Гарпагон, Ансельм, Еліза, Мар'яна, Клеант, Валер, Фрозіна, комісар, Жак, Ляфлеш.

Клеант. Тату, не хвилюйтесь і не обвинувачуйте нікого! Я знаю, хто вкрав ваші гроши й прийшов сказати вам, що коли ви дасте згоду на мій шлюб із Мар'яною, то одержите назад усі свої гроши.

Гарпагон. Де вони?

Клеант. Прошу вас не хвилюйтесь! Вони в безпечному місці: все залежить тільки від мене. Ви тільки скажіть, чого ви хочете: вибирайте сами—чи віддасте мені Маряну, чи втратите вашу скриньку.

Гарпагон. Там усе ціле?

Клеант. Все. Подумайте добре: чи згодні ви на цей шлюб, чи згодні виконати бажання матері Мар'яни; а вона ж дозволила їй вільно вибрати—мене, чи вас.

Мар'яна. А ви знаєте, що її згоди ще не досить і що доля разом з братом,—ось він стоїть тут перед вами—показує на Валера—повернула мені батька—показує на Ансельма;—від нього теж залежить наш шлюб.

Ансельм. Кохані діти, небо повернуло мені вас не для того, щоб я повставав проти ваших плянів.

Ви сами розумієте, добродію Гарпагоне, що молода дівчина швидше вибере сина, ніж батька. Не кажіть же того, чого нам не слід почути, і згодиться разом зі мною на цей подвійний шлюб.

Гарпагон. Раніш ніж дати згоду, я мушу побачити свою скриньку.

Клеант. Ви побачите її, вона зовсім ціла.

Гарпагон. Я не можу дати дітям жодного посагу!

Ансельм. І не треба. У мене стане на всіх, не турбуйтесь!

Гарпагон. І ви обіцяєте взяти на себе всі видатки й справите весілля?

Ансельм. Обіцяю. Цього з вас досить?

Гарпагон. Егеж, але для шлюбу ви мусите пошити мені нове вбрання.

Ансельм. І на це згоджууюсь. А тепер нумо веселитися й радіти, що настав такий щасливий день!

Комісар. Дозвольте, панове, дозвольте! А хто ж мені заплатить за всю мою працю?

Гарпагон. А що нам з вашої праці?

Комісар. Та ви ж мене примусили працювати.

Гарпагон показує на Жака. Ну, так беріть цього хлопця й повісьте його, нехай це вам буде нагородою за вашу працю.

Жак. Боже! Що ж тепер робити? За правду б'ють, а за брехню хотять повісити!..

Ансельм. Пробачте йому цю брехню, шановний Гарпагоне!

Гарпагон. А ви ж заплатите комісарові?

Ансельм. Заплачу, заплачу! Ходім швидше, діти мої. Нехай ваша матінка порадіє разом із нами!

Гарпагон. А я побіжу мерщій погляну на мою кохану скриньку. Я ж так давно її не бачив!

МІЦАНИН-ШЛЯХТИЧ

LE BOURGEOIS-GENTILHOMME

Комедія на п'ять дій з інтермедіями (35)

ПЕРЕКЛАД З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ
І Р. С Т Е Ш Е Н К О

За постановою Вишого Репер-
туарного Комітету НКО УСРР
п'єса до вистави дозволена під
літ. А, за № 5306

Комедію Мольєра „Міщанин-шляхтич“ на українській сцені виставив уперше Державний Мистецький Драматичний Театр ім. Т. Шевченка в м. Києві в травні 1922 року в такому складі:

Ставлення О. Смірнова.

Музика Н. Прусліна.

Хореографія З. Лянге.

У виставі брали участь артисти:

Д-ій Журден I. Замічковський.

Журден Г. Мещерська.

Люсіль В. Горенко.

Клеонт Л. Сердюк.

Дорімена Н. Дробницька (Ужвій).

Дорант М. Тінський.

Ніколь Є. Сидоренко.

Ковель А. Хорошун.

Навчитель музики . . П. Милорадович.

Його учень Г. Пелащенко.

Навчитель танців . . М. Тінський.

Навчитель фехтування Л. Сердюк.

Навчитель філософії . М. Мішта.

Кравець Ф. Радчук.

Його учень В. Кривопуск (Волгрик).

Перший служка . . . О. Стешенко.

Другий служка . . . Л. Верхомієва.

Третій служка . . . К. Осміловська.

Муфтій О. Смірнов.

Співачка В. Горенко.

1-ший співак Ф. Радчук.

Вистава відбулася з нагоди 35-літньої діяльності

I. Є. Замічковського,

ДІЙОВІ ОСОБИ

Дій Журден, міщанин.
Журден, його дружина.
Люсіль, їхня дочка.
Клеонт, закоханий у Люсіль.
Дорімена, маркіза.
Дорант, граф, коханець Доріменин.
Ніколь, покоївка у Журденів.
Ковель, слуга Клеонтів.
Навчитель музики.
Його учень.
Навчитель танців.
Навчитель фехтування.
Навчитель філософії.
Кравець.
Його учень.
Два лъокаї.

ДІЙОВІ ОСОБИ БАЛЕТУ

Перша дія

Співачка.
1-ший співак.
2-гий співак.
Танцівники.

Друга дія

Учні кравцеві, що танцюють.

Третя дія

Кухарі, що танцюють.

Четверта дія

Перший співак.
Другий співак.
Третій співак.
Турецька церемонія.
Муфтій.
Турки, асистенти Муфтія, що співають і
танцюють.
Дервіші.

П'ята дія

Балет націй.

Дія відбувається в Парижі, в домі Журдена.

ДІЯ ПЕРША

Оркестра грає увертюру. Посередині сцени стойть стіл, на ньому один з учнів навчителя музики компонує арію, що йому замовив її Журден для серенади. (36)

Сцена перша

Навчитель музики, навчитель танців, три співаки, два скрипаки, чотири танцівники.

Навчитель музики до співаків. Заходьте, заходьте в залю й одпочиньте, поки він прийде...

Навчитель танців до танцівників. І ви теж заходьте на цей бік.

Навчитель музики до учня. Написали?

Учень. Так.

Навчитель музики. Подивимось... Оце справді добре!

Навчитель танців. Що це? Щось новеньке?

Навчитель музики. Еге, це арія для серенади! Я загадав йому написати її для нашого панка, поки він прокинеться.

Навчитель танців. Дозвольте глянути?

Навчитель музики. Ви її почуєте разом з діялогом, коли прийде Журден. Він зараз вийде.

Навчитель танців. Одначе, ми з вами маємо тепер не мало клопоту!

Навчитель музики. Ще б пак! Ми тут знайшли добрий заробіток з цього пана Журдена. Він, із своєю фантазією удавати з себе шляхтича і галантну людину, — просто скарб для нас. Мені з моєю

музикую, а вам з вашими танцями було б дуже корисно, щоб усі були на нього схожі!

Навчитель танців. Ну, не зовсім! Було б краще для його ж користі, щоб він краще розумівся на тих речах, що ми для нього компонуємо.

Навчитель музики. Це правда, він нічого не розуміє, проте добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Навчитель танців. Як на мене, то я вам признаюся, мене вабить трохи й слава. Мене зворушують оплески. На мою думку для артиста справжня мука тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогонебудь йолопа... Що не кажіть, а все таки приємно працювати для людей, що здатні зрозуміти всі наші артистичні тонкі нюанси, що вміють оцінити красу нашої праці і широкою похвалою дають нам кілька дійсно приємних хвилин. Так — найкраща нагорода за все, що ви утворили, — це почувати, що вас зрозуміли і чути почесні оплески! На мою думку, ніщо не може порівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода!

Навчитель музики. Що й казати! Я й сам так думаю, але самих оплесків занадто мало для життя. Найщиріші оплески не нагодують шлунка! Людині потрібне дещо більш ґрунтовне! Найкраща похвала для мене це та, що переходить із рук просто в кишеньо. Звичайно, Журден людина без усякої освіти, балакає про все, нічого не розуміючи і кожну нісенітницю зустрічає оплесками; проте, за його гроши можна пробачити йому всяку дурість. Розуміння мистецтва у нього в гаманці, а похвала цієї людини — гроші; цей неук-міщанин, як бачите, платить нам далеко краще від того ясновельможного магната, що нас сюди запровадив.

Навчитель танців. Я де в чому погоджується із вами... але мені здається, що ви вже занадто наполягаєте на гроші. Грошолюбство така паскудна річ, що кожна чесна людина мусить від неї тікати.

Навчитель музики. Однаке, ви ж не відмовляєтесь од тих грошей, що наш панок вам дає?

Навчитель танців. Звичайно не відмовляюсь, але запевняю вас, я дбаю не тільки про гроші; мені хотілося б, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак.

Навчитель музики. Я теж цього бажаю; ми ж обое, працюємо з усіх сил для цього. Але в усякому разі він нас зробить відомими в товаристві й платитиме за тих других, а вони нас вихвалятимуть за нього.

Навчитель танців. Ось він іде!

Сцена друга

Добродій Журден у халаті і в нічному чепчику; навчитель музики, навчитель танців, учень навчителя музики, співачка, два співаки, танцівники, два льокаї.

Журден. Ну, панове? То як же буде? Ви покажете мені сьогодні ваш легенъкий жарт?

Навчитель танців. „Жарт“... Який жарт?

Журден. Ну, той... Чи як там по-вашому? Ваш пролог чи діялог із співами й танцями?

Навчитель танців. Ага-а...

Навчитель музики. Ми до ваших послуг.

Журден. Я примусив вас сьогодні трохи почекати; це через те, що я сьогодні одягнувся так, як одягаються шляхетні панове. А мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я вже втратив був усяку надію їх одягнути... ?

Навчитель музики. Ми тут зібралися для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Журден. В такому разі залишітесь тут, поки мені не принесуть моєї нової одяжі, я хочу, щоб ви мене в ній побачили.

Навчитель танців. Усе, що накажете.

Журден. Ви мене побачите в елегантному, новому вбранні з голови до п'ят.

Навчитель музики. Ми цього певні.

Журден. Що ви скажете про цей індійський халат?

Навчитель танців. Він надзвичайно гарний.

Журден. Мій кравець каже, що все славетне панство вбирається ранками в такі самісінькі халати.

Навчитель музики. Він вам дуже до лиця.

Журден. Льокаї! Гей! Обидва мої льокаї!

I-й льокай. До послуг пана.

Журден. Мені нічого не треба. Я хотів тільки перевірити, чи ви мене добре чуєте. До навчителів. Як вам подобаються мої лівреї.

Навчитель танців. Вони чудесні.

Журден, розкривши халата, показує, що на ньому нові червоні оксамитові штани і зелена оксамитова камізеля. Це мое раніше дезабільє, що в ньому я роблю свої ранішні вправи.

Навчитель музики. Дуже гарно.

Журден. Льокай!

I-й льокай. До послуг.

Журден. Другий льокай!

II-й льокай. До послуг пана.

Журден, здіймаючи халата. Тримайте! До навчителів. Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Навчитель танців. Чудесно. Краще й бути не може.

Журден. Що ж ви мені покажете?

Навчитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію—показує на учня;—він

тільки ю скомпонував її для сёрёнади, що вій мені замовили. Це один із моїх учнів, він має надзвичайний хист до таких речей.

Журден. Гаразд, проте навіщо було це доручати учневі? Ви, здається, й сами могли б скомпонувати арію.

Навчитель музики. Вас, пане, бентежить слово учень? Але такі учні розуміються на музиці не згірше від великих маestro. Ось, послухайте, яка чудова арія...

Журден, до льокаїв. Подайте мені мій халат, щоб я міг краще слухати... Страйвайте... може зручніше так, без халата. Ні, дайте його сюди, так буде краще.

Співачка. Співає:

Нудьгую день і ніч, нудьгую і зідхаю,
Бо став немилій я ясним її очам.

Коли так мучите того, хто вас кохає,
Що можете вчинить, Ірісо, ворогам.

Журден. Це щось занадто сумна пісня; навіть спать захотілося; треба, щоб ви зробили її трохи веселішою.

Навчитель музики. Але ж треба, добродію, щоб арія відповідала словам...

Журден. Мене недавно вивчили співати чудесної пісні... Чекайте но... Як же вона співається?..

Навчитель танців. Далебі, не знаю.

Журден. Там щось про овечку співається...

Навчитель танців. Про овечку?

Журден. Еге. Ах, ось вона:

Я гадав, що Жанетон
Ніжна та гарненька,
І ласкава, мов мала
Овечка біленька.

Дарма! Дарма!
Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші і зліші,
Ніж у тигра лісного.

Правда, чудесна?

Навчитель музики. Найкраща в світі.

Навчитель танців. І ви її чудово співаете.

Журден. Бачите, а ще не вчився музики.

Навчитель музики. А вам слід би було ії вивчити, добродію, так само, як і танці. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним.

Навчитель танців. І виховують у людині почуття прекрасного.

Журден. Хіба шляхтичі теж учаться музики?

Навчитель музики. Звичайно, добродію.

Журден. Так і я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для цього... Бо, крім навчителя фехтування, що вже працює зі мною, я запросив ще навчителя філософії, який має почати з цього ранку.

Навчитель музики. Філософія, звичайно, дає дешо, але музика, добродію, музика...

Навчитель танців. Музика ї танці... танці й музика, — ссс що найбільше потрібно людині.

Навчитель музики. Без музики не може існувати жодна держава.

Навчитель танців. Без танців людина ні до чого непридатна.

Навчитель музики. Ніяка держава не може існувати без музики.

Навчитель танців. Без танців людина не знала б, що її робити.

Навчитель музики. Всяка війна, всяке безладдя, що панує тепер у світі, виникають якраз через те, що ніхто не вчиться музики...

Навчитель танців. Всі нещастя людства, всі лиховісні таємниці історії, всі помилки дипломатів, всі невдачі великих отаманів — повстали якраз через те, що людство не вміло танцювати (37).

Журден. Я не розумію.

Навчитель музики. Хіба війна не є наслідок того, що між людьми немає єдності...

Журден. Це правда.

Навчитель музики. А коли б усі люди вчилися музики — вона єднала б їх усіх і утворила б всесвітній мир на землі.

Журден. Ви маєте рацію.

Навчитель танців. А зробити непевний крок, від чого це залежить? Хіба не від того, що люди не вміють добре танцювати?

Журден. Так, це все правда. Ви маєте рацію обое.

Навчитель музики. Ми власне й хотіли довести вам, які корисні танці й музика і оскільки вони вищі за всі інші мистецтва й науки.

Журден. Тепер я це розумію.

Навчитель музики. Ви маєте бажання познайомитися з нашими творами?

Журден. З радістю.

Навчитель музики. Я вже вам կолись розповідав про мою спробу висловити в музиці різні почуття.

Журден. Чудесно.

Навчитель музики, до співаків. Ідіть сюди. До Журдена. Ви повинні собі уявити, що вони вдягнені пастухами, бо це пастораль.

Журден. Чому ж неодмінно пастухами? Вічно у вас пастухи та пастухи (38).

Навчитель танців. Коли розмова ведеться в супроводі музики, то найкраща для цього форма є — пастораль. Завжди тільки пастухи

співали. Це було б зовсім ненатурально й недотепно, коли б якийнебудь вельможний принц або ситий буржуа висловлював свої почуття співом.

Журден. Ну, гаразд, гаразд, побачимо.

Музичний діялог

Співачка і двоє співаків.

Співачка. Душа закоханости краю

Спокою ні на мить не зна.

Там, кажуть, з радістю нудльгують і зід-
хають —

Хай кажуть, але добре знаю,

Що в світі кращого над воленьку нема!

Перший співак. У світі кращого нема над
ніжні чари,

Що дві душі запалюють пожаром,

Одним неzmіряним бажанням!

Немає щастя без любови жару!

Позбав життя солодкого кохання —

І радість, втіха зникнуть у хмарах...

Другий співак. Як солодко було б спізнати
любови,

Аби міг вірити я любки слову.

Даремна річ! Жорстока доля злая!

Я череднички вірної не знаю.

Через їх рід лукавий і неситий

Отруєне кохання всього світу.

Перший співак. Ніжна жага...

Співачка. Щирість щаслива...

Другий співак. Жінка брехлива...

Перший співак. О, дорога.

Співачка. Мого серця ти пара...

Другий співак. Геть! Жахлива примара!

Перший співак. Ненависть смертельну по-
кинь і кохай.

Співачка. А вірну дівчину знайди, пошукай!
Другий співак. Даремно! — Не зустріну.

Співачка. Щоб нашу честь оборонить —
Любов моя до послуг пана.

Другий співак. Та чи ж повірю я на мить,
Що ти не зрада, не омана.

Співачка. Хто з двох відданіше коха,
Ми перевірити можем легко.

Другий співак. Та як його любов лиха,
Нехай його скарають боги.

Всі втрьох разом. О, ніжні почуття
Нехай палають в серці.

Ах, як солодко любити,
Коли вірність в нас живе!

Журден. Оце ѿсе?

Навчитель музики. Все.

Журден. Ловко підібрано... Тут трапляються
досить гарні вирази.

Навчитель танців. А ось і моя робота. Покажу вам невеличкий зразок граціозних рухів і
різноманітних поз, що так скрашають танці.

Журден. І знову пастухи?

Навчитель танців. Все, що схочете; вам сподобається, напевно. До танцівників. Починайте!

Вихід балету

Чотири танцівники виконують різні па під орудою навчителя.

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Журден, навчитель музики, навчитель танців.

Журден. Все це мені дуже довгодоби. Ці панки чудесно підплигують!

Навчитель музики. Коли вони танцюватимуть у супроводі музики, — то все це вийде ще краще; ось ви побачите, який надзвичайний балет ми вам приготували.

Журден. Він мені таки пригодиться незабаром. Особа, що на її честь я все це готую, має швидко завітати до моєї господи на обід.

Навчитель танців. Все готове.

Навчитель музики. Проте ще дечого бракує. Така людина як ви, що любить мистецтво і має гроші, повинна щотижня впоряджати у себе концерти — щосереди й щочетверга...

Журден. А в шляхтичів такі штуки бувають?

Навчитель музики. Ну, звичайно, добродію.

Журден. О, тоді й у мене будуть. Чи це ж цікаво, одначе?

Навчитель музики. Ще б пак! Потрібні три голоси: дискант, альт і бас, акомпаньоватимуть альт, теорба (39) та для партії баса клавесин, ритурнелі гратимуть дві скрипки.

Журден. Можна буде взяти також ще й однострунну ліру (40). Я її дуже люблю: це надзвичайно ніжний інструмент.

Навчитель музики. Дозвольте вже нам усе впорядкувати.

Журден. Не забувайте, принаймні, прислати швидше співаків, щоб співали під час обіду.

Навчитель музики. Все буде як слід.

Журден. Особливо, щоб балет був добрий.

Навчитель музики. Не турбуйтесь, ви будете задоволені: між іншим, ми вам покажемо кілька різних менуєтів...

Журден. А? Менуєт! Я щодо менуєту — дока. Гляньте но, як я його ловко танцюю. Ось давайте, пане навчителю.

Навчитель танців. Візьміть же вашого капелюха, добродію! Журден бере в льокаїв капелюха й одягає його поверх чепчика. Навчитель бере Журдена за руку і, наспівуючи менуєта, жваво танцює з ним разом. **Ля-ля-ля.** **Ля-ля-ля.** **Ля-ля-ля.** **Ля-ля-ля.** В такт, в такт, будьте ласкаві. **Ля-ля-ля-ля-ля.** Не знизуйте плечима. **Ля-ля-ля.** **Ля-ля-ля-ля.** Не тримайте так незграбно руки. **Ля-ля-ля-ля-ля.** Вище голову. Вище голову. Вивертайте носки. **Ля-ля-ля.** Тримайтесь рівніше.

Журден. Ну, що ви на це скажете?

Навчитель музики. А й справді, нічого кращого не можна собі уявити.

Журден. Доречі. Навчіть мене як слід вклонятися маркізі... Це мені буде скоро потрібно...

Навчитель танців. Вклонятися маркізі?

Журден. Еге ж. Маркізі, що зветься Доріменою.

Навчитель танців. Дозвольте вашу руку.

Журден. Навіщо? Ви зробіть сами, а я запам'ятаю.

Навчитель танців. Коли ви бажаєте зробити глибокий почтивий уклін, то спочатку робіте крок назад і вклоняєтесь низько, потім

наближаючись до неї ще тричі, вклоняєтесь і на останньому поклоні ви падаєте їй до ніг.

Журден. Покажіть но, покажіть! Навчитель танців показує. Ага, розумію.

Сцена друга

Журден, навчитель музики, навчитель танців, льокай.

Льокай. Пане, ваш навчитель фехтування прийшов.

Журден. Клич його сюди, я попрацюю з ним зараз. До навчителя музики й навчителя танців. Я хочу, щоб ви подивилися, як я фехтую.

Сцена третя

Журден, навчитель фехтування, навчитель музики, навчитель танців; льокай із двома рапірами.

Навчитель фехтування. Бере в льокая ці рапіри, одну з них подає Журденові. Прошу вас, починайте, добродію! Вклоняйтесь! Корпус рівно! Спиряйтесь трохи на ліву литку! Ноги тримайте на одній лінії. Рука проти клубу. Кінець рапіри проти плеча. Не витягуйте так руки... ліве плече назад. Голову рівно... дивіться сміливіше... Вперед! Корпус рівно. Карт. Раз-два. Назад. Крок назад. Коли робите удар, робіть його рапірою, обороняючи корпус. Раз-два. Вперед. Корпус, корпус спокійно. Вперед! Бийте, раз-два. Спокійно. Ще. Раз-два. Крок назад. En garde, добродію, en garde. Навчитель робить кілька ударів, наказуючи: обороняйтесь!

Журден. Ну що?

Навчитель музики. Ви зробили величезний крок уперед.

Навчитель фехтування. Я вже розповідав вам, що ввесь секрет фехтування полягає в тому,

щоб давати і нічого не одержувати; коли робите так, як я вам показував на минулій лекції, ви ніколи не дозволите себе вдарити, коли тільки зумієте одкинути рапіру вашого супротивника од лінії вашого тіла, а для цього треба зробити невеличкий рух рукою до себе або від себе.

Журден. Виходить, що й страхополох може завжди вбити свого супротивника, а сам зостанеться цілим?

Навчитель фехтування. Звичайно. Хіба ж ви цього не бачили на власні очі?

Журден. Еге.

Навчитель фехтування. Тепер ви розумієте, якої пошани заслужили в державі навчителі фехтування й оскільки наше мистецтво вище за всякі інші зайні науки, як, наприклад, танці, музика, або...

Навчитель танців. Не дуже, не дуже то, добродію фехтмайстре! прошу вас висловлюватись із повагою про танці...

Навчитель музики. Будьте ласкаві, ставтесь з повагою до надмірної краси музики.

Навчитель фехтування. Кумедні люди! Ви насмілюєтесь порівнювати ваші нікчемні науки з моєю.

Навчитель музики. Скажіть, будь ласка, яка поважна особа!

Навчитель танців. Кумедна тварина з своїм нагрудником!

Навчитель фехтування. Ах ти ж, нещасний ти танцівнику! Чекай но, ти в мене затанцюєш! І вас теж, нещасний ви музико, я вас примушу співати по-мойому.

Навчитель танців. Ого, стережіться, добродію задерика, ось я вам пропишу вашу науку!

Журден до навчителя танців. Чи ви не здуріли?
Лаєтесь з людиною, що в одну мить може вас
убити картом або тьєрсом!

Навчитель танців. Начхав я на його тьєрси
та карти!

Журден до навчителя танців. Заспокойтесь, я вам
кажу.

Навчитель фехтування. До навчителя танців.
Ах ти ж зухвалий хлопчиксько!

Журден до навчителя фехтування. Та годі вже, доб-
родію фехтмайстре.

Навчитель танців до навчителя фехтування. Що
таке? Здоровезна шкапо...

Журден до навчителя танців. Добродію танцмай-
стре, будьте ласкаві...

Навчитель фехтування. Ось я тебе зараз...

Журден до навчителя фехтування. Заспокойтесь...
Що це з вами?

Навчитель танців. Ось підійди но, підійди!
Я тебе полатаю!

Журден до навчителя танців. Заспокойтесь! Я вас
прошу!

Навчитель фехтування. Ось я тобі по-
кажу!

Журден до навчителя танців. Я вас благаю.

Навчитель музики. Дозвольте, ми його
трохи повчимо, як треба розмовляти...

Журден до навчителя музики. Боже мій! Та пере-
станьте-бо!

Сцена четверта

Навчитель філософії, Журден, навчитель музики, навчи-
тель танців, навчитель фехтування, льокай.

Журден. Ах, добродію філософе, ви прийшли
якраз доречі з вашою філософією. Помиріть, на-
бога, цих добродіїв.

Навчитель філософії. Що сталося, панове?

Журден. Посварилися за те, яке мистецтво вище: музика, танці чи фехтування... Трохи до бійки не дійшло.

Навчитель філософії до навчителів. Ах, панове. Ну, хіба ж можна так втрачати розум. Хіба ви не читали вченого трактату Сенеки „Про гнів“. Нічого немає гіршого за гнів, що робить людину подібною до лютого звіра. Чи не розум повинен керувати всіма вашими почуттями?

Навчитель танців. Вибачте, добродію, але ж він зневажає нас обох, ставлячись так зневажливо до танців та музики, а це ж наша професія.

Навчитель філософії. Проте серйозна людина мусить стояти вище понад усякі образи. Найкраща відповідь на них — це стриманість та терпіння.

Навчитель фехтування. Вони обое насмілилися прирівняти своє рукомиства до моєї науки.

Навчитель філософії. Не варто хвилюватися з такої дрібниці. Люди не повинні сперечатися поміж собою з-за марної слави... Мудрість та чеснота найкраще нас кваліфікують.

Навчитель танців. Я йому доводив, що танці — це така наука, що її всі повинні поважати.

Навчитель музики. А я кажу, що до музики люди в усякі часи ставилися з повагою.

Навчитель фехтування. А я їм обом ще раз кажу, що фехтування — найкраща й найнеобхідніша наука з усіх наук у світі.

Навчитель філософії. А що таке, на вашу думку, філософія? Мені здається, що ви всі троє досить великі нахаби: як ви смієте так самовпевнено балакати в моїй присутності і безсоромно називати наукою речі, що не варті того, щоб їх

називати навіть мистецтвом... Це просто злидennі руко mestva глядіatorів, комедіянтів та співаків...

Навчитель фехтування. Геть, собачий, філософе!

Навчитель музики. Геть, ледацюго, педанте!

Навчитель танців. Геть, ти, шкільна щітко!

Навчитель філософії. Що?! Ах, ви ж шахраї!.. Він кидається на них і всі троє починають його бити.

Журден. Добродію філософе!

Навчитель філософії. Нахаби, негідники, поганці!

Журден. Добродію філософе!

Навчитель фехтування. Мерз'яна тварюко!

Журден. Панове!

Навчитель філософії. Безсоромники!

Журден. Добродію філософе!

Навчитель танців. Сто чортів! Осляча мордо!

Журден. Панове!

Навчитель філософії. Злочинці!

Журден. Добродію філософе!

Навчитель музики. Геть до біса, негіднику!

Журден. Панове!

Навчитель філософії. Шахраї, злидні, дурисвіти, брехуни!

Журден. Добродію філософе! Панове! Добродію філософе! Панове! Добродію філософе!

Усі, б'ючись, виходять.

Сцена п'ята

Журден, льокай.

Журден. Бийте, товкмачте один одного, скільки влізе. Я не втручатимусь. Ще порвеш собі вбрання, вас рознімаючи. Дурнем був би, коли б устряв у вашу бійку, щоб і мені ще перепало!

Сцена шоста

Навчитель філософії, Журден, льокай.

Навчитель філософії лагодить свого коміра.
Вернімось до нашої лекції.

Журден. Ах, добродію, мені дуже прикро,
що вони вас побили.

Навчитель філософії. Пусте. Філософ
уміє приймати речі просто. Я напишу на них са-
тиру в стилі Ювенала. Ого, вона їм добре до-
шкулить. Але, годі про це. Що власне ви хочете
вивчити?

Журден. Все, що зможу. Я страшенно хочу
зробитися вченим і я лютую, коли згадаю, що
батько з матір'ю не вчили мене в дитинстві різ-
них наук.

Навчитель філософії. Ваші міркування
дуже розумні; пам, *sine doctrina vita est quasi
mortis imago*. Ви, звичайно, розумієте латину?

Журден. Так... проте, ви все ж таки поясніть
так, ніби я її зовсім не знаю... А що воно визначає?

Навчитель філософії. Це значить, що
життя без науки подібне до смерті.

Журден. Ця латина правду каже.

Навчитель філософії. Ви маєте якінебудь
початкові наукові знання?

Журден. Авежж. Я вмію читати й писати.

Навчитель філософії. З чого ж ми саме
почнемо? Хочете, я вас почну прочитати логіки.

Журден. Що це за штука — логіка?

Навчитель філософії. Вона вчить нас
трьом процесам міркування.

Журден. Які ж це три процеси міркування?

Навчитель філософії. Перший, другий і
третій. Перший — це добре розуміти все на під-
ставах загальних властивостей, другий — добре

розвідатися в усьому на підставі категорій і, нарешті, третій—складати вірні висновки на підставі фігур: Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton, тощо (41).

Журден. Ну, ѿ розумні ж слова. Ні, ця логіка мені не до смаку. Давайте вчити щось цікавіше.

Навчитель філософії. Хочете вчитися моралі?

Журден. Моралі?

Навчитель філософії. Еге.

Журден. Що ж вона розповідає ця мораль?

Навчитель філософії. Вона розповідає про щастя, вчить людей стримувати свої почуття і...

Журден. Ні, це не для мене... я злий, як усі чорти, і ніяка мораль мене не втримає... Я волю гніватись та лаятись досхочу, коли матиму на це охоту.

Навчитель філософії. Ну, так може бажаєте попрацювати над фізикою?

Журден. А це що за музика—фізика?

Навчитель філософії. В ній з'ясовуються закони всіх фізичних з'явищ, їхні причини, прикмети тіл, наприклад: металів, мінералів, каміння, рослин та тварин, падучих зірок, комет, блискавки, грому, дощу, снігу, граду, вітру, бурі...

Журден. Тут щось забагато галасу й плутанини.

Навчитель філософії. Ну, так чого ж я вас учитиму?

Журден. Вивчіть мене ортографії.

Навчитель філософії. З охотою.

Журден. А потім ви навчите мене, як пізнавати по календарю, коли буває місяць, а коли ні.

Навчитель філософії. Гаразд. Щоб вволити ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба почати все з самого по-

чатку. Поперше треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Тут я мушу вам за-значити, що літери розділяються на голосівки, що звуться так через те, що визначають звуки голосу,— і на шелестівки, що вимовляються за допомогою голосівок. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни згуків. Голосні літери або голосові звуки такі: А, Е, І, О, У.

Журден. Це все я розумію.

Навчитель філософії. Щоб вимовити А, треба широко розкрити рота: А.

Журден повторюючи. А, А, так.

Навчитель філософії. Згук Е треба вимовляти наближаючи нижні щелепи до верхніх: А, Е.

Журден. А, Е; А, Е. Так, так, а й справді. Як це цікаво!

Навчитель філософії. Згук І вимовляється ще більш закритим ротом, витягаючи куточки рота аж до вух,— ось так: А, Е, І.

Журден. А, Е, І, І, І, І. Цілком вірно. Хай живе наука!

Навчитель філософії. Щоб вимовити О, треба трохи розкрити рота й зблизити кутки губ: О.

Журден. О, О. Немає нічого вірнішого. А, Е, І, О, І, О. Це чудесно! І, О; І, О.

Навчитель філософії. Рот набирає якраз форми кружальця, що нагадує собою літеру О.

Журден. О, О, О. Ви маєте рацію. О. Ах! Як гарно, коли дечого навчишся!

Навчитель філософії. Щоб вимовити згук У, ми майже стискуємо зуби, витягаючи губи вперед і стуляємо їх трохи, але недуже міцно: У.

Журден. У, У. Справді так: У.

Навчитель філософії. І запам'ятайте собі, ви втягайте губи, ніби робите гримасу; і от тे-

пер, коли ви схочете посміятися з кого, зробити йому гримасу, — вам досить тільки вимовити: У.

Журден. У, У. Вірно, вірно. Ах, як шкода, що я не вчив цього раніше!

Навчитель філософії. Завтра ми розглянемо другі літери: шелестівки.

Журден. І вони теж такі цікаві?

Навчитель філософії. Авжеж. Ось, наприклад, щоб вимовити шелестівку Д, треба тільки кінчиком язика торкнутися верхніх зубів: Д.

Журден. Дда Дда. Дивна річ! Дивна річ!

Навчитель філософії. А коли захочете вимовити Ф, придавіть верхній зубами нижню губу: Fa.

Журден. Ффа. Ффа. Так, так. Ах, матінко й батечку, не добром будьте згадані...

Навчитель філософії. Щоб вимовити Р, треба підперти піднебіння кінчиком язика, що силою дихання знову лягає на місце, викликаючи невелике трептіння в голосі: PPa.

Журден. Р, Р, Pa, Р, Р Р Р Р, Р Р Р. Цілком справедливо. О! Який же ви митець, ох, скільки часу я витратив даремно! Р, Р, Р, PA.

Навчитель філософії. Всю глибину цієї науки я поясню вам завтра докладніше.

Журден. Будьте ласкаві. А тепер мені треба сказати вам дещо по секрету... Бачите, я закохався в одну шляхетну даму, і я хотів би, щоб ви допомогли мені написати ніжну записку, а я кину її до ніг.

Навчитель філософії. Гаразд.

Журден. Аджеж це буде дуже ввічливо. Чи не так?

Навчитель філософії. Ще б пак. Ви хочете написати віршами?

Журден. Ні, ні, навіщо віршами.

Навчитель філософії. Ага! Ви бажаєте про-
зою?

Журден. Ні, не хочу я ні віршів, ні прози.

Навчитель філософії. Алеж потрібне щось,
чи одне, чи друге.

Журден. Навіщо?

Навчитель філософії. Через те, добродію,
що ми можемо висловлювати наші думки — про-
зою або віршами.

Журден. Тільки прозою або віршами?

Навчитель філософії. Авжеж. Все те, що
не проза, то — поезія і все, що не поезія, —
проза.

Журден. А як же ми всі розмовляємо?

Навчитель філософії. Прозою.

Журден. Що таке? Коли я кажу: „Ніколь, при-
неси мені черевики й нічний чепчик“... так це —
проза?

Навчитель філософії. Певно що так, доб-
родію.

Журден. Ну, скажу вам, більш як сорок років
розмовляю прозою, а мені проте й на думку не
спадало... Дуже, дуже вам вдячний, що сказали.
Ось що я хотів би їй написати: „Прекрасна мар-
кізо! Ваші чудові оченятка примушують мене по-
мирати з кохання“... але, знаєте, мені хочеться, щоб
це вийшло делікатніше.

Навчитель філософії. Напишіть, що вогонь
її очей обернув у попіл ваше серце; що ви за неї
і вдень і вночі терпите жорстокі...

Журден. Ні, ні, ні. Я нічого цього не хочу...
Я хочу написати тільки те, що сказав: „Прекрасна
маркізо! Ваші чудові оченятка примушують мене
помирати з кохання“.

Навчитель філософії. Треба було б на-
писати про це докладніше.

Журден. Ні, я вам кажу. Я хочу, щоб у листі були якраз оці самі слова... Тільки треба їх написати так, як тепер пишуть, щоб це було модно. Ви тільки навчіть мене, як це треба зробити...

Навчитель філософії. Їх можна написати перед написати так, як ви сами сказали: „Прекрасна маркізо! Ваші чудові оченятка примушують мене помирати з кохання“. Або „З кохання помирати примушують мене, прекрасна маркізо, ваші чудові оченятка“. Або й так: „Ваші чудові оченятка з кохання мене примушують, прекрасна маркізо, помирати“. А то ще можна й так: „Помирати ваші чудові оченятка, прекрасна маркізо, з кохання мене примушують“. Абож так, нарешті: „Мене примушують ваші чудові оченятка помирати, прекрасна маркізо, з кохання“.

Журден. А як же воно найкраще?

Навчитель філософії. Найкраще так, як ви сами сказали: „Прекрасна маркізо. Ваші чудові оченятка примушують мене помирати з кохання“.

Журден. Оце так штука! Ніколи цього й не вчився, а вийшло зразу добре. Дуже, дуже вам вдячний і прохаю вас завтра прийти трохи раніше.

Навчитель філософії. О, будьте певні.

Сцена сьома.

Журден, льокай.

Журден до льокая. Невже ще й досі не приносили моого вбрання?

Льокай. Ні, пане.

Журден. Цей проклятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки діла. Ох, який же я лютий. Щоб йому, негідникові, добра не було! Щоб його чума задавила! О, коли б мені вхопити його зараз, цього негідника-кравця, собачого кравця, пройдисвіта-кравця!. Я б його, я б йому!..

Сцена восьма

Журден, кравець, його учень з убранням для Журдена, льокай.

Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватись.

Кравець. Я ніяк не встиг раніше, пане. І так довелося засадити за ваше вбрання аж двадцятеро хлопців.

Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве вліз у них. Ось уже дві петельки луснуло.

Кравець. Вони розтягнуться.

Журден. Так, так, коли всі петельки луснуть. Ваші черевики теж страшенно тиснуть ногу.

Кравець. Зовсім не тиснуть, пане.

Журден. Як так, не тиснуть?

Кравець. Авжеж, вони зовсім вам не тиснуть.

Журден. Я ж вам кажу, що тиснуть.

Кравець. Це вам тільки так здається.

Журден. Скажіть на милість! Це мені здається, бо я це добре таки відчуваю.

Кравець. Гляньте но, яке чудове вбрання для виїздів до палацу. Просто дивно, як це я зумів зробити вам солідне вбрання не чорного кольору. Б'юсь об заклад, що жоден славнозвісний кравець не пошиє вам краще.

Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточками донизу?

Кравець. Але ж ви й слова не сказали, щоб пустити їх угору.

Журден. Хіба про це треба говорити?

Кравець. А як же? Вся аристократія тільки так носить.

Журден. Аристократи носять квіточками донизу?

Кравець. Авжеж, пане.

Журден. А воно ѹ справді гарнò.

Кравець. Коли хочете, то я можу покласти їх догори.

Журден. Ні, ні.

Кравець. Вам треба тільки наказати.

Журден. Ні, кажу ж вам, не треба. Ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лица?

Кравець. Ну ѿ питання... Жоден маляр не зробив би своїм пензлем краще. Я маю одного учня, щодо штанів так він геніальна людина, а другий у справі камізоль—просто герой нашого часу.

Журден. А парик і пера пристойні.

Кравець. Усе чудове.

Журден, оглядаючи той костюм, що на кравцеві. Егеге. Добродію кравець. Аджеж у вас сукня з того самого краму, що й мое убрання, що ви мені оце допіру його пошили. Я впізнаю його чудесно.

Кравець. То був такий гарний крам, що, признаюся вам, я не втерпів, щоб не одкрайти й собі шматок на вбрання.

Журден. Воно то так, звичайно, проте навіщо ж було краяти од мого краму.

Кравець. Може ви хочете поміряти ваше нове вбрання?

Журден. Ну давайте.

Кравець. Дозвольте. Це так не робиться. Я привів нарочито людей з собою, щоб одягнути вас як слід із церемонією, все так, як це звичайно робиться у вельможних осіб. Гей, ви! Ідіть но сюди!

Сцена дев'ята

Журден, кравець, його учень, учні, що танцюють, льокай.

Кравець до учнів. Одягніть цього пана з такою церемонією, з якою ви одягаєте вельможних осіб.

Балет. Чотири учні, танцюючи, наближаються до Журдена; двоє здіймають із нього штани, що він у них танцював і фехтував—двоє других здіймають каміzelю; після цього, танцюючи в такт з музикою, одягають йому нове вбрання. Журден з погородою походить в новому костюмі по сцені.

Учень. Шановний пане, зробіть ласку, дайте хлопцям дещицю на горілку.

Журден. Як ти мене назував?

Учень. Шановним паном.

Журден. Пан... Ось воно що значить убратається так, як убираються вельможні особи. Ану, вберись но по міщанськи, так тебе ніколи шановним паном не назовуть. Дає учневі гроші. На, оце тобі від шановного пана.

Учень. Дуже вам вдячний, ваша ясновельможність.

Журден. Ясновельможність? Ого! Ваша ясновельможність?! Стійно, мій друже... Його ясновельможність теж дечого варта. Це ж не яканебудь дрібничка, ваша ясновельможність! Ось що тобі дає його ясновельможність.

Учень. Ваша ясновельможність, ми всі вип'ємо за здоров'я вашої світlosti.

Журден. Світlosti?! А! Ось куди воно пішло. До мене—ваша світлість! Ого-го! убік. Ну, їй-богу ж, коли дійде до високости—увесь гаманець віддам. Уголос. Ось вам за мою світлість!

Учень. Глибока дяка, ваша світлість. Виходить.

Журден. Добре зробив, що пішов, а то б я йому ввесь гаманець віддав.

Другий вихід балету

Чотири учні танцюють на радощах, що Журден так їх обдавував.

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Сцена перша

Журден, два льокай.

Журден. Ідіть за мною. Я хочу прогулятися в новім убранні по місту. Тільки глядіть мені. Ідіть слідом за мною, не відходьте ні на крок. Нехай усі бачать, що ви мої льокай.

Льокай. Слухаємо, пане.

Журден. Гукніть до мене Ніколь: мені треба зробити їй деякі розпорядження. Стійте, ось вона й сама.

Сцена друга

Журден, Ніколь, два льокай (42).

Журден. Ніколь!

Ніколь. Що таке?

Журден. Слухайте но,

Ніколь сміється. Xi-xi-xi-xi!..

Журден. Ти чого смієшся?

Ніколь Xi-xi-xi-xi-xi!

Журден. Що вона хоче сказати, ця паскудна дівчина?

Ніколь. Xi-xi-xi! Який у вас стан?! Xi-xi-xi!..

Журден. Що таке?

Ніколь. Ах, ах! Боже ти мій! Xi-xi-xi-xi-xi!

Журден. Ти що ж це, нахабнице. З мене смієшся?

Ніколь. Ні, ні, пане, як можна... Xi-xi-xi!

Журден. Ану засмійся ще раз, я тобі зумію носа втерти.

Ніколь. Я не можу втриматися, пане. Xi-xi-xi!

Журден. Ти не перестанеш?

Ніколь. Вибачте, пане; але, ж ви такі кумедні. Я просто не можу втриматися. Xi-xi-xi-xi!

Журден. Погляньте но, яка зухвалість!

Ніколь. Ви страшенно чудні в оцій одежі. Xi-xi-xi!

Журден. Я ж тобі...

Ніколь. Вибачте, будь ласка! Xi-xi-xi-xi!

Журден. Страйвай. Коли ти зараз же не перестанеш, їй-богу, дам тобі такого ляпаса, якого ще ніхто на світі не давав.

Ніколь. Гаразд, пане. Я перестала. Я не сміяtimusya більше.

Журден. То ж то. Ти в мене гляди. Треба, щоб ти скрізь порохи повитирала.

Ніколь. Xi-xi!

Журден. Повитираєш як слід...

Ніколь. Xi-xi!

Журден. Я тобі наказую повитирати гарненько в залі і...

Ніколь. Xi-xi!

Журден. Ти знову?

Ніколь падає зі сміху на стілець. Заждіть, пане, краще набийте мене добре, але дозвольте мені насміятися досхочу; це мені буде корисніше. Xi-xi-xi-xi-xi!

Журден. Ти ще довго мене дратуватимеш?

Ніколь. Зробіть ласку, пане, дозвольте мені досміятися. Xi-xi-xi...

Журден. Ой, як я візьмусь за тебе...

Ніколь. Пане, я просто лусну, коли не сміятымусь. Хі-хі-хі...

Журден. Чи бачив хто таку негідницю, як ця. Сміється панові в очі, замість того щоб слухати його наказів.

Ніколь. Що ви бажаєте, щоб я зробила, пане?

Журден. Щоб ти, дурисвітко, прибрали гарненько кімнати для товариства, що має незабаром завітати до мене.

Ніколь, підводячись. Ах! Я вже не маю більше бажання сміятись. Всі ваші гости завжди таке понароблюють та понасмічують у кімнатах, що від одного цього слова в мене псується настрій.

Журден. Може ти бажаєш, щоб я за тебе замкнув для всіх знайомих свої двері?

Ніколь. Принаймні для декого не вадило б їх позамикати.

Сцена третя

Пані Журден, Журден, Ніколь, двоє льокаїв.

П-ні Журден. Ах. Ах. Це що за нова вигадка? Чи ви смієтесь з людей, що нап'яли на себе таке сміховисько, чи хочете, щоб на вас усі тикали пальцями..

Журден. З мене сміятимуться тільки дурні, кохана жіночко.

П-ні Журден. Вже й так із тебе всі давно сміються...

Журден. Дозвольте попитати,— хто ж це всі?

П-ні Журден. Усі ті, що мають здоровий розум і трохи розумніші за тебе. Мені просто сором дивитися на твоє життя. Що ти з нашим домом зробив? У нас наче заговіни щодня; з самісінького ранку справжній содом піднімається: на скрипках грають, жінки співають. Бідні сусіди ніколи не мають спокою (43).

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не можу додержувати порядку в господарстві, коли тут така сила всякого люду швендяє. Вони з усього міста наносять на підошвах бруду; бідолашна Франсуаза зовсім замучилася, натираючи щодня долівку після ваших нещасних навчителів, які щодня сюди вчащають.

Журден. Ой, Ніколь! Занадто ти балакуча стала.

П-ні Журден. Ніколь має рацію. У неї розуму багато більше, ніж у тебе. Ну, скажіть, будь ласка, навіщо вам у ваші роки здався навчитель танців?

Ніколь. А цей довготелесий фехтівник? Цілий будинок здригається, коли він ходить... не забаром уся стеля в залі завалиться.

Журден. Замовкніть ви, покоївко й жінко.

П-ні Журден. Може ти хочеш вивчитися танцювати на старість, коли вже ніг не матимеш?

Ніколь. Може ви маєте бажання вбити кого-небудь?

Журден. Мовчіть, я вам наказую. Ви обидві нічого не розумієте і не знаєте, яке значіння все це має.

П-ні Журден. Ви б краще дочку заміж віддали: вона в нас якраз на порі.

Журден. Я подумаю про це, коли нагодиться добра партія для неї. Але ж я повинен подбати також і про власне виховання.

Ніколь. Я чула, пані, що він, щоб ситіша юшка варилася, ще й навчителя філософії собі знайшов.

Журден. Авжеж, через те, що хочу бути розумною людиною і вміти балакати в пристойному товаристві.

П-ні Журден. А чи не пішли б ви краще до школи, щоб вас там добре відшмагали на старість літ.

Журден. А чому й ні. Я б з радістю дозволив одшмагати себе отут при всіх хоч зараз, аби тільки знати все те, чого вчать у школі.

Ніколь. Далебі, це б вам добре кістки розім'яло.

Журден. Звичайно.

П-ні Журден. Це все страшенно потрібно, щоб вести наше господарство.

Журден. Звичайно! Ви обое міркуєте, як дві курки, і мені соромно за вашу темноту. До п-ні Журден. Ви розумієте, наприклад, що ви зараз сказали?

П-ні Журден. Ще б пак! Дуже добре розумію, що кажу: вам треба кинути таке життя.

Журден. Не в тім річ. Я вас питаю, які слова ви сказали допіру?

П-ні Журден. Розумні слова. А ваша поведінка зовсім інакша.

Журден. Кажу ж вам, не в тім справа. Я вас питаю: те, про що я з вами розмовляю, те, що я вам зараз кажу, що це таке?

П-ні Журден. Дурниці.

Журден. Та ні... Те, що ми обое говоримо... наша розмова?

П-ні Журден. Ну?

Журден. Як же це зветься?

П-ні Журден. Називайте, як хочете.

Журден. Це є проза, неосвічена ти жінко!

П-ні Журден. Проза?

Журден. Еге, проза. Все, що не є проза,— вірші, а все, що не є вірші,— проза. Ага! Ось воно — наука! До Ніколь. А ти, чи ти добре знаєш, як треба ступити губи, щоб вимовити У?

Ніколь. Що таке?

Журден. Еге ж. Що ти робиш, коли говориш У?

Ніколь. Що?

Журден. А спробуй лишень сказати— У,

Ніколь. Ну, У.

Журден. Що ти робиш?

Ніколь. Кажу У.

Журден. Гаразд, але щож ти робиш, коли кажеш У?

Ніколь. Я роблю те, що ви мені наказуєте.

Журден. Ох! Ну й рахуба мати діло з дурноверхими. Розумієш, ти витягаєш губи вперед і майже стискаєш щелепи. У — ось бачиш! Я роблю гримасу — У.

Ніколь. Це дуже цікаво.

П-ні Журден. Скажіть на милість!

Журден. А, наприклад — А, наприклад — О або Да, Да і Фа, Фа, то це — зовсім інакше. .

П-ні Журден. Що це за безглуздя!

Ніколь. Кому це потрібно?

Журден. Як же вони мене дратують, оці дурні жінки!

П-ні Журден. Вижени ти всіх оцих людей з іхніми дурницями.

Ніколь. А особливо цього довготелесого фехтівника. Він мені повну хату пороху натрушує.

Журден. Що? Тобі цей фехтівник не припав до серця? А от я тобі доведу, що ти в цьому нічогісінько не розумієш. Бере рапіри, одну з них дає Ніколь. На, тримай. Стій рівно. Коли хочеш колоти картом, треба зробити ось так, а т्�єрсом — ось так... це найвірніший засіб залишитися цілим. А коли б'єшся з кимнебудь, що може бути краще за певність у своїй власній безпеці. Ставай сюди і коли мене.

Ніколь. Ну ось. Ще чого? Коле Журдена.

Журден. Тихше! Ах ти! Ой, ой, ой! Тихше, хай тобі чорт, негіднице!

Ніколь. Ви ж сами звеліли колоти.

Журден. Але ж треба було спочатку картом колоти, а не т्�єрсом. Ти не маєш навіть терпіння почекати, поки я одіб'ю удар.

П - н і Журден. Ви здурили, чоловіче, з вашими фантазіями, і це у вас почалося саме з того часу, як ви з цими аристократами зазнайомилися.

Журден. Коли я вітаю в себе порядних людей, то це тільки свідчить про те, що я маю добрий смак. Далеко розумніше знатися з ними, ніж товаришувати з якиминебудь твоїми міщенками.

П - н і Журден. Нічого й казати. Великий матимете прибуток від знайомства з панами, особливо з цим красунем-графом, що ви ним так закохалися.

Журден. Замовчіть уже краще! Подумайте перед тим, як маєте що казати. Чи знаєте, що базікаючи про нього, ви сами собі не уявляєте зовсім, хто він такий. Це дуже висока особа, далеко шляхетніша, ніж ви думаете. Один з головних царедворців. Він розмовляє з самим королем отак само, як оце я з вами. Хіба ж це не робить мені чести, що така вельможна особа так часто мене одвідує, називає мене своїм дорогим другом і вважає мене собі за рівню? Він такий добрий та лагідний до мене, що мені аж самому соромно.

П - н і Журден. Еге, дуже добрий і впадає біля вас, але ж за те ѿ грошенята у вас позичає.

Журден. Ну, то що! Хіба ж це не робить мені чести, що я позичаю гроші людині такій вельможній. Нарешті, чи ж можу я не зробити такої дрібнички для людини, що зве мене своїм дорогим другом?

П - н і Журден. А цей вельможний пан, що він робить для вас?

Журден. Ого-го! Всі б здивувалися, коли б довідалися.

П - н і Журден. А саме?

Журден. Баста! Цього вже я не скажу. Досять із вас, що коли я позичив йому грошей, він поверне їх мені неодмінно і дуже швидко.

П-ні Журден. Чому б то й ні! Дожидайся!
Журден. Безумовно. Він же мені обіцяв.

П-ні Журден. Так, так! І одурить напевно.
Журден. Він дав мені слово чести шляхтича!

П-ні Журден. Байки!

Журден. Невже? Ви надто уперті, моя жіночко. Я ж вам кажу, що він додержить свого слова; я цього певний!

П-ні Журден. А я певна, що ні! Всі ці улесливості тільки на те, щоб вас якнайкраще одурити.

Журден. Замовкніть! А ось і він сам.

П-ні Журден. Цього ще бракувало! Він знову напевне прийшов позичати гроши. Мене нудить, коли я тільки гляну на нього.

Журден. Мовчіть, кажу вам!

Сцена четверта

Дорант, Журден, п-ні Журден, Ніколь.

Дорант. Пане Журдене, мій дорогий друже, як ся маєте?

Журден. Дуже добре, пане, я ввесь до ваших послуг.

Дорант. А як почуває себе пані Журден.

П-ні Журден. Пані Журден почуває себе, як може.

Дорант. Одначе! Пане Журдене, як є ж на вас коштовне вбрання!

Журден. Як бачите.

Дорант. Воно надає вам величности. У нас при дворі немає жодного молодого чоловіка, щоб мав таку надзвичайну постать, як ви.

Журден. Хе-хе-хе.

П-ні Журден убік. Знає, як підійти!

Дорант. Ану ж бо, поверніться! Це дуже галантно.

П-ні Журден убік. Еге ж, однаковий дурень і ззаду і спереду.

Дорант. Далебі, пане Журдене, я страшенно скучив за вами. Знаєте, з усіх наших шляхетних вельмож, я ні до кого не почував такої поваги, як до вас. Якраз сьогодні ранком я розмовляв про вас у кабінеті в короля.

Журден. Я не вартий такої чести, пане, до жінки чуєте? В кабінеті короля.

Дорант. Чому ж ви не надягаєте капелюха?

Журден. Пане, з пошани до вас...

Дорант. Боже ж мій! Надіньте. Навіщо ці церемонії між нами.

Журден. Але ж...

Дорант. Надіньте ж капелюха, пане Журдене, адже ви друг мені.

Журден. Я ваш покірний слуга.

Дорант. Я теж не одягну, коли ви не хочете.

Журден, одягаючи. Краще бути неввічливим, ніж ставати комунебудь на заваді.

Дорант. Ви ж не забули, звичайно, що я вам винен гроши.

П-ні Журден убік. Ще б пак: ми це дуже добре пам'ятаємо.

Дорант. Скільки разів ви мені з охотою гроши позичали і робили це так делікатно...

Журден. Добродію, ви жартуєте...

Дорант. Проте я вмію повернати те, що позичаю, і добре розумію, чим я вам зобов'язаний.

Журден. Я цього певен, пане.

Дорант. Я хочу порахуватися з вами і прийшов оце зараз для того, щоб разом з вамизвести рахунки.

Журден тихо до п-ні Журден. Ну що? Тепер ви розумієте ваше зухвалство, жіночко моя.

Дорант. Я, знаєте, така людина, що любить разу ж усі свої борги виплачувати.

Журден тихо до п-ні Журден. Хіба ж я вам цього не казав?

Дорант. Скільки ж я вам винен?

Журден тихо до п-ні Журден. Все ваші кумедні підозріння.

Дорант. Ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені власне позичили грошей?

Журден. Здається, пам'ятаю. Я зробив маленький рахунок. Ось він. Першого разу я вам дав дві сотні люї.

Дорант. Цілком справедливо.

Журден. Другого разу сто двадцять.

Дорант. Так.

Журден. Потім сто сорок.

Дорант. І це правда.

Журден. Усе це разом складає чотириста шістдесят люї або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант. Рахунок вірний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

Журден. Тисячу вісімсот тридцять два лівра я заплатив за ваші плюмажі.

Дорант. Вірно.

Журден. Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів— вашому кравцеві.

Дорант. Так, це правда.

Журден. Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім деньє—в крамниці.

Дорант. Чудесно. Дванадцять су і вісім деньє. Рахунок вірний.

Журден. І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири деньє—вашому майстрові за сідла.

Дорант. Все правда. Скільки ж воно буде разом.

Журден. Разом—п'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів.

Дорант. Так, це вірний підрахунок. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунку ще двісті пістолів, що ви мені їх дасте сьогодні, і тоді буде рівно вісімнадцять тисяч франків; я вам при першій нагоді виплачу всю цю суму.

П-ні Журден тихо до чоловіка. Ну що, хіба я не вгадала?

Журден тихо до жінки. Мовчи.

Дорант. Може ви не можете дати мені те, що я прошу?

Журден. Ба! Зовсім ні.

П-ні Журден тихо до чоловіка. Ця особа робить з вас дійну корову.

Журден тихо до жінки. Мовчіть, я вам кажу!

Дорант. Коли вам це незручно, то я звернуся до когось іншого.

Журден. Ні, ні, добродію.

П-ні Журден тихо до чоловіка. Він не заспокоїться, поки не зробить нас жебраками.

Журден тихо до жінки. Я вам наказую мовчати!

Дорант. Кажіть одверто, може ви не можете цього зробити?

Журден. Та ні, добродію.

П-ні Журден тихо до чоловіка. Справжній шахрай!

Журден тихо до жінки. Та замовчіть ви, нарешті!

П-ні Журден тихо до чоловіка. Витягне у вас все до останнього су.

Журден тихо до жінки. Ви не замовкнете?

Дорант. Звичайно, я маю багато знайомих, які позичили б мені потрібну суму, але ж вимій найкращий приятель, і я просто таки боявся, що ви образитесь, коли я позичу в когось іншого.

Журден. Ви мені робите занадто багато чести, добродію. Я зараз принесу...

П-ні Журден тихо до чоловіка. Що з вами? Ви хочете ще йому грошей дати?

Журден тихо до жінки. Що ж поробиш? Хіба ж можна такій високій особі відмовити, він же сьогодні вранці говорив про мене в королівському кабінеті.

П-ні Журден тихо до чоловіка. Ет! К бісу! Ти таки справжній йолоп!

Сцена п'ята

Дорант, п-ні Журден, Ніколь.

Дорант. Що з вами, пані Журден? Що вас так сквилювало?

П-ні Журден. Голова болить, мало не лусне.

Дорант. А де ж ваша донечка? Чому це я її не бачу?

П-ні Журден. Моя дочка там, де їй слід бути.

Дорант. Як же вона поживає?

П-ні Журден. Як треба, так і поживає.

Дорант. Чи не завітаєте ви разом з вашою донечкою цими днями до палацу подивитися наш балет і комедію.

П-ні Журден. Якраз! Нам зараз дуже кортить реготатися, тільки б і реготалися тепер.

Дорант. Я гадаю, пані Журден, що ви мали величезний успіх, коли були молодою. Ви мабуть красунею були і мали веселу вдачу?

П-ні Журден. Мати божа! Хіба пані Журден уже постаріла, добродію? Голова в неї від старости хитається чи що?

Дорант. Ах! На бога, пані, вибачте, будьте ласкаві. Я й зовсім злбув, що ви ще молоді, я такий необережний... Вибачте, пані.

Сцена шоста

Журден, п-ні Журден, Дорант, Ніколь.

Журден до Доранта. Маєте. Тут рівно двісті люї.

Дорант. Запевняю вас, пане Журдене, що я ввесь до ваших послуг; бути вам чимнебудь корисним при дворі — це мое найпалкіше бажання.

Журден. Щиро дякую, добродію.

Дорант. Коли пані Журден матиме бажання подивитися нашу двірську виставу, я накажу приготувати їй найкраші місця в залі.

П-ні Журден. Пані Журден цілує ваші ручки...

Дорант тихо до Журдена. Я вже писав вам, що наша прекрасна маркіза незабаром приїде сюди обідати й дивитися на балет; мені пощастило вмовити її прийняти нарешті той дарунок, що ви їй його хочете подарувати.

Журден. Ходімте трохи далі...

Дорант. Майже тиждень проминув з того часу, як ми з вами бачилися і я ще не встиг вам нічого розказати про діамантовий перстень, що ви його доручили мені передати їй од вашого імені. Страшенно важко було перемогти її соромливість і тільки сьогодні вона згодилась, нарешті, його прийняти.

Журден. А що, він їй сподобався?

Дорант. Надзвичайно. Або я страшенно помиляюся, або краса цього діаманта дійсно розбудить у її серці палке до вас кохання.

Журден. Дай боже!

П-ні Журден до Ніколь. Як удвох зійдуться, так і водою їх не розіллеш!

Дорант. Я вже їй добре пояснив коштовність цього подарунка і силу вашого кохання.

Журден. Добродію, мені сором за ваші турботи. Така висока особа, як ви, і так клопочитесь задля мене...

Дорант. Ви жартуєте! Хіба ж і ви сами не зробили б цього задля мене, при нагоді.

Журден. О! Звичайно, від щирого серця!

П-ні Журден до Ніколь. Мене гнітить присутність цього чоловіка.

Дорант. Щодо мене, то я готовий усе для свого друга зробити. Коли ви одкрилися мені в коханні до чарівної маркізи, а я сам упадав біля неї, пам'ятаєте? Проте, я зразу ж обіцяв вам допомогти в цій справі.

Журден. Це правда. Ви такі великомудрі, мені просто сором!

П-ні Журден до Ніколь. Він, здається, й не збирається йти?

Ніколь до п-ні Журден. Їм удвох дуже весело, ви ж бачите.

Дорант. А ви таки добре зачепили їй серденько! Жінки особливо люблять, щоб на них не жалкували грошей. Ваші серенади, букети, цей чудовий феєрверк на воді, перстень, нарешті, новий подарунок, що ви його для неї готовуєте — все це говорить про ваше кохання далеко більше, ніж те, що ви особисто змогли б їй сказати.

Журдан. Нічого не пожалкую, щоб прокласти собі стежечку до її серця. Шляхетна дама має для мене особливу цінність. Це така честь для мене, що я все віддам...

П-ні Журден до Ніколь. Про віщо вони так довго шепочуться? Піди но, підслухай тихенько.

Дорант. Ви швидко матимете насолоду бачити її і ваши очі задовольняться досхочу.

Журден. А знаєте, щоб нам почувати себе вільніше, я одішлю мою жінку обідати до сестри, де вона й сидітиме цілий вечір.

Дорант. Прекрасна ідея! Ваша дружина могла б нам заважати. Я вже замовив обід сам, щоб вас не турбувати, і наказав принести все, що буде потрібно для балету. Цей балет — мій власний твір і коли тільки виконання відповідатиме ідеї, я певний, що...

Журден помітив, що Ніколь підслухує, дає їй ляпаса.
Що таке? Ах ти, нахабнице! До Доранта. Ходімте
звідси.

Сцена сьома

П-ні Журден, Ніколь.

Ніколь. Далебі, пані, я таки добре заробила
за свою цікавість; мені здається, там не все чисто.
Вони розмовляють про якісь такі справи, що їх
вам зовсім не можна знати.

П-ні Журден. Це не вперше, Ніколь, що
я підозріваю свого чоловіка. Мене страшенно
одурено; він уже певне десь має якусь інтрижку
на селі. От, коли б довідатись, що б це могло
бути! Однаке, треба й про мою дочку подбати.
Ти ж знаєш, як її кохає Клеонт. Він припав мені
до серця, і я хочу допомогти йому й віддати за
нього мою Люсіль, як зможу.

Ніколь. Ах, моя пані, я в захваті, що ви по-
годжуєтесь на цей шлюб; вам подобається гос-
подар, а мені ще більше його льокай. Оце було б
добре, коли б і нас повінчали разом з панами!

П-ні Журден. Іди мерщій до Клеонта і скажи
йому від мене, щоб він зараз же сюди прийшов.
Ми разом попрохаемо моого чоловіка, щоб він дав
згоду на цей шлюб.

Ніколь. Біжу, пані, з радістю, ще ніколи ви
мені не давали приемнішого доручення. Пані Жур-
ден виходить. Оце так порадіють обое!

Сцена восьма

Клеонт, Ков'єль, Ніколь.

Ніколь до Клеонта. Ara! Ось і ви доречі. Я маю
вам дещо радісне сказати... Я хочу...

Клеонт. Геть, зраднице, і ніколи не смій мене морочити своїми брехливими вигадками!

Ніколь. Оце так ви приймаєте...

Клеонт. Геть, кажу тобі, і скажи твоїй невірній панночці, що їй не пощастиТЬ одурити простака Клеонта!

Ніколь. Що воно за нісенітниця?! Мій бідний Ков'єлю, скажи ж хоч ти, що це все означає?

Ков'єль. Твій бідний Ков'єль?! Маленька злочиннице! Геть з моїх очей, мерзенна! Дай мені спокій!

Ніколь. Що таке? І ти теж?!

Ков'єль. Геть з моїх очей, я тобі кажу! І не говори до мене ніколи.

Ніколь. Ого! Яка це муха їх обох укусила? Піду все панночці розкажу. Виходить.

Сцена дев'ята

Клеонт, Ков'єль.

Клеонт. Як?! Так поводитися з коханцем, з коханцем найвірнішим, найпалкішим з усіх коханців на світі.

Ков'єль. Це щось нечуване, що вони нам обоюм учинили!

Клеонт. Я її кохав понад усе на світі. Я був такий ніжний з нею. Я нікого в світі дорожче за неї не мав. Тільки про неї турбувався, думав, мріяв, тільки її бажав... Вся моя радість тільки в ній була. Я балакав тільки про неї! День і ніч тільки про неї думав! У сні бачив тільки її. Я тільки нею живу. Все життя мое в ній. І за таке кохання оце така подяка! Два дні я її не бачив і вони видалися мені за два страшних сторіччя. Ми випадково зустрілися — і я, забувши все з радощів, кидаюсь у захваті до неї... а зрадниця відвертається від мене.

і зневажливо проходить повз мене, наче й не бачила мене ніколи.

Ков'ель. Я кажу те ж саме.

Клеонт. Чи може щонебудь зрівнятися, Ков'єлю, з таким лукавством невдячної Люсілі?

Ков'ель. Так само, добродію, як і зрада цієї мерзенної Ніколь.

Клеонт. Після таких палких офір, зідхань, страждань...

Ков'ель. Після такого впадання, після того, як я стільки допомагав їй на кухні...

Клеонт. Тих сліз, що я проливав біля її ніг...

Ков'ель. Після тих численних відер з водою, що я переносив для неї з криниці!

Клеонт. Такого палу, таких пестощів, коли я сам себе забував!

Ков'ель. Такого жару, що я його терпів біля печі, повертаючи за неї печенью на рожні!

Клеонт. Вона тікає від мене з призирством!

Ков'ель. Вона нахабно повертається до мене спиною!

Клеонт. Така зрадливість заслуговує найвищої карі!

Ков'ель. Така подлість варта тисячі ляпасів!

Клеонт. Не смій мені ніколи згадувати Люсіль!

Ков'ель. Ні, ні, добродію, боже борони!

Клеонт. Не смій ніколи зрадницю обороняти!

Ков'ель. Ні, ні, не бійтесь.

Клеонт. Що б ти не говорив, виправдуючи її, це не матиме ніякої ваги для мене.

Ков'ель. Хто ж про це думає!

Клеонт. Я буду суворим у своїм гніві, я порву з нею всі стосунки.

Ков'ель. Я пристаю.

Клеонт. Цей граф, що вчащає сюди, певно справив на неї велике вражіння, її звичайно ვაбить

його вельможність. А проте, моя честь вимагає того, щоб я попередив цю зраду. Я хочу зробити те саме, що й вона, і їй не доведеться вихвалюватися тим, що вона мене перша сама покинула.

Ков'єль. Дуже добре! Я теж на це пристаю. Вона мене пам'ятатиме!

Клеонт. Так допоможи ж мені в цьому ділі і, гляди, підтримай у мені силу задушити в собі рештки того кохання, яке ще може в мені озватися до неї. Говори про неї тільки погане, я тебе прошу! Змальовуй мені її в такому вигляді, щоб вона викликала в мене призирство, зазначай, будь ласка, всі її хиби, щоб вона мені спротивіла!

Ков'єль. А їй справді, добродію! Вона просто собі гарненька мавпочка, що зовсім вашого кохання не варта. Та їй особливого в ній нічого немає. Ви можете знайти сотні інших, які далеко більше будуть варті такого шаленого кохання. Перш за все, очі в неї маленькі...

Клеонт. Звичайно, вони невеликі, та скільки в них вогню! Таких блискучих, таких палких, таких ніжних оченяточ — у цілому світі не знайдеш!

Ков'єль. Та їй рот у неї завеликий!..

Клеонт. Еге, але ж яка чарівна усмішка; я зроду такої не бачив. Не можна спокійно дивитись на її чарівний ротик, він викликає палке бажання! Він просто вабить до себе!

Ков'єль. Ще їй на зрист мала!

Клеонт. Еге. Зате яка струнка і яка статурна!

Ков'єль. В неї якась недбала маніра в розмові... та вчинках...

Клеонт. Так, це правда... проте все в неї так ґратціозно виходить... у цих манірах так багато шарму!

Ков'єль. А вже щодо розуму...

Клеонт. Ах, який у неї тонкий, який делікатний розум!

Ков'єль. Її розмова, голос...

Клеонт. У неї чарівний голос!

Ков'єль. Вона завжди набурмосена.

Клеонт. А ти хотів би, щоб вона цілий день реготала. Що може бути гірше за жінку, яка щохвилини сміється!

Ков'єль. Алежвона страшеннокапризна, нарешті.

Клеонт. Так, вона й справді капризує... Проте, гарненькій жінці все до лиця, від гарненької все стерпиш.

Ков'єль. Ну, коли так — вас не переконаєш! Я бачу, ви маєте охоту завжди її кохати.

Клеонт. Я? Ні, краще вмерти! Я її тепер так страшенно ненавидітиму, як раніше кохав...

Ков'єль. Як же це так. Ви ж вважаєте її за таку бездоганну.

Клеонт. Тим страшнішою буде помста... Ненависть покаже, який я непохитний. Вона прекрасна, чарівна, ніжна — я визнаю за нею всі ці цінності — і покидаю її! Та ось і вона!

Сцена десята

Люсіль, Клеонт, Ков'єль, Ніколь.

Ніколь до Люсілі. Мене страшенно образили!

Люсіль. Вір мені, Ніколь, тут не може бути іншої причини... Та ось і він!

Клеонт до Ков'єля. Я не хочу з нею розмовляти!

Ков'єль. Я теж.

Люсіль. У чому річ, Клеонте? Що з вами?

Ніколь. Що з тобою, Ков'єлю?

Люсіль. Чому ви такі сумні?

Ніколь. Що в тебе за кепський настрій?

Люсіль. Що ви — німі, Клеонте?

Ніколь. Що ти язика чи що згубив, Ков'єлю?

Клеонт. Ось хто справжня лиходійка!

Ков'ель. Ось хто Юда!

Люсіль. Я бачу — вас збентежила наша сьогоднішня зустріч?!

Клеонт до Ков'еля. Ага! Вона знає, що накоїла!

Ніколь. Це ти розлютувався після того, як зустрів нас сьогодні?..

Ков'ель до Клеонта. Вони зрозуміли...

Люсіль. Чи правда, Клеонте, що це й є причина вашого гніву?

Клеонт. Еге ж, панно, коли ви бажаєте знати, власне це й є. Але ж не турбуйтесь! Вам не пощастиТЬ тріумфувати наді мною. Я перший пориваю з вами всякі стосунки, щоб позбавити вас насолоди відіпхнути мене! Звичайно, мені не легко перемогти кохання до вас; мені буде дуже сумно, я навіть страждатиму деякий час; проте, я все перенесу і швидше вирву собі серце, ніж матиму слабість повернутися знов до вас!

Ков'ель до Ніколь. І я теж, я теж зроблю так само!

Люсіль. Оце так справді, багато галасу знічев'я! Ось послухайте, Клеонте, я зараз поясню вам, чому сьогодні вранці я не хотіла зустрінутися з вами.

Клеонт хоче йти. Ні, я не хочу нічого слухати!

Ніколь до Ков'еля. Я зараз розкажу тобі, чому ми так хутенько пройшли повз вас сьогодні.

Ков'ель хоче йти. Нічого я не буду слухати!

Люсіль, затримуючи Клеонта. Сьогодні ранком...

Клеонт. Ні, я вам кажу!

Ніколь, затримуючи Ков'еля. Зрозумій, що...

Ков'ель іде, не дивлячись на Ніколь. Ні, зраднице!

Люсіль. Слухайте!

Клеонт. Я не маю до вас діла!..

Ніколь. Дай же мені !сказати

Ков'ель. Я глухий...

Люсіль. Клеонте!

Клеонт. Ні!

Ніколь. Ков'єлю!

Ков'єль. Нізащо!

Люсіль. Страйвайте!

Клеонт. Дурниці!

Ніколь. Вислухай мене!

Ков'єль. Дай мені спокій!

Люсіль. Одну хвилину!

Клеонт. Нізащо!

Ніколь. Трошечки терпіння!

Ков'єль. Чому б то й ні!

Люсіль. Два слова!

Клеонт. Ні, все скінчено!

Ніколь. Одне слово!

Ков'єль. Усьому кінець!

Люсіль, спиняючись. Гаразд! Коли не хочете мене слухати, залишайтесь з своїми думками; можете робити, що хочете...

Ніколь теж спиняється. Коли так, роби, як знаєш!

Клеонт, повертаючись до Люсілі. Ну, поясніть же, нарешті, ваші милі вчинки!

Люсіль хоче йти. Я вже не маю більше охоти розмовляти про це з вами.

Ков'єль до Ніколь. Ну, ну, поясни ж нам хоч трошки всю цю історію.

Ніколь хоче йти. Нічого я не хочу тобі більше поясняти!

Клеонт, бігаючи за Люсіль. Скажіть мені...

Люсіль іде, не дивлячись на нього. Ну, я нічого не скажу.

Ков'єль, бігаючи за Ніколь. Розкажи ж мені...

Ніколь іде, теж не дивлячись на Ков'єля. Ну, мені нічого розказувати.

Клеонт. На бога!

Люсіль. Я ж вам сказала, що ні.

Ков'єль. Зроби ласку!
Ніколь. І не подумаю.
Клеонт. Прошу вас!
Люсіль. Залишіть мене.
Ков'єль. Благаю тебе.
Ніколь. Забираїся!

Клеонт. Люсіль!

Люсіль. Ні.

Ков'єль. Ніколь!

Ніколь. Нізащо!

Клеонт. Ради всього святого!

Люсіль. Не хочу!

Ков'єль. Промов же до мене!

Ніколь. Ніколи!

Клеонт. Розбийте мої сумніви!

Люсіль. Ні, не маю ніякого бажання.

Ков'єль. Та поясни ж ти все як слід!

Ніколь. Ні, не хочу.

Клеонт. Гаразд! Коли ви так мало цінуєте мій спокій, не хочете виправдати передо мною своїх учинків, що так жорстоко образили моє кохання; ви бачите мене, жорстока, востаннє. Я тікаю звідси і далеко від вас умру з горя та любови.

Ков'єль до Ніколь. І я піду з ним разом.

Люсіль до Клеонта, що хоче йти. Клеонте!

Ніколь до Ков'єля, що хоче йти за Клеонтом. Ков'єлю!

Клеонт, спиняючись. Ну?

Ков'єль спиняється теж. Що таке?

Люсіль. Куди ви йдете?

Клеонт. Я вам уже сказав куди.

Ков'єль. Ми йдемо вмирати.

Люсіль. Ви йдете вмирати, Клеонте?

Клеонт. Так, жорстокосердна! Бо ви сами цього бажаєте.

Люсіль. Я? Я хочу вашої смерти?

Клеонт. Авжеж хочете.

Люсіль. Хто вам це сказав?

Клеонт наближаючись до Люсілі. Аджеж ви не хочете розбити мої підозріння?

Люсіль. Хіба ж я тому винна? Коли б ви тільки захотіли мене вислухати, справа пояснилася б дуже просто. Я йшла вранці з моєю старою тіткою, а вона переконана в тому, що саме наближення мужчини до дівчини — вже збезчещує її. Ця стара пані завжди нас... гризе за легковажність і уявляє всіх мужчин чортами, що від них чесні дівч.:та повинні тікати.

Ніколь до Ков'єля. Оце йувесь секрет цієї історії.
Клеонт. Ви мене не дурите, Люсіль?

Ков'єль до Ніколи. Ти правду кажеш, Ніколь?
Люсіль до Клеонта. Це найщиріша правда.

Ніколь до Ков'єля. Все так, як воно й було.
Ков'єль до Клеонта. Чи йняти їм віри?

Клеонт. Ах, Люсіль. Одним словом, що злетіло з ваших уст, ви можете заспокоїти всю бурю моого серця! Як легко ймеш віри тим, кого кохаєш!

Ков'єль. Ах, ви ж, чортенята! Як умієте добре нашого брата заспокоїти!

Сцена одинадцята

П-ні Журден, Клеонт, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

П-ні Журден. Дуже рада бачити вас, Клеонте. Ви якраз доречі нагодилися. Зараз прийде мій чоловік, попрохайте в нього Люсіль собі за жінку.

Клеонт. Ах, пані! Які це солодкі слова. Я? вони відповідають моїм власним бажанням! Чи міг я чекати, чи міг я сподіватися на таке щастя?

Сцена дванадцята

Клеонт, Журден, п-ні Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Клеонт. Добродію! Я хочу про щось вас запитати. Я вже давно все обміркував. Кажу одверто,

ішо честь бути вашим зятем для мене така велика,
що я вважав би себе найщасливішим, коли б я
міг її досягнути.

Журден. Раніше, ніж дати вам на це відповідь,
добродію, я теж хочу зробити вам маленьке запи-
тання: скажіть мені: ви — шляхтич?

Клеонт. Добродію, більша частина людей від-
повідають позитивно на таке питання: слово ска-
зати легко. Видавати себе за шляхтича тепер
ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє но-
сити незаконну назву. Але я, одверто кажучи,
дивлюся на такі речі трохи інакше. Я певний, що
всяка брехня принижує людину. Підло ховати
своє справжнє походження і з'являтися на очі то-
вариства під чужою назвою, видавати себе не
за те, що ми є справді... Я — син батьків, що зай-
мають чесне місце серед товариства; сам я чесно
прослужив шість років у війську і можу зайняти
не останнє місце в товаристві. Але ж я не маю
бажання присвоїти собі те звання, що мені з на-
родження не належить; хоча може інші на моєму
місці і вважали б, що вони мають право це зро-
бити. Кажу одверто: я — не шляхтич!

Журден. Дозвольте, добродію, стиснути вашу
надто чесну руку; проте, дочка моя все ж таки
не для вас.

Клеонт. Чому?

Журден. Винешляхтич — і нематиметемої дочки.

П-ні Журден. Шляхтич! Що тобі з того
шляхтянства? Хіба ми сами від Людовіка Святого
походимо, чи що?

Журден. Мовчи, жінко, я вже бачу, до чого
воно йдеться!

П-ні Журден. Хіба ми з вами не нащадки
добрих міщан?

Журден. Ото, хтось тебе за язика тягне!?

П-ні Журден. Хіба твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Журден. Бодай чума цих бабів подавила! Всі вони однакові. Коли ваш батько і був крамарем, так йому ж гірше, а мого може тільки лихий язик крамарем назвати. Я вам кажу востаннє, що хочу взяти собі за зята тільки шляхтича.

П-ні Журден. Твоїй дочці потрібен чоловік до пари; для неї чесний, заможний, гарний на вроду парубійко — багато кращий од якогонебудь шляхтянчика — жебрака та пòтвòри.

Ніколь. Що правда, то правда! Бачили ми в нашому селі одного паничика! Таке одоробало, такий дурень, що в цілому світі такого другого не зустрінеш!

Журден до Ніколь. Мовчи, грубіянко; не втручайся в розмову! Я даю багато приданого за дочкою; мені потрібні тільки почесті і я зроблю її маркізою.

П-ні Журден. Маркізою?

Журден. Так, маркізою...

П-ні Журден. Ой, лишечко!

Журден. Це вже покінчена справа.

П-ні Журден. Ну, цього вже не буде! Нерівний шлюб — завжди нещасливий. Я не хочу, щоб мій зять дорікав моїй дочці ріднею і щоб мої внучата соромилися називати мене бабунею. Та коли б вона приїхала до мене з візитою, в екіпажі, вельможною дамою, та не вклонилася б комунебудь з наших сусідів, то її б уся вулиця засміяла. „Гляньте бо — загомоніли б тоді всі — як оця маркіза носа задерла! А це ж Журденова дочка, що ще недавнечко малою дитиною весело гралася з нами в панів. Раніш вони так носів не задирали! Діди її торгували обое сукном коло воріт святого Інокентія. Зібрали діткам грошеняток і виплачують, може

на тім світі те, що придбали! Чесно не придаєш такого багатства! — Я не хочу слухати таких розмов; я хочу мати такого зятя, щоб він дякував мені за дочку, щоб я йому просто могла сказати: „Ну ж бо, зятьок, а сідай лишень за стіл та пообідай з нами“.

Журден. Отак собі міркують обмежені люди! Не мають навіть бажання видряпatisя на гору! Мовчіть! Не сперечайтесь! Отже, на злість вам усім, дочка моя буде маркізою! А коли ви мене до гніву доведете, то я її герцогинею зроблю!

Сцена тринадцята

П-ні Журден, Люсіль, Клеонт, Ніколь, Ков'ель.

П-ні Журден. Не падайте духом, Клеонте. До Люсілі. Ходім разом до батька, і скажи йому рішучо, що, крім Клеонта, ти ні з ким не одружишся.

Сцена чотирнадцята

Клеонт, Ков'ель.

Ков'ель. Ну й нарobili ж ви діла своїм благородством!

Клеонт. Що ти хочеш! Я маю свої переконання і ніколи їх не зречуся.

Ков'ель. Ви жартуєте, коли хочете розмовляти з паном Журденом серйозно! Хіба ж ви не бачите, що він просто божевільний? Чи ж варто вам було потурати його химерам?

Клеонт. Ти маєш рацію; проте, мені й на думку не спадало, що Журден хоче мати великого пана за зятя.

Ков'ель. Ха-ха-ха!

Клеонт. Чого ти смієшся?

Ков'ель. Одна цікава штука спала мені на думку: одурити нашого пана і добути вам те, чого ви так бажаєте.

Клеонт. Як же це?

Ков'ель. Чудесна ідея!

Клеонт. В чім річ?

Ков'ель. По місту тепер скрізь маскаради, а це нам дуже пригодиться; я скористуюся з них, і ми одуримо цього блазня. Це, звичайно, пахне комедією, та з ним можна дозволити собі все, що схочете. Чого нам панькатись! Він і сам чудово заграє свою ролю в цій комедії і легко повірить усікій нісенітниці, якої б йому не набалакати. У мене є актори їх костюми напоготові. Дозвольте вже мені взяти на себе всю справу.

Клеонт. Але ж поясни мені...

Ков'ель. Я вам усе потім розкажу. Ходімте: він знов іде сюди.

Сцена п'ятнадцята

Журден сам. Чорти б його драли! Всі мені дорікають, що я з панами злигався, а, на мою думку, нічого немає кращого, як знайомитися з великими панами. Все в них так ввічливо, делікатно виходить. Далебі, я дозволив би одрубати собі на руці два пальці, коли б тільки міг знову народитися графом або маркізом.

Сцена шістнадцята

Журден, льокай.

Льокай. Добродію, граф з якоюсь дамою бажають вас бачити!

Журден. Ах, мій боже. Я ще маю зробити деякі розпорядження. Перекажи, що я зараз вийду.

Сцена сімнадцята

Дорімена, Дорант, льокай.

Льокай. Мій господар прохали переказати, що вони зараз вийдуть.

Дорант. Гаразд.

Сцена вісімнадцята

Дорімена, Дорант.

Дорімена. Я не знаю, Доранте, чи не помилилася я часом, зважившись прийти разом з вами в будинок, де я нікого не знаю.

Дорант. Але ж в якому іншому місці, пані, я міг би запропонувати вам обід? Адже ви вважаєте, що нам незручно зустрічатися з вами на самоті і у вас, і в мене.

Дорімена. Ви щодня даєте мені все більше й більше доказів вашого кохання. Як я не намагаюся відкинути їх од себе, проте ви завжди вмієте примусити мене прийняти їх і своєю делікатною настирливістю доб'єтесь, нарешті, того, чого ви так бажаєте. Спочатку ці ваши щоденні візити, потім освідчення в коханні, за ними — серенади, дарунки... Я не хотіла цього, але ж ви такі вперті, що з кожним кроком примушуєте мене вам скорятися. Тепер я вже ні за що не відповідаю: чого доброго, вам пощастить вирвати в мене згоду на шлюб з вами, а я ж цього так боялася.

Дорант. А ѿ справді, пані, вам уже давно слід було б стати моєю дружиною. Ви — вдова і ні від кого не залежите; я сам собі господар і кохаю вас безмежно. Чому б вам не зробити мене сьогодні найщасливішою людиною в світі?

Дорімена. Мій боже, Доранте, щасливе подружжя — то річ така непевна! Треба багато умов

з обох боків, щоб можна було жити щасливо. Часто густо навіть і розсудливі люди не вміють так влаштоватися, щоб їм було добре.

Дорант. Ви жартуєте, маркізо! Навіщо втворювати собі стільки перешкод до щастя. Ваш власний життєвий досвід ще нічого не доводить.

Дорімена. Але ж вернімося до нашої розмови. Витрати, що ви їх на мене робите, турбують мене з двох причин. Перша — вони мене заводять занадто далеко, друга — тільки не ображайтесь, будь ласка, за щирість, — вони не можуть, нарешті, обходитись вам дурно... а я зовсім цього не хочу.

Дорант. Ах, пані, це такі дрібниці, і зовсім не через те...

Дорімена. Я знаю, що кажу... Діямантовий перстень, що ви його примусили мене взяти у вас майже силою, коштує великих грошей...

Дорант, перебиваючи її. Годі! Не перебільшуйте так ті речі, що любов моя вважає їх негідними вас прикрашати!.. Дозвольте мені... А ось і сам господар!

Сцена дев'ятнадцята

Журден, Дорімена, Дорант.

Журден після двох уклонів, спиняється занадто близько біля Дорімени. Одступіться трохи далі, пані.

Дорімена. Що таке?

Журден. На один крок, будьте ласкаві.

Дорімена. Та навіщо ж це?

Журден. Одступіть трохи, щоб я міг ще втретє вам уклонитися.

Дорант. Пані, добродій Журден розуміє, з ким він має діло.

Журден. Це мені така честь, маркізо, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю

щастя... Ви такі добрі... така милість... честь... ви зробили таку ласку мені, що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був достойний бути достойним мати достоїнство, подібне до вашого... Коли б само небо... з заздрості до моого щастя... послало мені... дало мені своє милосердя, щоб я міг, так би мовити, заслужити...

Дорант. Досить, досить, Журдене! Маркіза не любить компліментів. Вона й без них знає, що ви людина розумна. Тихо до Дорімени. Цей добрий буржуа трохи кумедний, як бачите, своїми манірами...

Дорімена тихо Дорантові. Так, це одразу впадає в очі.

Дорант. Пані, перед вами найкращий мій друг.

Журден. Це надто багато чести для мене.

Дорант. Людина з вищого кола товариства.

Журден. Змилуйтесь, маркізо, я ще нічого такого не зробив, щоб заслужити...

Дорант тихо Журденові. Глядіть же, ні найменшого натяку на діамант, що ви їй подарували.

Журден тихо Дорантові. А чи не можна хоч поспітати, чи він припав їй до вподоби.

Дорант тихо Журденові. Що ви? Крий боже! Це було б страшенно не ввічливо... Коли ви бажаєте зробити так, як робиться у вищих колах товариства, то вам треба буде вдавати, наче ви їй нічого і не дарували. Голосно до маркізи. Добродій Журден, пані, каже, що він захоплений, вітаючи вас у себе.

Дорімена. Це завелика честь для мене.

Журден тихо Дорантові. Який я вам вдячний, що ви замовили слівце за мене.

Дорант тихо Журденові. Я дуже довго вмовляв її прийти до вас.

Журден тихо Дорантові. Не знаю, як мені вам і дякувати.

Дорант. Добродій Журден каже, маркізо, що ви кращі за всіх жінок на світі.

Дорімена. Це дуже галантно з його боку.

Журден. Ви сами, маркізо, зробили мені за- надто велику шану... я...

Дорант. А чи не пора нам про обід подумати?

Сцена двадцята

Журден, Дорімена, Дорант, льокай.

Льокай Журденові. Все готове, пане.

Дорант. Ходім же сядемо за стіл; нехай покли- чутъ музиків.

Сцена двадцять перша

Вихід балету.

Шість куховарів, що готували обід, танцюють разом, розвиваючи третю інтермедію. Потім приносять, нарешті, стіл і багато різних страв.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

Сцена перша

Дорімена, Журден, Дорант, три співаки, льокай.

Дорімена. Чудово, Доранте, обід обіцяє бути знаменитим.

Журден. Ви жартуєте, пані. Я хотів би, щоб він далеко більше відповідав вашим звичкам, маркізо.

Дорімена, Дорант, Журден і троє співаків сідають за стіл.

Дорант. Журден має рацію, маркізо. Я дуже йому зобов'язаний за таку до вас увагу. Я цілком згоджуєсь, що обід не зовсім вартий вас, маркізо. Я сам його замовляв, проте, мушу призначатися, я далеко не такий досвідчений у цій справі, як наші друзі. Цей обід не досить тонкий, гастрономічний. Людина, що має тонкий смак, знайде в ньому великі хиби. Ось коли б за цю справу взявся наш друг Даміс... О! Тоді все було б ідеальне! Все було б зроблене аж надто елегантно... Він говорив би про кожну страву і ви б були змушені визнати за ним високий талант добре поїсти. Він розповів би нам багато про цей... піджарений, мов золото, хліб! Про легке, як оксамит, тонке вино з чудовими пахощами!.. А баранячий бік з петрушкою! Або норманське телятко з берегів Сени... біле, ніжне, так і тане... А куропатви, що так чудово пахнуть, і вінець усього — міц-

ний м'ясний бульйон та сітенька молода ґіндичка, що її обкладено молодими голубами та прибрано цибулею й цикорієм! Але я, маркізо, на жаль, мушу вам признатися, я великий профан у цій справі і, як справедливо сказав добродій Журден, мені б теж хотілося, щоб обід цей далеко більше відповідав вашому тонкому смакові.

Дорімена. Я їм з великою насолодою, оце вам відповідь на всі ваші компліменти.

Журден. Ах, ви маєте такі чудові ручки!

Дорімена. Руки, добродію Журдене, найзвичайнісінські, та ви, мабуть, думаете про перстень? Він і справді дуже гарний.

Журден. Боронь боже! Щоб я почав за нього балакати, пані. Це було б зовсім не глянтно з моого боку, потім — це така дрібниця!

Дорімена. Одначе, ви дуже вибагливі.

Журден. Ви надто добрі до мене, маркізо...

Дорант робить знак Журденові. Гей! Налийте но вина добродію Журденові й цим панам! Вони, з ласки своєї, заспівають нам якоєсь застольної пісні.

Дорімена. До гарного обіду музика — найкраща приправа. Так, мене тут чудесно вітають!

Журден. Пані, це не...

Дорант. Добродію Журдене, ось послухайте цих добродіїв... їхня пісня скаже далеко більше, ніж усе те, що ми з вами зможемо тут сказати...

Перший та другий співак співають з келихами в руках.

Випий, Філісо, хоч краплю мерщій!
Келех в руках твоїх радість несе,
Келеху жінка то — ворог страшний.
Але мені ви миліш над усе.

Наша дружба не вмирає,
Хай живе вона повік!
Губками келеха ти поцілуй,

Враз вони в тебе, як кров, зашаріють.
Ти і вино — то найбільше бажання,
Пий, моя любко, за вічне кохання.
Хай воно радість над нами навіє...
Наша дружба не вмирає,
Хай живе вона повік!

Другий і третій співаки разом.

Пийте, друзі, не сумуйте!
Час не жде на вас, летить.
Користайте кожну мить
І життя собі не псуйте!
Переплінеш чорні хвилі—
І прощай вино, любов...
Пийте, пийте ж, мої милі,
Поки в жилах грає кров!
Дурень хай собі міркує
Про найглибше в світі щастя,
Та нехай усім їм трясця—
Ми його не потребуєм.
Слава, знання і чеснота
Вже наскучили мені,
Не зника од них турбота —
Щастя в добром у вині.

Всі троє разом.

Скрізь вино, скрізь воно, пийте, добрі люди.
Хлопче лий, наливай! Наливай і чекай,
Доки скажут: буде!

Дорімена. Чудовий спів! Прекрасно, розкішно!

Журден. Я бачу перед собою, маркізо, дещо далеко краще за ту пісню...

Дорімена. О, мушу признатись, я ніколи не сподівалася, що добродій Журден може бути таким галантним!

Дорант. Чому ж то?! За кого ж маєте добродія Журдена, пані?

Журден. Я дуже хотів би, щоб вона мала мене за того, що я скажу.

Дорімена. Ну ж бо?

Дорант. Ви його не знаєте.

Журден. Вона мене знатиме добре, коли захоче.

Дорімена. Що ви на це скажете?

Дорант. Ця людина, маркізо, вміє відповідати. Гляньте, пані, добродій Журден доїдає всі ті шматочки, що ви до них доторкнулися.

Дорімена. Добродій Журден захоплює мене.

Журден. Коли б я міг захопити ваше серце, я був би...

Сцена друга

П-ні Журден, Журден, Дорімена, Дорант, співаки, льокай.

П-ні Журден. Ага! Чудова бесіда! Добра компанійка! Бачу добре, що на мене тут не чекали! Так ось чому ви так поспішалися, добродію, одіслати мене обідати до сестри? Там — лаштуються до вистави, тут — справжній банкет, наче весілля. Так оце так ти своє добро гайнуєш?! Вітаєш невідомих паній без мене, комедії для них замовляєш, співаків наймаєш, а мене посилаєш з дому на гулянку.

Дорант. Що ви хочете сказати, пані Журден? Чому ви гадаєте, що ваш чоловік витрачає на нас свої гроші і на свій рахунок вітає маркізу? Зрозумійте ж, що це я запросив усіх на обід. Добродій Журден був остільки ввічливий, що запропонував нам своє помешкання. Перш, ніж говорити, треба зважити те, що ви хочете сказати!

Журден. Так, так, негіднице, обід улаштував граф ось для цієї шляхетної дами. Мені роблять честь тим, що вибирають для цього мою оселю і запрошують ще й мене самого пообідати з ними разом.

П-ні Журден. Все це вигадки! Я знаю те, що знаю!

Дорант. Я вам раджу, добродійко, надіти кращі окуляри.

П-ні Журден. Нічого мені окуляри одягати! І без них чудесно бачу! Давно вже зрозуміла, що у вас тут коїться. Я не дурна! Ху, як це гайдко! Шляхетний добродій, а разом з моїм чоловіком такими справами займається. Та й ви теж, добродійко! Шляхетній дамі немає чести сіяти сварку в сім'ї, дозволяти моєму чоловікові біля вас упадати.

Дорімена, виходячи. Що ж це таке, Доранте?!. Ви, нарешті, смієтесь з мене, примушуючи мене вислуховувати дурне базікання цієї божевільної.

Дорант виходить за Доріменою, співаки за ними. Маркізо! На бога! Та куди ж ви тікаєте?

Журден. Маркізо! Графе! Попросіть її вибачити нас, ублагайте її вернутись!

Сцена третя

П-ні Журден, Журден, льокай.

Журден. Ах! Ну що ти наробила, негіднице!? Ти осоромила мене перед цілим світом! Вигнати з моєї господи таких шляхетних панів!

П-ні Журден. Начхала я на їхню шляхетність!

Журден. Не знаю, що мене втримує розбити об твою голову всі ці страви з нашого чудового бенкету, що ти його розігнала, негіднице!

Льокай виносять стола.

П-ні Журден, виходячи. Я тільки сміятимуся з того! Я бороню свої права, і всі жінки будуть на моєму боці.

Журден. Щастя твоє, що ти тікаєш від моого гніву!

Сцена четверта

Журден сам. Чорти її принесли! А мені ж так було весело, так мило! Ще ніколи я не почував себе таким дотепним. А це ще що таке?

Сцена п'ята

Журден, Ков'ель передягнений.

Ков'ель. Шановний добродію, не знаю, чи я маю за честь бути з вами знайомим?

Журден. Ні, добродію, я вас не знаю.

Ков'ель показуючи рукою на фут від підлоги. А я вас ще таким маленьким пам'ятаю.

Журден. Мене?

Ков'ель. Еге! Ви були найкращою дитиною в світі і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Журден. Поцілувати мене?

Ков'ель. Еге! Я був найкращим другом вашого покійного батька.

Журден. Мого покійного батька?

Ков'ель. Еге! Це був справжній чесний шляхтич.

Журден. Що ви сказали?

Ков'ель. Я кажу, що він був чесний шляхтич.

Журден. Мій батько?

Ков'ель. Так!

Журден. Ви його добре знали?

Ков'ель. Ще б пак!

Журден. Ви його так і знали за шляхтича?

Ков'ель. Розуміється.

Журден. Так от як можна вірити людям.

Ков'ель. А що?

Журден. Знайшлись такі люди, котрі довго запевняли мене, що він був крамарем.

Ков'ель. Ваш батько — був крамарем? Це щира брехня, він зроду ним не був. Просто, як

людина надзвичайно ввічлива і добра, доречі, він і розумівся добре на різному крамі, то він дуже охоче вибирав його по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за готові гроші.

Журден. Я щасливий познайомитися з вами. Ви їм посвідчите, що мій батько був шляхтич.

Ков'ель. Я це можу підтвердити перед цілим світом.

Журден. Велике спасибі! А яке саме діло привело вас у наші краї?

Ков'ель. З того часу, як я познайомився з вашим небіжчиком батьком, а він, як я уже вам сказав, був справжній шляхтич, з того часу я встиг цілий світ об'їздити.

Журден. Цілий світ?

Ков'ель Так!

Журден. А це, мабуть, дуже далеко звідси?

Ков'ель. Я гадаю. Чотири дні, як я оце повернувся з подорожі. Я завжди дуже цікавився вашою долею; оце й зараз заїхав, щоб сказати вам дуже приємну новину.

Журден. Яку ж це?

Ков'ель. Ви знаєте, що сюди прибув син турецького султана?

Журден. Я? Ні.

Ков'ель. Та невже? Він живе розкішно! Весь Париж бігає до нього і його скрізь вітають і шанують, як дуже високу особу.

Журден. Як же це я ще й досі нічого про нього не чув?

Ков'ель. Що ж найважніше для вас, так це те, що він захопився вашою дочкою.

Журден. Син турецького султана?

Ков'ель. Еге. І він хоче її сватати.

Журден. Її сватати. Син турецького султана?

Ков'ель. Син турецького султана хоче зробитися вашим зятем. Сьогодні заходжу до нього, розмовляю з ним про те, про се, звичайно турецькою мовою — я її добре знаю, — коли це він мені й каже „Акчіам кроксолер они алла мустафа гіделуш аманахем варахіні усере карбулат“ себто: „Чи ти бачив прекрасну молоду особу, дочку паризького шляхтича Журдена? (45)“

Журден. Син турецького султана так говорив, про мене?

Ков'ель. Еге. І коли я сказав йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку, — він мені на це: „Ах! Марабаба сахем!“ А це визначає: „Ах, як я закохався в неї.“

Журден. Марабаба сахем означає: „Ах, як я закохався в неї“?

Ков'ель. Так.

Журден. Дуже вам дякую за те, що сказали; я сам би ніколи не додумався, що „марабаба сахем“, означає — „ах, як я закохався в неї!“ Яка прекрасна ця турецька мова!

Ков'ель. Така прекрасна, що й повірити трудно. А чи ви знаєте, що визначає *какаракамушен*?

Журден. *Какаракамушен*? Ні.

Ков'ель. Це означає: моя душко!

Журден. *Какаракамушен* означає: моя душко?

Ков'ель. Еге.

Журден. Оце я розумію! *Какаракамушен* — душко моя! Хто б же це міг подумати! Оце так штука!

Ков'ель. Дозвольте мені довести справу до кінця. Він просить у вас руки вашої донечки, а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він — з ласки своєї — робить вас *мамамушем*. Це в них у Туреччині дуже висока посада. (46)

Журден. Мамамушем?

Ков'ель. Атож. *Мамамуші* по-нашому означає—паладин. Паладини... це старовинні... ну, словом, паладин. Найпочесніше ім'я в цілому світі. Таким чином, ви станете поруч із найвидатнішими вельможами цілого світу. (47)

Журден. Син турецького султана робить мені велику честь! Я вас прошу, поведіть мене, будьте ласкаві до нього, щоб я міг подякувати йому особисто.

Ков'ель. Та він сам завітає до вас сьогодні.

Журден. Він сам завітає до мене?

Ков'ель. Еге, і привезе з собою все необхідне для церемонії вашого висвячення.

Журден. Для чого ж так поспішатись?

Ков'ель. Його кохання не може чекати.

Журден. Мене, проте, турбує одна річ: дочка моя страшенно вперта... Закохалася в якогось Клеонта і записяглася, що тільки з ним одружиться.

Ков'ель. Вона передумає, тільки но зиркне на принца. До того ж, уявіть, який дивний випадок! Син турецького султана дуже скидається на цього Клеонта... я його десь бачив; кохання дуже легко може перескочити з одного на другого і я певний... Та я чую, він наближається; ось і він сам.

Сцена шоста

Клеонт у турецькому вбранні, троє пажів несуть за ним трен
Журден, Ков'ель.

Клеонт. *Амбузахім окі бораф, Жордіна, сала-
малекі.*

Ков'ель Журденові. Це означає: „Добродію Журдене, нехай серце ваше цілий рік цвіте, як трояндovий кущ“. Це звичайне привітання в їхній країні.

Журден до Ков'еля. Я покірний слуга його турецької вельможності.

Ков'ель Клеонтові. *Карігар камботоустін мораф.*

Клеонт. Устін йок сатамалеки базум базе алла моран!

Ков'ель. Він каже: „Нехай небо пошле вам мужність лева і мудрість гадюки“.

Журден. Його турецька вельможність занадто добрі. Я бажаю їм найбільшого щастя.

Ков'ель. Осса бінамен садок бабалі оракаф урам.

Клеонт. Бель-мен.

Ков'ель. Він каже, що вам обом треба поспішати з церемонією. Він бажає швидше побачитися з вашою дочкою і справити весілля.

Журден. І все це він сказав двома словами?

Ков'ель. Це вже така мова, що кількома словами можна сказати дуже багато. Проте, ідіть же мерщій туди, куди він бажає.

Сцена сьома

Ков'ель сам.

Ков'ель. Ха-ха-ха. Оце так штука! От так дурень! Коли б він вивчив свою ролю напа'мять, то й тоді не заграв би її краще. Ха-ха-ха-ха!

Сцена восьма

Дорант, Ков'ель.

Ков'ель. Прошу вас, добродію, допоможіть нам в одній справі.

Дорант. Овва! Та це ж Ков'ель! Тебе й не впізнати! Навіщо це ти так вичепурився?

Ков'ель. Ось побачите! Ха-ха-ха!

Дорант. Чого ж ти смієшся?

Ков'ель. Ех, одна штука! Пане, а вона того варта!

Дорант. Що ж таке?

Ков'ель. Б'юсь об заклад, що ви зроду не вгадаєте, яку ми вигадали штуку, щоб примусити Журдена віддати свою дочку за моого пана.

Дорант. Що за штука — не знаю; але вже раз ти за неї взявся, то успіх забезпечений.

Ков'ель. Я знаю, добродію, ця тварина вам добре відома.

Дорант. Розкажи ж мені, в чим справа?

Ков'ель. Одступіться, будьте ласкаві, добродію, трохи вбік, щоб дати місце тому, що тут зараз відбудеться. Ви сами побачите частину комедії,—решту розкажу пізніше.

Сцена дев'ята

Турецька церемонія

Муфтій, дервіші, турки-помічники Муфтія, що співають і танцюють.

Перший вихід балету.

Шестеро турків урочисто ідуть по двоє під музику по сцені з високо піднесеними трьома килимами в руках. Другі турки, співаючи, проходять під килимами і стають по обидва боки сцени.

Муфтій з дервішами закінчує цей похід.

Потім турки простилають ці килими на підлозі і стають на них навколошки. Муфтій з дервішами стоїть посередині. Муфтій всячими вихиласами та жестами викликає Магомета; турки в цей час падають додолу, співаючи: „Аллі“. Потім здіймають руки до неба, співаючи: „Аллах“. Вся ця церемонія повторюється кілька разів, потім усі встають і починають співати „аллах екбер“ (48), а двоє дервішів ідуть шукати Журдена. Муфтій все проробляв мовчки.

Сцена десята (49)

Муфтій, дервіші й турки, що співають і танцюють, Журден у турецькому вбрани, з поголеною головою, без тюрбану й шаблюки.

Муфтій Журденові. Se ti sabir,
Ti respondir;
Se non sabir,
Tazir, tazir.
Mi star muphti,
Ti qui star si?

Non intendir;
Tazir, tazir *.

Двоє дервішів виводять Журдена.

Сцена одинадцята

Муфтій, Дервіші, турки, що співають і танцюють.

Муфтій. Dice, tرغیع، qui star quista? Anabatista?
anabatista?

Турки. Joc.

Муфтій. Zuinglista?

Турки. Joc.

Муфтій. Coffita?

Турки. Joc.

Муфтій. Hussita? Morista? Fronista?

Турки. Joc, joc, joc.

Муфтій. Joc, joc, joc. Star pagana?

Турки. Joc.

Муфтій. Luterana?

Турки. Joc.

Муфтій. Puritana?

Турки. Joc.

Муфтій. Bramina? Moffina? Zurina? (50)

Турки. Joc, joc, joc.

Муфтій. Joc, joc, joc. Mahometana? Mahame-tana?

Турки. Hi Ualla. Hi Ualla. (51)

Муфтій. Como chamara? Como chamara?

Турки. Giourdina, Giourdina**.

* Коли ти знаєш, то відповідай, коли не знаєш мовчи, мовчи.
Я муфтій, а ти хто такий? Не розумієш; мовчи, мовчи.

** Муфтій. Скажи, турче, хто це такий? Анабаптист? —
Турки. Hi „Цвінгліст?“ — Hi. „Копт?“ — Hi. „Гусіт? Мавр?
Фроніст?“ — Hi. Hi. Hi. „Hi, nі, nі, nі. Тоді це поганець?“ — Hi.
„Лютеранин?“ — Hi. „Пуританин?“ — Hi. „Брамін? Мофіо? Зу-
рін?“ — Hi, nі, nі. „Hi, nі, nі. Магометанин? Магометанин? „—
Її-богу, так. „Як його звати? Як його звати?“ — Журден,
Журден.

М у ф т і й, підплигуючи. Giourdina, Giourdina?

Т у р к и. Giourdina, Giourdina.

М у ф т і й. Mahameta, per Giourdina,

Mi pregar, sera e matina.

Volor far un paladina

De Giourdina, de Giourdina;

Dar turbanta, e dar scorrina,

Con galera, e brigantina,

Per deffender Palestina.

Mahameta, per Giourdina,

Mi pregar sera e matina. До турків.

Star bon Turca Gioudina?

Т у р к и. Hi Ualla! Hi Ualla!*

М у ф т і й танцюючи. Ha la ba, ba la chou, ba la
ba, ba la da.

Т у р к и. Ha la ba, ba la chou, ba la ba, ba la da.

Сцена дванадцята

Турки, що танцюють та співають.

Другий вихід балету.

Сцена тринадцята

Муфтій, дервіші, Журден, турки, що співають і танцюють. Муфтій у здоровенному тюрбані, прикрашеному засвіченими свічками в чотири або п'ять рядків; за ним двоє дервішів у високих гострих шапках з засвіченими свічками несуть коран. Двоє других дервішів ведуть Журдена попід руки, становлять його навколошкі і нагинають йому голову, потім кладуть йому на спину коран, а Муфтій різними вихилясами викликає Магомета, кілька разів б'ючи рукою по корану і швидко перевер-

* М у ф т і й. Ввечері й ранком буду молитись до Магомета за Журдена. Я хочу Журдена зробити паладином. Дай йому тюрбан, дай йому шаблю, галеру з бригантиною для оборони Палестини. Ввечері й ранком молити буду Магомета за Журдена. До Турків. А чи добрий він турок, цей Журден? " Т у р к и. Йи-богу, так! Бог — батько наш, бог — батько наш.

таючи сторінки; потім він підносить руки до неба і голосно вигукує: „Гу!“⁽⁵²⁾ Турки при цьому то стають навколошки, то підводяться, теж співаючи: „Гу, гу, гу“.

Журден, коли з нього зняли коран, підводиться. Уф!
Муфтій Журденові. Ти поп star furba?

Турки. Но, по, по.

Муфтій. Non star forsanta?

Турки. Но, по, по.

Муфтій до турків. Donar turbanta.

Турки. Ti non furba?

No, по, по.

Non star forfanta?

No, по, по.

Donar turbanta *.

Третій вихід балету.

Турки, танцюючи, одягають Журденові тюрбан під звуки музики.

Муфтій, подаючи Журденові шаблю.

Ti star nobile, non star fabbola.

Pigliar schiabbola ***.

Турки, виймаючи шаблі.

Ti star nobile, non star fabbola.

Pigliar schiabbola.

Четвертий вихід балету.

Турки, танцюючи, б'ють Журдена, під музику, шаблями.

Муфтій. Dara, dara

Bastonnara.

* Муфтій Журденові: „Ти не шахрай?“ Турки: „Ні, ні, ні!—Не брехун?—„Ні, ні, ні“ „Принесіть тюрбан“. Турки співають: Ти не шахрай? Ні, ні, ні. Ти не брехун? Ні, ні, ні. Принесіть тюрбан“.

** Ти шляхтич, це не байка. Візьми шаблю.

Турки. Dara, dara
Bastonnara.*

П'ятий вихід балету.

Турки, танцюючи, б'ють Журдена, під музику, ціпками по спині.

Муфтій. Non tenner honta,
Questa star l'ultima affronta.
Турки. Non tenner honta,
Questa star l'ultima affronta. **

Муфтій знову починає викликати Магомета, дервіші підтримують його під руки. Всі турки, співаючи й танцюючи, стрибають навколо Муфтія. Потім вони виводять Муфтія й Журдена.

* Бийте його, бийте.

** Не соромся, це твоя остання зневага.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена перша

П-ні Журден. Журден у турецькому вбранні.

П-ні Журден. Ах, боже мій милосердний! Що ж це таке? Що за новина?! Як це ти вбралася? Чи ти часом на баль не збираєшся! Та кажи ж, нарешті, що це все означає? Хто це тебе так вирядив?

Журден. Чи чули ви, яке нахабство? Розмовляти так з *мамамуші*?

П-ні Журден. Що ти сказав?

Журден. Всі мене мусять поважати. Мене зроблено *мамамушем*. Чула?

П-ні Журден. Ще що вигадай, *мамамушем*?

Журден. *Мамамушем*, кажуть же вам! Я—*мамамуші*!

П-ні Журден. А це що за звір такий?

Журден. *Мамамуші* — по-нашому — паладин. От!

П-ні Журден. Чи не записався ти часом на старість до балету?!

Журден. От дуреля! Я кажу паладин, розумієш? Це дуже високий чин; мене оце зараз з цілою церемонією висвятили на нього.

П-ні Журден. З якою ж церемонією?

Пурден. *Mahameta per jordina*.

Ж-ні Журден. Що ж воно означає?

Журден. *Jordina* — означає Журден.
П-ні Журден. Ну, гаразд — Журден. Ну, то
що з того?
Журден. *Voler far un paladina de jordina.*
П-ні Журден. Що таке?
Журден. *Dar turbanta con galera.*
П-ні Журден. Що ж воно означає?
Журден. *Per deffender Palestina.*
П-ні Журден. Що ж ти хочеш цим сказати?
Журден. *Dara, dara bastonnara.*
П-ні Журден. Що це за мова така чудерна-
цька?

Журден. *Non tener honta, questa star l'ultima
affronta.*

П-ні Журден. Та що ти мелеш, йолопе?
Журден співає, пританцювуючи. *Ha la ba, ba la
chou, ba la ba, ba la da.* Падає.
П-ні Журден. Мій боже! Чоловік мій збо-
жеволів!
Журден устає і виходить. Мовчи, негіднице,
мусиш з повагою ставитись до мамалуши.

П-ні Журден сама. Де ж це він розум утра-
тив? Побіжу за ним, крий боже, ще на вулицю
вибіжить! Побачивши Дорантії Дорімену. Ой, лише-
чко! Вас ще бракувало? З усіх боків — біда! Ви-
ходить.

Сцена друга

Дорант, Дорімена.

Дорант. Так, пані, тут відбудуться цікаві
події. Мені здається, що в цілому світі не знай-
деться такої другої божевільної людини. А ми з
нашого боку повинні допомогти Клеонтові здо-
бути кохану дівчину й підтримати цю містифіка-

цію. Він гарна людина й заслуговує на те, щоб на нього звернути увагу.

Дорімена. Я дуже його поважаю. Він таки заслужив своє щастя.

Дорант. Для балету я запросив гарних танцівників. Навіщо ж дурно гроші витрачати. Годивимось, чи добре вони виконають мою ідею.

Дорімена. Йдучи сюди, я звернула увагу, що до вашого проекту готуються дуже ретельно, але ж, Доранте, я вже не маю сил цього більше терпіти. Я хочу покласти вашим витратам кінець. А щоб ви на мене більше не витрачалися, я вирішила якнайшвидше повінчатися з вами. Це єдине, що нам залишається. Після шлюбу, як вам, звичайно, відомо — всяким божевіллям край.

Дорант. Ах, маркізо! Невже ви й справді подаруєте мені, нарешті, таке щастя?

Дорімена. Я згоджуюсь бути вашою дружиною тільки для того, щоб урятувати вас од цих безумств, а то у вас швидко ні шеляга не зостанеться в кишенні.

Дорант. Я страшенно вам вдячний, маркізо, за ваші турботи про мене. Все мое майно, так само як і мое серце, належить тільки вам. Робіть із ними, що хочете.

Дорімена. Я скористуюся з того і з другого. Але ось і наш Журден: чудова постать!

Сцена третя

Журден, Дорімена, Дорант.

Дорант. Маркіза і я дозволили собі прийти і засвідчити вам нашу повагу й повіншувати вас із високим саном. Ми прийшли розділити разом з вами велику радість з нагоди шлюбу дочки вашої з сином турецького султана.

Журден, вклоняючись, як турок. Добродію, бажаю вам мати силу гадюки й мудрість лева.

Дорімена. Мені дуже хотілося, добродію, першою привітати вас з тим високим становищем, що ви його тепер, нарешті, досягли.

Журден. Шановна пані, бажаю вам, щоб ваш трояндovий кущ цвів протягом цілого року. Дуже вам вдячний за привітання і невимовно радий, що бачу вас знову в себе і можу покірно прохати вас пробачити нам дикунський учинок моєї дурної жінки.

Дорімена. Нічого. Я з охотою її прощаю. Вона так вас кохає, і нема нічого дивного, що маючи такого надзвичайного чоловіка, як ви,— серце її завжди в тривозі.

Журден. Серце мое цілком належить вам.

Дорант. Ви бачите, маркізо, добродій Журден не з таких людей, що їх цілком засліплює щастя: високе становище не перешкоджає йому ще пам'ятати й своїх друзів.

Дорімена. Це перша ознака благородної душі.

Дорант. А де ж його світлість турецька високість? Ваші друзі хотіли б і йому засвідчити свою пошану...

Журден. А ось і він. Я вже послав за дочкою, щоб зразу ж і весілля справити.

Сцена четверта

Журден, Дорімена, Дорант і Клеонт у турецькій одежі.

Дорант Клеонтові. Добродію. Ми друзі вашого благородного тестя і прийшли освідчити вам нашу глибоку пошану.

Журден. Ах, де ж це перекладач, щоб познайомити вас із принцом і перекласти йому ваші слова? Ось ви почуете, як він вам одповідатиме;

він чудово розмовляє по-турецькому. Гей! Чорт його знає, куди ж він подівся? Клеонтові. *Строуф, строїф, строф, страф.* Добродію, це — гранде синьоре, гранде синьоре, гранде синьоре; а це — гранда дама, гранда дама, гранда дама. Принц його не розуміє. Ага! Клеонтові, показуючи на Доранта. Це — французький *мамамуші*, добродію, а ця пані — французька *мамамушка*. Ясніше я вже не можу сказати. Хвала богові! Ось і перекладач.

Сцена п'ята

Журден, Дорімена, Дорант, Клеонт у турецькому вбранні, Ков'ель теж передягнений.

Журден. Куди це ви зникли? А ми без вас не можемо розмовляти з його світлістю. Показуючи на Клеонта. Скажіть йому, будьте ласкаві, що граф і маркіза — дуже вельможні особи, що вони мені друзі і бажають освідчити його світlostі свою пошану та вірність. Дорантові й Дорімені. Ви зараз почуєте, як він відповідатиме.

Ков'ель. Алабала кроchiam акчі борам алабамен.

Клеонт. Каталекі тубальурін сотер амалухан.

Журден до **Дорімени** й **Доранта**. От бачите?

Ков'ель. Він каже: „Нехай дощ успіху поливає повсякчас садок вашої родини“.

Журден. Я ж вам казав, що він тільки по-турецькому розмовляє!

Дорімена. Це чудово!

Сцена шоста

Люсіль, Клеонт, Журден, Дорімена, Дорант, Ков'ель.

Журден. Іди сюди, донечко, і подай руку цьому добродієві. Він робить тобі велику честь, вибираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що це? Що ви зробили з собою тату? Чи не комедію ви тут граєте?

Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе. Нічого кращого й бути не може. Показуючи на Клеонта. Я даю тобі цього чоловіка.

Люсіль. Мені, тату?

Журден. Так, так, тобі. Подай йому руку і подякуй небо за своє щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Журден. Я, я, твій батько, цього хочу.

Люсіль. А я не хочу!

Журден. Що за вигадки? Кажу тобі ще раз, зараз же подай йому руку.

Люсіль. Ні, тату. Я вже вам казала, що нізащо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, я швидше зважуся на щось лихе, ніж... Пізнаючи Клеонта. Звичайно, ви мій батько, і я в усьому мушу вам коритись. Воля ваша, робіть зі мною, що хочете.

Журден. Дуже добре, що ти так швидко зрозуміла свій обов'язок. Як приємно мати таку слухняну донечку.

Сцена сьома

П-ні Журден, Клеонт, Журден, Люсіль, Дорант, Дорімена, Ков'ель.

П-ні Журден. Як? Що таке? Кажуть, що ти свою дочку за якогось маскарадного дурня видати хочеш?!

Журден. Чи ти замовкнеш, гадино? Вічно з дурницями лізеш, ніяк тебе не навчиш!

П-ні Журден. Це тебе нішо не навчить! Що далі, то більше дурниць! Скажи на милість, що це ти робити хочеш? Навіщо тобі це весілля?

Журден. Я хочу видати свою дочку за сина турецького султана.

П-ні Журден. За сина турецького султана? Журден до п-ні Журден. Еге. Показуючи на Ков'еля. Перекажіть йому зараз же свої привітання через цього перекладача.

П-ні Журден. Навіщо мені перекладач. Я й сама скажу йому вічі, що він моєї дочки зроду не бачитиме.

Журден. Чи ти замовкнеш, нарешті, кажу тобі ще раз!

Дорант. Як? Пані Журден, ви проти такої великої чести? Ви не хочете мати сина турецького султана за зятя? Його турецької світlosti не хочете?!

П-ні Журден. Мій боже! Добродію, дбайте краще за ваші власні справи.

Дорімена. Чи ж можна зрікатися такої чести?

П-ні Журден. Я б і вас попрохала, пані, не турбуватись про те, що вас зовсім не обходить.

Дорант. Ваші інтереси нам дуже близькі, бо ми ваші друзі.

П-ні Журден. Чудесно обійдуся й без вашої дружби.

Дорант. Ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

П-ні Журден. Моя дочка хоче одружитися з турком?

Дорант. Авжеж!

П-ні Журден. Вона може забути Клеонта?

Дорант. Ого, чого часом не зробиш, щоб стати вельможною дамою!

П-ні Журден. Я її власними руками задушу, коли тільки вона це зробить!

Журден. Безглузде базікання! Сказано раз, весілля буде — й кінець!

П-ні Журден. А я кажу, що не буде нічого!

Журден. Ах! Скільки зайвого галасу.

Люсіль. Мамо!

П-ні Журден. Геть від мене, негіднице!

Журден до п-ні Журден. Ти її лаєш за те, що, вона батька послухала?

П-ні Журден. Еге. Вона так само моя дочка, як і твоя.

Ков'ель до п-ні Журден. Пані!

П-ні Журден. А ви що хочете від мене?

Ков'ель. Одне слово.

П-ні Журден. Нічого мені вас слухати.

Ков'ель Журденові. Пані Журден дасть свою згоду, на що хочете, тільки дозвольте мені сказати їй кілька слів наодинці.

П-ні Журден. Я нічого знати не хочу!

Ков'ель. Та ви тільки вислухайте мене.

П-ні Журден. Ні!

Журден до п-ні Журден. Та вислухай його!

П-ні Журден. Ні, я не хочу його слухати!

Журден. Він тобі скаже...

П-ні Журден. Нема чого мені з ним балакати.

Журден. Ну, ѿ уперта, сто чортів! Ти помреш чи що, коли його вислухаєш?

Ков'ель. Кажу вам, вислухайте мене спочатку, а потім робитимете, що схочете.

П-ні Журден. Ну, що ж там таке?

Ков'ель тихо до п-ні Журден. Ми вже цілу годину робимо вам різні знаки, пані. Невже ви ще й досі не розумієте, що це все робиться тільки для того, щоб якнайкраще вашого чоловіка одурити. Аджеж ми добре обдурили його цим маскарадом. Цей син турецького султана і есть Клеонт.

П-ні Журден тихо до Ков'еля. Ага-а-а.

Ков'ель тихо до п-ні Журден. А я, Ков'ель, перекладач при ньому.

П-ні Журден. Ага! Ну, коли так,— я згожуюсь.

Ков'ель. Не показуйте, що ви щось знаєте.
П-ні Журден уголос. Так!. Це інша річ. Я згоджується на цей шлюб.

Журден. Ну, нарешті, вже всі порозумнішали!
До п-ні Журден. От бачиш, а не хотіла його слухати. Я знав, що він зуміє пояснити тобі, що таке син турецького султана.

П-ні Журден. Він мені все пояснив як слід, і я задоволена. Треба ще нотаря покликати.

Дорант. Це правда! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлись і перестали ревнувати вашого чоловіка до маркізи, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій весільний контракт із маркізою..

П-ні Журден. І на це згоджується.

Журден тихо Дорантові. Ви це кажете, щоб її заспокоїти.

Дорант тихо Журденові. Нехай утішається цією вигадкою.

Журден тихо. Гаразд, гаразд! Голосно. Нехай покличуть нотаря!

Дорант. А поки він прийде і напише контракти, потішими його турецьку світлість нашим балетом.

Журден. Бліскуча ідея! Ходімо ж сядемо!

П-ні Журден. А Ніколь?

Журден. Я віддаю її за перекладача... а мою жінку хай бере хто хоче!

Ков'ель. Дуже вам вдячний, пане! Убік. Ну, коли знайдеться хтось дурніший за нього, доведеться мені й Рим про це сповістити.

Сцена кінчається маленьким балетом, заздалегідь приготованим.
Останній вихід балету: балет націй.

СКАПЕН-ШТУКАР

„LES FOURBERIES DE SCAPIN“

Комедія на три дії (53)

Переклад з французької мови
І Р. С Т Е Ш Е Н К О

За постановою Вищого Репер-
туарного Комітету НКО УСРР
п'єсч до вистави дозволена під
літ. А, за № 5389

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Аргант — батько Октавів й Зербінетин.

Жеронт — батько Леандрів й Гіяцінтин.

Октав — син Аргантів, закоханий у Гіяцінту.

Леандр — син Жеронтів, закоханий у Зербінету.

Зербінета — ніби циганка, справжня дочка Аргантова, Леандрова коханка.

Гіяцінта — Жеронтова дочка, коханка Октавова.

Скапен, — служник Леандрів, штукар.

Сільвестр — служник Октавів.

Неріна — питима Гіяцінтина.

Карл — друг Скапенів, пройдисвіт.

Два носильники.

ДІЯ ПЕРША

Сцена перша

Октав, Сільвестр.

Октав. Ах! Які неприємні новини для закоханого серця! От так становище! Так ти оце чув у порті, Сільвестре, що мій батько вертається?

Сільвестр. Так.

Октав. Що він, повернеться сьогодні ж уранці?

Сільвестр. Сьогодні вранці.

Октав. І приїде, щоб мене одружити?

Сільвестр. Еге.

Октав. З дочкою пана Жеронта?

Сільвестр. Пана Жеронта.

Октав. І що, її для цього викликають сюди з Таренту? (55)

Сільвестр. Так.

Октав. І ти маєш ці відомості від моого дядька?

Сільвестр. Вашого дядька.

Октав. Якого мій батько сповістив про все листом?

Сільвестр. Листом.

Октав. А цей дядько, ти кажеш, все про нас знає?

Сільвестр. Все про нас знає.

Октав. Ох! Та говори ж ти, будь ласка! Що мені, витягати з тебе кожне слово, чи що?

Сільвестр. Що ж мені ще казати? Ви сами навіть отакісінької подробиці не забуваєте; розказуєте все якраз так, як воно й було.

Октав. Порадь мене, принаймні, що мені тепер робити в цих чортячих обставинах.

Сільвестр. Далебі я ще в гіршому становищі; якби мене ще хто порадив!

Октав. Мене зарізав цей проклятий приїзд!

Сільвестр. А мене хіба ні?

Октав. Як тільки батько про все довідається, він налетить на мене цілою бурею докорів.

Сільвестр. Що там докори?! Добре, коли б на цім для мене й скінчилось! А то почуваю, що мені дорожче доведеться заплатити за всі ваші штуки. Зарані бачу: громадиться хмара добрих стусанів, що на мою спину впаде.

Октав. Господи! Як його викрутитись?

Сільвестр. Не вадило б раніш про це подумати вам, ніж кидатись наосліп.

Октав. Ах! Ти вб'еш мене своїми запізненими порадами.

Сільвестр. Швидше ви вб'єте мене свою легковажністю.

Октав. Що ж робити маю? На яку ступити? До чого вдатись?

Сцена друга

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен. Що це таке, Октаве? Що з вами? Що сталося? Яка біда з вами скочилась? Ви, я бачу, страшенно схвильовані.

Октав. Ах, мій бідний Скапене, я загинув; мене одчай узяв, я найнещасніша людина в світі.

Скапен. Чого це так?

Октав. Хіба ти нічого не чув про мене?

Скапен. Ні.

Октав. Мій батько повертається разом з паном Жеронтом, і вони хочуть мене одружити.

Скапен. Гаразд, але що ж тут страшного?

Октав. Горенько! Ти не знаєш причини моєї тривоги?

Скапен. Ні, але ж це цілком від вас залежить, щоб я довідався про неї; я чутливий порадник, — і завжди цікавлюся справами молодих людей.

Октав. Ах! Скапене, коли б ти міг придумати щонебудь, вигадати отаку якусь махінацію, щоб вивести мене з цього скрутного становища, в яке я вскочив, повік-віку тобі я був би вдячний.

Скапен. Сказати вам поправді, мало знайдеться такого, чого не зміг би я зробити, коли візьмуся вже за справу. У мене, напевно, з ласки неба, особливий талант до різних штук та цікавих жартів: я можу, не вихваляючись, сказати, що не-багато знайдеться людей, здатних на вигадки та інтриги, які більшої б слави заробили в цьому шляхетному рукомесстві, як я. Та, на жаль, тепер мало цінують таке рукомество, і я все покинув після однієї сумної події, що скоїлась оце зі мною.

Октав. Що таке? Яка подія, Скапене?

Скапен. Авантюра, що в ній я посварився з правосуддям!

Октав. З правосуддям?

Скапен. Еге. Між нами виникло маленьке непорозуміння.

Сільвестр. У тебе з правосуддям?

Скапен. Еге ж. Воно дуже погано поставилось до мене, і я такий тепер розгніваний на невдячність нашого віку, що вирішив ні за які штуки не братись. Кінець! Еге, так розкажіть про вашу пригоду.

Октав. Ти ж знаєш, Скапене, що ось уже два місяці, як добродій Жеронт разом з моїм батьком вирядились у торговельну подорож заради спільніх інтересів.

Скапен. Я це знаю.

Октав. І що вони залишили Леандра й мене на ваш догляд: мене — під опіку Сільвестра, Леандр — під твою.

Скапен. Так, так. І я чудесно виконав свій обов'язок.

Октав. Через деякий час Леандр зустрів одну молоду циганку й закохався в неї.

Скапен. Я й це знаю.

Октав. Ми з ним великі приятелі; він мені одразу розказав про своє кохання й повів мене подивитися на неї. Я згодився з тим, що вона дуже гарна, але ж не така вже; як він мені розповідав. Цілий день у нього тільки й мови, що про неї, нема тої хвилини, щоб він не вихваляв її красу та грацію, її розум... З захопленням розповідає мені про те, як вона чудово розмовляє, ото мені розказує, про що з ним говорила, згадає кожне слово і, головне, вимагає, щоб я розмови ці вважав за дотепні. Він іноді лаявся, що мене мало цікавили його оповідання, сварився зо мною за те, що я ані трохи не захоплювався його коханням.

Скапен. Я зовсім не розумію, до чого ви все це хилите.

Октав. Одного разу пішли ми з ним до людей, що в них жила його кохана, коли це чуємо в маленькому будинку на глухій вулиці жалібний стогін і голосні ридання. Питаємось, що таке. На це одна жінка відповіла нам зідхаючи, що ми можемо побачити там дещо дуже сумнє серед сторінніх нам людей і що коли ми маємо чуле серце, то будемо, певно, досить зворушенні.

Скапен. Та до чого ж все' це йдеться?

Октав. З цікавости, я попрохав Леандра зайти поглянути, що там робиться. Ми увійшли в кімнату й побачили в ній стару жінку, яка вже вмірала, коло неї зідхала служниця, і молоденька дівчина надзвичайної вроди сльозами вмивалася.

Скапен. А-а!

Октав. Інша здалась би гидкою на її місці. Вона мала на собі куценьку препогану спідничку та нічну кофтину з бархану, на голові жовтий чепчик, що з'їхав на потилицю, а зпід чепчика спадало на плечі скуйовдане волосся. І не зважаючи на таке вбрання, вона принаджувала своєю красою!

Скапен. Я починаю потроху розуміти.

Октав. Коли б ти побачив її в ту хвилину, Скапене, ти сам би захопився.

Скапен. О, я певний цього, іще й не бачивши її, я вже добре роздивився, яка вона прекрасна.

Октав. Її сльози були зовсім не подібні до тих неприємних сліз, що так псують обличчя. Вона плакала так граціозно, і горе її здавалося найкращим у світі.

Скапен. Так, так. Я все' бачу.

Октав. Ніхто б не втримався від сліз, коли б побачив, як вона обнімала цю стару жінку, називаючи її любою матінкою, і кожен почував би шире зворушення, дивлячись на таке чуле серце.

Скапен. Справді, це надзвичайно зворушливо, і я добре бачу, що це чуле серце причарувало вас.

Октав. Ax! Скапене, і варвар покохав би її!

Скапен. Ну, звичайно! Хіба ж є такий спосіб—коханню не піддатись?

Октав. Сказавши кілька слів, що ними я хотів заспокоїти горе прекрасної дівчини, ми вийшли звідти. Питаю в Леандра, якою вона йому далася

В очі—він спокійно відповідає мені: „Так собі, гарненька“. Мені досадно стало, що він так холодно про неї говорить, і я вже не сказав йому, яке враження справила її краса на мою душу.

Сільвестр до Октава. Ну, так ми не скінчимо й до завтра; дозвольте мені все це коротко договорити. Скапенові. З того часу серце моого пана запалало: одно до неї, одно все ходить, бо без коханки світ йому немилій. Дуже став він учащати, та служниця не приймала, бо вона після смерти матері стала за гувернантку. Ось тут-то й кепсько прийшлося моєму панові: він і просить, і благає—нічого не виходить. Йому кажуть, що це хоч і бідна дівчина, але з чесної родини і що його прийматимуть тільки як жениха. Виходить—прешкода! А він ще більш розпалюється. Починає він міркувати, довго міркує, вираховує, нарешті зважується і от уже три дні, як він женився з нею.

Скапен. Розумію.

Сільвестр. Додай тепер, щовертається батько, а чекали його не раніш, як через два місяці; а тут іще й дядько довідався про наше одружиння; крім того нас іще й друге весілля чекає—з дочкою пана Жеронта від другої жінки, яку він, кажуть, уявив у Таренті.

Октав. Та ще додай сюди, що ця дорога мені жінка зовсім бідна, і я нічим не можу її допомогти.

Скапен. Оце й усе? І ви обидва голову стеряли за чорт-зна що? Є про що думати! До Сільвестра. І тобі не сором через якусь там дурницю отак хвилюватись? Здається, дідько б його не взяв,—гладкий та високий, як батько з матір'ю, а от і не може стулити в своєму мозку отаку собі штучку, якийсь маленький плян сплести, щоб полагодити справу. Фі, сто чортів! Дали б мені раніше оплести наших старих, я б уже показав їм! Іще я під сто-

лідом лаїзив, а вже такі штуки витворяв, щоб хоч кому!

Сільвестр. Сказати поправді, не дало мені небо твого таланту; у мене й розуму не вистачить сваритися з правосуддям так, як ти.

Октав. А ось і моя люба Гіяцінта!

Сцена третя

Гіяцінта, Октав, Скапен, Сільвестр.

Гіяцінта. Ах, Октаве, невже Сільвестр сказав Неріні правду, немов твій батько вернувся і хоче тебе одружити?

Октав. Так, люба Гіяцінто, правду; ця новина страшенно мене вразила. Що це? Ти плачеш? Чого? Може ти думаєш, що я тебе зрадив? Хіба ж ти мені не віриш?

Гіяцінта. Ні, Октаве, я вірю, що ти мене кохаєш, але не можу з певністю сказати, що ти мене завжди любитимеш.

Октав. Ах! Хіба ж можна, покохавши тебе, не кохати вічно?

Гіяцінта. Кажуть, що чоловіки кохають не так довго, як жінки; що найпалкіше кохання чоловіків не більш, як вогонь, який отут спалахне отут і погасне.

Октав. Ах, моя дорога Гіяцінто, мое серце певно не таке, як у всіх інших чоловіків, і я добре почиваю, що кохатиму тебе до смерти.

Гіяцінта. Я хочу вірити, що ти кажеш тільки те, що почиваєш; я певна, що ти говориш щиро, але боюсь, щоб батьківська влада не знищила в твоєму серці ніжного почуття, що ти його маєш до мене. Ти цілком залежиш од батька, що хоче одружити тебе з іншою, і я знаю, що вмру, коли станеться таке нещастия.

Октав. Ні, прекрасна Гіяцінто, ніякий батько не зможе примусити мене зламати присягу, і коли вже на те піде, я швидше виїду звідси, швидше наложу на себе руки, ніж розлучуся з тобою. Я не бачив тієї, яку мені призначили, а вже почую страшенну огиду до неї, і хоч я й зовсім не жорстокий, проте бажав би, щоб море назавжди розлучило мене з нею. Не плач же, моя люба Гіяцінто, благаю, я не можу дивитись, як ти плачеш—у мене серце розривається.

Гіяцінта. Я перестану плакати, коли ти цього хочеш і твердо зустріну все, що пошле мені небо.

Октав. Небо нас не покине,

Гіяцінта. Воно захистить мене, коли ти мені зостанешся вірний.

Октав. Я буду вірним повік.

Гіяцінта. О, тоді я буду щаслива.

Скалепен убік. Вона зовсім не така дурна; і я гадаю, що вона непогана.

Октав, показуючи на Скалепена. Ось та людина, яка, як тільки захоче, у всьому нам допоможе.

Скалепен. Я назавжди заприсягнувся не втручатись більше в чужі справи, проте... коли ви обое мене попрохаєте, може тоді...

Октав. Ах, коли тільки про це мова,— я благаю тебе всім серцем: візьмись керувати нашим човном.

Скалепен до Гіяцінти. А ви нічого не скажете?

Гіяцінта. Я благаю вас так само, як і він, заради всього найдорожчого для вас на світі, допоможіть нашему коханню.

Скалепен. Нічого не вдієш, треба скоритися і показати себе чоловіколюбним! Гаразд, попрацюю вже для вас!

Октав. Повір, що...

Скалепен до Октава. Тихо. До Гіяцінти. Ви йдіть собі з богом і заспокойтесь!

Сцена четверта

Октав, Скапен, Сільвестр.

Скапен до Октава. А ви приготуйтесь твердо зустрінути свого батька.

Октав. Мушу тобі признатись: серце з жаху кидається, як згадаю про цю зустріч; почиваю, що не зможу подолати свою природню несміливість.

Скапен. Однаке, хоч у першу, хвилину, вам треба показати себе твердим; інакше, помітивши, що ви боїтесь, він почне поводитися з вами, як з малою дитиною. Спробуєм, як воно вийде! Трошку сміливіше і спробуйте більш різко відповідати на все, що б він вам не сказав.

Октав. Я зроблю все, що зможу.

Скапен. Так! Спробуємо, зробимо репетицію, подивимось, як ви виконаете вашу ролю. Давайте почнемо: обличчя повне рішучості, голову вище, погляд самовпевнений.

Октав. Так?

Скапен. Ще, ще трошки.

Октав. Так?

Скапен. Гаразд! Уявіть собі, що я ваш батько, котрий має приїхати, і відповідайте мені якомога твердіше, наче ви йому самому відповідаєте... „Як, нікчемо, негіднику, шибенику, недостойний сину такого батька, як я,—ти ще насмілився з'явитися на мої очі після всіх твоїх штук і прекрасних учинків за час моєї відсутності? Так оце такі, негіднику, наслідки моїх турбот про тебе: оце такі наслідки?! Хіба так ти повинен шанувати свого батька? Оце так ти мене поважаєш?..“— Ну ж бо! Ну, чого ж ви?— „У тебе, негіднику, стало зухвалства повінчатися таємно, без моєї згоди! Відповідай же мені, мерзотнику, відповідай

зараз же! Подивимось, що ти мені на це все скажеш!“
Ах, та ну його к бісу, як отак! Чого ж ви стоїте,
немов неживі?!

Октав. Це того, що я собі уявив, немов би
батько говорить зі мною, а не ти.

Скапен. Ага! Ну от, якраз через це саме й не
треба вдавати з себе такого невинного.

Октав. Я спробую насмілитись і відповідати
на все з потрібою твердістю.

Скапен. Напевно?

Сільвестр. Ось, доречі, й ваш батько!

Октав. О, небо, я загинув!

Сцена п'ята

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Гей, Октаве! Октаве, стійте! Ну, ось
маєш — утік! Яка нікчемна людська порода! Не
треба, щоб старий на нас чекав!

Сільвестр. Що ж я йому скажу?

Скапен. Дозволь уже мені говорити, а сам
тільки підтримуй мене.

Сцена шоста

Аргант, Скапен і Сільвестр.

Сільвестр у глибині сцени.

Арагант думаючи, що він сам (55). Чи чув хто коли
про такі вчинки!

Скапен до Сільвестра. Він уже все знає, і воно
так засіло в нього в голові, що він сам до себе
голосно балакає.

Арагант, думаючи, що він сам. Нечуване нахабство!

Скапен до Сільвестра. Послухаємо його ще трохи.

Арагант, думаючи, що він сам. Я хотів би дуже
знати, що вони мені зможуть сказати про цей
надзвичайний шлюб.

Скапен убік. Ми вже про це думали.
Аргант, думаючи, що він сам. Може вони відмовля-
тимуться?!

Скапен убік. Ні, і не думаємо!
Аргант, думаючи, що він сам. Або ще почнуть
виправдуватись?

Скапен убік. Це може бути.
Аргант, думаючи, що він сам. Попробують, чого
доброго, таке виплести, що й на голову не налізе.

Скапен убік. Дуже можливо.
Аргант, думаючи, що він сам. Тільки ні до чого
всі їхні балачки.

Скапен убік. Це ще ми побачимо!
Аргант, думаючи, що він сам. Я не слухатиму їхніх
побрехеньок.

Скапен убік. Не нахвалийся!
Аргант, думаючи, що він сам. Я вже зумію заховати
у вірне містечко мого сина-негідника.

Скапен убік. Ну, ми приготуємося.
Аргант, думаючи, що він сам. А цього пройдисвіта
Сільвестра я звелю добре одлупцювати.

Сільвестр до Скапена. Я був би дуже здивован-
ий, коли б він про мене забув.

Аргант, побачивши Сільвестра. Ага, ти тут, мудрий
гувернєре нашої родини, молоді взірцевий керів-
ниче!

Скапен. Я дуже радий, добродію, що ви вер-
нулись.

Аргант. Доброго здоров'ячка, Скапене. До
Сільвестра. Ти чудово виконав мої накази, мій син
поводився дуже розважно, поки я їздив.

Скапен. Ви, добродію, почуваете себе дуже
добре, як я бачу?

Аргант. Так собі, потрошку. До Сільвестра. Ти
чого мовчиш, негіднику! Чого мовчиш?

Скапен. Як їздилось, добродію?

Аргант. Ах, господи! Дуже добре. Дай ти мені спокій, я хочу вилася.

Скапен. Ви хочете лаяти?

Аргант. Еге ж, еге ж. Я хочу лаяти.

Скапен. А кого саме лаяти, добродію?

Аргант, показуючи на Сільвестра. Оцього ледацюгу.

Скапен. А за віщо?

Аргант. Хіба ж ти не чув про те, що тут сталося без мене?

Скапен. Дещо чув, добродію, — нічого особливого.

Аргант. Як! Нічого особливого?! Такий учинок!

Скапен. Почаси ви маєте рацію, пане.

Аргант. Таке нахабство!

Скапен. Це правда.

Аргант. Син жениться без згоди свого батька!

Скапен. Авжеж, це недобре. Тільки, на мою думку, пане, не слід здіймати бучі.

Аргант. Це на твою думку; а ось на мою, так я галасуватиму досхочу. Що!? Може ти скажеш, що я не маю за що сердитись?

Скапен. Ні, не те. Я теж дуже розгнівався зразу, коли довідався про це; я навіть, заради ваших інтересів, сина вашого вилася. Спитайте в нього, що я йому тут набалакав; як я його вилася за те, що він так мало шанує свого батька, а він же повинен йому, цебто вам, ніжки цілувати... Ви сами, пане, не змогли б йому сказати більше. Та що з того? Зваживши потім, я побачив, що він справді зовсім не такий винний, як це здається зразу.

Аргант. Що ти мені торочиш? З бухти барахти не знати, із якою оженився, та ще й не винен?

Скапен. Що ж робити, пане, така вже його доля.

Аргант. А - а! Оце так резон! Цебто можеш робити, що тільки в голову влізе, дурити, грабу-

вати, вбивати, а потім виправдується тим, що, мовляв, така вже доля моя.

Скапен. Мій боже! Ви занадто по-філософському розумієте мої слова. Я хочу тільки сказати, що він зовсім фатально, проти свого бажання вплутався в цю справу.

Аргант. А навіщо ж він вплутувався?

Скапен. Та невже ж, пане, ви хочете, щоб він був такий самий розсудливий, як і ви? Молоді люди — молоді і не завжди в своїх учинках за розумом ідуть. Живий приклад — наш Леандр: чого вже я йому не говорив, а що ж, і він уже накоїв штук, та ще не згірш за вашого сина. Адже ви й сами, пане, були молоді, і за вами десь грішки водилися. Я чув, наприклад, що ви були дуже приємним компаньйоном у дамському товаристві; користувалися, кажуть, прихильністю найперших красунь того часу і завжди доводили діло до кінця.

Аргант. Це правда; але ж я тільки женихався з ними і ніколи не доходив до таких дурниць, як він.

Скапен. Що ж він мав робити? Він бачить молоду дівчину; та виявляє свою прихильність до нього. Це вже в нього від вас, добродію; його страх як жінки люблять! Він, зачарований, ходить до неї, співає їй про ніжність, зідхає, страждає, вона піддається, він іде далі. Аж тут іх обох застають родичі і силою примушують одружитись.

Сільвестр убік. От розумний штукар!

Скапен. Невже б вам приємніше було, коли б його вбили? Все ж таки краще бути жонатим, ніж мертвим.

Аргант. Мені ніхто не казав, що це так воно вийшло.

Скапен показуючи на Сільвестра. Спитайте лишень у нього, він те ж саме скаже.

Аргант до Сільвестра. Так його примусілій одру́житися?

Сільвстр. Так, пане.

Скапен. Чи зачав би я вам брехатъ?

Аргант. У такому разі, він мусів одразу піти до нотаря і запротестувати проти насильства.

Скапен. Він не схотів цього зробити.

Аргант. Тоді мені легше було б розірвати цей шлюб.

Скапен. Розірвати цей шлюб?

Аргант. Авеж.

Скапен. Ви його не розірвете.

Аргант. Я не розірву?

Скапен. Ні.

Аргант. Як!? Хіба право батька ї насильство, що його вчинили моєму синові, не на моєму боці?

Скапен. Це така річ, що він сам на це не згодиться.

Аргант. Він не згодиться?

Скапен. Ні.

Аргант. Мій син?

Скапен. Ваш син. Невже ж ви справді хочете, щоб він призвався в тому, що його примусили одружитись і що він злякався? Він ні защо в цьому не признається. Він показав би себе недостойним сином такого батька, як ви.

Аргант. Мені тільки з цього смішно!

Скапен. Для його власної чести, та й для вашої, він повинен всім казати, що одружився з своєї волі.

Аргант. А на мою думку, для моєї чести, та й для його, він мусить говорити якраз навпаки.

Скапен. Ні, я певний, що він цього не зробить.

Аргант. Зробить, інакше я позбавлю його спадщини (56).

Скапен. Ви?

Аргант. Я!

Скапен. Чудесно!

Аргант. Як то чудесно?

Скапен. Ви ніколи не позбавите його спадщини.

Аргант. Я не позбавлю його спадщини?

Скапен. Ні.

Аргант. Ні?

Скапен. Ні.

Аргант. Та невже! Оце так штука! Я не позбавлю свого сина спадщини?

Скапен. Та кажу ж вам, що ні!

Аргант. Хто ж мені заборонить?

Скапен. Ви сами.

Аргант. Я?

Скапен. Еге ж, у вас духу не вистачить.

Аргант. Вистачить.

Скапен. Ви жартуєте.

Аргант. Зовсім не жартую.

Скапен. Батьківська ніжність зробить своє діло.

Аргант. Нічого вона не зробить.

Скапен. Зробить, зробить.

Аргант. Я ж тобі кажу, що буде по-мойому.

Скапен. Дурниці!

Аргант. Нема чого говорити — дурниці !!

Скапен. Боже мій! Хіба ж я вас не знаю; ви маєте пред'обре серце.

Аргант. І зовсім я не добрий, я навіть злий, коли захочу. Пора одначе скінчити цю розмову, я вже й так добре розгніався. До Сільвестра. Геть звідси, негіднику, іди знайди моого поганця, а я піду розкажу панові Жеронтові про мое нещастья.

Скапен. Добродію, коли я можу вам чим не будь допомогти, — я ввесь до ваших послуг.

Аргант. — Спасибі. убік. Ах! Чому в мене тільки один син, коли б жила небіжчиця дочка, я залишив би їй самій усю спадщину!

Сцена сьома

Сільвестр та Скапен.

Сільвестр. Мушу признатися, ти велика людина і, здається, діло піде на добре; тільки ось біда—у нас немає грошей, а боргів до чорта.

Скапен. Дозволь мені все зробити. Я вже накрутив машинку. Тепер тільки ламаю голову, де б його знайти певну людину, щоб заграла комедію, яку мені потрібно... Чекай но! Стань рівно, надінь шапку набакир, немов який розбишака, руку вбоки, звірем дивись на всіх, тепер пройдись так, як у театрі королі ходять... Ось воно! Якраз це й треба. Ходім, я навчу тебе секрету, як змінити обличчя й голос.

Сільвестр. Я тебе благаю, не свари ти мене принаймні з правосуддям.

Скапен. Гаразд, гаразд! Ми по-братерському поділимо нещастя, а три зайві роки заслання на галери не повинні спиняти добрих поривань шляхетного серця.

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Жеронт, Аргант.

Жеронт. Так, звичайно по такій погоді наші люди сьогодні ж сюди приїдуть. Один матрос із Таренту запевняв мене, що бачив моого слугу саме тоді, як він мав від'їздити. І то ж якраз моя дочка їде тоді, коли в нас справи отако жужмом: те, що ви розповідаєте про вашого сина — ох, як неприємно всі наші спільні пляни руйнує!

Аргант. Не турбуйтесь: я за все відповідаю; я усуну всі ці перешкоди і зараз же почну працювати в цьому напрямку...

Жеронт. А знаєте, пане Арганте, що я вам скажу? Виховання дітей — це така річ, що вимагає великої уваги.

Аргант. Безумовно. А про що власне ви говорите?

Жеронт. А якраз про те, що лихі вчинки молодих людей найчастіш бувають наслідком того, що їхні батьки недобре їх виховали.

Аргант. Це іноді трапляється. Проте, що ви цим хочете сказати?

Жеронт. Що я цим хочу сказати?

Аргант. Еге.

Жеронт. А те, що коли б ви, як воно й годиться доброму батькові, суворо виховували ва-

шого сина, то він ніколи б не встр угнув із вами такої штуки.

Аргант. Цілком справедливо. І ви, звичайно, далеко твердіше виховали свого?

Жеронт. Безумовно; і мене без краю запечалив би мій син, коли б він дозволив собі вчинити таку історію, як ваш.

Аргант. А що, коли б цей син, що ви його, як добрий батько, виховали дуже суверо, утяв би ще гірш од мого? Га?

Жеронт. Що таке?

Аргант. Що таке?

Жеронт. Що ви хочете сказати?

Аргант. А те, пане Жеронте, що ніколи не треба поспішатись других судити і що той, хто це робити хоче, нехай спочатку на себе добре гляне — чи все в нього так як слід.

Жеронт. Я зовсім не розумію цієї загадки..

Аргант. Вам пояснить її.

Жеронт. Хіба ви щонебудь чули про мого сина?

Аргант. Може бути.

Жеронт. А що саме?

Аргант. Бачучи, що я розгніваний, ваш Скапен тільки натякнув мені про щось, але ж докладно нічого не розповів; ви можете від нього або від іншого кого довідатись про деталі. А я побіжу порадитися з адвокатом: може прирозуміємо, як викрутитись. До побачення!

Сцена друга

Жеронт сам.

Жеронт. Щоб це воно могло бути? Утяв би ще гірш од мого! Не знаю, що можна зробити ще гірше від цього: одружитися без дозволу батька — гіршого вже й не придумаеш!

Сцена третя

Жеронт, Леандр.

Жеронт. А! Ось і ти!

Леандр хоче обніти Жеронта. А! Татку! Який же я радий, що ви повернулися!

Жеронт ухиляючись від його обіймів. Стій, стій! Поговоримо спочатку про справи.

Леандр. Дозвольте ж мені обніти вас і...

Жеронт знов одштовхуючи його. Кажу тобі, пожди!

Леандр. Що таке? Ви не дозволяєте мені, тату, виявити вам свою радість обіймами?

Жеронт. Не дозволяю. Ми маємо де про що поговорити з тобою.

Леандр. Про що ж саме?

Жеронт. Стань так, щоб я бачив твоє обличчя.

Леандр. Що таке?

Жеронт. Дивись мені просто в вічі.

Леандр. Ну, і що далі?

Жеронт. Що тут без мене сталося?

Леандр. Що сталося?

Жеронт. Еге. Що ти зробив за час моєї подорожі.

Леандр. А що б ви хотіли, тату, щоб я зробив?

Жеронт. Я зовсім не хочу, щоб ти щонебудь зробив, я тільки пытаюся в тебе, що ти тут накоїв?

Леандр. Я! Я нічого такого не зробив, на що б ви могли поскаржитись.

Жеронт. Нічого?

Леандр. Нічого.

Жеронт. Ти свідомий того, що кажеш?

Леандр. Авеж, бо я певний того, що кажу правду.

Жеронт. А одначе Скапен про тебе дещо розказав.

Леандр. Скапен?

Жеронт. А! Це слово примусило тебе почервоніти.

Леандр. Він розказав вам щось про мене?

Жеронт. Не час нам толкувати тут про це, деїнде все розсудимо. Іди додому, я зараз повернуся. А, зраднику! Якщо тільки ти мене збезечєш,—знай, що ти не син мені, можеш і зовсім не навертатися мені на очі.

Сцена четверта

Леандр сам.

Леандр. Так мене зрадити! Цей мерзотник повинен сам мовчати про те, (бо причина є), що я йому довірив, а він перший розказав усе батькові! А! Присягаюсь небом, що така зрада буде покарана по заслузі!

Сцена п'ята

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Мій дорогий Скапене, я такий вдячний тобі за твої турботи! Яка ти чудесна людина! Який я щасливий, що небо послало мені тебе на допомогу!

Леандр. А-а! Ось і ти! Я дуже радий, що бачу вас, пане мерзотнику!

Скапен. До ваших послуг, пане. Ви мені робите занадто велику честь.

Леандр, виймаючи шпаду. Ти ще глузуєш! О, я ж тебе провчу...

Скапен, падаючи навколошки. О, пане!

Октав, утримуючи Леандра. Опам'ятайся! Ах, Леандре!

Леандр хоче вдарити Скапена. Ні, Октаве, не стримуй мене! Я тебе прошу!

Скапен до Леандра. Але ж, пане!
Октав, стримуючи Леандра. На бога!

Леандр хоче вдарити Скапена. Дозволь мені помститись...

Октав. Заради нашої дружби, Леандре, не роби йому злого!

Скапен. Пане, що ж я вам заподіяв?

Леандр хоче вдарити Скапена. Що ти мені заподіяв, зраднику?

Октав, стримуючи Леандра. Та ну, годі!

Леандр. Ні, Октаве, я хочу, щоб він зараз же сам розказав про свої нікчемні вчинки. Так, так, мерзотнику, я все знаю — мені оце тільки що розказали, яку ти встругнув зі мною штуку. Ти, може, думав, що мені не викажуть? Я хочу, щоб ти сам у цьому признався, а то я зараз про колю тебе цією шпадою.

Скапен. Ах, пане! Невже у вас стане на це духу?

Леандр. Ну, кажи!

Скапен. Я щось таке вам заподіяв?

Леандр. Так, так, негіднику! Твоя совість голосно говорить тобі, що ти зробив.

Скапен. Запевняю вас, що я нічого не знаю.

Леандр, кидаючись на нього. Ти не знаєш?

Октав, стримуючи Леандра. Леандре!

Скапен. Ну, коли ви неодмінно цього хочете, добродію, так признаюся вам: я випив з приятелями маленьке барильце еспанського вина, що вам цими днями подаровано, і сам проломив оце барильце, а потім полив навколо водою, наче б то воно вилилось.

Леандр. Так це ти, мерзотний, випив мое еспанське вино! Так це через тебе я так вилася служницю, думаючи, що це її робота?!

Скапен. Так, пане. Дуже прошу вибачити.

Леандр. Я дуже радий, що довідався про це. Але справа зараз не в цім.

Скапен. Не в цім?

Леандр. Ні, тут справа зовсім інша, більш важлива для мене, і я хочу, щоб ти сам розказав мені її.

Скапен. Добродію, я не пригадую собі, що б я не міг зробити.

Леандр хоче вдарити Скапена. Ги не хочеш казати?

Скапен. Ай!

Октав, стримуючи Леандра. Та буде тобі вже!

Скапен. Ага, ось іще як було: тижнів три тому, ввечері, ви звеліли мені віднести маленького годинника до молоденької циганки, яку ви так ніжно любите; я вернувся додому,—вся одежа забризькана в болоті, все обличчя в крові. Я вам розказав тоді, що мене побили злодії й одяли в мене годинника. А справді ж він залишився в мене.

Леандр. Ти залишив мій годинник у себе?

Скапен. Так, пане, щоб можна знати, яка саме година.

Леандр. А-а! Я довідався тепер про гарні речі, ну й вірного ж слугу я маю! Але ж зовсім не про це я тебе питую!

Скапен. Не про це?

Леандр. Ні, мерзотнику, мені треба щось інше від тебе почути.

Скапен убік. Сто чортів!

Леандр. Говори швидше, мені ніколи!

Скапен. Це все, що я зробив, пане.

Леандр хоче вдарити Скапена. Це все?

Октав, стаючи перед Скапеном. Ну, слухай!

Скапен. Гаразд, зараз, пане: може пригадуєте, півроку тому, вночі, вовкулака побив вас ломакою; ще ви трохи шиї собі тоді не звернули, падаючи в льох, коли від нього тікали.

Леандр. То що з того?

Скапен. Це я, пане, був отим вовкулакою.

Леандр. Так це ти, зраднику, ще й вовкула-
кою передягся?

Скапен. Так, пане. Я хотів вас трохи налякати
й зменшити охоту ганяти нас цілими ночами, як
ви це звикли робити.

Леандр. У свій час я тобі все це пригадаю.
А тепер ти мусиш сказати мені, що ти там на-
молов моєму батькові.

Скапен. Вашому батькові?

Леандр. Еге ж, еге ж, мерзотнику! Моєму
батькові.

Скапен. Та я ще його і в очі не бачив, коли
він повернувся.

Леандр. Ти його ще не бачив?

Скапен. Авжеж ні, пане.

Леандр. Ти не брешеш?

Скапен. Звичайно, кажу правду. Я попрошу
його самого підтвердити мої слова.

Леандр. Проте, він сам мені це сказав.

Скапен. З вашого дозволу, він вам сказав
неправду.

Сцена шоста

Леандр, Октав, Карл, Скапен.

Карл. Добродію, я несу вам звістку дуже неприємну для тієї особи, що ви кохаєте.

Леандр. Що таке?

Карл. Відомі вам цигани забирають із собою
Зербінету; а вона сама, з слізми на очах, доручила
мені якнайскоріше повідомити вас, що коли
ви за дві години не пришлете циганам тих гро-
шів, що вони їх за неї вимагають, то втратите її
назавжди.

Леандр. За дві години?
Карл. За дві години.

Сцена сьома

Леандр, Октав, Скапен.

Леандр. Ах! Мій бідний Скапене! Поможі мені ради бога!

Скапен встає і гордо проходить повз Леандра. Ах! Мій бідний Скапене! Тепер я— „мій бідний Скапен“, тоді коли мене потребують.

Леандр. Слухай но, я прощаю тобі все, що ти мені сказав; навіть усе, що ти мені зробив.

Скапен. Ні, ні, не прощайте мені нічого! Заколіть мене вашою шпадою. Убийте мене. Дуже буду радий.

Леандр. Ні, ні. Благаю тебе — врятуй мені життя, допоможи моєму коханню!

Скапен. Нічого, нічого; убийте мене — це буде краще!

Леандр. Ти мені занадто дорогий; благаю тебе, використай у цій справі твій надзвичайний, геніальний хист, що може подолати всі перешкоди.

Скапен. Ні... Кажу ж вам, убивайте мене!

Леандр. Ах, на бога, забудь про все це; поможи мені, я тебе благаю!

Октав. Скапене, треба для нього щось зробити.

Скапен. Після такої образи?

Леандр. Благаю тебе, забудь те, що я тобі тут казав і придумай, чим мені допомогти.

Октав. І я теж тебе прохаю.

Скапен. Ця образа лягла мені на серце.

Октав. Треба позбавитись цього почуття.

Леандр. Невжеж, Скапене, ти покинеш мене в такому страшному нещасті?

Скапен. Ні за що, ні про що, так мене обра-
зити!?

Леандр. Каюсь, я шинен.

Скапен. Вилаяти мене негідником, безчеснім,
зрадником, мерзеним!

Леандр. Ти не можеш собі уявити, як я жал-
кую про це.

Скапен. А ще до того — пориватися заколоти
мене.

Леандр. Від щирого серця прошу тебе — вибач
мені; хочеш — я стану навколошки. Ну, ось, Ска-
пене, ти ж бачиш? Благаю тебе ще раз, не поки-
дай мене.

Октав. Ну, після цього, Скапене, вже треба
над ним зглянутись.

Скапен. Устаньте. На другий раз не будьте
такі необачні.

Леандр. Ти обіцяєш мені попрацювати для
мене?

Скапен. Побачимо.

Леандр. Але ж ти знаєш, час не жде.

Скапен. Не турбуйтесь. Скільки вам треба?

Леандр. П'ятсот екю.

Скапен. А вам?

Октав. Двісті пістолів.

Скапен. Я хочу вимантачити ці гроши у ва-
ших батьків. До Октава. Щодо вашого батенька, то
механіку знайдено, до Леандра, а з вашим — хоч він
і скупий страшенно, — ще легше підстроїти цю
штуку; сами знаєте, хвала богові, він не дуже ба-
гатий на розум. На мою думку, його можна в чому
загодно запевнити. Ви цим не ображайтесь, пане,
між ним і вами — нічого спільногого! Адже ви добре
знаєте, якої всі про це думки: наче б то він тільки
прізвищем доводиться вам батьком.

Леандр. Тихше, Скапене.

Скапен. Добре, добре, тут нема чого соромитись! Ви смієтесь? Чекайте, ось іде Октавів батько! Почнемо з нього, добре, що сам на очі навернувся. Ідіть собі сбидва звідси. До Октава. А ви скажіть своєму Сільвестрові, щоб він швидше приходив виконувати свою ролю.

Сцена восьма

Аргант, Скапен.

Скапен убік. Він усе ще роздумує!

Аргант не бачить Скапена. Так безглаздо себе поводити! Бо зна з ким зв'язатись! Ой... молоде то, зелене...

Скапен. Моє найщиріше вшанування, пане!

Аргант. Здоров, Скапене.

Скапен. А ви все про сина піклуєтесь?

Аргант. Мушу тобі признатись, печалить мене це дуже.

Скапен. Добродію, в нашому житті щохвилини трапляються неприємності; нема краще, як бути завжди до них готовим. Колись давно чув я і добре запам'ятаю одну думку старого мудреця.

Аргант. Яку?

Скапен. А таку, що коли батько од сім'ї від'їздить,— він наперед уже повинен припускати, що його, як він додому повернеться, можуть різні неприємності зустрінути: і будинок у нього згорів, і гроші в нього покрадено, і жінка вмерла, і син покалічився, і дочку збаламутили; і він повинен вважати за особливе щастя для себе, коли побачить, що не все це над ним збулося. Я сам з своєю маленькою філософією завжди додержував цього мудрого правила і, повертаючись із подорожі додому, завжди був готовий прийняти від своїх панів: гнів, докори, стусани, навіть і різки,

а коли чого не перепадало, я щиро дякував своєю щасливу долю.

Аргант. Одея так! А я все таки не можу помиритися з оцім свавільним одружинням; адже ж воно розбило наші пляни з другим весіллям, і я оце зараз розмовляв із адвокатом про те, як би його цей шлюб розбити.

Скапен. Ой, пане, коли ви тільки мені вірите, тут треба якось інакше полагодити справу. Ви ж знаєте, що таке наші процеси. В таке болото влізете, що й з головою заховаєтесь!

Аргант. Ти маєш рацію, я це й сам добре бачу, але ж який інший шлях?

Скапен. Мені здається, що я його знайшов. Я співчуваю вашому горю і добре таки попрацював, головою розкинув, як би цю справу полагодити. Болить серце мені, коли я бачу, що діти отак своїх шановних батьків засмучують, а до вас, пане, я завжди почував особливе почуття.

Аргант. Я тобі дуже за це вдячний.

Скапен. Так оце я знайшов брата тієї дівчини, що з нею ваш син одружився. Цей брат такий хороший, ну—головоріз та й годі! Він тільки про вбивства й розмовляє. Вбити людину—для нього все одно, що вихилити винця скляночку. Повів я з ним розмову про шлюб його сестрички; поставив перед ним, як вам легко цей шлюб розбити, посилаючись і на насильство, що вашому синові заподіяно, і на батьківське право, ну й на піддержку, що ви її знайдете в самого правосуддя і в ваших правах, і в грошах. Кінець-кінцем я його так обкрутив, що коли запропонував йому покінчити справу мировою за деяку суму,—так він і зовсім згодився розбити цей шлюб, якщо тільки ви дасте йому грошей.

Аргант. А скільки ж йому треба?

Скапен. О, він спочатку страшенно багато захотів.

Аргант. А скільки?

Скапен. Та ні ж бо, надзвичайно дорого.

Аргант. Одначе?

Скапен. Менш як за п'ять або шість сот пістолів він і говорити не захотів.

Аргант. Щоб йому п'ять або шість сот лихоманок перенести! Що він глузує з людей чи що?

Скапен. Я йому казав те ж саме. Розуміється, я й не подумав згоджуватись і сказав йому, що він даремно вас має за такого простака, щоб ото виманити у вас п'ять або шість сот пістолів. Нарешті, після довгих балачок, ми ось на чому порішили. „Зараз я мушу їхати до армії, — сказав він мені, — мушу справити собі одежду, а для цього гроші потрібні і поневолі згоджуюсь на те, що мені пропонують. Мені потрібний добрий кінь для війська, а менш від шестидесяти пістолів не можна купити хоч трохи порядного коня“.

Аргант. Гаразд, я йому дам шістдесят пістолів.

Скапен. Треба зброяю й пістолети; а це теж, він каже, не менш як пістолів із двадцять візьме.

Аргант. Двадцять та шістдесят — це вісімдесят пістолів.

Скапен. Авжеж.

Аргант. Це багато; ну, та вже нічого. Я й на це згоден.

Скапен. Йому ще й для служки кінь потрібний, за це доведеться пістолів із тридцять дати.

Аргант. Як, сто чортів! Хай ходить пішки! Нічого йому не дам.

Скапен. Пане...

Аргант. Ні. От так нахаба!

Скапен. Ви хотите, щоб його служка ходив пішки?

Аргант. Нехай ходить, як йому до вподоби разом із своїм паном.

Скапен. Боже мій, пане, чи варт балакати за таку дрібницю. Я вас прохаю, не робіть із цього процесу. Віддайте краще все, тільки з правосуддям не з'язуйтесь.

Аргант. Гаразд. Я дам йому ще й ці тридцять пістолів.

Скапен. Ще, каже, йому мул потрібний, щоб...

Аргант. О! Нехай він іде під три чорти з своїм мулом! Це вже занадто! Я краще в суд піду.

Скапен. На бога, пане!..

Аргант. Ні, не дам більше нічого.

Скапен. Але ж маленьке муленятко, пане.

Аргант. Я йому навіть осла не дам.

Скапен. Але ж розважте...

Аргант. Ні, я вже краще позиватись буду!

Скапен. Ех, пане, ну навіщо ви це кажете! Ви погляньте но, що робиться по судах (57), скільки там апеляцій, інстанцій та всяких неприємних процедур; скільки там звірів лютих, що триматимуть вас у своїх кігтях: слідчі, прокурори, адвокати, пристави, адьюнкти, докладачі та судді з своїми клерками. Адже ні один із них не спиниться перед тим, щоб за якогонебудь злиденного хабаря дати ляпаса найвірнішій справі в світі. Пристав зробить брехливе слідство і вас засудять так, що ви й не знатимете; ваш повірений порозуміється з ворожою стороною і продастъ вас за чисті грошенята; підкуплений адвокат на суд не прийде, коли розглядатимуть вашу справу, а хоч і прийде, то тільки набалакає дурниць, що ніякого стосунку до діла не мають; якийсь там урядовець надряпає обвинувачення проти вас за те, що ви в суд не з'явилися; клерк сховає важливі для вас папери, а іноді й сам докладач промовчить про

них—наче їх не бачив. Коли ж, якимнебудь чудом вам пощастило б усунути всі ці перешкоди, то й тоді, раптом виявиться, що суддів устигли намовити проти вас або їхні коханки, або просто якінебудь святочхи. Ах, пане, коли тільки маєте змогу,—тікайте з цього пекла. Починати процес—це однаково, що засудити себе живцем на вічні муки; я, коли тільки подумаю про процес, так би зараз і тікав, хоч ув Індію.

Аргант. Скільки ж йому треба, щоб осідлати мула?

Скапен. Добродію, за мула, за коня, за коня для служки, за збрую й пістолети та на виплату невеличкого боргу своїй хазяйці—він прохає всього 200 пістолів.

Аргант. Двісті пістолів?

Скапен. Так, пане.

Аргант ходить розлютований. Гаразд, гаразд, по говоримо на суді.

Скапен. Подумайте...

Аргант. Буду судитись!

Скапен. Але ж, пане, не кидайтесь в оци...

Аргант. Хочу позиватись!

Скапен. Та вам же для цього гроші потрібні; за оголошення треба платити, за довіреність, за те, щоб подати прохання, за документи—теж; платити треба за консультацію, платити адвокатам, платити за право взяти документи назад, за велике листування, за докази, за внесення їх у реєстр, за прискорення присуду, за підписи, експедицію—за все це платить! Я вже не кажу про те, скільки хабарів вам доведеться давати! Дайте ці самі гроші цьому чоловікові, і справу покінчено.

Аргант. Як, двісті пістолів!?

Скапен. А так; ви ще й заробите на цьому. Я вираховував, скільки вам обійтеться правосуддя,

і побачив, що коли ви заплатите, як той просить,—двісті пістолів, то в кишенні у вас зостанеться, принаймні, півтораста пістолів, та ще й усяких турбот та неприємностей ви збудетеся! Щодо мене, добродію, я волів би заплатити триста пістолів, ніж мати діло з судом, хоч би тільки для того, щоб не слухати всіх дурниць, що їх говоритимуть блазні-адвокати.

Аргант. Сміюсь я з цього всього; я й знати не хочу, що говоритимуть про мене адвокати.

Скапен. Ви зробите, добродію, те, що вам сподобається, але я б на вашому місці не заводив процесу.

Аргант. Нізащо не дам двохсот пістолів.

Скапен. А ось і той, що ми про нього говоримо.

Сцена дев'ята

Скапен, Аргант і Сільвестр, переодягнений розбішакою.

Сільвестр. Скапене, ану лиш покажи мені цього Арганта, Октавового батька.

Скапен. Навіщо, добродію?

Сільвестр. Я оце довідався, що він хоче зо мною позиватись, хоче судом шлюб моєї сестри розірвати!

Скапен. Я не знаю, що він собі думає; а тільки він не згоджується заплатити вам двісті пістолів; каже, що це занадто багато.

Сільвестр. Оце так! Сто чортів! Ну, нехай тільки він мені попадеться,— життям присягаюсь, головою присягаюсь—так одлупцюю — навіки скалічу! А там нехай, хоч живцем колесують!

Аргант, щоб його не помітили, тримячи з жаху, ховається за Скапенову спину.

Скапен. Добродію, цей Октавів батько не з боягузів і певно вас ані трішки не злякається.

Сільвстр. Він! Він? Кров за кров! Хай мене
чорти візьмуть! Коли б він зараз тут був, я, не
вагаючись проткнув би йому шпадою живіт! По-
бачивши Арганта. А це що за людина?

Скапен. Це не він, добродію, це не він.

Сільвстр. Може це один з його друзів?

Скапен. Ні, добродію, навпаки, це — найстра-
шніший його ворог.

Сільвстр. Найстрашніший ворог?

Скапен. Так.

Сільвстр. Тьфу, хай йому чорт! Дуже радий!
До Арганта. Так ви, добродію, ворог цьому негідни-
кові Аргантові? Чи не так?

Скапен. Так, так, я відповідаю вам за це!

Сільвстр міцно тисне Аргантові руку. Дайте но
руку, дайте! Даю вам слово, присягаюсь! Честю
своєю присягаюсь! Тією шпадою, що ношу! При-
сягаюсь усім, чим хочете, що сьогодні ж позбавлю
vas цього негідника, цього ледацюги Арганта!
Будьте певні!

Скапен. Добродію, в цій країні не підтримують
самоправства.

Сільвстр. Хо! Плюватъ я на все хотів! Мені
нічого втрачати!

Скапен. Але ж, певно, добродію, Аргант уживе
рішучих заходів, йому всі допоможуть; він має ро-
дичів, знайомих, багато слуг.

Сільвстр. Оцього мені якраз і треба, хай
йому чорт! Це те, що мені треба! Виймаючи шпаду.
Ех, де наша не пропадала! Ну, давайте його живо
сюди, з усією підмогою! Нехай він між ними хоч
тридцятим буде! Нехай хоч яку зброю в руках
триматимуть! Стас в позу. Чортові діти! Ви ще хочете
мене опасти!? Ну, що ж. Хай вам чорт, катайте!
Починає битися на всі боки, одбиває тих, що нападають.
Я всіх вас переберу! Націляйся! Сміливіше! Раз!

Два! Не зівай! Куди тікаєте? Ах, каналії! Ну, що! Хто взяв? Стійте! Мерзотники! Стійте! Ану ще раз! Ану ще! Повертаючись до Арганта й Скапена. А, тут іще вони є! Ви тікаєте?! Стійте, хай вам чорт! Стійте!

Скапен. Хе-хе-хе! Добродію, ми — не вони.

Сільвестр. Тепер ви знатимете, як воно жартувати зі мною!

Сцена десята

Аргант і Скапен.

Скапен. Що ви скажете? Ви бачите скільки людей убито за дві сотні пістолів. Тепер, після цього, бажаю вам успіху!

Аргант тримтить. Скапене!

Скапен. Що скажете?

Аргант. Я вирішив дати йому двісті пістолів.

Скапен. Ах, як я цьому радію, кохаючи вас!

Аргант. Ходім до нього; гроші зі мною.

Скапен. Ви можете віддати їх мені. Вам тепер незручно іти до нього, після того, як ми його запевнили, що ви не добродій Аргант; ще й крім того, я боюсь, щоб він, довідавшись, хто ви такий не попрохав більше.

Аргант. Так, це правда; проте, я дуже хотів би бачити сам, як я віддаватиму свої власні гроші.

Скапен. Ви не довірюєте мені?

Аргант. Зовсім ні; але ж...

Скапен. Сто чортів, добродію, я —abo шахрай, або чесна людина — щонебудь одно з двох, та чи й стану я вас дурити? Який мені інтерес? Адже ж я задля вас та задля свого пана клопочуся. А коли ви не вірите мені, то краще я все це одразу покину; не втручатимусь більше ні в що; шукайте собі кого іншого, хто б полагодив вашу справу.

Аргант. На! Ось, маєш!

Скапен. Ні, добродію, не довіряйте мені ваших грошей. Мені ще краще буде, коли ви знайдете кого іншого.

Аргант. Боже мій! Та бери ж!

Скапен. Ні, я вам кажу: не довіряйте мені зовсім. Хто його знає, може я хочу прикошелити оці гроші.

Аргант. Бери, я тобі кажу. Не сперечайся більше зі мною. Тільки поводься з ним обережніше.

Скапен. Не турбуйтесь; не такий я вже дурень.

Аргант. Я чекатиму на тебе дома.

Скапен. Неодмінно прийду. Сам. З одним готово. Тепер треба другого знайти. Ах! Далебі, ось і він сам! Наче небо одного за одним заганяє їх у мої тенета.

Сцена одинадцята

Скапен, Жеронт.

Скапен робить вигляд, наче не бачить Жеронта. О, небо! Ой, яке ж нещастя! Ой, бідний батьку! Нещасний Жеронте, що ти тепер робитимеш!

Жеронт убік. Що він там про мене говорить? Ще й обличчя таке запечалене!

Скапен. Чи немає тут кого, хто б мені сказав, де зараз добродій Жеронт?

Жеронт. У чому річ, Скапене?

Скапен бігаючи по сцені, наче не чує її не бачить Жеронта. Де б мені його побачити і розказати про таке нещастя?

Жеронт бігає за Скапеном. Та що сталося?

Скапен. Бігаю, бігаю— і нігде знайти не можу.

Жеронт. Але ж я тут.

Скапен. Заховався, мабуть, у таке місце, що й не відгадаєш!

Жеронт, спиняючи Скапена. Галло! Чи ти сліпий, що мене не бачиш?

Скапен. Ах, пане, я ніяк не міг вас знайти.

Жеронт. Та я ж уже цілу годину перед твоїм носом стовбичу! В чім річ?

Скапен. Пане...

Жеронт. Ну?

Скапен. Ваш син, пане...

Жеронт. Ну! мій син?..

Скапен. З ним скоїлося незвичайне, нечуване нещастя.

Жеронт. Та яке саме?

Скапен. Я його оце зустрів страшенно засмученого через ваші докори; я вже не знаю, що ви там йому говорили, тільки мене ви вже зовсім даремно сюди приплутали. Отож, щоб розважитись трохи, пішли ми вдвох прогулятися трохи по порту. Там, між іншими речами, нашу увагу спинила на собі добре впоряджена турецька галера. Молодий турок із приємним обличчям запросив нас зайти на цю галеру і сам подав нам руку. Ми вступили на галеру. Турок був дуже ввічливий з нами: почестував нас чудовими фруктами, що їх тільки можна собі уявити: ми також випили такого доброго вина, якого в цілому світі не знайдеш.

Жеронт. Що ж тут неприємного?

Скапен. Ось почекайте, пане, дайте договорити. Поки ми отак-о частувалися, турок звелів вивести цю галеру в море; і коли ми вже від'їхали далеко від порту, він наказав посадити мене в човен і послав сказати вам, що коли ви зараз же не надішлете йому через мене п'ять сотень екю, він завезе вашого сина в Альжір (58).

Жеронт. Як, сто чортів! П'ятсот екю!

Скапен. Так, пане, а головне, дав мені для цього тільки дві години строку:

Жеронт. Ах він шибеник, цей турок! Так мене доконати!

Скапен. Вам, добродію, треба подумати, як би визволити з цих кайданів вашого сина; ви ж його так ніжно любите.

Жеронт. Якого ж чорта він поперся на цю галеру?

Скапен. Він не думав, що так станеться.

Жеронт. Іди, Скапене, іди мерщій, скажи цьому бусурменові, що я пошлю проти нього правосуддя.

Скапен. Правосуддя в чистому морі! Ви смієтесь з добрих людей?

Жеронт. Якого ж чорта, я тебе питаюся, він поліз на цю галеру?!

Скапен. Жорстока доля керує іноді людськими вчинками.

Жеронт. Ну, Скапене, тепер ти мусиш показати мені свою вірність.

Скапен. Що ж я маю зробити, пане?

Жеронт. Іди до цього турка і скажи йому, щоб він прислав мені моого сина і що ти зостанешся в нього на його місці доти, аж поки я не зберу потрібної суми.

Скапен. Ех, пане, чи ви подумали про те, що говорите? Невже ж ви гадаєте, що цей турок такий дурний, щоб прийняти такого нікчемного чоловіка, як я замість вашого сина?

Жеронт. Так якого ж чорта він на ту галеру поліз?

Скапен. Він не передбачав такого нещастя. Розважте но, добродію, я маю тільки дві години строку.

Жеронт. Ти кажеш, він просить...

Скапен. П'ять сотень екю.

Жеронт. П'ятсот екю! Де ж його совість?

Скапен. Ви ж сами, пане, знаєте; ну, яка ж то може бути совість у турка!

Жеронт. А чи добре він розуміє, що таке п'ятсот екю?!

Скапен. Так, пане, він знає, що це півтори тисячі ліврів.

Жеронт. Може цей розбійник думає, що півтори тисячі ліврів на землі валяються?

Скапен. Це такі люди, що й слухати нічого не хочуть.

Жеронт. Та якого ж чорта він на цю галеру пішов?

Скапен. Це правда, а що поробиш! Ми й не думали, що таке станеться. На бога, добродію, поспішайте!

Жеронт. Ось тобі ключ від моєї шафи.

Скапен. Чудесно!

Жеронт. Ти її відчиниш.

Скапен. Гаразд.

Жеронт. У ній ти знайдеш ліворуч великий ключ від моого горища.

Скапен. Так.

Жеронт. На горищі з великого кошика вимеш усю одежду і продаси її старовинникові, а на ці гроші викупиш моого сина.

Скапен віddaє Жеронтові ключа. Ей, пане! У вас у голові гарячка! Та я й сто франків не матиму за це дрантя! А потім не забувайте, який короткий строк мені призначено.

Жеронт. Але ж якого чорта він поліз на тугалеру!

Скапен. Ох! Це все зайві слова! Забудьте ви про цю галеру; збегніть, що час не жде, адже ви ризикуєте втратити вашого сина! Ах, мій бідний паничу! Може я вже ніколи тебе більше не побачу, може тебе якраз уже везуть в Альжір на вічну неволю. Небо свідок, я зробив для твого рятунку все, що міг, і коли тебе не викупили, то обвинувачуй у цьому твого батька.

Жеронт. Стривай, Скапене, я піду пошукаю цю суму.

Скапен. Поспішайтесь, добродію, я тримчу
від думки, що ми запізнимось.

Жеронт. Ти кажеш чотириста екю?

Скапен. Ні, п'ятсот екю!

Жеронт. П'ятсот екю!

Скапен. Так, так, добродію.

Жеронт. І якого тільки чорта він поліз на
ту галеру?!

Скапен. Ви маєте рацію. Проте, не гайте ж
часу!

Жеронт. Хіба він не міг знайти собі іншого
місця для гулянки?

Скапен. Це правда; але ж швидше, добро-
дію.

Жеронт. Ах! проклята галера!

Скапен убік. От запала ѹому ця галера в го-
лову!

Жеронт. Слухай, Скапене, я й зовсім забув,
що допіру оце одержав якраз таку суму золотом
і зовсім не гадав, що її так швидко в мене забе-
рутъ. Виймає гаманець і дає його Скапенові. Бери. Іди ж
і викупи МОГО сина.

Скапен, простягаючи руку за гаманцем. Слухаю,
пане.

Жеронт тримає гаманець, удає, ніби хоче передати його
Скапенові. Але ж скажи цьому туркові, що він най-
лютіший звір...

Скапен, простягаючи руку. Так.

Жеронт такий самий жест. Безчесна людина!

Скапен, усе ще простягаючи руку. Так.

Жеронт, так само. Людина без ніякої совісти;
злодій...

Скапен. Та вже дозвольте мені...

Жеронт, так само. Що він одбирає в мене п'ят-
сот екю, не маючи на це жодного права...

Скапен. Гаразд.

Жеронт, так само. Нехай він подавиться ними!
Скапен. Дуже добре!

Жеронт, так само. І що коли я вже його піймаю,
то добре помщуся!

Скапен. Гаразд.

Жеронт ховає гаманця в кишенню і хоче йти. Іди, Іди
швидше, врятуй моого сина.

Скапен біжить за Жеронтом. От тобі й раз добродію!
Жеронт. Чого тобі ще?

Скапен. А де ж гроші?

Жеронт. Хіба ж я тобі їх 'не дав?

Скапен. Нічого подібного; ви ж їх поклали в
кишенню.

Жеронт. Ах, горе мені зовсім памороки за-
било...

Скапен. Це я дуже добре бачу.

Жеронт. Якого чорта він поліз на ту галеру!
Ах! Проклята галера! Мерзенний турок, щоб йому
сто чортів на його голову!

Скапен сам. Дивись ти, як йому цих грошей
шкода! Постій, ти ще не зовсім поквитувався зо
мною! Ти ще другою монетою заплатиш мені за
те, що набрехав на мене синові!

Сцена дванацята

Октав, Леандр, Скапен.

Октав. Ну що, Скапене, тобі пощастило зро-
бити щонебудь для мене?

Леандр. Чи ти зробив щонебудь, щоб змен-
шили горе моого серця?

Скапен до Октава. Ось маєте — двісті пістолів;
я їх вимантачив у вашого батька.

Октав. Ах! Яка це для мене радість!

Скапен до Леандра. А для вас я нічого не міг
зробити.

Леандр хоче йти. Всё скінчено; нáвіщо мені життя, коли в мене одібрали Зербінету!

Скапен. Стійте, стійте! Заспокойтесь, ви вже занадто поспішаєтесь!

Леандр повертається. Але ж мені вже нічого чекати?

Скапен. Заспокойтесь; ваша справа у мене в кишенні.

Леандр. Ах! Ти мене до життя повертаєш!

Скапен. Тільки з умовою, що ви дозволите мені трохи помститися вашому батькові за те, що він мені зробив.

Леандр. Все, що схочеш!

Скапен. Дозволяєте при свідках?

Леандр. Так.

Скапен. Ось маєте; тут п'ятсот екю.

Леандр. Ходім же швидше викупати моє щастя!

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Сцена перша

Зербінета, Гіяцінта, Скапен, Сільвестр.

Сільвестр. Отже, ваші коханці умовились, щоб ви були разом; ми переказуємо вам те, що нам наказано.

Гіяцінта до Зербінети. Це дуже приємне розпорядження. Я з радістю приймаю таку милу подругу; тільки від вас залежить подарувати мене такою самою дружбою, яка з'єднує й наших коханців.

Зербінета. Дякую вам за шире привітання; я ніколи не відмовлюсь від такого гарного почуття.

Скапен. І від почуття кохання, пані?

Зербінета. Кохання — це інша річ; там більше небезпеки, а в мене не вистачає сміливості.

Скапен. Мені здається, ви маєте щось проти моого пана; те, що він вам зробив, повинно надати вам сміливості, щоб дійсно відповідати на те почуття, що він його до вас має.

Зербінета. Я й відповідаю, та тільки я непевна його; а того, що він зробив для мене, ще не досить, щоб я могла цілком у його почутті запевнитись. Я маю веселу вдачу і сміюсь без упину; проте, все ж таки в деяких випадках я буваю дуже серйозна, і твій пан помилляється, коли думає, що варт тільки було заплатити за мене, як він

матиме мене повсякчас. Тут не самі тільки гроші потрібні, а й ще дешо, для того, щоб я могла відповідати на його кохання так, як він цього бажає: потрібна ще присяга на вірність і деякі необхідні обряди.

Скапен. Він так само дивиться на цю справу. У нього щодо вас найчесніші наміри, та я б і не втручався в цю справу, коли б мій пан думав інакше.

Зербінета. Хочу цьому вірити, бо це кажете ви, та я бачу, що з боку батька буде багато перешкод.

Скапен. Ми знайдемо спосіб полагодити справу.

Гіяцінта до Зербінети. Наша однакова доля повинна ще більше зміцнити нашу дружбу; у нас обох та ж сама тривога; нам обом загрожує однакове нещастя.

Зербінета. Ваша доля все ж таки краща; ви-принаймні, хоч знаєте своїх батьків, можете показати своїх родичів, а вони можуть зробити все для вашого щастя і примусити, кого треба, визнати ваш шлюб. Мені ж немає від кого чекати допомоги, і мое становище зовсім не таке, щоб змінити волю батька, який тільки й думає про багатство.

Гіяцінта. Але ж ви маєте ту перевагу, що того, кого ви кохаєте, ніхто не примушує одружитися з іншою.

Зербінета. Зрада від коханої людини, це ще не те, чого слід боятися найбільше. Цілком природно бути свідомою своїх достоїнств для того, щоб бути певною в неможливості такої зради. Але в таких справах найстрашніше батьківське слово: перед ним ніякі достоїнства нічого не вдіють.

Гіяцінта. Боже мій! Чого ж таким невинним почуттям судились перешкоди! Ах, як приємно

кохати, коли ніщо не перешкоджає ніжному сданню двох сердець!

Скапен. Ви жартуєте. Спокійне кохання — це найнеприємніший спокій. Таке спокійне щастя швидко нам надокучає. В житті необхідні зміни; перешкоди, на мою думку, навпаки — збільшують кохання і надають великої цінності насамі.

Зербінета. Ах, Скапене, розкажи нам, як ти ловко вимантачив гроші у свого скупого пана; мені оповідали, що це дуже кумедна історія. Ти знаєш, я люблю посміятись, слухаючи цікаві оповідання...

Скапен. Ось нехай Сільвестр, він не згірше від мене вам усе розкаже. У мене в голові зародився новий плян маленької помсти, що добре мене потішить.

Сільвестр. Чи тобі ото цікаво вплутуватись у неприємні різні справи?

Скапен. Люблю непевні заміри!

Сільвестр. Я вже тобі казав і ще раз скажу: покинь свої штуки, ій-бо!

Скапен. Авеж; так я тебе й послухався!

Сільвестр. Ну, на якого чорта тобі ця забавка?

Скапен. А ти, якого чорта так турбуєшся?

Сільвестр. Такого, що тебе я бачу, ні за що, ні про що можуть добре відлупцювати.

Скапен. Ну, то що з того; адже ж не по твоїй спині походить, а по моїй?

Сільвестр. Ну, звичайно, ти сам лише своїй спині хазяїн, і зробиш так, як тобі буде довгодоби.

Скапен. Такі побоювання ніколи ще мене не спиняли. Терпіть не можу паскудних боягузів! Куди їм усякі заміри, коли їм наслідки ввижаються страшні.

Зербінета до Скапена. Ти скоро нам будеш потрібний.

Скапен. Ідіть, ідіть. Я швидко вернусь. Нехай усі знають, що я добре помстився. Бо мене примусили розказати про такі речі, що про них ліпше було б мовчати.

Сцена друга

Жеронт, Скапен.

Жеронт. Ну, Скапене, як справи мого сина?

Скапен. Ваш син урятований, добродію. Але ж вам самим загрожує тепер величезна небезпека, і я дуже хотів би, щоб ви були зараз у себе дома.

Жеронт. Як! Що сталося?

Скапен. В цю хвилину, коли я розмовляю з вами, вас скрізь шукають, щоб убити.

Жеронт. Мене?

Скапен. А так.

Жеронт. Хто?

Скапен. Брат тієї дівчини, що з нею Октав одружився. Ваше бажання замінити його сестру своєю дочкою він вважає за найголовнішу причину того, що ви хочете їхній шлюб розбити. Думаючи це, він зважився одверто вилити на вас увесь свій одчай і вбити вас; помститися за свою честь він хоче. Всі його приятелі, такі ж військові, як і він, шукають вас усюди і питаютися про вас. Я сам то тут, то там бачив солдатів із його компанії, вони всіх розпитують, чи хто вас не бачив; вони невеличкими гуртками зайняли всі шляхи до вашого будинку; через те ви не зможете попасті безпечно додому; в який би ви бік не повернули, ви напевно попадете в руки цих людей.

Жеронт. Що ж я маю робити, мій бідний Скапене?

Скапен. Не знаю, пане; ну, тільки дивна якась історія, мене аж у жар кинуло... А втім... Скапен іде в глибину сцени, наче виглядає, чи нема кого.

Жеронт тремтить із жаху. Ну?

Скапен вертаючись. Ні, ні, ні; це нічого.

Жеронт. Чи не знайшов би ти якогонебудь виходу, щоб урятувати мене?

Скапен. Я вже знайшов один; та я боюся, що й мене тоді вб'ють.

Жеронт. Ах, Скапене! Покажи, що ти вірний слуга. Не покидай мене, я тебе прошу.

Скапен. Та вже добре. У мене до вас таке ніжне почуття, що воно не дозволяє мені покинути вас при лихій годині.

Жеронт. І запевняю тебе, ти матимеш за це нагороду. Обіцяю тобі цю одежду, коли вона трохи поноситься.

Скапен. Чекайте, ось, доречі, і я знайшов одну річ, яка поможе мені вас урятувати. Лізьте лишень у цю торбину!

Жеронт, думаючи, що той когось побачив. Ай!

Скапен. Ні, ні, ні, там немає нікого. Треба, щоб ви скovalись у цій торбині. Тільки глядіть, сидіть тихо! Я візьму вас на спину, та й пронесу вас позв ворогів до вашого будинку. Там ми зможемо зробити барикади й пошлемо за допомогою.

Жеронт. Чудесна ідея!

Скапен. Ого, ще й яка! Сами побачите. Убік. Ну, ти заплатиш мені за те, що так мене одурив.

Жеронт. Що?

Скапен. Кажу, що ми добре одуримо наших ворогів. Залазьте в самий кінець; а головне, дбайте про те, щоб не показуватись; хоч би там що, не ворушіться!

Жеронт. Гаразд, гаразд. Я вже знатиму, що мені робити.

Скапен. Ховайтесь. Ось уже іде один із тих розбишак, що вас шукають! Міняючи голос. „Що таке! Невже ж мені не пощастиТЬ убити цього

Жеронта і ніхто нē скаже мені, де він?“ До Жеронта звичайним голосом: Не рухайтесь! — „Ах, сто чортів! Я знайду його, хоч і під самою землею.“ До Жеронта звичайним голосом. Не показуйтесь. „Гей, ти там з торбою?“ — Добродію? — „Я дам тобі золотого, коли ти скажеш мені, де Жеронт.“ — Ага, ви пана Жеронта шукаєте? — „Авжеж хай, йому чорт, я його й шукаю.“ — А навіщо він вам, добродію? — „Навіщо?“ — Еге. — „Я хочу, хай йому чорт, його одлупцювати.“ — О, добродію, з такими особами, як пан Жеронт, так не поводяться: їх не можна бити. — „Як? Цього йолопа Жеронта, цього негідника, шахрая?!“ — Добродій Жеронт, пане, не йолоп, не негідник, не шахрай, і я б вас дуже просив не говорити про нього в такому тоні. — „Що таке! ти насмілюєшся так розмовляти зі мною, нахабо!“ — Я повинен оборонити чесну людину від образ. — „Ей, слухай, чи ти часом не друг цього Жеронта?“ — Так, добродію, я його друг. — „Ага! Сто чортів! Так ти його друг... Ну й чудесно! Кілька разів б'є ціпком по торбині. Ось на, оце тобі для нього! Кричить, наче це його б'ють. Ай, ай, ай, ай! Добродію! Ай, ай, пане! Вгамуйтесь! Ай, та не так боляче! Ай, ай, ай, ай! — „Маєш, однеси йому це від мене. До побачення!“ — Ах, хай тобі чорт, проклятий! Ох!(59)

Жеронт виглядає з торбини. Ах, Скапене! Я більше не можу.

Скапен. Ой, добродію! Я ввесь розбитий, плечі, наче вогнем пече.

Жеронт. Що таке!? Та він увесь час мене лупцював.

Скапен. Що ви, пане! Все мені в спину попадав.

Жеронт. Що ти верзеш? Я чудесно почував удари, ще й зараз їх добре почиваю!

С капен. Та кажу ж вам, що ні, він тільки кінчиком ціпка ваших плечей доставав.

Ж еронт. Так тобі треба було далі відсунутись, щоб мені нічого не попадало.

С капен, ховаючи Жеронта знову в торбину. Стережеться! Робить знову теж саме. — „Аж злість бере, цілий день бігав, як скажений, і нігде не міг знайти цього Жеронта.“ — Сховайтесь, та добре. — „А скажіть, будь ласка, добродію, чи не знаєте ви, де цей Жеронт, що я його шукаю?“ — Ні, добродію, я зовсім не знаю, де Жеронт. — „Та ви просто кажіть. Я нічого страшного йому не зроблю. Я тільки хочу почастувати його спину дюжиною добрих стусанів та разів три-чотири йому в груди цю шпаду вstromлю.“ — Та запевняю вас, добродію, я не знаю, де він. — „Мені здалося, наче щось поворухнулося в оцій торбині.“ — Вибачте, добродію... — „Ні, там напевно щось є.“ — Та нічогісінько нема. — „Мені хочеться проколоти шпадою твою торбину!“ — Ах, добродію, не раджу вам цього робити. — „А покажи мені, що там таке.“ — Не можу, добродію. — „Чому не можеш?!“ — А навіщо вам знати, що я несу? — „А я хочу поглянути!“ — Нічого не побачите. — „Пусти, я тобі кажу!“ — Та тут тільки моя одежда. — „Ну, показуй швидше“. — Ні, цього не буде. — „Не буде?“ — Ні. — „От я тебе добре одлупцю за це!“ — Плювать я на тебе хотів! — „А-а! Ти ще нахваляєшся!“ Б'є ціпком по торбині і сам кричить. Ай, ай, ай, ай! Добродію! Ай, ай, ай, ай! — „До побачення! Оце тобі буде за науку, як зі мною розмовляти.“ — А, хай тобі чорт! Ох!

Ж еронт, висовуючи голову з торбини. Ху! Так одлу-
пив, що вже й нікуди.

С капен. Ах, я вже видно мертвий!

Ж еронт. Якого чорта він увесь час по моїй спині лупив?

Скапєн, запихаючи його голову в торбицю. Ой, стережіться! Ось наближається шість солдатів, та всі разом! На різні голоси. „Треба неодмінно знайти цього Жеронта, скрізь обшукаємо! Всеньке місто оббігаємо,— чорт його бери, хай ноги потім поодпадають! Ні одної місции не пропустимо! Скрізь побуваемо! Скрізь обдивимось, всіх розпитаємо. Куди ж його зараз іти? Ходім у той бікі Ні, у цей. Уліво, вліво; чого ж туди, коли вправо. Ні, ні. Краще вправо!“ До Жеронта своїм голосом. Сховайтесь добре.— „Ага, товариші, ось його служка. Ану, ну, негіднику, кажи, де твій хазяїн?“— Ей, панове, не ображайте мене.— „Ну, ну, кажи ж,— де він. Та кажи швидше, язика нема, чи що? Ну, чого мовчиш? Швидше! Дурень!“— Ах, панове, заспокойтесь! Жеронт непомітно виглядає з торбини і бачить Скапенову штуку.— „Коли ти не поможеш нам знайти свого хазяїна, ми одлупцуємо тебе до смерті!“— Я краще згоден на муки, ніж виказати вам мого пана.— „Ой, ми таки тебе здорово одлупцюємо!“— Робіть зі мною, що хочете.— „Ти хочеш, щоб тебе побили?“— Я ніколи не зраджу свого пана.— „А-а! Тобі таки заманулося скуштувати наших стусанів? Так ось тобі... На...“ Ой!

В ту мить, коли Скапен хоче вдарити Жеронта, той вискочив із торбини. Скапен тікає.

Жеронт. Сам. Іч! Паскуда! Іч! Зраднику! Розбійнику! Так оце так ти хотів мене замордувати!?

Сцена третя

Зербінета, Жеронт.

Зербінета сміється, не помічаючи Жеронта. Ха-ха-ха! Та дайте ж хоч передихнути хвилинку!

Жеронт убік, не помічаючи Зербінета. Ну, присягаюся. Ти добре заплатиш за це!

Зербінета, не помічаючи Жеронта. Ха-ха-ха! Оде так оказія! От старий дурень!

Жеронт. Тут нема нічого смішного, і нічого вам реготати.

Зербінета. Що таке? Що ви хочете сказати, добродію?

Жеронт. Я хочу сказати, що ви не повинні сміятися з мене.

Зербінета. З вас?

Жеронт. Еге ж.

Зербінета. Як! Та хто ж думає з вас сміятися!?

Жеронт. А чого ж ви прийшли сюди, та ще й перед самісіньким моїм носом регочете?

Зербінета. Я зовсім не з вас сміюся; мені смішно від кумедного оповідання. Не знаю, може через те, що я сама зацікавлена в цій справі, тільки ніколи мені не доводилося чути смішнішого за оцю штуку, яку встругнув син, щоб виманити в батька гроші.

Жеронт. Син із батьком, щоб виманити в нього гроші?

Зербінета. Еге. Хочете, я розкажу вам, я ж не можу не розказати ту історію, яку я почую!

Жеронт. Розкажіть мені цю історію, я навіть прохаю!

Зербінета. З охотою. Нічим я не ризикую, коли розкажу її, бо цю історію й без мене скоро всі знатимуть. Доля закинула мене до циган, що по всіх краях блукають. Цигани ці живуть із ворожіння, а іноді то й з другого чого. Коли ми стали шатрами в цім місті — один парубійка закохався в мене. З цього часу він не давав мені спокою: як і всі молоденські, він думав спочатку, що з першого ж слова я підкорюся його вроді, а вийшло зовсім не так; зразу ж йому гордо відмовили, і ця відмова зовсім його зробила іншим. Він при-

знався в своїм коханні людям, що серед них я жила, і вони згодились віддати йому мене за певну суму. На жаль, закоханий юнак був у такому грошовому становищі, як і більшість молоді його кляси: в нього й копієчки своєї не було. У нього дуже багатий батько, але ж і скрупий, як той чорт. Стрийте, як його на ім'я? Ах! Поможіть мені згадати. Чи ви не знаєте: кого тут у місті за скупердю вважають?

Жеронт. Ні.

Зербінета. Його ім'я ще кінчається на рон... ронт. О... оронт. Ні, не те; Же... Жеронт. Так, так, Жеронт; це воно є; тепер я пригадала, якраз так він і зветься оцей скнар. Ну, отож наші люди хотіли сьогодні знятися з місця і моєму коханцеві без грошей у кишені довелося б навіть попрощатися зо мною, коли б спритний служка цього самого молодого юнака не взявся вимантачити, потрібних йому грошей, у його ж таки батька. О, ім'я цього служки мені добре відоме; його звати Скапеном. Це людина, якої на світі мало; все б його хвалила, здається!

Жеронт убік. Ах ти ж шахрай!

Зербінета. Слухайте ж, яку він штуку підстроїв, щоб одурити свого дурня... Ха-ха-ха-ха! Згадати не можу я без сміху — отаке він придумав! Ха-ха-ха! Він пішов до цієї скупої собаки, ха-ха-ха-ха, і набалакав йому, ніби він гуляв із його сином у порті, xi-xi! І побачили вони там турецьку галеру, куди їх попросили завітати; ніби там молодий турок добре почастував їх. Потім, поки вони їли, галера виїхала в чисте море, і буцім то турок отої вислав Скапена в човні на берег і наказав сказати батькові, що завезе сина в Альжір, коли старий зараз же не пришле п'ятсот екю, ха-ха! От тут-то мій скнар й зовсім не знає вже, що ро-

бити; ніжність до сина в страшенній боротьбі зі скупістю. П'ятсот еку, що в нього вимагали — наче п'ятсот кривавих ударів у серце. Ха-ха-ха! Як же йому витягнути такі гроши з своєї мізерної душі. От, з горя, він і починає мудрувати, як би його повернути сина, ха-ха-ха! Хоче послати поліцію в море, за турецькою галерою ха-ха-ха! Умовляє свого служку зостатись закладником там замість сина, поки він збереться на гроши, хоч і не думає платити, ха-ха-ха! Жертвує для цього стару одежину, думає взяти за неї п'ятсот еку, а вона й тридцять не варта, ха-ха-ха! Служка доводить йому все безглуздя таких пропозицій, а той на слова цього служки тільки й знає, що вигукує: „Якого ж чорта він поліз на ту галеру? Ах, проклята галера! Мерзенний турок!“ Нарешті, після багатьох хитрощів, зідхань та роздумувань... та я бачу, ви зовсім не смієтесь з моого оповідання. Що ви на це скажете?

Жеронт. Я скажу, що юнак отой,—негідник, шибеник і батько його добре покарає й за всі оці вчинки; що циганка — безпутне дівчисько, негідниця, бо дозволяє собі так нахабно говорити про чесну людину; ось він навчить її, — як приходити сюди та баламутити хлопців; і, що цей служка — розбійник, що його Жеронт, не гаячи часу, на шибеницю пошле!

Сцена четверта

Зербінета, Сільвестр.

Сільвестр. Куди ж це ви втекли? Чи ви знаєте, що ви розмовляли з батьком вашого коханця?

Зербінета. Мені тільки тепер оце почало прояснитись; отже, виходить, нічого не знаючи, я розказала йому всю його власну історію.

Сільвестр. Що таке?! Його історію?

Зербінета. Еге. Мене так захопила ця історія, що я не могла втерпіти, щоб її розказати її комунебудь. Ну, то що ж із того? Для нього ж гірше. Не думаю, щоб від цього ваші справи у той чи інший бік змінилися!

Сільвестр. Що за звичка ото у вас — балакати! Ну й язик! Хоч би вже про свої справи не ляпали!

Зербінета. Та, все одно він почув би те саме від других.

Сцена п'ята

Аргант, Зербінета, Сільвестр.

Аргант за сценою. Сільвестре!

Сільвестр до Зербінети. Зайдіть у будинок. Це мій хазяїн на мене гукає.

Сцена шоста

Аргант, Сільвестр.

Аргант. Так ви змовились, негідники! Так ти зговорився з Скапеном і з моїм сином, щоб одурити мене! І ви думаете, що вам це вдасться?

Сільвестр. Йі - бо, пане, Скапен одурив вас, а я вмиваю руки. В цій справі, запевняю вас ні, чим я тут невинен.

Аргант. Ну, ми ще розберемо цю справу,шибенику, ми ще її розберемо, нікому не дам себе водити за носа!

Сцена сьома

Жеронт, Аргант, Сільвестр.

Жеронт. Ах! Добродію Арганте, яке горе, яке горе в мене, якби ви знали!..

Аргант. Ой, у мене теж не менше!

Жеронт. Цей шибеник, штукар Скапен у мене видурив п'ятьсот екю!

Аргант. Так цей же самий шибеник, Скапен-штукар і в мене двісті пістолів вимантачив!

Жеронт. Бачите, йому замало було того, що він видурив у мене п'ятьсот екю, то він ще так мене ославив, що й розказати сором. Ну, я йому цього не подарую!

Аргант. За свої штуки, він мусить кару понести!

Жеронт. Я так помощусь, що буде пам'ятати!

Сільвестр убік. О, господи, хоч би мені у всій цій справі не попало!

Жеронт. І це ще не все, добродію Арганте, одно лихо ніколи само не приходить, завжди і друге за собою тягне. Сьогодні думкою втішався, що побачу свою дочку, коли це довідуюсь від одного чоловіка, що вона вже давно виїхала з Таренту; гадають, що разом з кораблем загинула...

Аргант. А навіщо ж ви її залишили в Таренті й позбавили себе втіхи мати дочку коло себе.

Жеронт. На це вже були свої причини; родинні обставини вимагали, щоб я до цієї пори ховав од усіх мій другий шлюб. Та, що я бачу?

Сцена восьма

Аргант, Жеронт, Неріна й Сільвестр.

Жеронт. Ах! ти тут, Неріно?!

Неріна, падаючи перед Жеронтом навколошки. Ах, добродію Пандольфе, як я...

Жеронт. Називай мене Жеронтом, і ніколи більше не говори цього імені; я був змушений називатися так тільки серед вас у Таренті.

Неріна. Гаразд! Проте, скільки воно нам турбог завдало, коли ми вас отут шукали!

Жеронт. Де ж моя дочка та її матір?

Неріна. Ваша дочка, добродію, звідси недалеко; та раніш, ніж я приведу її, я хочу прохати у вас вибачення: не знаючи, де вас знайти, ми залишилися зовсім самотні, і я видала її заміж.

Жеронт. Ти видала мою дочку заміж?

Неріна. Так, пане.

Жеронт. Але ж за кого?

Неріна. За одного молодого парубійку, його звуть Октавом, він син якогось пана Арганта.

Жеронт. О, небо!

Аргант. От так штука!

Жеронт. Веди нас швидше до неї.

Неріна. Для цього вам треба тільки ввійти в оцей будинок.

Жеронт. Іди вперед. Ходімте за мною, за мною, добродію Арганте.

Сільвестр сам. От так притичина!

Сцена дев'ята

Скапен, Сільвестр.

Скапен. Ну, Сільвестре, що поробляють наші панки?

Сільвестр. Я маю дві новини для тебе; перше — Октавова справа цілком поладналася. Наша Гіянцінта, виявилося, дочка добродія Жеронта, і цілком випадково перемогло батьківське бажання. Друга новина — це те, що обидва старі, особливо Жеронт, погрожують тобі великою карою.

Скапен. Це ще нічого! Від таких погроз ніколи не було мені боляче. Це просто собі хмарки, що дуже високо пролітають над нашими головами.

Сільвестр. Гляди лиць, сини легко можуть

помиритися з батьками, і коли б тоді тобі в сільце не попасти.

С капен. Дозволь мені цю справу до кінця довести, я вже зумію зменшити цей гнів і...

С ільвестр. Забираїся! Вони вже йдуть!

Сцена десята

Жеронт, Аргант, Гіяцінта, Сільвестр.

Ж е р о н т . Ходи сюди, дочко моя, підійди до мене. Я був би зовсім щасливий, коли б і твоя мати була з тобою разом.

А р г а н т . Ось, доречі й Октав.

Сцена одинадцята

Аргант, Жеронт, Октав, Гіяцінта, Зербінета, Неріна
й Сільвестр.

А р г а н т . Ходи сюди, мій сину, йди, порадій разом з нами з твого щасливого шлюбу. Небо...

О к т а в . Ні, тату, всі ваші пропозиції про шлюб будуть надаремні; я повинен скинути перед вами машкару; вам уже переказали, що я жонатий?

Аргант. Авжеж; але ж ти не знаєш!..

Октав. Я знаю все, що мені треба знати.

Аргант. Я хочу тобі сказати, що дочка добродія Жеронта...

Октав. Дочка добродія Жеронта ніколи й нічим не буде для мене.

Жеронт. Та вона ж...

Октав до Жеронта. Ні, шановний добродію, вибачте; я так вирішив і не зміню своєї постанови.

С ільвестр до Октава. Слухайте, добродію...

Октав. Мовчи, я нічого не хочу слухати.

Аргант до Октава. Твоя жінка...

Октав. Ні, тату, кажу вам — я швидше вмру, ніж покину мою любу Гіяцінту. Переходить через сцену і стає поруч із Гіяцінтою. Кажіть, що хочете, але... Ось та, що з нею я зв'язаний на все життя; я любитиму її довіку й іншої дружини мені не треба.

Аргант. Та її ж тобі й дають. Що за чортяка! Який скажений, все хоче по-своєму зробити!

Гіяцінта, показуючи на Жеронта. Так, Октаве, оце мій батько. Нарешті, я його знайшла; тепер я вже нічого не боюсь.

Жеронт. Ходім же до мене, там нам буде зручніше побалакати.

Гіяцінта, показуючи на Зербінету. Ах, тату, я вас дуже прошу, не розлучайте мене з цією милою подругою. Вона така гарна дівчина, що ви, напевно, полюбите її, коли знатимете краще.

Жеронт. Ти хочеш, щоб я прийняв до себе особу, коханку твого брата, особу, що наговорила мені про мене самого тисячі дурниць?!

Зербінета. Я дуже вас прошу, добродію, вибачити мене. Я б ніколи так не говорила, коли б знала, що це ви; я знала про вас тільки те, що чула від людей.

Жеронт. Як! Чула від людей?

Гіяцінта. Тату, в почутті моого брата до неї нема нічого поганого, я відповідаю за її чесність.

Жеронт. Чудесно, ви ще може захочете, щоб я одружив із нею свого сина? Бозна, хто вона, що скрізь тиняється без діла!

Сцена дванадцята

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіяцінта, Зербінета, Неріна й Сільвестр.

Леандр. Тату, не журіться тим, що я покохав невідому вам дівчину. Люди, що я в них її викупив, сказали мені, що вона родилася тут і що

батьки її чесні люди; її вкрадено, коли вона мала чотири роки. Вони дали мені цей браслет, він допоможе мені знайти її батьків.

Аргант. Мій боже! Дивлячись на цей браслет, я впевняюсь, що це моя дочка, яку я втратив, коли їй було чотири роки.

Жеронт. Ваша дочка?

Аргант. Так, це вона, я пізнаю її обличчя. Моя дорога донечко!

Гіяцінта. О, небо! Які надзвичайні пригоди!

Сцена тринадцята

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіяцінта, Зербінета, Неріна, Сільвестр і Карл.

Карл. Ах! Панове, яка надзвичайна пригода!

Жеронт. Що таке?

Карл. Бідолашний Скапен...

Жеронт. Це—шахрай, я його сьогодні ж повішу!

Карл. Ах, пане, ви вже цього не зможете зробити: він проходив повз одну будівлю, коли це летить згори величезний молоток, пробиває бідолашному голову і зовсім одкриває мозок. Він — помирає і прохав принести його сюди, щоб перед смертю поговорити з вами.

Арган. Де ж він?

Карл. Ось тут...

Сцена чотирнадцята

Аргант, Жеронт, Леандр, Октав, Гіяцінта, Зербінета, Неріна, Скапен, Сільвестр і Карл.

Скапен голову йому перев'язано, наче в пораненого; двоє його приносять. Ай- ай! Панове, ви бачите мене... Ой! Ви бачите мене в такому безнадійному становищі!.. Ох! Я не хочу помирати без прошення від усіх, кого я тільки міг образити... Ах! Так, панове, раніш, ніж я зідхну востаннє, від усього

серця благаю вас: пробачте мені все, що я міг вам зробити, а особливо прошу пана Арганта і пана Жеронта... Ой!

Аргант. Щодо мене, то я тебе прощаю. Бог з тобою, помирай спокійно!

Жеронт. Не треба так багато говорити; я тебе теж прощаю.

Скапен. З моого боку, це було нечуване нахабство! Цілками...

Жеронт. Покинь!

Скапен. Помираючи, я не можу забути цих ударів цілками... вони мене страшенно мучать...

Жеронт. Мій боже милосердний! Мовчи!

Скапен. Нещасні удари цілками, що я вас ними...

Жеронт. Так кажу ж тобі, мовчи! Я все забув.

Скапен. О, яка добрість! Але ж, пане, чи ви од щирого серця прощаєте мені ті удари цілками, що так боляче...

Жеронт. Ах, та про віщо там ще говорити: я все тобі прощаю й баста!

Скапен. Ай! Пане, я почуваю, що ваші слова до життя мене вертають...

Жеронт. Ну, ну... але прощаю з умовою, щоб ти помер.

Скапен. Як, пане?

Жеронт. Я відмовляюсь од своїх слів, якщо ти видужаєш.

Скапен. Ай! Ай! Мені знову гіршає...

Аргант. Добродію Жеронте, простіть уже його зовсім задля такого радісного для нас дня.

Жеронт. Ну, добре вже, добре!

Аргант. Ходім же, повечеряємо разом, щоб краще з нашого щастя натішитись.

Скапен. І мене, поки я не вмер, хоч на вуглику стола посадіть!

ХВОРИЙ ТА Й ГОДІ

LE MALADE IMAGINAIRE

Комедія - балет на три дії (60)

Переклад з французької мови
ІР. СТЕШЕНКО

За постановою Вишого Репертуарного Комітету НКО УССР
п'єса до вистави дозволена гід
літ. А за № 5388

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Арган — хворий та й годі.
Беліна — друга Арганова жінка.
Анжеліка — Арганова дочка.
Люїза — маленька Арганова дочка; сестра
Анжелічина.
Беральд — брат Арганів.
Клеант — коханець Анжелічин.
Д-ій Діяфуарус — лікар.
Тома Діяфуарус — його син.
Д-ій Пургон — Арганів лікар.
Д-ій Флеран — аптекар.
Д-ій Бонфуа — нотар.
Туанета — покоївка.

ДІЙОВІ ОСОБИ ІНТЕРМЕДІЙ:

Перша інтермедія:

Полішінель.
Стара жінка.
Скрипаки.
Поліцаї, що співають і танцюють.

Друга інтермедія:

Цигани й циганки, що співають і танцюють

Третя інтермедія:

Шпалерники, що танцюють.

Президент медичного факультету.

Лікарі.

Арган — бакаляр.

Аптекарі, з муширями й іншими інструментами.

Хірурги.

Дія відбувається в Парижі.

ДІЯ ПЕРША

На сцені Арганова кімнати.

Сцена перша

Арган сам.

Арган сидить за столом і перевіряє, за допомогою жетонів, рахунки свого аптекаря. Три і два — п'ять, і п'ять — десять, і десять — двадцять, три і два — п'ять. „Ще, двадцять четвертого, маленький підготовчий м'який клістир для відсвіження, пом'якшення та відмолодження нутрощів вашої чести“. Флеран, мій аптекар, дуже подобається мені тим, що його рахунки завжди такі ввічливі... „Нутрощів вашої чести — тридцять су.“ Так, чудово! Проте, добродію Флеране, бути ввічливим — цього ще замало, не треба бути таким зажерливим і не треба здирати шкури з своїх хворих! Тридцять су за полоскальне! Це вже вибачте; я ж вам уже казав; ви ставили мені раніш у рахунках полоскальне по двадцять су, а двадцять су — аптекарською мовою — означає в дійсності десять. Ну, от, кладемо десять су. „Ще, того ж таки дня, великий клістир із подвійної дози католікона з ревеню, трояндового меду й інших спецій, згідно з рецептом, для полоскання, прочищення та приборки нижньої частини живота вашої чести — тридцять су“. (61) З вашого дозволу, — десять су. „Ще, того ж таки дня, заспокійливе,

холодне питво, що його зроблено для усипляння вашої чести — тридцять п'ять су". Ну, на це я не можу поскаржитись, спав я справді добре. Десять, п'ятнадцять, шістнадцять, сімнадцять су і шість деньє. „Ще, двадцять п'ятого, добре підживні ліки, що зроблені були з леванського насіння й інших спецій, згідно з наказом добродія Пургона, для заспокоєння й очищення вашої жовчі — чотири франки". А, добродію Флеране, ви глузуете з мене! Не треба сваритися з хворими! Д-ій Пургон не наказував вам брати за ліки чотири франки! Буде з вас і трьох! Двадцять і тридцять су. „Ще, того ж таки дня, терпке кріпуче питво для вашого заспокоєння — тридцять су". Добродію Флеране,— десять су. „Ще, двадцять сьомого, добре ліки для спішного розвіяння кепського настрою вашої чести— три ліври". Добре,—двадцять і тридцять су; я дуже радий, що ви порозумінішли. „Ще, двадцять восьмого, порція чистого й підсоложеного молока для пом'якшення очищення, вгамування та відсвіження крові вашої чести — двадцять су". Буде й десяти. „Ще, питво, що від усього заховує й підтримує серце,— що його зроблено з дванадцяти зерняток безоара, цитринового й гранатового сиропу та інших спецій, згідно з наказом,—п'ять ліврів". Це вже ні, добродію Флеране, чи не можна легше! З вами втратиш усяку охоту бути хворим! Буде з вас і чотирьох франків: двадцять і сорок су. Три і два — п'ять, і п'ять-десять, і десять-дванадцять. Шістдесят три ліври, чотири су, шість деньє. Таким чином за цей місяць я прийняв — одну, дві, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять десять, одинадцять та дванадцять — полоскальних; а за минулий — було дванадцять ліків і двадцять полоскальних. У такім разі, нічого дивного нема, коли я в цім місяці почиваю себе гірше, ніж у

минулому. Треба побалакати про це з добродієм Пургоном, нехай він полагодить справу. Ну, прибрати це все! Озирається й бачить, що в кімнаті нікого немає. Нікого! Скільки не наказую, а мене завжди самого лишають! Нічим їх тут не вдержиш! Дзвонить. Ніхто не чує, навіть дзвіночок несправний. Дзінь, дзінь, дзінь! Нікого. Дзінь, дзінь, дзінь! Поглухли! Туането! Дзінь, дзінь, дзінь! Наче я й не думав дзвонити! Собако, шахрайко! Дзінь, дзінь, дзінь! Я, здається, осатанію! Перестає дзвонити й кричить. Дзінь, дзінь, дзінь! Стерво, щоб тебе чорти задавили! Ну, чи можна ж лишати бідного хворого? Дзінь, дзінь, дзінь! Що за напасть? Дзінь, дзінь, дзінь! Вони мене доконають! Дзінь, дзінь, дзінь!

Сцена друга

Арган, Туанета.

Туанета вбігає. Іду, іду!

Арган. А, собако! Іч стерво!

Туанета вдає, ніби вдарила голову. А, бодай вас, які бо ви нетерплячі! Ви так підганяєте людей, що я мало голови собі не розбила об віконницю.

Арган. А, розбійнице!

Туанета, перебиваючи його, плаче. А!..

Арган. Ось уже...

Туанета. А!..

Арган. Ось уже година...

Туанета. А!..

Арган... як ти мене покинула...

Туанета. А!..

Арган. Чи ти замовкнеш, не перебивай мені лаяти тебе!

Туанета. Воно й слід, бо я собі таки заробила.

Арган. Я через тебе, стерво, все горло порвав!
Туанета. Я через вас мало голови не розбила;
одно виходить на друге — от, ми й квити.

Арган. Як, шахрайко!?

Туанета. Коли вій не перестанете лаятись, я заплачу...

Арган. Кидати мене, розбійнице...

Туанета, знову перебиваючи. А!..

Арган. Собако, ти хочеш...

Туанета. А!..

Арган. Як? Ти знову не даєш мені вилаяти тебе?!

Туанета. Лайтесь, скільки хочете. Хто вам не дає?

Арган. Ти не даєш, собако, перебиваєш щохвилини!

Туанета. Вам добре лаятися, а мені плакати! Всякому своє! А!.. Плаче.

Арган. Ну, чорт її бери, нічого не вдієш...
Прибери це все, мерзото! Встає. Мій сьогоднішній клістир добре впливув?

Туанета. Ваш клістир?

Арган. Авжеж! Чи добре я сходив жовчу?

Туанета. Ну, я вже в ці справи не мішаюсь!
Нехай добродій Флеран тицяє сюди свого носа,
коли це йому вигідно!

Арган. Дивись там, щоб був готовий бульйон
на другий клістир.

Туанета. Це добродій Флеран та добродій Пургон, нівроку їм, ловко потішаються з вашого тіла, знайшли собі дійну корову... Хотіла б я їх спитати, яка це у вас хвороба, що стільки ліків треба?

Арган. Мовчи, неук! Не тобі балакати про медицину. Поклич дочку мою Анжеліку; мені треба з нею поговорити.

Туанета. Ось вона й сама йде; душею, певно, почула, чого ви хотіли.

Сцена третя

Арган, Анжеліка, Туанета.

Арган. Підійди сюди, Анжеліко, ти прийшла якраз упору; мені треба з тобою побалакати.

Анжеліка. Я готова вас слухати.

Арган. Страйвай! До Туанети. Дай мені ціпок, я вийду на хвилинку!

Туанета. Швидше йдіть, швидше! Добродій Флеран завдає таки нам клопоту!

Сцена четверта

Анжеліка, Туанета.

Анжеліка. Туането!

Туанета. Що накажете?

Анжеліка. Подивись на мене.

Туанета. Дивлюсь.

Анжеліка. Туането!

Туанета. Ну, що ж, Туанета?

Анжеліка. Ти не відгадуєш, про що я хочу говорити?

Туанета. Та вже, мабуть, про вашого молодого коханця: адже ми тільки про нього й розмовляємо, це вже шостий день; вам наче щось болить, коли ви хоч на годину перестаєте говорити про нього...

Анжеліка. А коли ти це знаєш, так чому ти перша не починаєш про це розмови? Чого ти не взволиш мене від неприємності наводити тебе на цю балачку?

Туанета. Та ви ж сами мені не даєте. У вас до цього така охота, що її ніяк не оббіжиш.

Анжеліка. Признаюсь тобі, що я готова вічно й без кінця говорити про нього, і що мое серце так дорожить кожною хвилиною, щоб одкривати тобі все. Ну, скажи мені, невже ти проти моого кохання до нього?

Туанета. Нітрохи.

Анжеліка. Хіба я роблю недобре, коли віддаюся цим солодким почуттям?

Туанета. Я цього не кажу.

Анжеліка. І невже б ти хотіла, щоб я байдужою зоставалась до ніжних проявів його палкого до мене кохання?

Туанета. Боже борони!

Анжеліка. Скажи, чи тобі не здається, так само, як і мені, що в тому несподіваному випадкові, що з'єднав мене з ним, виявляється воля неба, рука долі?

Туанета. Атож!

Анжеліка. Чи не правда, що взявши мене обороняти, зовсім ішле мене не знаючи, він зробив так, як справжній благородний мужчина?

Туанета. Правда.

Анжеліка. Що в цій пригоді він показав себе дуже великолідущим?

Туанета. Так, і це правда.

Анжеліка. І що все це він робив так мило, так чудесно?

Туанета. О, так!

Анжеліка. А правда, Туането, він дуже вродливий?

Туанета. Ще б пак!

Анжеліка. І надзвичайно тонкограційний?

Туанета. Само собою.

Анжеліка. І що його слова та вчинки особливо благородні?

Туанета. Безумовно.

Анжеліка. Що слів палкіших, які він мені говорить, ніде почути не можна?

Туанета. Це правда.

Анжеліка. І що нічого гіршого немає над цей дogleяд, що мене під ним тримають і що так заважає всім проявам взаємного кохання! Таке палке кохання! Само небо запалило його в наших душах!

Туанета. Ви маєте рацію.

Анжеліка. Проте, дорога Туането, як тобі здається, чи любить він мене й справді так, як говорить?

Туанета. Гм, гм! Це справа непевна. В коханні брехня часто скидається на правду, і я бачила в цій галузі чудових акторів.

Анжеліка. Ой, Туането, що ти кажеш? Невже можливо, що і в його словах брехня?

Туанета. Не турбуйтесь, скоро все відкриється; вчора він писав до вас, що хоче прохати вашої руки, а це найкоротший шлях, щоб дізнатись — бреше він, чи говорить правду. Це буде найпевніший доказ його кохання.

Анжеліка. Ах, Туането, коли він мене одурить, я не повірю більше ні одному мужчині.

Туанета. Ось і ваш батько!

Сцена п'ята

Арган, Анжеліка, Туанета.

Арган. Ну, донечко моя, скажу тобі новину, що ти її мабуть і не сподіваєшся. Просяль твоєї руки. Що це? Ти смієшся? Воно й правда, весілля — це слово веселе. Для дівчат немає нічого цікавішого... О, природо, природо! Судячи з того, що я бачу, дочко моя, мені нема чого питати, чи хочеш ти заміж іти.

Анжеліка. Я повинна, тату, робити все, що ви накажете.

Арган. Дуже приємно мати таку слухняну дочку. В такому разі справу покінчено, бо я вже обіцяв твою руку.

Анжеліка. Я повинна сліпо коритися вашій волі.

Арган. Моя дружина, твоя мачуха, хотіла, щоб я тебе й маленьку сестру твою Люїзу віддав у монастир і завжди про це нагадувала.

Туанета вбік. Іще б пак, цього не хотіти!

Арган. Вона нізашо не хотіла дати згоди чацей шлюб, проте я її переконав і дав уже слово.

Анжеліка. Ах, тату, як мені дякувати вам за вашу добрість!

Туанета до Аргана. Я вам дуже вдячна, добродію, це саме розумне діло, що ви його зробили за все ваше життя.

Арган. Я ще не бачив твого жениха, але мені казали, що він тобі сподобається і мені.

Анжеліка. Я цього певна.

Арган. Як? Ти вже його бачила?

Анжеліка. Ваша згода на цей шлюб дозволяє мені одкрити вам мое серце. Я скажу вам чисту правду: ми познайомилися випадково шість день тому, і ця пропозиція є наслідком тієї прихильності, що ми її з першої ж зустрічі почули одне до одного.

Арган. Мені цього не казали; та я дуже радий, що все так сталося. Кажуть, що він стрункий, статурний.

Анжеліка. Еге, тату.

Арган. Високий на зріст?

Анжеліка. Так.

Арган. Неабиякої вроди.

Анжеліка. Правда.

Туанета. Авжеж так.

Арган. Дуже благородний.

Анжеліка. Як ніхто в світі.

Арган. Добре розмовляє по-грецькому й по-латині.

Анжеліка. Цього вже я не знаю.

Арган. І за три дні стане лікарем.

Анжеліка. Він, тату?

Арган. Еге. Хіба він тобі цього не казав?

Анжеліка. Ні; а вам хто сказав?

Арган. Добродій Пургон.

Анжеліка. Хіба добродій Пургон його знає?

Арган. От тобі й раз! Не може ж він не знати свого небожа!

Анжеліка. Клеант — небіж добродія Пургона?

Арган. Який Клеант? Адже ми з тобою розмовляємо за того, для кого прохали твоєї руки.

Анжеліка. Ну, так.

Арган. Ну, так це небіж Пургонів, син його брата у других, лікаря Діяфуаруса, і звуть його Томою Діяфуарусом, а не Клеантом, ми сьогодні вже вирішили цю справу втрьох — Пургон, Флеран і я, а завтра батько моого нового зятя привезе його до мене. Та що з тобою? Ти вся почервоніла?

Анжеліка. Я бачу, що думала про одну людину, а ви мені говорите зовсім про другу.

Туанета. Як? Та невже й справді, ви зважитеся на таку невіть що? Невже, при ваших достатках віддастесмо свою дочку за лікаря?

Арган. Ну, звичайно! Ти чого втручаєшся не в свої справи? Негіднице! Нахабо!

Туанета. Годі! Годі! Будь ласка. Ви завжди починаете лайкою. Хіба не можна без цього розмовляти? Поговоримо спокійно. Скажіть, що вас примушує до цього шлюбу?

Арган. Примушує те, що я слабий і хворий, і через те хочу мати лікаря за зятя; родича-лікаря хочу я мати, щоб коло мене завжди була якась поміч од хвороби, щоб у себе дома я мав джерело потрібних мені ліків, а також і всіх консультацій та порад.

Туанета. Ну, от і пояснили! Як приємно розмовляти так спокійно! Але ж, добродію, кажіть по ширості: чи ви й справді такі вже хворі?

Арган. Як, мерзотна? Чи я хворий? Чи я хворий, безсороючице?

Туанета. Ну, добре, добре, ви хворі,—не будемо сваритися за це. Так, ви дуже хворі, я згоджуєсь, більше навіть, ніж сами думаете. Але ж дочка ваша хоче вийти заміж для себе, а раз вона здорована, то для чого ж їй чоловік-лікар?

Арган. Я даю лікаря їй для себе, і добра дочка мусить радіти, що виходить за людину, яка завжди стане в пригоді її батькові.

Туанета. Може послухаєтесь, пане, моєї поради?

Арган. Якої такої поради?

Туанета. Викиньте з голови думку про цей шлюб.

Арган. Через що це так?

Туанета. Через те, що ваша дочка ніколи на нього не згодиться.

Арган. Вона не згодиться?

Туанета. Ні.

Арган. Моя дочка?

Туанета. Ваша дочка! Вона скаже вам, що їй немає ніякого діла ні до добродія Діяфуаруса, ні до його сина Томи Діяфуаруса, ні до всіх Діяфуарусів на світі.

Арган. Так, мені є до них діло, не кажучи вже про те, що ця партія вигідніша, ніж

то гадають. У добродія Діяфуаруса цей син — єдиний спадкоємець; крім того Пургон, що не має ні жінки, ні дітей, віддає йому з нагоди цього шлюбу все своє майно, а в Пургона вісім тисяч ліврів прибутку щороку.

Туанета. Багато ж він одіслав на той світ народу, коли нажив такі гроші?!

Арган. Вісім тисяч прибутку — непогано, не рахуючи батьківських грошей!

Туанета. Все це чудесно, добродію, проте, я все таки стою на своєму і, між нами кажучи, раджу вам пошукати їй другого чоловіка. Не така вона дівчина, щоб дозволила зробити з себе мадам Діяфуарус.

Арган. А я хочу, щоб це зробилось.

Туанета. Ні, перестаньте бо говорити про це.

Арган. Що? Щоб я оце перестав говорити?

Туанета. Авеж.

Арган. А чого ж то так?

Туанета. Скажуть, що ви не думаєте над тим, що говорите.

Арган. Нехай говорять, як хотять, а я ще раз кажу, вона мусить додержати слова, що я дав.

Туанета. Ні, я певна, що вона цього не зробить.

Арган. Я її примушу.

Туанета. Не зробить, я ж вам кажу.

Арган. Зробить, або я її в манастир oddам.

Туанета. Ви?

Арган. Я.

Туанета. Добре!

Арган. Як то добре?

Туанета. Ви ніколи не віддасте її в манастир.

Арган. Я ніколи не віддам її в манастир?

Туанета. Ні.

Арган. Ні?

Туанета. Ні

Арган. Це, їй-богу, чудово! Я, коли схочу, не віддам своєї дочки в монастир?

Туанета. Ні, кажу ж вам.

Арган. Хто ж мені заборонить?

Туанета. Ви сами.

Арган. Я?

Туанета. Еге. У вас духу не вистачить.

Арган. Вистачить, вистачить.

Туанета. Ви жартуєте.

Арган. Зовсім не жартую.

Туанета. Батьківська ніжність у вас заговорить.

Арган. Не заговорить.

Туанета. Одна-друга слізинка, ніжні обійми, любий татунчик, що його сказано ніжним голосом, — от ви й розтанете.

Арган. Усе це нічого зі мною не зробить.

Туанета. Зробить, зробить.

Арган. Кажу ж тобі, що я не поступлюся.

Туанета. Дурниці!

Арган. Не смій говорити — дурниці!

Туанета. Боже мій, наче я не знаю, що ви добра людина!

Арган, спалахнувши. Я зовсім не добрий, а коли захочу, так навіть дуже лихий!

Туанета. Заспокойтесь, добродію, ви забули, що ви хворі.

Арган. Я їй категорично наказую готоватися до цього шлюбу.

Туанета. А я їй категорично забороняю.

Арган. Та де ж це ми живемо? Яке нахабство! Негідна покоївка насмілюється так із своїм паном розмовляти!

Туанета. Коли той пан сам не думає над тим, що він робить, то благородна покоївка мусить його навчити.

Арган, бігаючи за нею. А, негіднице! Я тебе вб'ю!

Туанета хапає стільця й ставить його перед собою
Мій обов'язок — не допускати вас до таких учинків, які можуть вас ославити.

Арган бігає кругом стільця з ціпком у руці. Ось я тебе навчу розмовляти!

Туанета тікає від нього. Я не можу дозволяти вам робити різні безумства!

Арган. Собака!

Туанета. Ні, я ніколи не дам своєї згоди на цей шлюб!

Арган. Шибениця!

Туанета. Я не хочу, щоб вона з вашим Томою Діяфуарусом одружилася!

Арган. Іч, стерво!

Туанета. Вона мене швидше, ніж вас послухає!

Арган. Анжеліко, та піймай же ти мені цю паскуду!

Анжеліка. Заспокойтесь, тату, вам хвилюватися не можна.

Арган. Коли ти її не впіймаєш, я тебе проглену.

Туанета. А я спадщини її тоді позбавлю, коли вона вас послухає! Вибігає з Анжелікою.

Арган падає, знесилений, у крісло. О - о, сил більше немає. Помираю! Ой!

Сцена шоста

Беліна, Арган.

Арган. А, дружино моя, підійди лишень до мене.

Беліна. Що з тобою, мій бідний чоловіче?

Арган. Іди допоможи мені.

Беліна. Та що ж сталося, моя дитино?

Арган. Друже мій!

Беліна. Мій друже!

Арган. Мене розгнівали...

Беліна. О, бідолаха! Яким же чином, мій друже?

Арган. Ваша негідна Туанета зробилась страшенно нахабною!

Беліна. Не хвилуйся!

Арган. Вона розлютувала мене, мої люба.

Беліна. Заспокойся, дитино моя.

Арган. Цілу годину вона все мені перечила.

Беліна. Годі, тихше.

Арган. І все кричала тут, що я зовсім не хворий.

Беліна. От нахаба!

Арган. Ти ж знаєш, серце, яка це брехня.

Беліна. Авжеж, мій друже, вона бреше!

Арган. Янголе мій, ця негідниця вб'є мене.

Беліна. Заспокойся, заспокойся!

Арган. Вона є причиною всієї моєї жовчі.

Беліна. Не треба так гніватись.

Арган. Відколи я прохаю вас прогнати її.

Беліна. Дитино моя, що ж маємо робити, коли немає без огірків слуги. Часто приходиться переносити ці хиби заради достоїнств тієї ж людини. Туанета — поворітка, дбайлива, працьовита і, найголовніше, вірна, а ти ж знаєш, що тепер із службами треба бути обережним. Гей, Туането!

Сцена сьома

Арган, Беліна, Туанета.

Туанета. Що накажете?

Беліна. Як же це ти дозволяєш собі сердити моого чоловіка?

Туанета, смиренно Я, пані? Я вас зовсім не розумію! Я всіма силами намагаюся додогджати панові.

Арган. От розбійниця!

Туанета. Вони казали, що збираються видати дочку за добродія Діяфуаруса; я сказала: це прекрасна партія. Проте, краще було б віддати її в монастир.

Беліна. В цьому нічого поганого немає і я гадаю — вона має рацію.

Арган. І ти віриш їй, моя люба? Це справжня розбійниця: вона обкідала мене такими словами, що я...

Беліна. Ну, добре, я тобі вірю, мій друже. Заспокойся! Слухай, Туането, коли ти ще раз розгніваеш моого чоловіка, я тебе прожену. Подай сюди його хутряний халат і подушки, я влаштую його в кріслі. Ти кепський маєш вигляд, друже мій, насунь свій чепчик більше на вуха. Найлегче застудитись, коли вуха незакриті.

Арган. Ах, друже мій, який я тобі вдячний за всі твої турботи про мене!

Беліна, обкладаючи йому подушками. Встань, милиця друже, я підкладу цю під тебе, на цю ти обіпрешся, цю за спину, а цю під голову.

Туанета, насовуючи йому подушку на голову. А ця убереже вас од простуди!

Арган підскочив, кидає подушкою на Туанету, вона тікає. Ах ти ж, негіднице, ти хочеш мене задушити?!

Сцена восьма

Аргант, Беліна.

Беліна. Що тобі, мій любий?

Арган, падаючи в крісло. Ох, я не можу більше!

Беліна. Та чи можна ж так гніватись? Вона ж тобі хотіла прислужитись.

Арган. Любая моя? Ти не знаєш, яка лукава ця розбійниця! Вона так розлютувала мене, що мені, напевно, доведеться прийняти вісім ліків і поставити дванадцять клістирів, щоб поправитись.

Беліна. Ну, ну, любенький, годі, заспокойся.
Арган. Мила моя, ти ж моя єдина втіха!
Беліна. Бідна моя дитинко!

Арган. Щоб подякувати тебе за любов твою до мене, я хочу, мій янголе, як я вже тобі казав, написати свою духовну.

Беліна. О, друже мій, покиньмо цю розмову, прошу тебе; ця думка так мене вражає; одно слово „духовна“ вже примушує мене здригатися від болю.

Арган. Я прохав тебе поговорити проце з нотарем.
Беліна. Я привела його — він у тій кімнаті.

Арган. Так попрохай його зайти.

Беліна. На жаль, друже мій, коли так ніжно любиш чоловіка, тоді дуже важко думати про такі речі.

Сцена дев'ята

Бонфуа, Беліна, Арган.

Арган. Будьте ласкаві, заходьте, добродію Бонфуа, прошу, сідайте. Дружина моя говорила мені, що ви людина чесна і добрий її друг; я доторчиваю її перебалакати з вами про духовну, що я її хочу зробити.

Беліна. Ох, я не маю сил говорити про такі речі!

Бонфуа. Вона пояснила мені ваші бажання, що ви хочете розпорядитись на її користь; я ж муши вам сказати, що, написавши свою духовну, ви нічого не зможете дати вашій дружині.

Арган. Через що?

Бонфуа. Звичай цього не дозволяє. Коли б ви жили в країні писаних законів, це можна було б зробити; але ж у Парижі та в містах, де звичаї панують, принаймні в більшій їх частині, зробити цього не можна, і така духовна була б виголошена недійсною. Все, що з'єднані шлюбом, чоловік та жінка, можуть один одному зробити — це

дарунок за життя, і то коли немає дітей у подружжя в момент смерти чоловіка або жінки.

Арган. Дурний звичай не дозволяє чоловікові віддячити жінці, що так ніжно його кохає і стільки про нього турбується! Треба мені порадитись із адвокатом, як би його це зробити.

Бонфуа. Не треба зовсім питати адвокатів; вони звичайно дуже суворі щодо цього і думають, що обійти закон—велике злочинство; це—люди, котрі не розуміють, яке значення мають компроміси совісті. Треба радитись із іншими людьми, що далеко більше на цьому розуміються, що знають спосіб непомітно обійти закон і чорне зробити білим, що вміють знищити всі перешкоди і обійти звичай якимнебудь побічним шляхом. Без цього в яке б ми становище попадали щодня? Треба завжди полегшити хід справи, інакше наш брат нотар сидів би завжди згорнувши руки і ремесво наше ні шеляга було б не варте.

Арган. Жінка не дурно мені казала, що ви дуже чесна й досвідчена людина. Скажіть же, як зробити, щоб віддати їй усе майно і щоб дітям моїм воно не дісталося?

Бонфуа. Як зробити? Потихеньку виберіть одного з друзів вашої жінки й віддайте їйому формально по духовній усе, що можете, а другої згодом передасть усе вашій жінці. Можна також видати різним особам певні документи, що їх ці особи переведуть потім на вашу жінку. Нарешті, можете передати їй за життя готові гроші або білети на перед'явника.

Беліна. Боже мій! Не балакайте про це більше. Коли ти мене покинеш, дорога моя дитино, я не хочу більше жити на світі.

Арган. Друже мій!

Беліна. Так, мій янголе, коли я матиму нещастя втратити тебе...

Арган. Люба моя жіночко!

Беліна. Для мене нічого не зостанеться в житті...

Арган. Мій янголе!

Беліна. Я піду з тобою, щоб довести тобі все мое кохання.

Арган. Друже мій, ти мені серце краєш! Заспокойся, ради бога!

Бонфуа. Чого ви хвилюєтесь: справа ще не зовсім кепська.

Беліна. Ах, ви не знаєте, що значить ніжно кохати свою дружину.

Арган. Помираючи, я жалкуватиму за тим, мій друже, що не мав від тебе дитини. Проте, Пургон обіцяв дати мені можливість досягнути й цього.

Бонфуа. Звичайно, це ще може статись.

Арган. Треба, люба моя, так скласти духовну, як нам радить добродій нотар. На всякий випадок я дам тобі в руки двадцять тисяч франків золотом, що лежать ув алькові моєї спочивальні, і два білети на пред'явника, що їх мені винні Дамон та Жеран.

Беліна. О, ні, ні... Нічого мені не треба! Ах... Скільки, ти кажеш, у тебе в алькові?

Арган. Двадцять тисяч франків, мій янголе!

Беліна. Боже мій, та не балакай ти зі мною за гроши! Ах!.. Ці два білети на яку суму?

Арган. Один — на чотири, а другий на шість тисяч франків, мій янголе!

Беліна. Все щастя земне, мій друже, ніщо в порівнянні з тобою.

Бонфуа. Може почнемо складати духовну?

Арган. Добре, та нам буде зручніше в моєму маленькому кабінеті. Янголе мій, проведи мене, будь ласка.

Беліна. Ходім, бідна моя дитинко.

Виходять.

Сцена десята

Анжеліка, Туанета.

Туанета. От і нотар уже тут, і я чула, як говорили про духовну. Ваша мачуха не спить і напевно щось уже затіває проти ваших інтересів.

Анжеліка. Нехай батько віддає, кому хоче, своє майно, тільки б він не силував моого серця. Ти бачиш, як страшенно зловживають того, що він добрий. Не покидай же хоч ти мене при лихій годині.

Туанета. Щоб я вас покинула! Я швидше вмру! Хоч ваша мачуха і робить мене своєю повіреною і хоче прихилити до себе,— я не можу до неї добре ставитись. Дозвольте вже мені все зробити: я хочу вам допомогти; але для більшого успіху мені треба перемінити зброю, не показувати, що я вас люблю, а вдавати, що я поділяю думки та почуття вашого батька й вашої мачухи.

Анжеліка. Бога ради, повідом Клеанта, що мене порішили видати за другого.

Туанета. Я можу це доручити одній людині — старому лихвареві Полішнелеві, моєму коханцеві; для цього доведеться трохи підмазатись до нього, проте, нічого не поробиш, для вас уже зважусь і на це. Сьогодні вже пізно. Завтра, чим світ, пошлю по нього і він страшенно зрадіє, що...

Сцена одинадцята

Беліна за сценою, Анжеліка, Туанета.

Беліна. Туането!

Туанета. Гукають мене. Прощайт'є; всю ж надію на мене!

ПЕРША ІНТЕРМЕДІЯ

Декорація міняється і перед глядачем—місто. Полішінель приходить уночі, щоб своїй коханій серенаду заспівати. Спочатку скрипаки йому перешкоджають, він на них сердиться; потім патруль, що складається з музиків і танцівників, теж не дає йому співати.

Сцена перша

Полішінель сам,

Полішінель. О, любов, любов, любов, любов! Бідолашний ти, Полішінелю! Яку ідіотську фантазію вбив ти собі в голову! Як ти час марнуеш, нещасний ти безумцю! Ти занехаяв свое ремесло і закинув усі справи! Ти перестав їсти, ти майже не п'єш, ти втратив нічний сон—і все це через кого? Через нахабницю, справжню нахабницю,— чорта, а не жінку, що водить тебе за носа і глузує з усього, що ти їй не скажеш! Та тут нема над чим думати. Ти сам цього хочеш... Любови... Це ж таке божевілля! Чи не застарий я вже для цього! Не дуже то вона й личить такій поважній особі, як я, та що ж поробиш? З наказу не порозумішаєш, і старий мозок розгвинчується не згірш від молодого.. Оце й прийшов сюди подивитися, чи не скорю я своєї тигриці серенадою. Часом, бува, ніщо так не зворушує, як закоханий, що наспівує про своє страждання під вікнами й две-

рима своєї коханки. Бере свою лютню. Ось на чому я собі акомпануватиму. О ніч, о дорога ніч! Донеси мої любовні зідхання й муки до ліжка моєї невблаганної!

Співає:

Notte e di, v'amo e v'adoro;
Cerco un si, per mio ristoro:

Ma se voi dite di nò,
Bell' ingrata, io morirò.
Tra la speranza
S'afflige il cuore,
In lontananza
Consuma l'hore;
Si dolce ingannò
Che mi figura
Breve l'affanno,
Ah! troppo dura!

Così per troppo amar languisco e muoro.
Notte e di, v'amo e v'adoro;

Cerco un si, per mio ristoro:

Ma se voi dite di nò,
Bella ingrata, io morirò.

Se non dormite,
Almen pensate
Alle ferite

Ch'al cuor mi fate:
Deh! almen fingete,
Per mio conforto,
Se m'uccidete,
D'haver il torto;

Vostra pietà mi scemerà il martoro

Notte e di, v'amo e v'adoro;
Cerco un si, per mio ristoro:
Ma se voi dite di nò,
Bella ingrata, io morirò (62).

Сцена д'руга

Полішінель, стара жінка.

Стара жінка з'являється у вікні і відповідає Полішінелеві, щоб посміятися з нього.

Стара жінка співає:

Zerbinetti, ch'ogn'hor, con finti sguardi.

Mentiti desiri,
Fallaci sospiri,
Accenti bugiardi,
Di fede vi preggiate;
Ahl che non m'ingannate;
Che già so per prova,
Ch'in vvi non si trova
Constanza ne fede.

Oh! quanto è pazza colei che vi crede!

Quei sguardi languidi
Non m'innamorano,
Quei sospiri fervidi,
Più non m'inflammano,
Vel' giuro a fe,
Zerbino misero,
Del vostro piangere
Il mio cuor libero
Vuol sempre ridere;
Crèdete a me,
Che già so per prova
Ch'in voi non si trova
Constanza ne fede.

Oh! quanto è pazza colei che vi crede! (63).

Сцена третя

Полішінель, скрипаки за коном.

Скрипки починають грати арію.

Полішінель. Яка це нахабна музика перевиває мені співати?

Скрипки грають.

Полішінель. Ей, ви, скрипки, замовкніть!
Не заважайте мені побиватися за жорстокою моєю
коханкою.

Скрипки провадять далі.

Полішінель. Замовкніть, кажу вам! Я хочу
співати.

Скрипки грають.

Полішінель. Цитьте!

Скрипки грають.

Полішінель. Легше, будь ласка!

Скрипки грають.

Полішінель. Ох!

Скрипки грають.

Полішінель. Ви що, глузуєте з мене?

Скрипки грають.

Полішінель. Ну й гармидер!

Скрипки грають.

Полішінель. Чортяка б вас ухопила!

Скрипки грають.

Полішінель. Ух, який же я розлютований!

Скрипки грають.

Полішінель. Ви не замовкнете?.. Ну, хвала
богові!

Скрипки грають.

Полішінель. Ви знов?

Скрипки грають.

Полішінель. А щоб ви провалились!

Скрипки грають.

Полішінель. Яка йолопська музика!

Скрипки грають.

Полішінель співає, щоб розсердити скрипаків. Ля,
ля, ля, ля...

Скрипки грають.

Полішінель. Ля, ля, ля, ля...

Скрипки грають.

Полішінель. Ля, ля, ля, ля...

Скрипки грають.

Полішінель. Ля, ля, ля, ля...

Скрипки грають.

Полішінель. Ля, ля, ля, ля...

Скрипки грають.

Полішінель. А ѿ справді, воно не погано!
Грайте, добродії скрипаки! Мені це таки довподоби!
Тиша. Ну, грайте ж далі, будьте ласкаві!

Сцена четверта

Полішінель сам.

Полішінель. Це добрий спосіб примусити їх замовкнути. Музика не завжди робить те, чого від неї вимагають. А, хай їй чорт! Що ж мейі тепер робити? Попереду, ніж заспівати, заграю щонебудь, щоб знайти відповідний тон. Бере лютню і ніби грає на ній, копіюючи губами та язиком її звук. Плян, плян плян, плін, плін, плін. Ай, ну ѿ погода! Ніяк не настроїш лютні! Плін, плін, плін. Плін, плін. Дуже одходять струни. Плян, плян. Я чую гамір! Поставлю я краще лютню коло дверей.

Сцена п'ята

Полішінель, поліцаї проходять вулицею й збігаються на гамір.

Поліцай співає. Хто ѿде? Хто ѿде?

Полішінель. Що це за чортовиння? Чи воно тепер така мода, щоб під музику розмовляти.

Поліцай. Хто ѿде? Хто ѿде? Хто ѿде?

Полішінель переляканий. Я, я, я.

Поліцай. Хто ѿде? Хто ѿде? — Я питаю.

Полішінель. Я, я — відповідаю.

Поліцай. Хто ж ти такий? Хто ж ти такий?

Полішінель. Я, я, я, я, я.

Поліцай. А як же звати? А як же звати? Ти зараз нам скажи!

Полішінель, удаючи дуже сміливого. Мене звуть — „Іди під три чорти!“

Поліцай. Сюди, товариші, ловіть мерщій
Того, хто задирається зі мною!

Перший вихід балету

З'являється увесь патруль і шукає Полішінеля в темряві.
Музика й танці.

Полішінель. Стій, хто йде?
Музика й танці.

Полішінель. Яких паскудних чую тут?
Ну, що ж? Гей, мої льокаї? Увесь мій штат?
Музика й танці.

Полішінель. Сюди, до мене!
Музика й танці.

Полішінель. Присягу тут даю я тілом і душою! Я всіх уб'ю, — вам не змагатись з силою моєю!

Музика й танці.

Полішінель. Гей, Баск, Пуатевень, Шампань, Лікар, Бретон!

Музика й танці.

Полішінель. Подайте но мій мушкетон!
Музика й танці.

Полішінель. Ніби стріляє. Пу!..
Всі тікають.

Сцена шоста

Полішінель сам.

Полішінель. Ха-ха-ха! Здорово ж я їх налякав! От дурні бояться мене, коли я сам

не менше їх боюсь! А правда, що тільки хитрощами й проб'єшся на світі. Не удавав би я вельможного й хороброго пана—вони б мене напевно впіймали. Ха-ха-ха!

Поліцаї вернулися назад і, почувши його слова, вхопили за комір.

Сцена сьома

Полішінель і поліцаї співають.

Поліцаї. Ось він! Сюди! Товариші! Вогню давай!

Увесь патруль збігається з ліхтарями.

Сцена восьма

Полішінель і поліцаї співають і танцюють.

Поліцаї. Ага, негідник і шахрай!

Мерзотник, злодій, шибеник, паскуда,
Брехун, невіглас і Іуда.

Дурить насмілився ти нас?

Полішінель. Я був під чаркою якраз.

Поліцаї. Ні; ні, не вірте ви йому!

В тюрму його! Мерщій у тюрму!

Полішінель. Панове, я не злодій.

Поліцаї. В тюрму!

Полішінель. Тутешній я громадянин.

Поліцаї. В тюрму!

Полішінель. Та що ж я вам зробив?

Поліцаї. В тюрму, зараз же в тюрму!

Полішінель. Панове, пустіть мене!

Поліцаї. Ні.

Полішінель. Прошу вас.

Поліцаї. Ні.

Полішінель. Ну!

Поліцаї. Ні.

Полішінель. Будьте ласкаві!

Поліцаї. Ні, ні!
Полішінель. Панове!
Поліцаї. Ні, ні, ні!
Полішінель. Будьте такі ласкаві!
Поліцаї. Ні, ні!
Полішінель. Змилуйтесь!
Поліцаї. Ні, ні!
Полішінель. На бога!
Поліцаї. Ні, ні!
Полішінель. Порятуйте!
Поліцаї. Ні, ні! Не вірте ви йому!
Без розговору! Марш в тюрму!
Полішінель. Невже ніщо не може зворушити
вашого серця?
Поліцаї. О нас не трудно зворушить;
Ми люди добрі: як бажаєте на волю,
То дайте на горілку всім нам шість
пістолів—
То хоч і зараз куди вгодно йдіть.
Полішінель. На жаль, панове, присягаюсь,
я не маю при собі ні шеляга.
Поліцаї. А грошей немає—без зайвих слів
Ти вибирай собі, хоч нам це й жалко,
Чи три десятки стусанів,
А чи дванадцять порцій палки!
Полішінель. Коли це вже так необхідно і без
цього не можна обйтися, я вибираю стусани.
Поліцаї. Ну, готовтесь, не кричи
Та уважненько лічи!

Другий вихід балету

Поліцаї танцюють, даючи йому в такт стусани.

Полішінель, рахує. Один і два, три й чотири,
п'ять і шість, сім і вісім, дев'ять і десять, одна-

дцять і дванадцять, тринадцять і чотирнадцять, п'ятнадцять.

Поліцаї. А, ти хочеш пропускати,
То ми знову починати!

Полішінель. Ах, панове, моя бідна голова не може більше витримати, ви зробили з неї печене яблуко. Давайте краще ціпок, ніж починати все спочатку!

Поліцаї. Коли тобі ціпок миліш,—
Дамо й ціпка, аж запишиш!

Третій вихід балету

Поліцаї танцюють і б'ють його в такт ціпками.

Полішінель, рахуючи удари. Один, два, три, чотири, п'ять шість... Ай-ай... Не можу більше витримати... Ось вам, панове, шість пістолів!

Поліцаї. Добрішої нема людини на цілім обсягу країн, земель. Прощайте, добрий наш синьйор Полішінель!

Полішінель. Добра ніч, панове!

Поліцаї. Прощайте, добрий наш синьйор Полішінель!

Полішінель. Ваш слуга!

Поліцаї. Прощайте, добрий наш синьйор Полішінель!

Полішінель. На все добре!

Четвертий вихід балету

Всі танцюють, радіючи, що одержали гроші.

ДІЯ ДРУГА

Сцена перша

Клеант, Туанета.

Туанета, не пізнаючи Клеанта. Чого ви хочете, добродію?

Клеант. Чого я хочу?

Туанета. Ах, це ви, от несподіванка! Чого ж ви сюди прийшли?

Клеант. Довідатись про мою долю, побалакати з прекрасною Анжелікою, почути, чи любить вона мене ще й досі, і спитати, що вона думає про цей огидний шлюб, що мене про нього оце повідомили.

Туанета. Дуже добре, та з Анжелікою не так то легко розмовляти; ви знаєте, що її під доглядом тримають, не дозволяють ні з дому виходити, ані балакати з кимнебудь. Либонь вам відомо, що тільки через цікавість старої тітки нам пощастило поїхати в театр, де й почалося ваше кохання; ми про це, звичайно, нікому й слова не сказали.

— Клеант. Та я й прийшов сюди не як Клеант і закоханий в Анжеліку, а прийшов як друг її навчителя музики. Я попросив його, щоб він мені дозволив сказати тут, що він прислав мене замість себе.

Туанета. Ось її батько. Вийдіть на хвильку, я скажу йому, що ви тут.

Сцена друга

Арган, Туанета.

Арган, не помічаючи Туанети. Пургон загадав мені прогулюватись щоранку по кімнаті — пройти двадцять раз назад і вперед. Ото я тільки забув його поспитати, як треба ходити: вздовж кімнати чи впоперек...

Туанета. Пане, тут...

Арган. Говори тихо, негіднице! Ти розтряслася мені ввесь мозок; наче не знаєш, що з хворими треба тихо розмовляти.

Туанета. Я хотіла вам сказати, добродію...

Арган. Тихше, тобі ж кажуть.

Туанета. Тут... Ворушить губами.

Арган. Що?

Туанета. Я кажу, що... Знов такий самий рух.

Арган. Що ти кажеш?

Туанета, голосно. Я кажу, що прийшла людина, що хоче вас бачити.

Арган. Нехай увійде.

Туанета знаками кличе Клеанта.

Сцена третя

Арган, Клеант, Туанета.

Клеант. Шановний добродію...

Туанета, до Клеанта. Тихше балакайте, а то розтрясете мозок у пана.

Клеант. Я дуже радий, що ви вже гуляєте і що вам краще, добродію.

Туанета, прикидаючись розгніваною. Як! Йому краще? Неправда! Панові завжди зле!

Клеант. Я чув, що добродієві Арганові краще й бачу, що в нього здоровий вигляд.

Туанета. А що таке, на вашу думку, здоровий вигляд? Зовсім він не здоровий; це якісь дурні

казали вам, що панові краще. Ніколи йому так зле не було, як зараз.

Арган. Вона має рацію.

Туанета. Він ходить, спить, єсть, п'є, як і всякий інший, проте, він дуже хворий.

Арган. Вірно!

Клеант. Дуже мені прикро це чути, добродію. Мене прислав до вас навчитель співу вашої дочки, йому треба було на кілька день виїхати з міста, і от він доручив мені, як найближчому своєму другові,— продовжувати його лекції з вашою дочкою. Він боїться, щоб вона не забула всього того; що вже вивчила.

Арган. Гаразд. До Туанети. Поклич Анжеліку.

Туанета. А чи не краще буде, коли вони сами підуть до неї в кімнату.

Арган. Ні, поклич її сюди.

Клеант. Але ж при сторонніх не можна вчитися як слід.

Арган. Дурниці, дурниці.

Туанета. А ю справді, це вас схвилює, пане,— а треба уникати всього, що може вас збентежити або розтрясти вам мозок.

Арган. Ні, ні, я дуже кохаюся в музиці і буду дуже радий. Та ось і вона сама. До Туанети. Піди подивись, чи вбралася моя дружина.

Сцена четверта

Арган, Анжеліка, Клеант.

Арган. Підійди сюди, моя доню. Твій навчитель музики виїхав на село і попрохав цього добродія з тобою пройти дещо далі.

Анжеліка, пізнавши Клеанта. Мій боже!

Арган. Що з тобою? Чого ти дивом дивуєшся?

Анжеліка. Я...

Арган. Що? Що тебе збентежило?

Анжеліка. Надзвичайний випадок! Тату...

Арган. Що таке?

Анжеліка. Мені приснилося сьогодні, що я опинилася в дуже скрутному становищі і що один молодий парубійко, надзвичайно до цього пана подібний, урятував мене. Уявіть собі, як я здивувалась, коли побачила зараз того, хто мені цілу ніч снівся.

Клеант. Щасливий той, хто панує вашими думками чи на яві, чи в сні; я був би безкраю щасливий, коли б ви, потребуючи допомоги, вважали мене за достойного бути вам корисним. Нема нічого в світі, чого б я не зробив, щоб...

Сцена п'ята

Арган, Анжеліка, Клеант, Туанета.

Туанета, до Аргана. Ну, пане, тепер я рішучо на вашому боці і зрікаюся всіх учораших слів моїх. До вас оце зараз приїхав лікар Діяфуарус із сином. Оце так зятя ви матимете! Ви побачите зараз такого красуня й найрозумнішу людину в світі. Він промовив тільки два слова, а мене вже всю підхопило! Ваша дочка так переміниться віднього, що й не впізнаєте!

Арган, до Клеанта, що ніби хоче вийти. Зостаньтесь будь ласка! Я оце видаю свою дочку заміж, і сюди приїхав її жених. А вона його ще ніколи не бачила.

Клеант. Це забагато чести для мене — бути свідком такого приемного побачення.

Арган. Він син чудесного лікаря, весілля справимо через чотири дні.

Клеант. Чудесно.

Арган. Будь ласка, сповістіть про це її навчителя музики, щоб він приїхав теж на весілля,

Клеант. Неодмінно.

Арган. І вас я теж запрошую.

Клеант. Дуже вам вдячний.

Туанета. З дороги, з дороги! Ідуть!

Сцена шоста

Лікар Діяфуарус, Тома Діяфуарус, Арган, Анжеліка,
Клеант, Туанета, льокаї.

Арган, торкаючись свого чепчика. Добродій Пургон заборонив мені одкривати голову. Ви, добродію Діяфуарусе, сами лікар і знаєте, що може від цього статись.

Лікар Діяфуарус. Ми одвідуємо хворих, щоб допомагати їм, а не турбувати.

Арган і добродій Діяфуарус починають разом балакати.

Арган. Я приймаю, добродію...

Лікар Діяфуарус. Ми прийшли сюди, добродію...

Арган. ...з великою радістю...

Лікар Діяфуарус. ...я є мій син Тома...

Арган. ...честь, що ви мені її робите...

Лікар Діяфуарус. ...посвідчити вам...

Арган. ...і я хотів би...

Лікар Діяфуарус. ...що ми в захопленні...

Арган. ...особисто до вас завітати...

Лікар Діяфуарус. ...од високої чести, що ви нам її робите...

Арган. ...щоб запевнити вас у цьому...

Лікар Діяфуарус. ...даючи нам можливість...

Арган. ...проте, ви знаєте, добродію...

Лікар Діяфуарус. ...увійти у ваш...

Арган. ...що значить бідний хворий...

Лікар Діяфуарус. ...родинний союз...

Арган. ...і через те, я можу тільки...

Лікар Діяфуарус. ...насмілююсь вас запевнити...

Арган. ...сказати вам отут...

Лікар Діяфуарус. ...що у всьому, що від нашого знання залежить...

Арган. ...що я шукатиму випадку...

Лікар Діяфуарус. ...як і в усьому іншому...

Арган. ...дати вам можливість упевнитись...

Лікар Діяфуарус. ...ми завжди будемо готові, добродію...

Арган. ...що я завжди до ваших послуг.

Лікар Діяфуарус.... довести вам нашу ретельність. Синові. Тому, підійди й скажи своє привітання.

Тома, до батька. З батька починати?

Лікар Діяфуарус. Так.

Тома, до Аргана. Шановний пане! Я прийшов привітати, визнати, возлюбити і вшанувати вас, як другого батька: такого другого, що я йому (насміюсь запевнити!) зобов'язаний більше, ніж першому. Перший показав мені світ, але ви мене вибрали; він прийняв з необхідності, ви ж прийняли з милостивої уваги: все, що я від нього маю, є виріб його тіла, те, що одержую від вас, є виріб духа вашого. Оскільки духовний бік у людині вищий за тіло, остільки ж і я вважаю дорогоцінним благом це майбутнє мое породичання з вами; нині я прийшов заздалегідь принести вам за нього покірну подяку і високе вшанування.

Туанета. Нехай живе школа, що з неї виходять такі розумні особи!

Тома, до батька. Чи добре я сказав, мій батьку?

Лікар Діяфуарус. Optime! (64).

Арган, до дочки. Привітай жениха!

Тома, до батька. Цілуватиму її?

Лікар Діяфуарус. Так, так.

Тома, до Анжеліки. Пані, само небо вибрало вас матінкою, бо...

Арган. Це не жінка моя, це — дочка.

Тома. А де ж дружина ваша?

Арган. Вона зараз прийде.

Тома, до батька. Почекати на неї?

Лікар Діяфуарус. Кажи покищо привітання нареченій.

Тома. Панно! Так само, як і статуя Мемнона співала гармонійно, коли на неї падало проміння сонця,— так само оживаю і я від солодкого захоплення, коли з'являється сонце краси вашої (65). І як квіточка, що зветься геліотропом, як нам розповідають натуралісти, завжди повертає обличчя своє до сонця, так само і серце мое віднині завжди повертатиметься до променястих світил очей ваших, як до єдиного свого полюса. Дозвольте ж мені, панно, покласти в цей день на жертовник краси вашої — мое серце, що хоче мати високу честь бути на все життя вашим, шановна панно, найслухнянішим та найвірнішим слугою й чоловіком.

Туанета. Ось що воно — наука! Яких чудесних промов можна навчитися говорити!

Арган, до Клеанта. Ну, що ви на це скажете!

Клеант. Скажу, що цей добродій чудеса робить і коли він такий самий лікар, як і промовець, то приемно бути його пацієнтом.

Туанета. Авеж. Коли він так само лікує хворих, як говорить привітання, то це щось просто таки нечуване!

Арган. Ей, слуги, крісло мені й стільці для гостей! Льоха! приносять стільці. Сідай тут, моя донечко. До Діяфуаруса. Ви бачите, всі вашому синові дивуються; який же ви щасливий, що маєте такого талановитого сина!

Лікар Діяфуарус. Еге ж. Хоч я йому й батько, проте можу сміливо сказати, що він дає

мені багато втіхи; всі, що його знають, дуже вихвалюють його. Це правда, він ніколи не мав живої фантазії і того швидкого розуму, що ми його помічаємо в деяких інших молодих осіб; от саме через це, я й викрив у ньому деякі властивості, необхідні для нашої професії. Маленькою дитиною він ніколи не був, як то кажуть, поворіткий, жвавий; він був завжди тихенський, спокійний, мовчазний, ніколи рота не розчиняв, ніколи не грався з іншими дітьми. Великих зусиль треба було прикласти, щоб вивчити його читати; в дев'ять років він ще й літер не знав. „Нічого“, думав я собі, „пізні дерева дають кращі овочі. На мармурі важче писати, ніж на піску, зате вже раз вирізане на ньому довго лишається, і це неповорітке розуміння є доказ майбутньої розсудливості“. Я віддав його все таки до школи. Важко було йому працювати, але він переміг усі труднощі, і навчителі завжди вихваляли його за ретельність та посидливість. Нарешті, він таки свого досяг: одержав степень, і я можу сказати зовсім широко, що за останні два роки його практичніх вправ ні один кандидат не мав більшого успіху на диспутах, ніж він. Тут він зробився просто небезпечний; не відбулося жодної наукової події, щоб він не виступав із своїм спростованням. Він дуже непохитний у суперечці, твердий у своїх принципах і всяке міркування проводить через усі найтаємніші закони логіки. Але що мені в ньому найбільше подобається, так це те, що він, беручи з мене приклад, сліпо вірить нашим старим навчителям і не надає ніякої ваги, так званим, новим винаходам нашого століття щодо кровозвороту і іншим питанням та наукам такої самої вартості.

Тома, виймає з кишені товстий рукопис і подає його Анжеліці. Проти послідовників усяких нових систем, я

написав і оборонив свій твір, що його оце, з вашого дозволу, добродію, вклоняючись Арганові, наслідково вшанувавши дочці подарувати, як покірний доказ перших наслідків моєї розумової діяльності.

А н ж е л і к а . Це зовсім зайве для мене, добродію, я в таких речах нічого не розумію.

Т у а н е т а , бере рукопис. Дайте, дайте, здається, — ми його повісимо на стіні замість малюнка.

Т о м а , знову вклоняючись Арганові. Крім того, теж із вашого дозволу, добродію, я маю за честь запросити дочку вашу завітати до нас цими днями на требушиння жіночого трупу, з приводу чого я буду теж диспутувати.

Т у а н е т а . Чудесна розвага! Другі водять нарешті у театр, але дати можливість налюбуватися требушиням трупу — далеко приємніше!!

Л і к а р Д і я ф у а р у с . Щождо здібностей, що необхідні для шлюбу й продовження роду, то запевняю вас, що згідно з медичною наукою, він має їх у достатній мірі. У нього прекрасно розвинена здатність дітонародження і темперамент у нього якраз такий, як і потрібно для продукції здорових дітей.

А р г а н . Чи не збираєтесь ви часом увести його до короля, достати йому там посаду лікаря?

Л і к а р Д і я ф у а р у с . Одверто кажучи, наша служба при вельможних особах ніколи мені не подобалась: я вважаю, що нам далеко вигідніше працювати для звичайної публіки. З нею легко порозумітись! Ви ні перед ким не одповідаєте за ваші вчинки і що б із хворим не сталося, вам діла немає, коли ви виконували всі наукові правила. З вельможними ж кепсько те, що коли вони захворять, то неодмінно вимагають, щоб лікарі їх вилікували.

Туанета. Цікаво ѿ справді! Яке зухвальство: вимагати, щоб іх неодмінно вилікували! Та хіба ж вони вас для цього тримають? Ваша справа тільки гроши брати за візити і прописувати ліки, а вони вже нехай сами собі видужують, коли зможуть.

Лікар Діяфуарус. Твоя правда. Наш обов'язок лікувати хворих, додержуючи тільки медичних правил. Оце ѿсе.

Арган, до Клеанта. Будьте ласкаві, нехай моя донечка заспіває що для шановних наших гостей.

Клеант. Я чекав тільки вашого наказу. Мені оце спало на думку запропонувати вашій дочці заспівати сцену з однієї нової опери. Дає Анжеліці ноти. Оце ваша партія.

Анжеліка. Моя?

Клеант,тихо до Анжеліки. Не відмовляйтесь. Ви зараз сами зрозумієте, яку сцену ми їм заспіваємо! Голосно. У мене немає голосу для співу, та в цій сцені досить примітивна гармонія і, я сподіваюсь, шановне панство мені пробачить. Я тільки трохи підспівуватиму панні Анжеліці, щоб вона могла виконати свою арію.

Арган. А вірші порядні?

Клеант. Це, властиво, маленька імпровізація. Ви почуєте тільки ритмовану прозу, або щось до вільних віршів подібне, якими кохання промовляє в устах людей, що говорять із власної ініціативи і без жодних репетицій.

Арган. Чудесно, послухаємо.

Клеант. Ось зміст цієї сцени: один пастух відпочивав якось серед розкішної природи, коли це його увагу звернув на себе гамір недалечко від нього; він повернувся і раптом побачив, що якийсь зухвалий нахаба ображає нахабними словами і не дає проходу молодій пастушці. Він одразу ж заступився за неї, як за жінку, що її всі

мужчини повинні поважати, і, як слід пokaравши зухвальця, підійшов до пастушки; вона була дуже вродлива, і з очей її котилися найчистіші сльози-перлинни, що йому колинебудь доводилося бачити. „Боже! — сказав він тихенько, — як можна ображати таке прекрасне створіння! I якого безчоловічного варвара не зворушать отакі сльози!“ Наш пастух намагається спинити ці сльози, а вони ж так його причаровують! Пастушка дякує йому за послугу і робить це так ніжно, так мило і так палко, що він не має сили боротись, і кожне її слово, кожен погляд — вогненний біль, що проймає його серце. „Що може бути достойним таких слів? — думає він, — і чого б не зробила людина, щоб хоч на хвилинку завоювати для себе такі зворушливі й солодкі почуття такої вдячної душі!“ Ця неприємна пригода, що він був її свідком, вилетіла зовсім у нього з голови, він тільки жалкує, що все так швидко скінчилося і йому вже час із прекрасною пастушкою розлучитись. З цієї хвилини, з цієї першої зустрічі — його серцем опановують такі почуття, які може викликати тільки кохання... I от він починає мучитись усіма муками розлуки, нудьгує, не зустрічаючи більше тієї, що він так недавно її бачив. Він шукає нової зустрічі, та надаремно, бо пастушку так бережуть, що зовсім неможливо її побачити. Нарешті, не маючи більше сили боротись із своїм коханням, він зважується прохати руку чарівної красуні і одержує на це її дозвіл. Коли це, раптом, його сповіщають, що батько пастущин обіцяв її другому і що все вже готове для весілля. Подумайте, який страшний удар для бідного змушеного серця! Смертельне горе скувало йому серце! Страшна думка — побачити ту, що він кохає, в обіймах другого — не дає йому спокою! Раптом його нещасне кохання дає йому добру пораду — про-

братися в оселю його пастушки і нехай вона сама вирішить його долю. Тут уже лаштуються до цього жахливого шлюбу; з'являється негідний супротивник, що по волі батька стоїть на перешкоді їхньому коханню; він бачить його, цього кумедного супротивника, його червону пику поруч із чарівною ніжною пастушкою, і цей гидкий малюнок не дає нещасному стримувати свій гнів; він сумно поглядає на свою коханку; повага до неї та присутність її батька дозволяють йому розмовляти з нею тільки очима; нарешті, він не має сили більше стримуватись і його палке кохання примушує його говорити так. Співає:

Стражданнями вже серце повне вщерь,
Мовчати більше я не смію.
Філісо, люба, подай надію,
Що жде мене: життя чи смерть?

Анжеліка співає:

Погляньте ж, любий, як страждаю.
Як сум мене тяжкий повив.
Я зводжу очі, я зідхаю—
Це скаже вам усе й без слів.

Арган. О-го! Я й не думав, що моя дочка так добре вміє співати просто, à livre ouvert (66).

Клеант співає: Моя укохана, Філісо,
Невже ж це правда, що Тірціса
Чекає щастя неземне,
Що в серці він твоїм живе?

Анжеліка співає. О, критись більше не здолаю,
Тірцісе... Я тебе кохаю!

Клеант. О, слово щастя, слово раю
Ще раз скажи, ще раз промов...
Щоб я почув це слово знов...

Анжеліка. Тірцісе, я тебе кохаю!

Клеант. Ще раз, Філісо, ще, кохана...

Анжеліка. Кохаю я...

Клеант. О, безнастанно

 Кажи, кажи... Хоч сто разів...

 Щоб чув я згук солодких слів...

Анжеліка. Вір, Тірцісе, я кохаю...

 Я люблю тебе безкраю!

Клеант. О, боги й королі, ви світ і всі народи

 Під берлом маєте своїм,

 Не може ж щастя ваше зроду

 Зрівнятися тепер з моїм!

 Та думка темна серце крає:

 Розрадника передчуваю!

Анжеліка. О, він мені,—як чорна хмара...

 Ненавиджу його і я.

 Його присутність — смерть моя!

 Найтяжча кара!

Клеант. Проте, ваш батенько

 Йому дає надію...

Анжеліка. Ні, краще смерть собі я заподію,

 А з нелюбом не піду під вінець!

 Коли ж не ти — життю кінець!

Арган. А що ж на це каже батько?

Клеант. Нічого.

Арган. Ну й дурний же той батько, що слухає такі дурниці і нічого не говорить!

Клеант, співає далі. О, мое кохання...

Арган. Ні, ні! Досить! Ця п'єса може мати зовсім небажані наслідки. Пастух Тірціс — зухвалий хлопчиксько, а Філіса — бескоромнича, коли говорить такі речі в присутності свого батька. До Анжеліки. А покажи мені свої ноти. Що ж це? Де ж тут ті слова, що ти їх співала? Тут же тільки самі ноти!

Клеант. Хіба ж ви не знаєте, добродію, що за останніх часів пишуть і слова нотними знаками?

Арган. Чудово! До побачення! Всього найкрай-

щого! Ми легко обійшлися б і без вашої нахабної опери.

Клеант. Я хотів вас розважити...

Арган. Дурницями не розважають! Та ось і моя дружина.

Сцена сьома

Беліна, Арган, Анжеліка, лікар Діяфуарус, Тома Діяфуарус, Туанета.

Арган. Любая моя, оце син добродія Діяфуаруса.

Тома. Пані! Небо справедливо вчинило, вибравши вас тещею, бо з вашого обличчя видно...

Беліна. Дуже рада вас тут бачити і познайомитися з вами, добродію.

Тома. Бо з вашого обличчя видно... бо з вашого обличчя видно... Пані, ви мене перебили посередині фрази, і я забув, що далі...

Лікар Діяфуарус. Томо, ти другим разом договориш.

Арган. Друже мій, як шкода, що тебе не було з нами раніше.

Туанета. Ах, пані! Ви багато втратили, пропустивши другого батька, статую Мемнона й квіточку-геліотропа!

Арган. Ну, дочки моя, тепер подай цьому панові руку і заприсягнись йому на вірність, як майбутньому своєму чоловікові.

Анжеліка. Тату!

Арган. Ну, що „тату“!? Що там ще?

Анжеліка. Благаю вас, не поспішайтесь! Дайте нам, принаймні, хоч трохи часу, щоб добре познайомитись,— нехай у нас народиться та взаємна прихильність, що без неї не може бути щасливого шлюбу.

Т е м а . О, панно, щодо мене, то в мені вона вже давно народилася; мені нічого чекати.

А н ж е л і к а . Але я не поспішаюся так, як ви, добродію, і повинна вам сказати, що ваші достоїнства ще не справили на мене великого враження.

А р г а н . Нічого, нічого. Це все з'явиться в свій час, коли ви вже будете жонаті.

А н ж е л і к а . Тату, благаю вас, дайте мені час подумати! Шлюб—це пута, і їх не треба надівати силою на серце. Коли цей добродій людина благородна, він сам, звичайно, не захоче одружитися з дівчиною, що віддалася б йому не з своєї волі.

Т о м а . Nego consequentiam (67), панно; я можу бути благородним, а проте прийняти вашу руку з рук вашого батечка.

А н ж е л і к а . Негідний спосіб — примусити кохати себе силою.

Т о м а . Ми читаємо у клясиків, панно, що раніш дівчат викрадали у батьків для того, щоб не здавалося, що вони віддають себе мужчинам сами з своєї волі.

А н ж е л і к а . То було раніш, а ми живемо тепер. Нещирі комедії—це речі зовсім зайві в наші часи, і коли нам хтонебудь сподобається, ми зуміємо дуже добре вийти за нього заміж і з власної охоти. Потерпіть трохи; коли ви мене любите, так повинні хотіти всього того, чого й я хочу.

Т о м а . Звичайно, панно, за вийнятком інтересів моого кохання.

А н ж е л і к а . Але найперший доказ кохання—це виконувати всі бажання тих, кого ми кохаємо.

Т о м а . Distinquo, панно! Щодо посідання улюбленої людини не стосується — concedo; але що стосується — nexo (68).

Т у а н е т а , до Анжеліки. Даремно спречаетесь. Цей добродій недавно школу закінчив і завжди вас

переможе. Навіщо справді пручатись? Нащо одмовлятися від слави зробиться членом медичного факультету?

Беліна. Чи не закохалася вона в когонебудь?

Анжеліка. Коли б і так, пані,—повірте, що це цілком би допустили і розум і чеснота.

Арган. Ну, нічого сказати,—добру ролю я тут граю!

Беліна. Коли б я була на твоєму місці, мій друже, я б її не силувала, а знаю, щоб я зробила.

Анжеліка. Я знаю, що ви хочете сказати, пані, знаю також і всю вашу добрість до мене, але, можливо, ваші поради й не будуть так уже доречі, щоб їх послухатись.

Беліна. Я хочу сказати, що такі хороші діти, як ти, вважають за зовсім зайве слухатися своїх батьків. Це було добре в старі часи!

Анжеліка. Обов'язки дітей мають свої межі, пані; і закон і розум не віддають їм усього без вийнятку.

Беліна. Цебто, ти тільки те й робиш, що мріеш про шлюб, але хочеш вибрати собі чоловіка до смаку?

Анжеліка. Коли мій батько не віддасть мене за того, хто мені подобається, я благатиму його не видавати мене, принаймні, за того, кого я не можу кохати.

Арган. Вибачте, панове, за всю цю сцену.

Анжеліка. У всякого, хто бере шлюб, є своя мета. Щодо мене, то я хочу вийти заміж тільки для того, щоб щиро кохати свого чоловіка ціле життя; через те я хочу підійти до шлюбу дуже обережно. Багато дівчат виходить заміж для того, щоб бути самостійними і робити все, що їм заманеться. Є й такі, що виходять заміж, маючи на меті одержати від чоловіка спадщину, щоб розба-

гатіти його смертю і без сорому переходять від одного чоловіка до другого, щоб загарбати собі їх гроші. Ну, ці, безумовно, не дуже перебирають, їм однаково, якого чоловіка мати.

Беліна. Добре ти сьогодні говориш! Хотіла б я тільки знати, що ти хочеш цим усім сказати?

Анжеліка. Я, пані? Тільки те, що сказала.

Беліна. Ти така дурна, моя люба, що робишся неможлива.

Анжеліка. Ви мабуть хочете, щоб я відповіла вам у вашому тоні? Та знайте, що я не зроблю вам цієї приємності.

Беліна. Ніщо не може порівнятися з твоєю неввічливістю!

Анжеліка. Як собі хочете.

Беліна. У тебе якась кумедна гордість, зухвала самовпевненість, що примушує тільки всіх знизувати плечима.

Анжеліка. Щоб ви мені не говорили — ви нічого не виграєте; я зостанусь розсудлива, а щоб ви не мали надії, що досягнете того, чого бажаєте — я виходжу.

Сцена восьма

Арган, Беліна, лікар Діяфуарус, Тома Діяфуарус, Туанета.

Арган кричить Анжеліці вслід. Слухай, ти,— вибирай одно з двох: або шлюб через чотири дні, або монастир. До Беліни. Не турбуйся, вона в мене буде шовкова.

Беліна. Мені дуже прикро, що я тебе покидаю, але я маю негайні справи в місті, я швидко вернусь.

Арган. Іди, мій друже, та зайди до нотаря, нехай зробить те, про що ми говорили.

Беліна. Прощавай, мій любий!

Арган. До побачення, мій янголе!

Сцена дев'ята

Арган, лікар Діяфуарус, Тома Діяфуарус, Туанета.

Арган. Ах, як же вона мене любить! Просто дивно!

Лікар Діяфуарус. Тепер ми хочемо попрощатися з вами.

Арган. А як я виглядаю, на вашу думку?

Лікар Діяфуарус слухає пульс. Томо, візьми другу руку, а я подивлюсь, чи ти добре розумієшся на пульсі? Quid dicis? (69).

Тома. Dico (70), що пульс цей такий, як у хворої людини.

Лікар Діяфуарус. Добре.

Тома. Що він твердуватий, щоб не сказати твердий.

Лікар Діяфуарус. Дуже добре.

Тома. Мінливий.

Лікар Діяфуарус. Bene (71).

Тома. І навіть трохи підстрибує.

Лікар Діяфуарус. Optime.

Тома. А це все свідчить, що у вас розвільнення parenchyme splenique, цебто сележені.

Лікар Діяфуарус. Чудесно!

Арган. Ні, добродій Пургон каже, що в мене хвора печінка.

Лікар Діяфуарус. Авжеж! Хто каже parenchyme — думає разом і про сележінь і про почінку, бо між ними тісна спорідненість через vas breve в pylore, або, що часто трапляється — meats cholidoques. Мабуть він загадує вам їсти побільше смаженого?

Арган. Ні, тільки варене.

Лікар Діяфуарус. Авжеж! Смажене, варене, — це все однаково! Він вас дуже добре лікує, і ви не знайдете собі кращого лікаря.

Арган. Скажіть, будьте ласкаві, скільки дрібочків соли треба класти в яйце?

Лікар Діяфуарус. Шість, вісім, десять—чи тні числа, тоді як у ліки—нечітні (72).

Арган. Спасибі, допобачення!

Сцена десята

Беліна, Арган.

Беліна. Перед тим, як вийти з дому, я зайшла ще раз до тебе, моя дитино, щоб сказати тобі одну річ; на це треба звернути особливу увагу! Коли я проходила повз вікна Анжеліки, я побачила там молодого чоловіка; він одразу ж утік, як тільки мене запримітив.

Арган. Молодий чоловік у кімнаті моєї дочки?

Беліна. Еге. Твоя маленька Люїза була з ними і може тобі про все розказати.

Арган. Пришли її до мене, мій друже. Пришли її до мене негайно! А, негіднице! Сам. Тепер я не дивуюсь, чому вона така уперта!

Сцена одинадцята

Арган, Люїза.

Люїза. Чого вам треба, тату? Мама сказала мені, що ви мене кликали.

Арган. Еге, іди лиш сюди! Близче! Повернись!

Підведи очі. Дивись на мене. Ну?

Люїза. Що, тату?

Арган. Ну ж бо!

Люїза. Що?

Арган. Ти нічого не маєш сказати?

Люїза. Нічого. Проте, коли хочете трохи розважитись, я розкажу вам казочку про ослячу шкуру

або байку про ворону й лисицю, що я їх ні-
давно вивчила.

Арган. Я не про це тебе питаю.

Люїза. Так про що ж?

Арган. Ах ти ж, хитре створіння! Ти ж до-
бре знаєш, що я хочу сказати!

Люїза. Ні, справді не знаю.

Арган. Так, ти оце так мене слухаєшся?

Люїза. В чому ж?

Арган. Хіба ж я тобі не загадував приходити
й розповідати мені про все, що ти побачиш?

Люїза. Еге, загадували.

Арган. І ти це виконувала?

Люїза. Так, тату. Я завжди розповідаю про
все, що бачила.

Арган. Ну, а сьогодні що ти бачила?

Люїза. Нічого.

Арган. Нічого?

Люїза. Нічого.

Арган. Напевно?

Люїза. Напевно.

Арган. Ну, так я тобі покажу дещо.

Люїза, побачивши, що батько взяв різки. Ой, тату!

Арган. А, брехухо, ти не хочеш мені сказати,
що бачила молодого хлопця в кімнаті твоєї сестри!

Люїза, плачучи. Тату!

Арган, бере її за руку. Ось я тебе навчу брехати!

Люїза, стаючи навколошки. Вибачте, тату! Се-
стричка заборонила мені говорити про це, але я
вам усе розкажу.

Арган. Спочатку я тебе одлупцюю за те, що
ти збрехала, а потім — побачимо.

Люїза. Вибачте, тату!

Арган. Ні, ні.

Люїза. Тату, дорогий, не бийте мене!

Арган. Одлупцюю.

Люїза. Ради бога, простіть!

Арган, заміряючись. Нічого, нічого.

Люїза. Ай, ви мене поранили! Страйвайте! Помираю... Прикідається мертвою.

Арган. Що з тобою? Люїзо, Люїзо! О, боже мій! Люїзо! Дочко моя! О, я нещасний! Дочка моя померла! Що я наробыв! О, кляті різки! Бідна моя донечко! О, бідна Люїзочко!

Люїза. Ну, ну, не побивайтесь так, — я ще не зовсім померла.

Арган. Іч, яка хитра! Га? Ну, нехай, за цим разом дарую тобі, але щоб ти мені всю правду розказала..

Люїза. Добре, таточку.

Арган. Гляди ж, говори правду, бо мій мизинець усе знає і скаже мені, коли ти збрешеш.

Люїза. А ви нічого не скажете про це сестричці?

Арган. Ні, ні.

Люїза, озираючись, чи хто не підслухає. Бачите, тату, я була в кімнаті у сестрички і туди зайшов якийсь добродій.

Арган. Ну?

Люїза. Я спитала в нього, чого йому треба, і він сказав, що прийшов дати лекцію співу.

Арган, у бік. Гм, гм! Так ось що таке! До Люїзи. Ну, далі.

Люїза. Потім увійшла сестра.

Арган. Ну?

Люїза. Вона йому сказала: „Ідіть, ідіть, ідіть, боже мій, ви мене доводите до відчаю!..“

Арган. А він що?

Люїза. А він усе не хотів іти.

Арган. Що ж він їй говорив?

Люїза. Я всього й не пригадаю.

Арган. Наприклад.

Люїза. Та він багато говорив: і що любить її, і що вона краща за всіх на світі...

Арган. А потім?

Люїза. Потім він став перед нею навколошки.

Арган. А потім?

Люїза. Потім він цілував її руки.

Арган. А потім?

Люїза. Потім мама підійшла до дверей і він утік.

Арган. Більше нічого не було?

Люїза. Нічого, тату!

Арган. Мій мизинець, щось, проте, шепоче. Підносить його до вуха. Страйвай! Шо? Ого! Так? От мій мизинець каже, що ти ще щось бачила, та мені про це не сказала.

Люїза. Ну, тоді ваш мизинець брехун після цього.

Арган. Гляди лиш!

Люїза. Ні, тату, не вірте юому, він бреше, запевняю вас.

Арган. Ну, добре, добре, там побачимо. Тепер іди й вартий гарненько; іди! Сам. О, більше немає дітей на світі! Ах, скільки діла! Мені навіть часу немає думати про мою хворобу! Я таки зовсім заслабну! Падає в крісло.

Сцена дванадцята

Арган, Беральд.

Беральд. Ну, що, брате, як ти себе почував?

Арган. Ой, дуже, дуже зле! .

Беральд. Як, дуже зле?

Арган. Еге, я страшенно знесилився.

Беральд. Це неприємна штука.

Арган. Я зовсім не маю сили розмовляти.

Беральд. А я прийшов оце запропонувати

тобі хорошого чоловіка для небоги моєї Анжеліки.

Арган, скоплюється і кричить. Брате, не балакай мені за цю негідніцю! Це — противна, зухвала, безсоромна дівчина! Я її, не пізніше, як позавтрому, віддам у монастир!

Беральд. Оце добре! Я дуже радий, що сили твої прибувають і що моя візита пішла тобі на користь. Ну, та про справи потім поговоримо. Я оце приготував тобі забавку; вона прожене твій сум і підніме твій настрій, щоб нам легше було потім з тобою говорити. По дорозі сюди, я зустрів і привів до тебе трупу циган у мавританських убраннях, що добре танцюють і співають. Я певний, що це тебе розважить і принесе більше користі, ніж Пургонові рецепти. Ходім!

ДРУГА ІНТЕРМЕДІЯ

Брат хворого, щоб розвеселити його, приводить до нього кілька циганів та циганок у мавританських убраних; вони співають і танцюють.

1 - а мавританка. Молодосте кохана,
Весна не верне знов.

I зникне, як омана
I радість, і любов!

Лови ж без упину
Щастя хвилину.

Все забувай,—кохай, кохай!
Найкращі втіхи світу без полум'я жаги
Журбою оповиті і нам недорогі.

Лови ж без упину
Щастя хвилину,

Все забувай,—кохай, кохай!

Краса з часом зникає,
Прийде — страшна зима...
І щастя там вмирає,

Кохання де нема...

Лови ж без упину
Щастя хвилину,

Все забувай,—кохай, кохай!

Перший вихід балету
Циганський танок.

2-а мавританка.

Коли кохання нас охопить жар,

Не кличте розум на пораду.
Не знищить він кохання чар
І полум'я святого знаду.
Даремні розуму слова —
Кохання душу порива!

3-я мавританка. Кохання чисте, чарівне,
Його ми подихом щасливі,
Воно ніколи не міне,
Коли коханець незрадливий.
А зрадив він — і горе й жах,
І — гасне сонце в небесах!

4-а мавританка. Не зрада милого ламає
Нам все буття,
Кохання в серці все палає
І кров'ю серце нам спливає
Усе життя!

2-а мавританка.

Що мусить, що ж мусить зробити
Душа — розхвилюване море?

4-а мавританка.

Коханню безвладно скоритись,
Хоч ждуть її слози та горе!

Всі разом. Віддатись мусимо коханню,
Його свавільній насолоді,
Його капризам і лагоді,
Хоч є в нім слози і страждання!
Та що всі муки, зрада, лихо,
Коли така в ньому утіха!

Другий вихід балету

Всі маври танцюють разом і примушують також танцювати
мавп, що вони їх поприводили з собою.

ДІЯ ТРЕТЬЯ

Сцена перша

Беральд, Арган, Туанета.

Беральд. Ну, що скажеш? Це трохи краще, ніж порція квасії?

Туанета. Ну, добра квасія — теж штука непогана!

Беральд. Ну, тепер поговоримо про справи?

Арган. Почекай трохи, я зараз вернусь.

Туанета. Візьміть же вашого ціпка; ви забули, що без нього ходити не можете.

Арган. Так, твоя правда.

Сцена друга

Беральд, Туанета.

Туанета. Будь ласка, поклопочіться про вашу небогу.

Беральд. Я все зроблю, щоб сталося так, як вона того хоче.

Туанета. Треба насамперед розбити цей огідний шлюб, що він його собі в голову вбив; мені оце спало на думку, що добре було б, коли б ми могли розшукати такого лікаря, який би нас піддерживав і заплямував би перед ним Пургона. Проте, нікого такого в нас немає і я оце надумала одну штуку.

Беральд. Яку?

Туанета. Вигадка цікава дуже. Не скажу, що це буде щось розумне, зате веселе дуже, коли мені пощастить зробити все так, як я хочу. Не заважайте мені й починайте з свого боку. Та ось і він!

Сцена третя

Арган, Беральд.

Беральд. Перш за все, я попрошу тебе не хвилюватись і розмовляти спокійно.

Арган. Гаразд.

Беральд. Одповідай спокійно на все, що я в тебе питатиму.

Арган. Так!

Беральд. Будемо балакати про справи цілком об'єктивно.

Арган. Ну, добре, добре! Навіщо така довга передмова!

Беральд. Скажи мені, яка тому причина, що ти, маючи такі великі достатки і тільки одну дочку, я не рахую малої, задумав віддати її в монастир?

Арган. А яка тому причина, дозвольте взнати, що я господар у своїй хаті і можу робити все, що захочу?

Беральд. Звичайно, такі милі поради дає тобі твоя дружина, щоб позбавитись дітей. Я певний, що вона, з милосердного почуття, була б дуже рада бачити їх добрими черницями.

Арган. А, ось куди воно пішло! За мою жінку взялися! Вона, бачите, всьому виною! Всі проти неї!

Беральд. Зовсім ні. Не будемо про неї балакати. Це — жінка, така вже прихильна до твоєї

родини і не має жодних особистих інтересів; до тебе вона почуває безмежну ніжність, а до дітей твоїх стільки добра і так їх любить, що просто не віриться! Так, усе це правда. Не будемо про неї говорити, а вернімося до твоєї дочки. Скажи мені, з яких саме міркувань ти хочеш її неодмінно з лікарем одружити?

Арган. А з тих міркувань, що хочу мати такого зятя, який мені потрібний.

Беральд. Та він же не потрібний твоїй дочці. Для неї нагодилася оце партія, далеко більш підходяща.

Арган. Дуже можливо, проте моя партія більш підходяща для мене.

Беральд. Та кому ж з вас чоловік потрібний,— тобі чи їй?

Арган. Він і мені і їй буде потрібний. Я хочу приймати в свою родину тих, хто мені потрібний!

Беральд. Цебто, коли б твоя менша дочка була дорослою, ти віддав би її за аптекаря?

Арган. А чому ж би й ні?

Беральд. Чи тобі ото ще не набридли всі лікарі й аптекарі; та коли ти, нарешті, перестанеш вважати себе за хворого наперекір людям та природі.

Арган. Що ти хочеш цим сказати?

Беральд. Хочу сказати, що не знаю людини здоровішої за тебе і хотів би сам твоє здоров'я мати. Та ти ж здоровісінький! А що в твоєму організмові все як слід— доводить іще й те, що, не дивлячись на всі зусилля й турботи лікарів— ти все таки не зруйнував свого організму до щенту і ще не здох від усіх ліків, що ними тебе так ретельно напихають!

Арган. А чи ти знаєш, що мене тільки це й підтримує? Пургон каже, що без його догляду я й трьох день не проживу.

Беральд. Гляди, його догляд і турботи від-
правлять тебе, нарешті, на той світ.

Арган. Ні, ось послухай; давай поговоримо сер-
йозно. Виходить, ти зовсім не віриш у медицину?

Беральд. Ні! І не бачу потреби вірити, щоб
бути здоровим.

Арган. Як, то ти не віриш в істину науки, затвер-
дженої століттями, щої завжди цілий світ визнавав?!

Беральд. Не тільки не вірю, але, між нами,
визнаю всі оці речі за найбільше людське безум-
ство; а на медицину дивлюсь, як філософ, вважаю,
що немає на світі безглуздішого шахрайства; нема
нічого кумеднішого од людини, що має претенсію
лікувати другу.

Арган. Та чому ж ти не можеш припустити, щоб
одна людина другу лікувала?

Беральд. Тому, що пружини нашого орга-
нізму поки що нам зовсім невідомі, це таємниця.
Люди абсолютно нічого в нашему організмі не
розуміють; природа занадто міцно зав'язала нам
очі, щоб ми нічого не могли бачити.

Арган. Виходить, по-твоюму, що лікарі нічого
не знають.

Беральд. Навпаки! Вони знають багато пре-
красних гуманістичних наук; вони чудово розмо-
вляють по-латині; знають назви всіх хвороб грець-
кою мовою; уміють розділяти їх та встановлювати;
але лікувати їх—от якраз цього вони й не вміють!

Арган. Проте, в усякому разі, треба ж згоди-
тись, що в цій справі лікарі знають все таки більше
за других.

Беральд. Вони знають тільки те, що я сказав,
а цим не багато вилікуєш. Вся їхня наука поля-
гає у бучній нісенітниці, в ученому базіканні, що
воно видає нам слова за діло й обіцянки за ре-
альні наслідки.

Арган. Проте, є на світі люди не дурніші за тебе, а отже ми бачимо, що всі хворі викликають до себе лікарів.

Беральд. Це тільки доводить людську непевність, а зовсім не серйозне значення медицини.

Арган. Та не може ж того бути, щоб лікарі сами не вірили в свою науку, коли вони користуються з неї для самих себе.

Беральд. Так, через те, що багато робить цю саму помилку, з якої вони користуються, а другі теж користуються, але вже сами не помиляються. Наприклад, твій Пургон робить усе з таким чистим серцем; це лікар з голови до п'ят; він вірить у правила медицини більше, ніж в усі математичні висновки і вважав би за злочинство навіть саме бажання розслідувати їх. Він не бачить у медицині нічого темного, нічого неясного, нічого важкого. Він з повною упевненістю, з непохитною твердою вірою, з грубою прямотою здорового розуму йде вперед із своїми полоскальними та пусканнями крові, ні перед чим не зупиняєчись. На нього й гніватись не можна за все те, що він із людиною зробити може; він цілком щиро може одіслати тебе на той світ і вб'є тебе так само, як убив би свою жінку, дітей, навіть себе самого, коли це буде потрібно.

Арган. Ні, ти просто маєш зуб проти нього. Але вернімося до нашої справи. Що ж робити, коли людина заслабне?

Беральд. Нічого.

Арган. Нічого, мій брате?

Беральд. Нічого. Треба тільки бути спокійним. Наш організм, коли ми йому не заважаємо, сам потроху поправляє все те неприємне, що йому заважає. Все псують — наше хвилювання, наша нетерплячка, і через те більша частина людей помирає від ліків, а не від хвороби.

Арган. Але ж згодься, що природі можна й допомогти певними засобами.

Беральд. Боже мій! Все це тільки фантазії, що ними приємно себе втішати; в різні часи люди щось вигадували собі, і ми віримо в це, бо воно нам приємне і нам усім хочеться, щоб все там було правдою. Коли лікар каже вам, що він хоче допомогти природі, полегшити її роботу, одібрати в ній все шкідливе і дати все те, чого їй бракує, повернути її нормальнє користування всіма функціями,— коли він говорить про очищення крові звільнення нутрощів та мозку, зменшення сележені, видужання грудей, про поправку печінки, зміцнення серця, відновлення та підтримання природньої температури,— нарешті, про те, що він знає всі таємниці, як продовжити життя на багато років,— знайте, що він якраз оце й читає вам роман медичний. А коли ви згадаєте дійсність і досвід, то нічого цього там не знайдете, і повторяється історія з тими чудовими снами, що залишають у нас тільки почуття досади, що ми в них повірили.

Арган. Виходить, що вся світова мудрість лежить у твоїй голові, і ти знаєш більше, ніж усі видатні лікарі нашого століття.

Беральд. Ваші видатні лікарі на словах одні, а на ділі зовсім інші люди. Послухаєш, як вони говорять— це великі розумники й знавці. Подивишся на ділі — нікчемні неуки.

Арган. Та ти сам великий лікар, як я бачу; дуже шкода, що тут немає нікого з цих добродіїв, щоб розбити твої мудрування.

Беральд. Та зовсім я не хочу з медициною воювати; всякий на свій страх може вірити в що хоче. Все, що я тут допіру сказав — наша приватна розмова; я хотів тільки переконати тебе, що ти помилляєшся, і повести тебе для розваги на

кілька комедій Мольєра, що він написав їх на цю тему.

Арган. Зухвалець ваш Мольєр із своїми комедіями! Та як йому не сором виставляти на глум таких порядних людей, як лікарі!

Беральд. Він висміює не лікарів, а кумедний бік медицини.

Арган. Наче це його справа її контролювати! Отаке опудало, отакий зухвалець! Сміятися з консультацій та рецептів, нападати на лікарів, витягати на свою дурну сцену таких поважних осіб!

Беральд. А що йому й виводити на сцену, як не різні професії? Аджеж, там щодня з'являються принци та королі, а вони не з гіршого роду, ніж ваші лікарі.

Арган. О, сто чортів! Був би я лікарем, я б йому одячив за таке зухвальство, а коли б він захворів, так і не одвідав би,— нехай помирає без допомоги! Щоб він там не говорив і не робив,— я б не прописав йому ні полоскального, ні кровопускання, а сказав би йому так: „Помирай, помирай, не будеш на другий раз факультет висміювати!“

Беральд. А ти таки справді на нього сердитий?

Арган. Авжеж, це шкідлива людина, і коли лікарі розумні люди, вони зроблять так, як я порадив.

Беральд. Він розумніший за твоїх лікарів і не проситиме в них допомоги.

Арган. Тим гірше для нього, коли він не вживатиме ліків.

Беральд. Він має на це свої причини і запевняє, що ліки можуть вживати здорові й міцні люди, такі, що мають сили перенести і хворобу й лікування, а Мольєр може перенести тільки хворобу.

Арган. Ідіотське міркування! Знаєш що, брате,

покиньмо балакати за цю людину, він тільки підбурює мені жовч, і я знов почуваю себе гірше.

Беральд. Як хочеш; і, щоб перемінити балачку, я скажу тобі, ще раз, що через маленьку упертість твоєї дочки не годиться тобі вживати таких жорстоких заходів і віддавати її в монастир. Вибираючи зята, не можна керуватися тільки своїм сліпим бажанням, у таких випадках треба до певної міри рахуватися і з почуттям дівочим, тому що це крок на ціле життя, і від нього залежить усе щастя шлюбу.

Сцена четверта

Флеран із клістиром у руці, Арган Беральд.

Арган. Дозволиш, братіку?

Беральд. Як? Що ти хочеш робити?

Арган. Поставити собі оцей маленький клістир. Це займе кілька хвилин.

Беральд. Ти жартуєш. Та невже ти не можеш хоч п'ять хвилин без клістирів та ліків проіснувати? Зробиш це іншим разом, а зараз посидь спокійно.

Арган. Добродію Флеране, так до вечора або завтра вранці.

Флеран, до Беральда. Як? Ви насмілюєтесь втрутатися й перечити приписам медицини? Не заважайте мені цей клістир поставити! Просто кумедна сміливість!

Беральд. Зразу видно, що ви не звикли мати діла з людськими обличчями.

Флеран. Не можна так глузувати з ліків і примушувати мене по-дурному тратити час! Адже ж я прийшов сюди з наказу лікаря і зараз же розкажу панові Пургонові, як мені не дозволяли виконати його розпорядження! Ви побачите!.. ви побачите!..

Сцена п'ята

Арган Беральд.

Арган. Ой, брате! Ти накоїш біди!

Беральд. Велика біда не поставити клістира, що наказав добродій Пургон! Ще раз питаю, невже немає можливості вилікувати тебе від охоти до ліків? Та невже ти ціле життя напихатимеш себе ліками?

Арган. Ах, боже мій, ти розмовляєш, як здорова людина; от коли б ти побув у моїй шкурі, то заговорив би інакше. Легко нападати на медицину тому, хто сам здоровий.

Беральд. А ти? Та на що хворий?

Арган. Ой, ти мене до сказу доведеш! Хотів би я, щоб ти мав усі мої хвороби, тоді б я подивився, чи ти довго б іще тут мудрував! Та ось і добродій Пургон.

Сцена шоста

Пургон, Арган, Беральд, Туанета.

Пургон. Добрі новини почув я там унизу: тут глузують із моїх рецептів, одмовляються приймати мої ліки!

Арган. Добродію, повірте, — це не я...

Пургон. Яке паскудство! Пацієнт повстає проти свого лікаря!!

Туанета. Ах, який жах!

Пургон. Клістир, що я його мав радість вам зробити...

Арган. Це не я...

Пургон. ...що я сам його вигадав і зробив за всіма правилами науки...

Туанета. Ну, як це негречно з його боку!

Пургон. ...що повинен був надзвичайно сильно вплинути на ваші кишki...

Арган. От бачиш, брате!

Пургон. ...і до нього тут поставилися з привирством!

Арган. Це він...

Пургон. Це неможливо!

Туанета. Вірно!

Пургон. Це ворожий виступ проти медицини!

Арган. Він є причиною...

Пургон. Це злочинство проти факультету, що не знайде собі належної карі.

Туанета. Ви маєте рацію.

Пургон. Заявляю вам, що з цього менту у мене з вами не може бути...

Арган. Це мій брат...

Пургон. Що між нами не буде більше нічого спільногого...

Туанета. І добре зробите!

Пургон. І щоб остаточно порвати з вами всі стосунки, ось той папір, що по ньому я хотів усе своє майно своєму небожеві віддати, коли він одружиться... Рве папір і гнівно розкидає шматочки.

Арган. Все це наробив мій брат!

Пургон. Не скористуватися з моого клістиру!

Арган. Скажіть, щоб його принесли, я його зараз поставлю.

Пургон. Ще трохи часу — і я б вас зовсім вилікував!

Туанета. Він цього не заслуговує!

Пургон. Я б вичистив ваші нутрощі і вигнав би з них усі шкідливі соки.

Арган. О, брате!

Пургон. Ще заливалося дати вам яку-небудь дюжину ліків, щоб із усім покінчили.

Туанета. Не вартий він, щоб за нього дбали!

Пургон. Та ви не схотіли, щоб я вас вилікував...

Арган. Я ж не винен...

Пургон. Бо ви не послухались мене, свого лікаря...

Туанета. Ви мусите помститись!

Пургон. Бо ви не схотіли зробити, як я приписав!..

Арган. Та нічого подібного!

Пургон. Тепер, заявляю вам, що я лишаю вас на жертву вашого дурного організму, розслабнення ваших нутрощів, зіпсованої вашої крові, гіркої вашої жовчі та шкідливих ваших соків.

Туанета. І чудесно!

Арган. Боже мій!

Пургон. І бажаю, щоб не більш як за три дні вас уже не можна було вилікувати.

Арган. Змилуйтесь!

Пургон. Щоб вас охопила брадипепсія!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. А потім диспепсія!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. Потім апепсія!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. Потім ліентерія!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. Потім дизентерія!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. Потім водянка!

Арган. Добродію Пургоне!

Пургон. Потім смерть, що до неї вас ваше безумство доведе!

Сцена сьома

Арган, Беральд.

Арган. Боже мій, я вмер! Брате, ти занапа-
стив мене!

Беральд. Що ж сталося?

Арган. Я не маю більші сил! Я вже почуваю, як медицина мститься за себе!

Беральд. Та ти просто збожеволів! Я б дуже хотів, щоб хтонебудь побачив тебе в такому стані. Та очуняйся, вщипни себе, не давай такої волі своїй фантазії.

Арган. Та хіба ж ти не чув, якими страшними хворобами він мені загрожував!

Беральд. Ах, який же ти дурень!

Арган. Він казав, що не більше, як за три дні мене вже не можна буде врятувати.

Беральд. Ну, то що з того? Хай каже! Хіба ж він оракул, чи що? Послухаєш тебе, так можна подумати, що Пургон у своїх руках твоє життя тримає і може, коли схоче, або скоротити його, або продовжити. Та зрозумій же ти, що життя в тобі самому лежить і що гнів Пургонів так само не може вбити тебе, як його ліки врятувати. Оце тобі добра нагода одкараскатись від усіх лікарів, а вже коли ти такий уродився, що не можеш без них обйтись, то легко знайти другого, з яким ти міг би ризикувати собою не так безрозсудно.

Арган. Ах, він так добре мене знає і знає вже, що саме мені потрібно.

Беральд. Треба визнати, що ти неможливо впертий і взагалі в тебе на все це якісь чудні погляди.

Сцена восьма

Арган, Беральд, Туанета.

Туанета, до Аргана. Пане, якийсь лікар хоче вас бачити.

Арган. Який лікар?

Туанета. Лікар, як лікар.

Арган. Я тебе питаю, хто він такий?

Туанета. Я його вперше бачу, але він скидається на мене, як дві краплі води: коли б я не знала напевно, що моя матінка чесна жінка, я могла б подумати, що вона подарувала мені братіка після батькової смерті.

Арган. Проси його.

Сцена дев'ята

Арган, Беральд.

Беральд. Тобі щастить: не встиг один лікар покинути, як другий уже з'явився.

Арган. Я все боюсь, щоб тут не сталося бува через тебе якого нещастя!

Беральд. Ти, знов! Все про своє.

Арган. Річ у тім, що мене пригнічують оці невідомі хвороби, ці...

Сцена десята

Арган, Беральд, Туанета, в лікарському вбранні.

Туанета. Шановний добродію, дозвольте познайомитись і запропонувати вам послуги по всім полоскальним та кровопусканням, що вам будуть потрібні.

Арган. Дуже вам вдячний. До Беральда. А й справді, вилита Туанета.

Туанета. Вибачте мені, я забув наказати дещо своєму слузі; я зараз вернуся.

Сцена одинадцята

Арган, Беральд.

Арган. Правда, чисто — Туанета?

Беральд. Так, дуже велика подібність, та це не вперше трапляється; історія має багато прикладів таких капризів природи.

Арган. Це мене дивує і...

Сцена дванадцята

Арган, Беральд, Туанета.

Туанета. Чого вам треба?

Арган. Як, чого треба?

Туанета. Хіба ж ви мене не кликали?

Арган. І не думав.

Туанета. Видно, мені почулося.

Арган. Почекай тут трохи, побачиш як цей лікар до тебе подібний.

Туанета. А як же! Мало в мене роботи! Що я його не бачила, чи що?

Сцена тринадцята

Арган, Беральд.

Арган. Коли б я їх обох не бачив, то подумав би, що це одна людина.

Беральд. Я читав колись багато цікавого про таку подібність, навіть пам'ятаю в своєму житті цікавий випадок, коли вона всіх одурила.

Арган. Тепер би я, напевно, помилився і заприєгнувся б, що це одна людина.

Сцена чотирнадцята

Арган, Беральд, Туанета, в костюмі лікаря.

Туанета. Я дуже вас прошу пробачити мені!

Арган до Беральда. Це щось надзвичайне!

Туанета. Ви, маю надію, не порахуєте недоречною мою цікавість, що привела мене сюди, щоб

подивитися на такого відомого хворого, як ви; всі вами цікавляться, і я сподіваюсь, що ви пробачите мені мою сміливість.

Арган. Я ввесь до ваших послуг.

Туанета. Я помічаю, що ви пильно дивитесь на мене, як ви гадаєте — скільки мені років?

Арган. Мені здається найбільше двадцять шість, двадцять сім років.

Туанета. Ха-ха-ха! Мені дев'ятдесят.

Арган. Дев'ятдесят!?

Туанета. Еге! Перед вами один із секретів моєї штуки — підтримувати себе свіжим та здоровим.

Арган. Що й казати, — добрий молодий дід для своїх дев'ятдесяти років!

Туанета. Я мандрівний лікар, ото переїжджаю від міста до міста, з провінції в провінцію, з королівства в королівство шукаючи цікавого матеріалу для своєї роботи, — відшукуючи хворих, що могли б показати на собі наслідки прекрасних і великих секретів, що я їх викрив у медицині. Я не цікавлюсь цими нікчемними буденними хворобами, — цими ревматизмами та бишихами, лихоманками, головними болями, мігренами. Я хочу серйозних хвороб, справжньої пропасниці з запаленням мозку, справжньої чуми, справжньої водянки, справжніх плевритів з запаленням у грудях; тут я на своєму місці, тут я завжди перемагаю; от я хотів би, щоб на вас напали всі ці хвороби, щоб вас усі лікарі покинули, щоб ви дійшли до агонії, — от тоді б я вам показав мої ліки і мое бажання бути вам корисним.

Арган. Я вже не знаю, як вас і дякувати за вашу добрість.

Туанета. Дайте ваш пульс. Ну, ну, бийся краще! Я тебе примушу битись, як слід! О, та цей, пульс, нівроку йому, й слухатись не хоче!

Видно, що ти ще не знайомий зі мною. Хто ваш лікар?

Арган. Добродій Пургон.

Туанета. У мене в bloc noth'i немає такого прізвища серед відомих лікарів. На що ви хворі, на його думку?

Арган. Він каже, що в мене хвора печінка, а другі запевняють, що сележінь.

Туанета. Вони всі неуки, у вас легені хворі. Арган. Легені?

Туанета. Еге. Що ви почуваете?

Арган. Мені іноді голова болить.

Туанета. Ну звичайно — легені!

Арган. Іноді в мене наче серпанок перед очима.

Туанета. Легені.

Арган. Іноді мені серце болить.

Туанета. Легені.

Арган. Іноді я почуваю втому в усьому тілі.

Туанета. Легені.

Арган. Часом за живіт щось ухопить, наче вколе.

Туанета. Легені. Ви добрий апетит маєте?

Арган. Еге.

Туанета. Легені. Ви любите вино?

Арган. Еге.

Туанета. Легені. По обіді ви починаєте куняти, а потім вам поспати приємно?

Арган. Еге.

Туанета. Легені, легені, я ж вам кажу. Що звелів вам їсти ваш лікар?

Арган. Суп.

Туанета. Неук!

Арган. Курку.

Туанета. Неук!

Арган. Теляче м'ясо.

Туанета. Неук!

Арган. Різні бульйони.

Туанета. Неук!

Арган. Свіжі яйця.

Туанета. Неук!

Арган. А ввечері компот із чорносливу для прочищення шлунку.

Туанета. Неук!

Арган. А, головне, — вино ріденьке — з водою.

Туанета. Ignorantus, ignorantia, ignorantum (73). Треба пити зовсім чисте вино, а щоб згустити вашу рідку кров, треба їсти добрий ростбіф, добру шинку, добрий голяндський сир, кашу, риж і кащани, щоб зміцняти шлунок. Ваш лікар дурень! Я пришлю вам свого й іноді, поки я тут у місті, заходитиму до вас сам.

Арган. Я вже й не знаю, як вам дякувати за це...

Туанета. На якого черта вам оця рука здалася?

Арган. Що?

Туанета. Оця рука; оце б'я її зразу одрізав, коли б був на вашому місці.

Арган. Навіщо?

Туанета. Та хіба ж ви не бачите, що вона забирає собі всю їжу, а другій руці не дає користуватися тим самим?

Арган. Так, але ж вона мені потрібна.

Туанета. Оце ще й праве око у вас, я б його виколов, коли б був на вашому місці.

Арган. Виколоти око?

Туанета. Та хіба ж ви самі не бачите, що воно заважає другому і одбирає в нього їжу? Справді, виколіть його швидше, ви будете тоді краще бачити лівим оком.

Арган. Але ще маю час.

Туанета. Прощайте. Мені шкода, що я мушу вас так швидко покинути, та мені оце треба йти на важливу консультацію про хворого, що вчорапомер.

Арган. Ўчора помер?

Туанета. Еге, щоб зрозуміти, що треба булò зробити, щоб він одужав. До побачення.

Арган. Ви ж знаєте, що хворі ніколи не проводжають.

Сцена п'яtnадцята

Арган, Беральд.

Беральд. Оце, здається, справді добрий лікар!

Арган. Так... але він занадто поспішається.

Беральд. Усі відомі лікарі такі.

Арган. Відрізати одну руку й виколоти одне око, щоб друге поздоровішало! Я волю, щоб воно себе не так добре почувало. Нічого сказати, добра операція, що після неї зостанешся сліпим і безруким!

Сцена шістнадцята

Арган, Беральд, Туанета.

Туанета, говорить за сценою. Добре, добре, ідіть собі. Я не маю бажання сміятись.

Арган. Що там таке?

Туанета. Та цей ваш лікар хотів пощупати мій пульс!

Арган. От так штука! В дев'ятдесят років!

Беральд. Слухай, брате! Тепер, коли Пургон посварився з тобою, чи не дозволиш ти побалакати з тобою про партію, що якраз нагодилася для Анжеліки?

Арган. Ні, ні, я одішлю її в монастир за те, що вона не хотіла мене послухати. Добре бачу, що тут не без коханнячка; я насکочив на таємне побачення, що про нього, мабуть, ще ніхто не знає.

Беральд. Ну, а коли вона й кохає когонебудь, що ж тут поганого? Що ж тебе може ображати,

коли все йде до такого чесного кінця, як шлюб?

Арган. Що б там не було, вона зробиться черницею. Це — діло покінчене.

Беральд. Ти хочеш цим комусь прислужитись?

Арган. Розумію, що ти на думці маєш. І це знов стара пісенька, мої жінка не дає тобі спокою!

Беральд. Звичайно, коли вже говорити одверто! Я мав якраз твою жінку на увазі! Ще більше від упертого бажання лікуватися мене обурює оця уперта твоя прихильність до неї; бачити не можу, як ти сліпо лізеш в усі тенета, що їх вона для тебе розставляє.

Туанета. О ні, пане, не кажіть таке про пані; це така жінка, що про неї нічого злого не можна сказати; жінка — без усяких хитрощів; а вже як вона любить, як вона любить пана... І не сказати!..

Арган. А попитай у неї, як вона мене пестить.

Туанета. Вірно.

Арган. Як мої хвороби її хвилюють.

Туанета. І це так.

Арган. Як вона дбає про мене.

Туанета. А й справді! До Беральда. Хочете, я вам зараз покажу, як вона його любить? До Аргана. Дозвольте мені довести їм, як вони помиляються і показати їм правду.

Арган. Яким чином?

Туанета. Пані зараз повернуться. Ляжте на цей час і прикиньтесь мертвим. Побачите, як вона горюватиме, коли я їй про це скажу.

Арган. Чудово.

Туанета. Та тільки не мучте її довго, а то вона може вмерти з горя.

Арган. Знаю, знаю.

Туанета, до Беральда. А ви сковайтесь ось у цей куток.

Сцена сімнадцята

Арган, Туанета.

Арган. А в цьому немає нічого небезпечного?
Туанета. Ні, ні, яка ж небезпека? Лягайте
швидше. Тихо. Приємно буде вашого брата засо-
ромити. Та ось і пані. Лежіть тихенько!

Сцена вісімнадцята

Беліна, Арган лежить у кріслі, Туанета.

Туанета наче не бачить Беліни. Ой, боже ж мій!
Яке нещастя! Який наглий випадок!

Беліна. Що сталося?

Туанета. Ах, пані!

Беліна. Та в чім річ?

Туанета. Ваш чоловік помер!

Беліна. Мій чоловік помер?

Туанета. На жаль так, пані! Бідний небіжчик
спить вічним сном!

Беліна. Напевно?

Туанета. Напевно. Ще ніхто нічого не знає.
Я сама була біля нього і він на моїх руках по-
мер... Ось він лежить бідний, у цьому кріслі.

Беліна. Хвала богові! Нарешті, з мене спав
цей важкий тягар! Яка ти дурна, Туането, ну й
чого ти ото так побиваєшся?

Туанета. Я гадаю, пані, що треба плакати.

Беліна. Досить, не варто! Ну, що за втрата?
До чого ж він був придатний на землі? Особа,
що завжди тільки всіх турбувала, брудний, про-
тивний, вічно з клістиром або ліками в шлун-
ку, вічно чхає, кашляє, плюється; дурний, обри-
дає всім, бурчить, день і ніч лається зі слугами.

Туанета. Добра посмертна промова!

Беліна. Ти мусиш, Туането, допомогти мені мій плян виконати. Вір мені,— не зостанешся без нагороди. Щастя наше, що ще ніхто того не знає, що він помер: ми покладемо його на ліжко і нічого не будемо говорити, аж поки я не скінчу своїх справ. Він має цінні папери—гроші,— я мушу їх негайно собі забрати. Було б несправедливо, коли б я не нагородила себе за найкращі роки, що прожила з ним без усякої втіхи. Ходім, Туането, візьмемо всі ключі.

Арган, скоплюється. Обережно! Обережно, пані! Беліна. Ай!

Арган. А, пані! Так оце ви так мене любите? Туанета. Ай-ай-ай! Небіжчик живий!

Арган, услід Беліні. Дуже радий, що побачив вашу прихильність і почув отут прекрасні речі про себе! Це мене зробить розумнішим надалі і застереже від прикрих помилок!

Сцена дев'ятнадцята

Беральд виходить із свого кутка, Арган, Туанета.

Беральд. Ну, брате, ти бачиш тепер?

Туанета. Боже мій, я б цьому нізащо не повірила! Он ваша дочка наближається; лягайте швидше, побачимо, як на неї вплине ваша смерть. Так завжди годилося б перевіряти своїх близьких, і коли ви вже почали, то доводьте діло до кінця. Тепер уже напевно довідаєтесь, що почуває до вас уся ваша родина.

Сцена двадцята

Арган, Анжеліка, Туанета, Беральд, скований.

Туанета, наче не помічає Анжеліки. О, небо! Яке ж горе! Який день нещасливий!

Анжеліка. Що з тобою, Туането, чого ти плачеш?

Туанета. О, я мушу сказати вам тяжку новину!

Анжеліка. Що таке?

Туанета. Ваш батько помер!

Анжеліка. Мій батько помер?

Туанета. Еге. От він лежить, нещасний, він оце нагло вмер від раптової хвороби...

Анжеліка. Божемій! Яке нещастя! Який жорстокий удар! Ах, я втратила батька, єдину близьку людину, що ще лишалася у мене на світі... втратила його тоді, коли він розгнівався на мене. Що буде тепер зі мною? Де знайду я втіху після такої великої втрати?

Сцена двадцять перша

Арган, Анжеліка, Клеант, Туанета.

Клеант. Що з вами, прекрасна Анжеліко? Чого ви плачете так гірко?

Анжеліка. Боже мій, я плачу, бо втратила найдорожчу й найлюбимішу істоту! Я плачу, бо батько мій помер...

Клеант. Боже мій! Який випадок! Яке несподіване нещастя! Боже мій! А я оце, після того, як попросив вашого дядька побалакати за мене, — прийшов тепер сам сюди, щоб своїми благаннями умовити вашого батька!

Анжеліка. Ах, Клеанте, не говоріть мені про це; забудьмо цей шлюб зовсім. Тепер мені нічого більше не зосталося на цьому земному світі, і я зрікаюся його назавжди. Так, татку мій любий, коли я й не хотіла раніш виконати вашої волі, то тепер я хоч одно з ваших бажань виконаю і хоч трохи спокутую свою провину. Падає перед Ар-

ганом навколошки. Прийміть же тут мою обіцянку зробити це і дозвольте мені поцілувати вас в ознаку моого широго до вас кохання.

Арган, цілуючи Анжеліку. О, донечко моя!

Анжеліка. Ай!

Арган. Не бійся, я не вмер. Тепер я бачу,—ти моя кров, моя справжня дочка; я дуже щасливий, що зрозумів, нарешті, яка ти добра.

Сцена двадцять друга

Арган, Беральд, Анжеліка, Клеант, Туанета.

Анжеліка. Ах, яка приємна несподіванка! Тату! Раз уже небо^o для загального нашого щастя повернуло мені вас,—то дозвольте мені тепер упасти до ваших ніг і благати вас: коли ви проти моого кохання і не згодні на мій шлюб із Клеантом, то не силуйте мене, принаймні, виходити заміж за другого. Оце вся милість, що я її у вас прошу.

Клеант, падає навколошки. Згляньтесь над нами, не розбивайте нашого кохання!

Беральд. Невже, брате, такі благання не зворушать твого серця?

Туанета. Невже ж ви можете таке кохання занапастити?

Арган. Нехай зробиться лікарем,—я згоджуусь. До Клеанта. Еге ж, зробиться лікарем, і тоді я вам віддам мою дочку.

Клеант. З радістю! Коли тільки від цього залежить мій шлюб,—я зроблюсь лікарем, навіть аптекарем, коли бажаєте. Це така дрібниця, а для того, щоб мати Анжеліку, я ще й не те зробив би!

Беральд. А знаєте, що мені на думку спало! Зробися, брате, сам лікарем, тоді тобі ще зручніше буде, ти матимеш у собі самому все, що тобі потрібно.

Туанета. Вірно! Це найкращий спосіб одужати; немає такої сміливої хвороби, щоб зважилася самого лікаря мучити.

Арган. Брате, ти глузуєш із мене! Хіба ж у мої роки починають учитися?

Беральд. Для чого ж учитись? Ти й так уже багато знаєш; я знаю багато лікарів, що не більше за тебе знають.

Арган. Та треба ж уміти добре латинською мовою розмовляти, вміти пізнавати хвороби і знати проти них ліки.

Беральд. Як тільки ти надінеш лікарську мантію й шапку, так уже й знатимеш це все, а потім більше знатимеш, ніж сам захочеш.

Арган. Як! Одягнувши цей костюм, я навчуся одразу всі хвороби пізнавати?

Беральд. Звичайно. Говори, що хочеш, коли ти в мантії і в шапці, тоді всяка нісенітниця здастся тобі вченими словами, всяка дурниця — здаватиметься розумними речами.

Туанета. Та вже самої бороди вашої досить. Борода робить половину лікаря.

Клеант. В усякому разі я на все готовий.

Беральд, до Аргана. Хочеш зараз же цю штуку зробити?

Арган. Як же це зараз?

Беральд. Еге, у себе вдома.

Арган. У мене вдома?

Беральд. Авежж; у мене цілий факультет знайомих лікарів, вони радо прийдуть сюди для цієї церемонії. І це тобі нічого не коштуватиме.

Арган. Та що ж я їм казатиму? Як же я відповідатиму?

Беральд. У двох словах тобі все пояснять і все, що тобі треба буде говорити, напишуть на

папері. Іди ж одягнися мерщій пристойніше, а я зараз пошлю когонебудь, щоб їх сюди привели.

Арган. Ну, гаразд. Побачимо, що з цього вийде.

Сцена двадцять третя

Беральд, Анжеліка, Клеант, Туанета.

Клеант. Що ви хочете зробити? Який це факультет ваших друзів?

Туанета. Що ви маєте на думці?

Беральд. Хочу сьогодні ввечері трохи розважитись і повеселитись. Актори написали невеличку інтермедію, що в ній посвяту на лікаря виведено. Там є багато музики й танців; я хочу, щоб ми всі брали в ній участь, а щоб мій брат грав головну роль.

Анжеліка. Але ж, дядю, чи не занадто ви потішаєтесь над батьком!?

Беральд. Зовсім не потішаюсь, а просто пристосовуюсь до його фантазій. Все це тільки між нами, звичайно. Ми всі можемо теж узяти собі ролі і таким чином гратимемо всі одні перед другими. Тепер м'ясниці і це дозволено. Ходім же швидше все приготуємо.

Клеант, до Анжеліки. Ви згодні?

Анжеліка. Так, коли дядько цього бажає й буде нами керувати.

ТРЕТЬЯ ІНТЕРМЕДІЯ

Перший вихід балету

Президент. Savantissimi doctores, (74)

Medicinae professores,
Xто тут зібрани estis,
Et vos altri messiores
Sententiarum facultatis,
Fideles executores
Chirurgiani et apothicari,
Atque tota compagnia *теж*,
Salos, honor et argentum,
Atque bonum appetitum.
Non possum, docti confreri,
В мені satis admirari,
Qualis bona inventio
Est medici professio;
Скільки добра несе з собою
Medicina illa benedicta,
Quae suo nomine solo,
Surprenanti miraculo,
Скільки вже longo tempore
Чарою повною дастъ нам vivere,
Стількиibus людіibus omni genere.
Per totam ubi sumus
Гамірус велиус terram videmus
I що старий, малий — дивіться —
Sunt de nobis infatiti.

'Totus mundus, currens ad nostros remedios,
Нас вважає, як той deos,
Et nostris ordonnanciis
Principes et reges sumissos videtis.
Через те мо nostraе sapientiae,
В oni sensus atque prudentiae
Мусять працюваре
I usicx нас conservare
In tali credito слазі й honore;
I дивитись, щоб не впускаре
B nostro docto corpore
Quas personas capabiles.
Et totas dignas занімаре
Нас постійніс honorabiles.
Через те тут convocati estis
Et credo quod trovabitis
Dignam materiam medici
In ученім оцім homine,
Що в предметіс omnibus
Dono ad interrogandum
Et досконало examinandum
Vostris capacitatibus.

1 - й Лікар. Si mihi licentiam dat dominus Praeses,
Et tanti docti doctores
Et assistantes illustros,
Вельми мудрого бакаляра,
Quum estimo et honoro,
Поспішаю causam et rationem quare
Opium facit dormire.
Бакаляр. Mihi a docto doctore
Питається causam et rationem quare
Opium facit dormire.
На це respondeo,
Quia est in eo
Virtus dormitiva,

Cujus est natura
Sensus засипура.

Х о р. Bene, bene, bene, bene respondere,
Dignus, dignus est intrare
In nostro docto corpore.
Bene, bene respondere.

2 - й лікар. З дозволу domini Praesidio,
Doctissimae facultatis
Et totius his nostris actis
Companiae assistantis,
Я питаю тебі, docte бакаляре,
Quae sunt remedia
Quae in maladia,
Що hidropisia
Ми називаємо,
Convenit facere.

Б а к а л я р. Clysterium вставляре,
Postea кров пускаре,
А після цього purgare.

Х о р. Bene, bene, bene, bene respondere.
Dignus, dignus est intrare
In nostro docto corpore.
Bene, bene respondere.

3 - й лікар. Si bonum визнається domino Praesidii
Doctissimae facultati,
Et companiae praesenti,
Я спитаю тебі, docte бакаляре,
Quae remedia eticis,
Pulmonicis atque astmaticis
Чи добром вважаєш facere?

Б а к а л я р. Clysterium вставляре,
Postea кров пускаре,
А після цього purgare.

Х о р. Bene, bene, bene, bene respondere.
Dignus, dignus est intrare
In nostro docto corpore.

Bene, bene respondere.

4-й лікар. Super illas maladias,
Dōctus Bachelierus dixit maravilas,
Але, коли не наскучу dominum Praesidium,
Doctissimam facultatem
Et totam honorabilem
Companiam слухантем,
Faciam illi unam questionem.
Від учора maladus unus
Упадавіт in meas manus;
Habet веліам гарячкам сим припадкіс,
Grandam dolorem capit
Et grandum malum ін боко,
Cum granda difficultate
Et важко a raspirare.
Будь же ласкавий мені сказаре,
Docte бакаляре
Quid illi facere?

Бакаляр. Clisterium вставляре,
Postea кров пускаре,
А після цього purgare.

4-й лікар. А коли maladia opiniatre,
Non vult проходире;
Quid illi facere?

Бакаляр. Clysterium вставляре,
Postea кров пускаре,
За цим услід purgare
I знову кров пускаре, *Знов* purgare
I знов клісттир вставляре.

Хор. Bene, bene, bene, bene respondere.
Dignus, dignus est intrare
In nostro docto corpore.
Bene, bene respondere.

Президент. Juras ховате statuta
Per facultatem prescripta
Cum sensu et розумо?

Бакаляр. Juro.

Президент. Essere in omnibus

Consultationibus

Старого погляду

Aut bono

Aut кепсько.

Бакаляр. Juro.

Президент. Ніколи тे servire

De remediis ніяких,

Quam лиш doctae facultatis,

Хоч би хворому прийшлося

Подихаре від suo malo?

Бакаляр. Juro.

Президент. Ego, ego cum isto берето,

Venerabili et docto

Dono tibi et concedo

Virtutem et potentiam,

Medicandi,

Purgandi

Кровопусканді,

Колонді,

Різанді

Et occidendi

Impune per totam terram.

Другий вихід балету

Всі хірурги й аптекарі вклоняються йому під музичку.

Бакаляр. Славні doctores doctrinae

Ревеніс та соліс англійські,

Ах, вчинив би я з безумію

Сміхоторно та безглуздімо,

Коли б я став намагаре

Вам хваленіас даваре

Та почав би додаваре

Ясне проміння до Фебуса

*Або зірочок до небуса,
Або хвиль ad океано,
Або квітів ad printano.
Agreatе, щоб corpori tam docto,
Я в промовах не знавець,—
Rendam gratiam не довгим
Виразом, а словусом єдиним.
Vobis, vobis debeo,
Більш, ніж naturae et patre meo.
Natura et pater meus
Hominem me habent factum;
Але vos me, що далеко більше,
Factum medicum зробили честь.
Honor, gratia et favor
В цьому corde з цього часу
І навіки в цьому світі
Непорушно заховаре.*

Х о р. Vivat, vivat, vivat, vivat, *сто раз* vivat
Novus doctor, qui tam bene parlat!
Mille, mille annis дай небо йому попиваре,
Істере, кров пускаре, убиваре!

Третій вихід балету

Всі хірурги й аптекарі танцюють під музику своїх медичних інструментів, аптекарі ще й до того ляскують у долоні й стукають своїми мущирями.

Х і р у р г. *Нехай він прославить doctae*
Suas ordonnancias
Omnium chirurgorum
Et apothicorum
Що всі шахви наповняють!

Х о р. Vivat, vivat, vivat, vivat, *сто раз* vivat
Novus doctor, qui tam bene parlat!
Mille, mille annis дай небо йому попиваре,
Істере, кров пускаре, убиваре!

*Хірург. Хай майбутнії anni
Будуть йому boni
І найщасливіші,
Хай він зна довіку
Лиши verolas, pestae,
Лихоманкас, pleuresias,
Sangue виливаніяс
та диссентерiac!*

*Хор. Vivat, vivat, vivat, vivat, сто раз vivat
Novus doctor, qui tam bene parlat!
Mille, mille annis дай недо йому попиваре,
Їстере, кров пускаре, убиваре! (74)*

Четвертий вихід балету

Лікарі, хірурги й аптекарі виходять під музику, по черзі, згідно із своїм громадським становищем, таким самим порядком, як і ввійшли.

ТАРТЮФ

(1) Цю свою найкращу і найсильнішу комедію перероб..яв Мольєр тричі, і кожна постановка її на сцені викликала бурю обурення з боку тих, кого зачепив він у ній своєю гострою сатирою. Перший раз з'явилася ця комедія на сцені 12 травня 1664 р., в першій редакції, що обіймала тільки три перші дії. Визвала вона таке обурення всіх лицемірів і святців, що король, мимо того, що був по стороні Мольєра, мусів видати заборону виставляти дальнє „Тартюфа“. Так, як висказується сам Мольєр, „оригінали добилися заборони копії“. Тоді Мольєр переробив свою комедію, змінивши дещо характеристику головної діової особи, Тартюфа, і комедія ця в другій редакції була поставлена ще 5 серпня 1667 року. Як подають дослідники Мольєра, перша редакція „Тартюфа“ виводила на сцену священика в комічній ролі залюбленого. В другій редакції Мольєр зняв з Тартюфа священиче вбрання, перемінив йому ім'я на Панюльф, змінюючи черги святця-облюдника на донощика. Але і ця друга редакція, яка не дійшла до нас, визвала не менше обурення в кругах двірських аристократів та попів і також була заборонена. Мольєр переробив „Тартюфа“ третій раз, і після довгої боротьби, що тягнулася цілих п'ять років, удалось йому поставити її третій раз на сцені 5 лютого 1669 року, під назвою „Обманець“. В цій редакції комедія ця дійшла до нас. Зараз, ця—як висловлюється Коган — „не тільки найзнаменитіша комедія Мольєра, але один із кращих творів світової літератури“ відома загалом під назвою „Тартюф“ (старофранцузьке слово „truffe“ або „truffle“ а також і „tartufle“ в народній мові визначає обман, круглійство). В першій редакції комедія носила назву „Тартюф або облюдник.“,

(*Tartuffe, ou l'Hypocrite*), у другій „Обманець“ (*L'imposteur*) і під цією назвою була вона виставлена на сцені в третій своїй редакції.

До першого видання комедії, що вийшла друком ще за життя Мольєра, написав Мольєр сам передмову, яку подаємо тут у повному перекладі:

Передмова Мольєра до Тартюфа.

„Ось комедія, із-за якої піднялось багато шуму, яка довгий час була в неласці. Люди, виведені в ній, доказали, що вони у Франції сильніші від тих усіх, кого я до того часу представляв у своїх комедіях. Маркізи, манірниці, рогоносці і доктори не підносили крику із-за того, що їх вивели на сцену, а навпаки, вдавали, що вони сами сміються разом із іншими глядачами із свого змалювання. Але святці зовсім не хотіли зрозуміти жарту. Вони з самого початку розсердились і вважали за обурливе це, що я мав сміливість змалювати їхні кривлення та хотів знеславити ремесло, що ним займається стільки „порядних“ людей. Це було в їхніх очах проступком, що його не можна пробачити, і всі вони з незвичайною лютістю озброїлися проти моєї комедії. Вони побоялись напасті на неї з тої сторони, що була для них найбільше неприємною. Вони надто політичні і вміють дуже добре так поступати, щоби не розкрити дійсних своїх думок. Вірні цьому хвальному звичаєві, вони прикрили свої заміри інтересами релігії і визнали „Тартюфа“ за п'есу, що оскорбляє чувство побожності. Ця п'еса, згідно з їхніми словами, з початку до кінця наповнена жахливими речами, в ній не можна найти ні одного слова, що його не треба було б спалити. Тут кожний зворот насичений нечестю, кожний жест проступком, найменший погляд, найменший рух голови, кожний крок направо чи наліво—все це скриває в собі таємничу ціль, що її ці добродії вияснюють не на мою користь.

„Даремно давав я цю п'есу на розгляд своїм друзям, на осуд широких кругів. Ні мої поправки, ні оцінка ко-

роля і королеві, що бачили цю комедію, ві похвала прийшлів та міністрів, що принесли честь відкритій виставі цієї комедії своєю присутністю, ні свідчення багатьох шановних осіб, що признають цю п'есу корисною,—ніщо не помогло. Вороги не хотять залишити мене в спокої. Досі ще розлягається крик різних запопадливих, що з виглядом благочестивості обкидають мене лайкою і проглинають мене із милосердя.

„Я зовсім не дбав би про те, що ці люди можуть наговорити на мене, якби вони не старались підбурювати проти мене людей, яких я шаную, і притягати до себе дійсно добромисливих, зловживаючи їхнім довір'ям, а ці, широко віддані справам релігії, легко дають себе обманювати їхньою облудою. Це приневолює мене виступити в своїй обороні. Я хочу оправдати свою комедію в очах дійсно побожних людей і заклинаю їх з цілого серця — не проголошувати обвинувачення, не розглянувши цілої справи, відкинути упередження і не бути орудям у руках тих, що безчестять їх своїми поступками.

„Цей, хто візьме на себе труд безпристрасно переглянути мою комедію, побачить, що мої наміри цілковито невинні, і що ця п'еса зовсім не має на меті висміювати речі, які треба шанувати, що я опрацював сюжет своєї п'еси з усією осторожністю, якої вимагає це дразливе питання, і що приклад я усе своє знання для того, щоби дійсно різко відділити святця від чоловіка справді благочестивого. Дві дії ужив я для того, щоби підготовити появу моого злочинця. А що торкається його характеру, то глядач ні на хвилину не може сумніватися, він пізнає його зразу по всіх цих ознаках, які я йому надаю. В цілій комедії не робить він ні одного руху, не виголошує ні одного слова, з якого не видно було б його вартості та не показано б було заразом усього того добродетивого, яке я йому протиставляю.

„Я гаразд знаю, що ці добродії, місто відповіді, намагаються представляти, що в театрі взагалі не місце роз-

мовам на цю тему. Але я дозволю собі спитати їх, на чим спирають вони ці близьку свої погляди?.. Вони тільки висказують такі свої думки, але нічим не доказують їх, і немає нічого легшого, як доказати їм, що комедія в старовину виникла з релігійних обрядів і уявляла собою складову їх частину, що в наших сусідів еспанців жодне свято не може обйтися без комедії, і що навіть у нас комедія завдячує своїй розвиток товариству, до якого ще досі належить Бургундський Готель, що цей будинок був призначений під сценічні вистави найбільш важливих тайн нашої релігії, що і тепер є такі комедії, друковані готицькими літерами, що їх автором є доктор богословія, а також, ще й тепер, не говорячи вже про минулі часи, на сцені виставляються драми Корнеля*, повні релігійного змісту, що ними розчуловалася вся Франція.

„Коли призначення комедії зводиться до того, щоби виправляти людські хиби, то я не бачу причини, чому деякі хиби мають мати привілеї. Такі хиби можуть принести більше зла державі, чим усі інші. Ми бачили, що театр відограє велику роль в поборюванні цих хиб. Часто навіть найбільш серйозні правила моралі не діють так, як удари сатири, і для великої частини людей найкращим ліком у поборенні хиб є виведення їх на сцені. Виставляти хиби на сміх цілого громадянства — це значить завдати їм сильний удар. Люди легковажать непожвальні відзви, але не можуть стерпіти, коли з них сміються. Вони погоджуються бути дурними, але зовсім не бажають бути смішними.

„Мені докоряють, що я вложив в уста свого обманця благочестиві слова. Але чи міг я інакше поступити, коли хотів вірно віддати характер облудника? Мені здається, що я досить зробив, коли виявив злочинне спонукання, яке заставило його говорити в цей спосіб, і що я уникнув у його балацці таких слів, що неприємно звучали б

* Корнель — французький письменник XVII ст., один із творців французької класичної поезії часів абсолютизму.

В устах того, що ними зловживає. Але, жалють мені, в четвертій дії проповідує він неморальність! А що в цій моралі такого, чого не чули б ми ще досі? Чи ж у моїй комедії говориться про щось нового? А з другого боку, чи можна побоюватися, що речі, які у всіх викликають тільки обмерзіння, зможуть якось інакше вплинути на людей? Хіба стають вони більш небезпечними, коли вивів я їх на сцену, або чи в устах злочинця набирають вони авторитетності? Нічого в тім немає незвичайного, і треба або погодитись із „Тартюфом“, або заборонити взагалі всі комедії. А до цього взагалі стремляться від деякого часу. Ніколи ще не було такого наступу проти театру, як тепер. Я не заперечую того, що дехто із отців церкви засуджував комедію. Але не можна заперечувати також і цього, що інші знова відносились до неї дещо інакше. Таким чином це посилання на церковний авторитет тратить усю свою силу ввиду того роздвоєння думок. Висновок, що його можна зробити з того поділу думок, тільки один: ці люди, хоч однаково високо освічені, розцінювали комедію з двох різних сторін: одні розглядали її в чистому виді, інші—в перекрученому, зміщуючи її з тими дійсно низькими видовищами, між якими є й зовсім неморальні.

„І дійсно, коли говорити не про слова, а про факти, і коли взяти на увагу це, що більшість протиріч остается невиясненими, як теж і це, що часто одно і це саме слово має різні значіння, то вистарчить відкинути можливість неправильного тлумачення та поглянути, якою є ця комедія сама по собі, щоби побачити, чи заслуговує вона на осуд. Не можна заперечувати того, що комедія—це не що інше, тільки дотепна поезія, що приємними лекціями виправляє людські хиби, і що осуджувати її не можна, коли хочеться бути справедливим. Коли б ми хотіли почути, що про це говорить старовина, то довідались би, що найзnamенитіші філософи, які проповідували строгу мораль і ввесь час боролися з хибами своїх віків, співали похвали комедії. Старі віки доказали б нам, що

Арістотель увесь свій вільний час присвячував театрovi та ставався установити правила створення комедiї. Цi вiкi познайомили б нас iз тим, як то самi знаменитi їх представники, люди, що займали найвизначнiшi пости, вважали для себе честю писати комедiї, що iншi люди публiчно зачитували подiбного роду твори, що Грецiя вiддавала велику шану цьому мистецтву, призначаючи почеснi нагороди, будуючи розкiшнi театри, що i в Римi театральне мистецтво тiшилось також великою повагою,—не в Римi розпусних iмператорiв, а в Римi, що ним управляли мудрi консули, 'в час найбiльшого розквiту римського геройзму.

„Я знаю, що був час, коли комедiя пiдлягла впливам зiпсуття. Ale чi є на свiтi щось таке, що було б зовсiм вiльне вiд того? Немає жодного невинного дiла, в яке люди не могли б вложити злочинних замiрiв, жодного мистецтва, що його вони не могли б використати для лихих цiлей. Медицина — корисна наука, кожний вважає її прекрасним досягненням, яким ми розпоряджаємо. Ale був час, коли вона викликувала ненависть i часто перемiнювалася в ремесло вбивання людей. Фiлософiя — дiйсний дар неба, даний нам для того, щоби ми могли знести на висоту пiзнання божества, пiзнання чудес природи. Однак, як усiм вiдомо, її часто викривляли та заставляли служити пiдлiм справам. Навiть самi звичайнi речi, i цi не позбавленi вiд того, що використовують їх для прикриття людських хib. Ми бачимо злочинцiв, якi щодня надуживають благочестивiсть i роблять iз неї орудiя найбiльших злодiянь. Ale все це аж нiяк не перешкоджує тому, щоби ми робили потрiбне розграниченнi. Не можна мiшати добрих сторiн кожної речi з поганими замiрами людей, що хотять зловживати ними. Треба все розрiзняти зловживання вiд добрих намiрiв. I так як нiхто не думає засуджувати медицину за це, що вона була прогнана з Риму, або фiлософiю за це, що в Аtenах її публiчно засудили, так само не слiдує заборонювати комедiї тiльки ради того, що колись вона була

осуджена. Всяка заборона в свій час мала свої причини, які сьогодні не існують. Тепер цензура обмежена тим, що віддане під її нагляд, і ми не повинні виводити її з тих границь, що їх вона сама собі визначила, вести її дальше, чим слідує, і вимагати, щоби вона разом із злочинним придавлювала невинне.

„Комедія, проти якої раніше виступала цензура, це зовсім не така комедія, що ми її хочемо боронити. Не треба змішувати одну річ із другою. Це дві зовсім інші особи, з протилежною вдачею. Вони не мають між собою жодного звязку, крім спільногого імені, і було б дуже несправедливо, коли б ми осуджували Олімпію, жінку чесну, за те тільки, що існувала інша жінка, розпутна, якій на ім'я також було Олімпія. Такий осуд довів би безпекро до великих безпорядків. Тоді не було б нічого такого, чого не можна було б осудити. А коли такої нерозважної строгості не примірюється по відношенню до многих речей, то і по відношенню до театральних п'єс треба руководитись більшою поблажливістю, тим більше, коли вони повчальні та сумлінні.

„Я свідомий того, що є такі люди, які у своїй дріб'язковості не можуть стерпіти жодної комедії. Такі люди говорять, що всі найбільш сумлінні комедії є заразом найбільш небезпечними, що пристрасті, зображені в них, є тим більш приманчевими, чим більше благородними їх представлено, і що такі вистави розм'якшують душу. Я не бачу, який проступок може бути в тому, що душа наша розм'якшується під впливом благородної пристрасти. Навіщо хотіть підняти нашу душу на височінь якоїсь добродетелі, де вона взагалі втратить здібність відчувати? Я сумніваюсь у тому, щоби людина могла дійти до такої досконалості. Чи ж не краще було б працювати над удосконаленням людської природи та очищенням людських пристрастей, ніж над цілковитим їх знищеннем? Я признаю це, що є такі місця, що їх слід було б відвідувати частіше, ніж театр. Звичайно, коли ми станемо

засуджувати все це, що не відноситься безпосередньо до спасення нашої душі, то прийдеться засудити і комедію і я не буду вважати несправедливим цього, коли винесеться приговор на комедію рядом з усім іншим. Але, коли припускаємо, що поміж благочестивими заняттями є якісь вільні хвилини та що люди відчувають потребу розважитися, я вважаю, що важко пайти кращу розвагу, як театр. Однак я дуже вже розписався про це все. Закінчу словами великого принца, які висказав він з приводу „Тартюфа“.

„Після восьми днів від часу, коли заборонено „Тартюфа“, виставляли на дворі п'есу під назвою „Пустинник Скарамуш“. Король, виходячи з театру, сказав до принца: „Не розумію я цього, чому люди, що так дуже образилися п'есою Мольєра, не говорять ні слова проти „Скарамуша“? Принц відповів на це: „Причина полягає в тому, що Скарамуш висміває небо і релігію, про які цим добродіям зовсім не розходиться, а Мольєр висміяв їх самих, а цього вони не можуть простити“.

В цьому ж першому друкованому виданні „Тартюфа“ поміщені також три листи Мольєра до Людовіка XIV. Перший лист писаний ще перед першою прилюдною виставою „Тартюфа“, після першої заборони цієї комедії, в якому Мольєр, виказуючи безлідствіність заборони, просить короля взяти в оборону комедію і видати дозвіл на її постанову. Письмо кінчається висловом вірнопідданчих чувств Мольєра французькому монархові. Друге письмо писане після повторної заборони комедії, 6 серпня 1667 року. Не зважаючи на усний дозвіл короля, президент парламенту Лямуаньйон заборонив виставляти „Тартюфа“, в зв'язку з чим Мольєр вислав артистів своєї трупи, Ляторільєра і Лягранжа з проханням до короля, який тоді находився в лагері коло міста Лілле у Фландрії. Ця делегація перебула в дорозі кілька тижнів і повернула назад з неясною відповіддю короля. Третє письмо—це просьба, подана королеві 5 лютого 1669 року, в день третьої постановки „Тартюфа“, коли Мольєр, після п'ятилітньої боротьби з святими та двірськими облудниц-

ками, дочігся вкінці дозволу виставляти комедію. Мольєр зв'єртається в цьому письмі з проханням до короля в справі одного лікаря, що лікуєвав його.

МАНІРНИЦІ

(2) Перший раз ця комедія була поставлена трупою Мольєра 18 листопада 1659 року і зразу зустріла у глядачів незвичайно тепле прийняття. Але, разом із тим визвала вона дуже сильне роздратування з боку тих, над котрими хотів Мольєр посміятися в своїй комедії. Паризькі модні сальони, правда не одверто, виступили проти цієї комедії, вимагаючи заборони дальших вистав. І дійсно, на деякий час заборонено було виставляти цю комедію і заборону цю знято щойно після двох тижнів, коли Мольєр вніс деякі поправки і зміни в тексті комедії. Первісна гострота сатири Мольєра була зм'якшена тим, що автор представив дочку і племінницю Горжібюса тільки комічними провінціялками, що хотять наслідувати паризьких дам. Після зняття заборони комедія ця в тому ж сезоні, не дивлячись на подвоєння цін на квитки, що було тоді звичаєм, коли п'еса мала поспіх, пройшла 35 разів. Таким успіхом не тішилася ні одна ще комедія Мольєра до того часу. Після смерті Мольєра „Манірниці“ стали одною з найбільше улюблених і популярних комедій усіх театрів.

До першого друкованого видання цієї комедії, що вийшла друком ще за життя Мольєра, написав Мольєр передмову, яку подаємо тут у перекладі:

Передмова Мольєра до Манірниць.

„Дивна річ! Авторів друкують проти їх бажання! Я нічого несправедливішого зроду не бачив; радо простив би всяке друге насильство, тільки не це.

„Але ж, не думайте, що я кажу це через те, що хочу, щоби ви подумали, що я такий уже скромний автор і заради пихи хочу мою комедію принизити. Я дуже недоречі образив би цим увесь Париж, обвинувачуючи його

в тому, що він такій дурниці, як моя п'єса, в долоні плескав. Публіка — це найкращий суддя для таких творів, і мені самому було б неприємно так знеславити мою п'єсу, коли б я навіть і був найгіршої думки про мої „Précieuses Ridicules“ до того, як вони пішли на сцені. Тепер я повинен вірити, що вони все ж таки чогось варті, бо так багато людей похвалили їх одноголосно. А тому, що більша частина достот, що їх знайдено в моїй п'єсі, залежали від виконання її голосу акторів, — мені дуже було важко, щоб її не позбавили цих прикрас; я важав, що той успіх, що вона його на сцені мала, — такий великий, що можна ним задовольнитись. Я вирішив показувати п'єсу тільки при свічках, щоб ніхто не насмілився сказати відомої нам усім приказки: „Elle est belle à la chandelle, mais le grand jour gâte tout“ (цебто: „вона гарна при свічках, але денне світло все псує“), і я зовсім того не хотів, щоб вона перескочила з Бурбонського театру в Пале-Рояльську галерію. Проте, це мені, на жаль, не вдалося. Мене дуже зажурила новина, що копія з моєї п'єси, потайки від мене, попала книгопродавцям до рук і що її, без мого відому, дозволили до друку. Даремно зідхав я й вигукував: „O tempora! O mores!“ Мені пояснили, що мені залишається або дозволити друкувати п'єсу, або закладати позов; а останнє зло ще гірше за перше. Через те я мушу скоритись і погодитись на таке діло, що його і так без мене зробили б.

„Боже мій! Як то важко — видати книгу; і автор почуває себе ще таким недосвідченим, коли вперше його твір друкується. Коли б же мені хоч трохи часу дали, я б же хоч добре поміркував, розкинув розумом та вжив би всіх тих заходів, що їх звичайно вживають панове автори (тепер мої побратими) в таких випадках. Окрім того, що я б узяв собі якогось важного вельможу (без його згоди) за мецената і, щоб задобрити його, написав би йому пишнослівну посвяту, — я б іще спробував написати красиву й учену передмову, — бо маю книжок

багато, що з них можна назбирати матеріали про все те, що можна сказати вченого про трагедію й комедію, про етимологію тієї й другої, про їх походження, визначення тощо.

„Я поговорив би також із товаришами своїми, а вони б не відмовились рекомендувати мою п'єсу французькими чи латинськими віршами. Маю я ще й таких друзів, що вихваляли б мене навіть грецькою мовою; а всім нам добре відомо, що похвала грецькою мовою на першій сторінці книги — чудеса робить!

„Проте, мене видають, не даючи мені часу навіть опам'ятатись, і я не маю навіть спроможності сказати бодай би два слова, щоб пояснити й виправдати свої заміри щодо сюжету цієї комедії. Я хотів би сказати, що вона нігде не виходить за межі сатири, чесної й дозволеної, що найкращі в світі речі можуть малпувати огидні малпи, такі огидні, що їх тільки висміяти треба; що ці злочинні малпування всього, що є найкращого, найрозумнішого і найтоншого в нашому культурному товаристві, служило темою для комедії в усі часи. Через те, справжні вчені й справжні хоробрі люди ніколи до цього часу не ображалися, коли бачили постаті лікаря й капітана в комедії, так само, як і судді, принци й королі не ображалися, коли бачили, як Трівелен ^{*}, чи хтось до нього подібний — висміювали на сцені суддю, принца чи короля; і через те саме справжні „*récieuses*“ не повинні сердитись, коли показують і висміюють тих кумедних „*récieuses*“, що так невдало й манірно їх малпують. Та що там не було, мені, кажу ж вам, не дають часу зідхнути, і добродій де Люйнь ^{**} хоче зараз же взяти мене в роботу. Ну, на все добре! На те, мабуть, воля божа!“

* Лікар, Капітан, Трівеліно — дієві типові особи, так звані машкари із старої італійської комедії.

** Де Люйнь — книгопродавець у Парижі, що видавав твори Мольєра.

Заголовок цієї п'єси Мольєра *Les „Précieuses Ridicules“* звичайно перекладають російською мовою: „Жеманници“ або Смешные жеманницы,— українською мовою ми назвали п'єсу „Манірниці“, бо це вже така традиційна і загально відома назва. Проте слово „Манірниці“ дуже мало передає значення „précieuses“ у тому розумінні, що хотів сказати цим словом автор. Буквально *Précieuses Ridicules*— це „кумедні дорогоцінні (коштовні)“. За часів Петра Великого цю комедію було перекладено під заголовком: „Драгія См'янныя“. Хоч слова ці й видаються нам дуже дикими, проте, вони найкраще передають зміст усієї п'єси.

(3) Горжібюс — типова дієва особа (теж, так звана, машкара) старої французької комедії.

(4) Дівоче молоко — це туалетна вода того часу; її звали так тому, що вона була молочного кольору.

(5) Кір — Мандана, Аронс та Клелія — головні персонажі в романах М-Іле Де Скюдері — „Арісмен“ та „Клелія“.

(6) Карта ніжності (*Carte de Tendre*) — алегоричне зображення в романі „Клелія“ (див. попереднє пояснення). На ній є — річка Прихильності, море Ворожнечі, озеро Байдужості. Щоб дістатися до міста Ніжність, треба спочатку обложений село *Billets Galants* (Галантні листівки), добути штурмом село *Billets Doux* (Ніжні листівки) і, нарешті, захопити палац *Petits Soins* (Упадання).

(7) Амінта — це ім'я, одної героїні роману Гомбервіля, а Поліксена — ім'я героїні роману Мольєра, але цей Мольєр нічого спільногого з нашим Мольєром не має. Такі „псевдоніми“ були дуже модні протягом усього 17-го століття. Напр., M-Іле де Скюдер називала себе — Сафо.

(8) Манірниці в оригіналі взагалі говорять жаргоном, який утворився під впливом мови філософської схоластики, що її за тих

часів у колегіях викладали. У французькому оригіналі Като і Мадльон вживають багато виразів та слів, зовсім їх не розуміючи.

(9) Такі пригоди, коли раптом виявляється, що якась звичайна собі людина — дуже високо шляхетного походження,— дуже характерний момент у тогочасних романах та комедіях.

(10) „Pic, гаріс et capot“—це терміни, що визначають щасливі комбінації в грі в пікет. Пікет — старовинна гра в карти.

(11) Крісла. Це — „високий стиль“ манірниць.

(12) Амількар — ніжний та галантний коханець Келлі (роман Mlle де-Скюдері).

(13) Справжні *belles esprits* влаштовували в себе, за тих часів,— дискусії, розмови та серйозні й наукові читання, так, ніби вони були членами справжньої „Французької Академії“.

(14) В XVII столітті гостей не приймали ні в залі, ні в сальоні, а тільки в будуарі. Дами робили прийом, лежачи в ліжкові. В 1650-х роках починають приймати гостей сидячи.

(15) Портрет—щось подібне до автобіографії й характеристики, як своєї власної, так і інших осіб. Такі поетичні твори були на той час дуже модні. Навіть і в XVIII віці вони користувалися ще з великої любові й поспіху.

(16) Так звалися актори королівської трупи „Бургундського Готелю“. Трупа Мольєра звалася „Тише de Monsieur“ (брата короля). Була тоді ще одна трупа в Парижі, що грала в театр „du Marais“.

(17) Пердріжон—крамар, що приставляв модні товари у великопанському товаристві.

(18) Канон—широкий шматок краму з мережевом в низу штанів, над колінами.

(19) В XVIII столітті це було звичайним привітанням; те саме, що для нас зараз - стиснути руку.

(20) Осада Арасу в 1640 році.

(21) Напівлунет (*la demi-lune*)— це старовинні фортифікаційні роботи: вони мали форму півкода. І не було ніколи жодних фортифікаційних робіт, що звалися б „цілим люнетом“ (*lune* — ціле коло). Це — жарт Мольєра. Тогочасна дотепність.

(22) Гравелін взяли еспанці в 1644 та 1658 році.

(23) „Подарунком“ (*cadeau*) називали в той час вечірку, чи свято якесь, що влаштовували його не в своїй господі; звичайно це були розкішні частвування з музикою й дивертисментом. Напр., у „Міщанині-Шляхтичі“ Дорант робить „подарунок“ (*cadeau*) Дорімені в господі д-я Журдена.

(24) Куранта (*la courante*)—модерний танок у XVII столітті.

(25) Сонетка (*sonette*)—дзвіночок, а сонет (*sonnet*) форма віршу. Старовинний калямбур.

СКУПИЙ

(26) Комедія „Скупий“ (*L'Avare*) написана Мольєром 1668 року і виставлена на сцені цього ж року 9 вересня. За життя Мольєра видержала вона п'ять сезонів і пройшла 53 рази. Многі критики відмічають, що комедію цю написав Мольєр на швидку руку, не опрацьовуючи її, як інші свої комедії. Про це свідчить між іншим і це, що написана вона прозою, мабуть Мольєр хотів переробити її на віршовану форму, але не вистарчило в нього на це часу. І взагалі в цій комедії помічаемо ми много невикінчених моментів, деякі епізоди її зовсім не в'яжуться із

Собою, нê можуть найти собі виправданнї в загальному пляні розвитку дїї. Та мимо того комедія ця незвичайно сподобалась самим артистам, що її ставили, і хоч глядачі віднеслись спершу до неї з меншим признанням, чим до інших комедій Мольєра, все таки комізм ситуацій, що викликує у глядачів „безпереривні вибухи сміху“, „художня тонкість і яркість аналози психології скупаря“ (Ю. Веселовський) ставлять її на висоту кращих комедій Мольєра, що пройшла сцени майже цілого світу, здобуваючи скрізь признання у глядачів. У писаннї цієї комедії користувався Мольєр джерелами, які дав йому італійський фарс, беручи з нього не тільки форми, інколи і цілі сцени, але навіть і загальна характеристика скупості взята Мольєром із комедії Плавта. Але всі ці запозичення зумів Мольєр із властивою йому майстерністю переробити так, що вони тільки скріплюють п'есу, підносячи її драматургічність, яку Мольєр вкладав у кожну свою комедію. Головну роль в цій комедії—Гарпагона—грав сам Мольєр.

(27) Мольєр дуже часто в своїх комедіях переносив особисті прикмети артистів, що виконували ту чи іншу роль, на властивості персонажу своїх комедій. Так і тут, ролю Ляфлеша виконував артист Бежар, кривий на ногу.

(28) Екю—старинна французька монета, ціна якої мінялася часто. За життя Мольєра один екю був вартости прибл. 60 су. (Су—дрібні бронзові гроші, вартости коло 2 коп.).

(29) Пістоль—золота монета, що в різні часи мала різну вартість. Вартість її за часів Мольєра була прибл. 5 карбованців.

(30) Лівр (або ліра)—срібна монета, що дорівнювала одному франкові (38 коп.).

(31) Улюбленими шпалерами того часу були тканини, що на них зображені амурні пригоди. Гомбо і Масе, дієві особи пасторалів Гоноре д'Юрфе (1567—1625). Ці пасторалі мали свого часу великий вплив і на літературу та образотворче мистецтво, і пастухи та пастушки їх пригоди змальовувались в поезії, на картинах і т. ін.

(32) Панурі — дієва особа з найменитого сатиричного роману Рабле „Гаргантюа і Пантагрюель“, написаного в XV столітті. Його слова повторяє Ляфлеш.

(33) Тут Фрозіна називає кілька імен із грецької мітології, маючи на меті прославити розсудливість і добрий смак Мар'яни. Адоніс і Паріс — зображення юнацької краси. Аполон — бог краси. Купідон — бог любови. Сатурн — бог часу. Пріям — цар Трої. Нестор — пілозький цар, що брав участь у троянській війні. Ахіз — батько Енея, що також брав участь у троянській війні.

(34) У комедіях Мольєра дуже часто артисти зі сцени звертаються до глядачів. Це бачимо ми не тільки в Мольєра, але й увінчаних драматургів, як приміром і в „Ревізорі“ Гоголя та ін. Тут Гарпагон словами: „Скільки людей тут набралося...“ звертається до товпи, що зібралася під вікном.

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

(35) Комедія „Міщанин-шляхтич“ (*Le Bourgeois Gentilhomme*) написана 1670 року і виставлена вперше в Шамборі 14 жовтня того ж року. Це один із найбільш оригінальних творів Мольєра, що в ньому Мольєр поклав собі метою „протверзити буржуазію, вщепити в неї чуття власної гідності, думку, що вона повинна створити свою власну культуру“ (Фріче). Комедія ця — це найбільш їдка сатира Мольєра на буржуазію, що її Мольєр хоче перевиховати, згідно з тими ідеалами, які перед буржуазією ставляє доба її розвитку. В лиці Журдена показує Мольєр тих із міщанства його часів, що сліпо і насилиу намагаються наслідувати аристократію, цей „вищий світ“, приймаючи безкритично все, що від нього походить.

„Міщанин-шляхтич“ має свою окрему історію. Належить він до тих комедій Мольєра, що повстали під час перебування Мольєра директором театру при дворі Людовіка XIV, написані на доручення короля. Людовік XIV, розсердившись на рівнодушність, що її проявили послі турецького султана за вид розкоші

І пішноті життя на його дворі, хотів відплатити їм насмішкою над турецькими звичаями і доручив Мольєрові написати відповідну комедію. Так повстало закінчення „Міщанина-шляхтича“, останні дві дії, де Мольєр вивів на сцену „турецьку“ церемонію в виді фарсу з музикою і танцями-балетом.

(36) Поділ цієї комедії на дії повстав мабуть щойно тоді, коли комедія вийшла друком. На сцені точного поділу не було, кожна дія являлася немов продовженням попередньої, а антракти становили інтермедії.

(37) Тут Мольєр висміває тих учителів музики і танцю, що виносили свою професію понад усе інше, оброняючи свої погляди навіть спеціальними трактатами. Яке значення прив'язували за часів Мольєра до музики і танцю, бачимо з того положення, в якому находився при дворі французьких королів балет.

(38) Пастораля—сантиментальний літературний твір ідилістичного характеру з пастушого життя. В Парижі за часів Мольєра великим успіхом тішилася пастораля „Астрея“ Гоноре д'Юрфе, вплив якого позначився в літературі та в образотворчому мистецтві. Сцени з пастушого життя оспіувались в поезіях, змальовувались картинами більшої частини тогочасних художників.

(39) Теорба—музичний інструмент, рід лютні.

(40) Однострунна ліра (в оригіналі „La trompette marine“—морська труба)—своєрідний музичний інструмент, звук якого різкий і нагадує дуже звук труби (звідсіля і французька назва цього струменту „морська труба“).

(41) Parbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipton — назва окремих образів умовиводу, що їх уживається в логіці. Словеса ці самі по собі не мають ніякого конкретного значення.

(42) Мольєр, будучи її тільки письменником і артистом, але і директором театру, пишучи свої комедії, брав на увагу особисті властивості артистів своєї театральної трупи, створюючи для кожного відповідну йому ролю. Так, приміром в комедії „Скупий“, роля Ляфлеша написана для артистки Боваль, яка мала цей недостаток, що постійно сміялася при виконуванні своєї ролі. Мольєр використав цей недостаток артистки і створив для неї спеціальну роль, в якій виступала вона з великим успіхом. Для цієї ж артистки написана і роля Зербінети в комедії „Скапенштукар“.

(43) У Франції, а також і в інших країнах був звичай, що останнього дня перед постом улаштовувано забави, маскаради, бенкети. Цей звичай тривав довгі віки, а декуди триває він і досі (т. зв. карнавал у багатьох буржуазних країнах).

(44) Тут Дорант, звертаючись до Журдена, здавалось би, з вищуваною чесністю, все таки дає вияв того, що між ним і Журденом існує велика соціальна різниця. По правилам, що тоді вважались обов'язком доброго тону в аристократичних французьких кругах, рівного собі співбесідника ніколи не називали по імені.

(45) Ков'ель говорить тут не справжньою турецькою мовою, а своєрідною говіркою—мішаниною слів різних мов, як італійської, арабської, турецької, французької та інших.

(46) Мамамуші—слово, що його видумав Мольєр і яке не має ніякого значіння в турецькій мові. Та мимо цього це слово із мольєрівської комедії ввійшло в народну французьку говірку і залишилось у ній досі. Словом цим називають людину, що носить турецький костюм.

(47) Паладин—у старовину на Заході спочатку назва помічників Карла Великого, а відтак, у середні віки, назва намісника і взагалі високого урядовця.

(48) Аллах екбер—турецькі слова, означають: „бог великий“.

(49) Пісня Муфтія в десятій сцені, як також і всі розмови сцен одинадцятої і дванадцятої та всіх виходів балету, написані франкським наріччям, тобто мішаниною слів португальських, італійських і ішпанських, з домішкою кількох турецьких фраз. Говірка ця за часів Мольєра була розповсюджена скрізь на побережжі Середземного моря між моряками, уживали її також араби тоді, коли говорили з європейцями. Ця своєрідна „міжнародня“ мова продержалась ще до наших часів у розмовах моряків різних народів на побережжі Середземного моря.

(50) Мофін, зурін—видумані Мольєром слова, на означення якихсь неіснуючих віровизнань.

(51) Hi Valla (Ei Allah)—турецьке слово, що значить: „їй-богу“.

(52) Гу—арабське слово, що визначає „він“. Мусулмани вживають цього слова на означення бога, бо ім'я бога рідко коли виголошується голосно.

СКАПЕН - ШТУКАР

(53) Комедія „Сканен-штукар“ (Les Fourberies de Scapin) була виставлена на сцені вперше 24 травня 1671 року в театрі Мольєра при королівському дворі. В цьому театрі не мала вона великого поспіху, пройшла вона на сцені тільки 18 разів за цей сезон. Характер п'єси,—як визнала тоді вже критика,—народній,—не міг припасти до вподоби смакам французького королівського двору. Але зате комедія ця нашла собі глядача в широких народніх масах, і тут тішилася вона і ще й досі тішиться небувалим успіхом. Це чи не найбільш популярна комедія Мольєра, що полонить глядачів різних країн і народів своєю знаменитою сценічністю, майстерністю зав'язки і розвитку дії, комізмом ситуацій легкістю і зрозумінням для широких мас. Написана вона під великим впливом італійського фарсу, з якого Мольєр узяв багато навіть

основних сцен, типи слуг (роля самого Скапена), а також під впливом комедії Цірано де Бержерак „Висміяний педант“ та інших.

(54) Тарент — місто в південній Італії, заложене в старинних часах пересельцями з Греції (Спарті).

(55) Комізм цієї сцени полягає в тому, що репліки Скапена, виголошувані „вбік“, в'яжуться з тим, що говорить Арган, хоч він і думає, „що він сам“. Цей трюк улюблений Мольєром і дуже часто він його вживає у своїх комедіях (прим. „Школа жінок“ та інші).

(56) Починаючи з цих слів аж до слів „Я зовсім не добрий, я навіть злий, коли захочу“ — ця сцена майже дослівно повторена в іншій комедії Мольєра, „Хворий та Йгоді“, в розмові Туанети з Арганом. Подібна сцена є і в „Тартюфі“ та ін. комедіях Мольєра.

(57) Цей монолог Скапена являється різким виступом самого Мольєра проти хабарництва і зловживань тодішнього суду. Є він заразом цінною й інтересною картиною побуту тодішньої Франції, бо подає вірну картину того стану, в якому находилося тоді судівництво. Картина ця не стратила ще свого інтересу для судівництва буржуазних країн і на сьогодні.

(58) Альжір, завдяки широко розвиненому морському розбішатству (пірацтву), був одною з тих країн, де найчастіше попадали європейці в неволю. Торгівля невільниками в Альжірі була широко розвинена.

(59) Міняючи голос, Скапен міняє також акцент і вимову, щоби тим краще уdatи „чужинця“. Ця зміна акценту і вимови дуже часто проходить у п'єсах Мольєра.

ХВОРИЙ ТА ЙГОДІ

(60) Комедія „Хворий та Йгоді“ (*Le Malade Imaginaire*) написана Мольєром наприкінці його життя і перший раз була виставлена 10 - го березня 1673 року. Мольєр писав її, будучи сам

хворим. За життя Мольєра ця комедія йшла всього тільки чотири рази, головну ролью Аргана, удаваного хворого, грав сам Мольєр. Останій раз за життя Мольєра п'еса була виставлена 17 лютого 1673 року. Під час вистави з Мольєром стався припадок задухи. але, щоби не зривати вистави, Мольєр відіграв своєю ролю до кінця, і винесений по закінченні вистави в непрітомному стані зі сцени, за кілька годин пізніше помер.

У цій комедії Мольєр різко, нападає на шарлатанів-лікарів і взагалі на медицину тодішнього часу, до якої Мольєр чікоти не відносився з довір'ям. Крім цього Мольєр ще один раз представляє розпад сім'ї, брак внутрішньої згоди між її членами, нещирість і фальш, що за ними скривається боротьба за свої егоїстичні інтереси. Ця тема є одною із сторінок боротьби Мольєра, що він її вів з метою оздоровлення сім'ї і створення ідеалу сімейного життя нової кляси — буржуазії. Безсумнівно в цій комедії відбилося і особисте життя Мольєра, якому приходилося переживати чимало гірких хвилин і в його сімейному житті.

(61) Цей монолог Аргана, помимо всієї своєї курйозності, не є лише видумкою Мольєра, а має свої глибокі підстави в тодішньому житті. В XVII ст. у Франції медична наука дійсно присувала подані тут методи лікування, а лікарі за це „лікування“ брали, як на ті часи, дуже велику заплату. Католікон—лік, що — як тоді думали — помагає від усіх болізней, був приготовлюваний з касії та ревеню.

(62) Співанка Полішінеля по-італійськи в дослівному перекладі виглядає так: „Вночі, вдень і вранці пропадаю за тобою з любови. Скажи мені „так“, — я оживу. Скажеш — „ні“, — я вмру. Надія ще підтримує моє серце. Важко жити на самоті, далеко від мілої. Обманчивими мріями я потішаю себе, що скоро скінчиться мої муки. Сили свої гублю і мучусь я тільки тому, що люблю тебе! Вночі, вдень і вранці... Коли ти ще не спиш, подумай хоч трішечки, як ти полонила моє серце. Мені буде легше, коли ти обманеш мене, кажучи, що зле робиш, убиваючи мене. Один промінь співчуття зменшив би мої муки! Вночі, вдень і вранці...

(63) Співанка старої жінки: „Ви волоцюги, я не вірю більше вашим брехливим словам, фалшивим зідханням, нещирим поглядам. Ви не обманете мене ніколи! Ні, за вами я не піду. Я знаю це з власного досвіду, що у вас честності немає зовсім. Лиш безумна жінка йме вам віри. Ці благаючі зідхання не збудять у моїому серці кохання, ці палаючі погляди не запалять мене, честю присягаюся вам, нещасний принаднику! Я сміюся з ваших гарячих просьб. Ні, за вами я не піду...”

(64) Optime — чудово.

(65) Мова тут про знамениту в старинні часи статую Мемнона-Єгиптянина, що загинув у троянській війні як союзник Трої. Статуя ця була збудована біля міста Теби в Єгипті, і з нею зв'язана легенда, що коли на неї падало перше проміння сходячого сонця, вона видавала гармонійні звуки.

(66) A livre ouvert (франц.) — без підготування. Тут — співати без підготування.

(67) Nego consequentiam — відкидаю наслідки.

(68) Прекрасно, панно! Що до посідання улюбленою людиною не стосується — признаю, але що стосується — заперечую.

(69) Quid dieis — що скажеш?

(70) Dico — скажу.

(71) Bene — добре.

(72) Одним з кур'озів тодішньої медицини було це, що лікарства приписувалися обов'язково в нечетному числі.

(73) Ignorantus, ignorantia, ignorantum — перекручені латинські слова від ignoratio — неуцтво.

(74) Третя інтермедія. Мольєр представляє у ній у сатиричній формі засідання вченої колегії аптекарів і лікарів для прийняття до корпорації нового лікаря. На сцені появляються 8 аптекарських учеників, 6 аптекарів, 22 лікарів і 10 хірургів. Вся розмова між ними ведеться так званим „макаронізом“, тобто перекручену латинською мовою з сильною домішкою французьких слів, теж перекручені на манір латинської мови. Для відбиття кольориту цього макаронізму, перекладачі по більшій часті подають в тексті переклад тільки французьких слів, залишаючи латинські так, як вони є в оригіналі. Так І. Стешенко зробила в своєму перекладі „Хворого“, що його подано в цьому виданні. Тут подаємо переклад цієї інтермедії в цілості:

Третя інтермедія

Перший вихід балету

Президент: Вчені доктори, медицини професори, всі, хто тут зібраний, і ви старші месіори, що виповняєте свято постанови факультету, аптекарі, хірурги й інші колеги, всім слава, честь, багацтво та добрий апетит! Не всилі я, славні колеги, належно представи и вам, яким великим придбанням є медична професія; скільки добра несе із собою ця благородна медицина, що самим одним своїм іменням, неначе ворожбою, стільки вже багато літ чарою по юною дає нам життя, стільки людей прокормлює. В лікареві вся земля бачить велику особу, і що старий — малий, — дивиться, — всі є нашими півладними. Все людство, що ми його лікуємо нашими ліками, нас вважає богами, нашими служами є князі і царі. Через те то наша мудрість, добрий розсудок і розторопність мусять працювати й усіх нас задержувати в цьому довір'ї, славі й честі. Тому то ми мусимо дивитись, щоби не впускати в наш круг когобудь, а лише тих, хто розбирається толком у наших гонорарах.

Через те тут ми скликали вас. В ученім оцім чоловіці найдете ви потрібний матеріял, щоби прийняти його до нашого кругу.

Розпитайте його про всі предмети та досконало проекзаменуйте; його. З цією метою передаю його вашій мудrostі.

1 - ший лікар. З дозволу пана президента, славних докторів та шановного зібрання, я запитаю вельми мудрого бакаляра з увагою та пошаною, чому це опій усипляє?

Бакалляр. Мене екзамінатор питаеться, що за причину, що опію спричинює сон. На це я відповім, що він має таку снотворну силу, що вже по своїй природі засипляє духа.

Хор. Добре, добре, добре, добре відповідає, а тому зовсім заслуговує на це, щоби прийняти його у наше товариство. Добре відповідає!

2 - й лікар. З дозволу високої президії, шановного факультету і всіх присутніх, я питаю тебе, шановний бакалляр, як будеш ти лікувати таку хворобу, що водянкою ми її называемо?

Бакалляр. Треба вставити клізму, відтак пустити кров, а після цього прочистити шлунок.

Хор. Добре відповідає! А тому зовсім заслуговує він на це, щоби прийняти його у наше товариство. Добре відповідає.

3-й лікар. Як це визнається добрым високою президентою, шановним факультетом і всіми присутніми колегами, я спитаю тебе, шановний бакалляр, чи знаєш ти добре приготовляти ліки проти чахотки та астми?

Бакалляр. Треба вставити клізму, відтак пустити кров, а після цього прочистити шлунок.

Хор. Добре відповідає! А тому зовсім заслуговує він на це, щоби прийняти його у наше товариство.

4 - й лікар. Досі, на всі запитання, шановний бакалляр дав нам вдовольняючі відповіді. Але, коли не наскучу високій президенті, славному факультетові та всім шановним колегам, поставлю я тут одну справу, дуже знаменну: з учорацького дня в мої руки попав один пацієнт, який має велику гарячку та часті припадки, болить його голова, коле в боці, трусить його лихоманка, а віддих його важкий. Будь же ласкавий сказати мені, шановний бакалляр, як би ти зарадив цій хворобі?

Бакалляр. Треба вставити клізму, відтак пустити кров, а після прочистити шлунок.

4-й лікар. А коли недуга затнетися і не пройде, як цьому зарадити?

Бакаляр. Треба вставити клізму, відтак пустити кров, за цим услід прочистити шлунок, і знову кров пустити, і знову прочистити шлунок, і знову поставити клізму.

Хор. Добре відповідає! Він зовсім заслуговує на це, щоби прийняти його в наше товариство. Добре відповідає!

Президент. Чи клянешся, що будеш заховувати статут і всі приписи факультету, разом з усіми його науками і міркуваннями?

Бакаляр. Клянусь.

Президент. Чи клянешся, що не будеш виступати на консультаціях проти старих поглядів, не зважаючи на це, чи вони вірні чи кепські?

Бакаляр. Клянусь.

Президент. Ніколи не будеш приписувати ніяких інших ліків, лише ці, що їх визнає славний наш факультет, хоч би хворому прийшлося здохнути від них?

Бакаляр. Клянусь.

Президент. Я, разом з цією шапкою, що є відзнакою науки и чести, даю тобі право писати рецепти, давати кастрорку, пускати кров, колоти, різати і вбивати безкарно по всій землі.

Другий вихід балету

Всі хірурги й аптекарі з поклоном проходять попри бакаляра під звуки музики.

Бакаляр. Славні лікарі, жерці ревеню та англійської соли! Ах, учинив би я безумство, сміхотворність та безглуздя, коли б я став намагатися хвалити вас, почав додавати проміння до ясного сонця, або зірок до неба, або хвиль до океану, або квітів весні. Але дозвольте мені, шановні, хоч у промовах я не знавець, висловити вам призначення не довгим виразом, а одним словом. Вам я дякувати мушу більше, чим природі та рідному батькові. Природі та батькові моєму я обов'язаний тим, що я людина. Але вам далеко більше я завдячує, бо ви зробили

мене лікарем. Честь, хвала і пошана панує в цьому серці з цього часу! І її заховаю я непорушно в цьому світі навіки!

Х о р. Віват, сто раз віват! Хай живе новий наш доктор, що такий розумний привіт сказав! Хай небо дасть йому життя много літ, хай він п'є, їсть, кров пускає, убиває!

Третій вихід балету

Всі аптекарі й хірурги танцюють під музику своїх медичних інструментів, аптекарі ще й до того ляскають у долоні й стукають своїми мушкирями.

Хірург. Нехай він прославиться во вік своїми рецептами, хай заповнить ними всі шахви хірургів і аптекарів!

Х о р. Віват, сто раз віват! Хай живе новий наш доктор, що так добре говорить! Хай живе він много літ, їсть, п'є, кров пускає, убиває!

Хірург. Хай майбутні роки будуть йому добрі і найшасливіші! Хай до віку знає він лише чуму, холеру, лихоманку, плеврит, виливання крові та дизентерію!

Х о р. Віват, сто раз віват! Хай живе наш новий доктор, що так добре говорить! Хай живе він много літ, їсть, п'є, кров пускає, убиває!

За цим іде четвертий вихід балету.

ЗМІСТ

Мольєр і його доба. Стаття А. Березинського

Комедії Мольєра:

Тартюф. Комедія на п'ять дій.

Переклад Самійленка 25

Манірниці.

Переклад Ір. Стешенко 99

Скупий.

Переклад Ір. Стешенко 131

Міщанин-шляхтич.

Переклад Ір. Стешенко 213

Скапен-штукар.

Переклад Ір. Стешенко 297

Хворий та йгоді.

Переклад Ір. Стешенко 357

Доповнення й примітки.

Подав А. Березинський 447